

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Muzeul Universității

Historia Universitatis Iassiensis

X/2019

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI

CONSILIUL EDITORIAL:

Stefan Albrecht (Römisch-Germanisches-Zentralmuseum, Mainz)
Pieter Dhondt (University of Eastern Finland, Joensuu)
Dorin Dobrinu (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Gheorghe Iacob (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Ișan (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Victor Karady (Central European University, Budapesta)
Inge Knudsen (Coimbra Group Office, Brussels)
Hans-Christian Maner (Johannes Gutenberg-Universität, Mainz)
Andi Mihalache (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al Academiei Române, Iași)
Lucian Nastasă (Institutul de Istorie „George Bariț” al Academiei Române,
Cluj-Napoca)
Cornel Sigmirean (Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș)
László Szögi (Universitatea Eötvös Loránd, Budapesta)
Ion Toderașcu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Nicolae Ursulescu (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Florea Ioncioaia, redactor-șef (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Leonidas Rados, redactor-șef adjunct (Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” al
Academiei Române, Iași)
Cătălin Botoșineanu, secretar de redacție (Arhivele Naționale ale României, Iași)
Ovidiu Buruiană (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Vasile Cotiugă (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ionuț Nistor (Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași)
Ana-Maria Stan (Muzeul Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca)

FONDATOR:

Bogdan-Petru Maleon (1976-2017)

Web editor: Ștefan Caliniuc
Coperta: Bogdan Panțir
Tehnoredactare: Mihaela Răducă

ISSN 2285-9071

Historia Universitatis Iassiensis

X/2019

S u m a r

Mihai Tudosă, <i>Universitari ieșeni combatanți în Marele Război. Jurnalele lui Neculai Costăchescu și Ștefan Zeletin</i>	7
Andrei Corbea-Hoisie, <i>Între „perdanții” Unirii Bucovinei cu România: profesorul Eugen Ehrlich</i>	19
Alexandru A. Păcurar, <i>Ioan A. Vătășescu (1897-1980), secretar general al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj. Repere bio-bibliografice</i>	35

Dosar: patrimoniul imobil al Universității din Iași

Ionuț Nistor, <i>Originile unui litigiu. Palatul universitar din Copou</i> ..	57
Cătălin Botoșineanu, <i>O tradiție pierdută. Donații și donatori ai Alma Mater</i>	97
Marian Hariuc, <i>Inventarul locativ studențesc în Iașul interbelic</i>	119
Vasilica Mîrza, <i>Arhitectura cerului, design terestru. Observatorul Astronomic din Iași și istoria sa</i>	145
Iana Balan, Petronela-Raluca Podovei, <i>Stațiunea biologică marină de la Agigea: patrimoniu, litigii, proiecte</i>	173

Eseu istoriografic

Alexandru-Florin Platon, <i>Dinu C. Giurescu și Dan Berindei: biografii paralele</i>	203
--	-----

Recenzii / prezentări de carte

Cătălina Mihalache, Leonidas Rados (coord.), <i>Educația publică și condiționările sale (secolele XIX-XX)</i> , Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Colecția Historica, 2015, 402 p. (Florea Ioncioaia)	215
Bogdan Murgescu (coord.), Marius Cazan (coord.), Matei Gheboianu, Valentin Maier, Vlad Pașca, Mirela Rotaru, <i>Documente privind reglementările referitoare la admiterea în învățământul superior din România (1946-1968)</i> , București, Editura Universității din București, 2013, 178 p. (Florea Ioncioaia)	220
Dănuț Doboș, <i>Universitatea captivă</i> , vol. I, <i>Universitatea ieșeană în primele decenii de după cel de-al Doilea Război Mondial</i> , Iași, Editura Vasiliana '98, 2019, 428 p. (Ana-Maria Stan)	225
Ioan Grecu, Robert Săndulescu, Adela Maghear, <i>Teze de doctorat în învățământul farmaceutic din Cluj (1872-2013)</i> , Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2014, 207 p. (Cătălin Botoșineanu)	229
Ioan Donisă, <i>File din istoricul geografiei ieșene. 110 ani de învățământ geografic universitar ieșean</i> , Iași, Editura Stef, 2014, 556 p. (Cătălin Botoșineanu)	231
Mihai Teodor Nicoară, <i>Rectorii Universității din Cluj (1919-2013)</i> , Editura Presa Universitară Clujeană, 2013, 121 p. (Cătălin Botoșineanu)	232
Ion Gh. Roșca, Liviu Bogdan Vlad, <i>Rectorii Academiei de Studii Economice din București</i> , București, Editura ASE, 2013, 220 p. (Cătălin Botoșineanu)	234
Ioan Opreș, <i>Colecționism. Muzeologizare. Patrimonializare</i> , II, Seria „PRO MVSEO”, București, Editura Oscar Print, 2013, 292 p. (Casandra Brașoveanu)	236
Historia Universitatis Iassiensis, <i>Retrospectiva primului deceniu</i> ..	239
<i>În atenția colaboratorilor</i>	249
<i>Communications</i>	253

Historia Universitatis Iassiensis

X/2019

Contents

Mihai Tudosă, <i>Professors and the Great War. Diaries of Neculai Costăchescu and Ștefan Zeletin</i>	7
Andrei Corbea-Hoisie, <i>A “Losers” of the Bukovinian Union with Romania: Professor Eugen Ehrlich</i>	19
Alexandru A. Păcurar, Ioan A. Vătășescu (1897-1980), <i>General Secretary of “King Ferdinand I” University at Cluj. Bio-bibliographic approaches</i>	35

Dossier: The Immobile Heritage of University of Iași

Ionuț Nistor, <i>The Origins of a Dispute. The University Palace in Copou</i>	57
Cătălin Botoșineanu, <i>A Lost Tradition. Donors and Donations to Alma Mater</i>	97
Marian Hariuc, <i>The Student Housing Stock in Interwar Iași</i>	119
Vasilica Mîrza, <i>Sky Architecture, Terrestrial Design. The Astronomic Observatory of Iași and Its History</i>	145
Iana Balan, Petronela-Raluca Podovei, <i>The Marine Biological Station at Agigea: Its Heritage, Disputes and Projects</i>	173

Essay Review

Alexandru-Florin Platon, <i>Dinu C. Giurescu and Dan Berindei: parallel biographies</i>	203
---	-----

Book Reviews

Cătălina Mihalache, Leonidas Rados (coord.), <i>Educația publică și condiționările sale (secolele XIX-XX)</i> , Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Colecția Historica, 2015, 402 p. (Florea Ioncioaia)	215
Bogdan Murgescu (coord.), Marius Cazan (coord.), Matei Gheboianu, Valentin Maier, Vlad Pașca, Mirela Rotaru, <i>Documente privind reglementările referitoare la admiterea în învățământul superior din România (1946-1968)</i> , București, Editura Universității din București, 2013, 178 p. (Florea Ioncioaia)	220
Dănuț Doboș, <i>Universitatea captivă</i> , vol. I, <i>Universitatea ieșeană în primele decenii de după cel de-al Doilea Război Mondial</i> , Iași, Editura Vasiliana '98, 2019, 428 p. (Ana-Maria Stan)	225
Ioan Grecu, Robert Săndulescu, Adela Maghear, <i>Teze de doctorat în învățământul farmaceutic din Cluj (1872-2013)</i> , Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2014, 207 p. (Cătălin Botoșineanu)	229
Ioan Donisă, <i>File din istoricul geografiei ieșene. 110 ani de învățământ geografic universitar ieșean</i> , Iași, Editura Stef, 2014, 556 p. (Cătălin Botoșineanu)	231
Mihai Teodor Nicoară, <i>Rectorii Universității din Cluj (1919-2013)</i> , Editura Presa Universitară Clujeană, 2013, 121 p. (Cătălin Botoșineanu)	232
Ion Gh. Roșca, Liviu Bogdan Vlad, <i>Rectorii Academiei de Studii Economice din București</i> , București, Editura ASE, 2013, 220 p. (Cătălin Botoșineanu)	234
Ioan Opreș, <i>Colecționism. Muzeologizare. Patrimonializare</i> , II, Seria „PRO MVSEO”, București, Editura Oscar Print, 2013, 292 p. (Casandra Brașoveanu)	236
Historia Universitatis Iassiensis. <i>A Retrospective of Its First Decade</i>	239
<i>Communications</i>	253

Universitari ieșeni combatanți în Marele Război. Jurnalele lui Neculai Costăchescu și Ștefan Zeletin

Mihai Tudosă*

Cuvinte-cheie: *texte autobiografice ale Marelui Război, Ștefan Zeletin, Neculai Costăchescu, campania din 1916, Universitatea din Iași, profesori combatanți.*

Scrierile autobiografice care evocă evenimente din timpul Primului Război Mondial, cunoscut pe plan internațional drept Marele Război, denumit în spațiul românesc și *Războiul de Întregire* sau *Războiul care a devenit Unire*, se remarcă printr-o mare diversitate a autorilor, motivațiilor și stilurilor. Această diversitate poate fi determinată de larga implicare a societății la efortul de război, respectiv la impactul conflictului asupra psihicului autorilor. În jur de șaptezeci de universitari ieșeni au fost mobilizați pe front sau în serviciile armatei în Primul Război Mondial, iar dintre aceștia peste treizeci au făcut parte din Regimentul 13 Infanterie „Ștefan cel Mare”¹. Doar trei au lăsat posterității mărturii autobiografice de amploare privind episodul implicării lor în război ca rezerviști mobilizați: Mihai Ștefănescu-Galați, Ștefan Motăș (Zeletin) și Neculai Costăchescu.

Dintre acestea, am ales pentru studiul de față, jurnalele lui Ștefan Motăș și Neculai Costăchescu. Motivația acestei opțiuni este cât se poate de simplă. Mărturia de război care provine de la un intelectual civil implică o perspectivă diferită de aceea a unui individ obișnuit, dictată, poate, atât de o experiență de război de o altă natură, cât mai ales de un alt nivel de asumare și conștientizare a celor trăite, indiferent dacă desfășurarea evenimentelor a depins sau nu de acțiunile acestora. În același timp, putem observa ușor, la o analiză sumară, că între cele trei lucrări există diferențe

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ Ion Agrigoroaiei, „Universitatea din Iași în anii Primului Război Mondial (1914-1918)”, în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (ed.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2010, p. 277.

semnificative, referitoare în primul rând la experiența propriu-zisă: în timp ce Motăș și Costăchescu au înfruntat pericolele războiului din postura de ofițeri combatanți, Ștefănescu-Galați, fiind medic, a fost mobilizat la serviciul sanitar, în spatele frontului. Alte diferențe notabile cuprind sistemul de ierarhizare specific, în care ofițerii combatanți aveau un număr mai mare de oameni în subordine, ceea ce determina responsabilități și riscuri mai mari în fața superiorilor, dar le oferea posibilitatea de cunoaștere profundă a soldaților și subofițerilor din unități, în mare majoritate proveniți din mediul rural. Astfel, trăirile specifice liniei întâi au putut avea consecințe profunde asupra gândirii și parcursului lor profesional de după război.

Valoarea particulară a celor două scrieri ce urmează a fi analizate reiese, în primul rând, din caracterul de mărturie directă cu privire la operațiunile militare din prima parte a campaniei românești în cadrul Marelui Război, tratată adeseori superficial din cauza înfrângerilor succesive, cu trimiteri la greșelile liderilor politici și militari români. În al doilea rând, se evidențiază natura lor de manifest, a cărei motivație poate fi datorată, într-o mare măsură, felului în care cei doi autori au realizat și perceput evenimentele trăite în timpul războiului. Cele două texte sunt valoroase atât din punct de vedere istoriografic, datorită încercărilor autorilor de a data și descrie cât mai precis evenimentele trăite, cât și literar, prin talentul narativ și stilul celor doi autori, dovedite în urma utilizării artificiiilor de ordin stilistic. Analiza comparată utilizată își propune să evidențieze viziunile autorilor despre război ca mijloc de împlinire a dezideratelor naționale, campania armatei române în zilele retragerilor din toamna și prima parte a iernii lui 1916, alături de modul în care conflictul a determinat schimbări asupra psihicului, viziunii și carierei celor doi universitari.

Specificul literaturii autobiografice românești de război

Utilizarea scrierilor de război cu caracter autobiografic ca izvoare istorice trebuie făcută în funcție de capacitatea fiecărui text de a reconstrui destine individuale sau colective și de a reda mentalitățile epocii. De altfel, publicarea amintirilor din Marele Război a început înaintea încheierii definitive a ostilităților, după cum este cazul memoriilor lui George Topîrceanu².

² Primul volum al memoriilor sale, intitulat *Amintiri din luptele de la Turtucaia*, a fost publicat în prima parte a anului 1918, la scurt timp după eliberarea sa din priză, la editura bucureșteană Alcala & Co; Gheorghe Topîrceanu, *Amintiri din luptele de la Turtucaia. Pirin Planina (episoduri tragice și comice din captivitate)*, ediție îngrijită de Daniel Cain, București, Editura Humanitas, 2014.

Astfel, publicului i-au fost oferite scrieri apropiate romanelor de aventuri³, dar și adevărate confesiuni și manifeste, precum *Jurnalul* generalului Averescu⁴.

Încadrarea celor două scrieri într-una din categoriile majore ale scrierilor autobiografice de război (memorii și jurnale) impune precauții deoarece, deși sunt scrise pe un cadru diaristic, evenimentele fiind evocate aproape concomitent cu efectuarea lor, acestea conțin numeroase adăugiri ulterioare. În contextul condițiilor de front, care presupun alternarea perioadelor de acțiuni militare în desfășurare rapidă cu altele de așteptare îndelungată, acestea au scopul de a facilita lectura, a oferi explicații suplimentare și a trage concluzii, în sensul unei reflecții ulterioare a evenimentelor. De departe, reflecțiile reprezintă cea mai prețioasă parte a acestor adăugiri, deoarece vedem cum, pe baza celor trăite în timpul războiului, autorii și-au modificat radical percepția despre lume, îndeosebi în ce privește dorința de implicare activă pentru schimbări sociale și profesionale.

Decizia scrierii, respectiv ajustării și publicării lucrărilor autobiografice cuprinde o paletă largă de motivații, de la nevoia de justificare a unor acțiuni controversate (proprie sau ale unor factori de decizie) la lupta cu simptomele Sindromului de stres posttraumatic⁵. Punctul comun al acestora îl constituie convingerea autorilor că au trăit o serie de evenimente importante, generatoare de experiență, iar scrierile vor fi de folos posterității. În cazul celor doi universitari, cu caracterele modelate de cariera didactică, ceea ce impune nevoia inserării unei funcții pedagogice în toate acțiunile importante, motivația oferirii unor exemple și sfaturi folositoare posterității devine cu atât mai evidentă.

Parcurs în oglindă

Neculai Costăchescu (1876-1939) a fost un intelectual, o personalitate civică și politică deopotrivă a Iașului și a României interbelice. Deși istoricul Constantin Cloșcă, editorul și autorul studiului introductiv al *Jurnalului* său, acuză insuficiența referirilor bibliografice, justificând folosirea unui necrolog pentru reconstituirea biografiei acestuia, descrieri ale activității sale pot fi găsite în volumele *Istoria Universității din Iași*⁶

³ Gheorghe Cornea, *Simfonia morții*, București, Editura „Cartea Românească”, 1920.

⁴ Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din război*, vol. I, 1914-1916 (*Neutralitatea*), vol. II, 1916-1919 (*Războiul nostru*), ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Eftimie Ardeleanu și Adrian Pandeia, București, Editura Militară, 1992.

⁵ Dr. Eugen Petrescu, „11 iulie 1917”, în *Cultul eroilor*, București, anul al VI-lea, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1925, p. 18.

⁶ Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (ed.), *op. cit.*, *passim*.

(în ceea ce privește parcursul său academic) și *Universitari ieșeni, președinți ai Senatului României*⁷ (pentru cariera sa politică). Ambele lucrări menționează perioada petrecută pe front și stabilesc conexiuni între experiențele războiului și cele două valențe ale carierei sale.

Parcursul său academic a început cu încadrarea ca asistent de laborator, înainte de a susține examenul de licență; a obținut titlul de doctor, primul în cadrul Facultății de Științe din Iași, a urmat doi ani de cercetări la Zürich, apoi a obținut postul de profesor titular al catedrelor de Chimie minerală și Chimie analitică calitativă. A fost ales ca senator al Universității și membru de onoare al Academiei Române. Cariera sa politică, începută la finele războiului din dorința de reformare pe baze meritocratice și tehnocrate a societății românești, a început cu înscrierea în Partidul Muncii, formațiune fuzionată ulterior cu Partidul Țărănesc, ca reprezentant al căruia va deține înalte demnități politice (Ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice, Președinte al Senatului României).

Neculai Costăchescu a fost mobilizat în 1914, deținând gradul de locotenent. Cel mai probabil, acesta satisfăcuse stagiul militar în termen redus după bacalaureat, obținând gradul de sergent T.R. (subofițer), dar și școala de ofițeri în rezervă (după terminarea studiilor de licență), după care obținuse gradul de sublocotenent, ridicarea în grad fiind realizată în urma unor concentrări. Costăchescu se va afla în fruntea companiei a 12-a din Batalionul III, Regimentul 13 – Iași, sub steagul căruia va fi pe tot parcursul războiului. Repartizarea sa la infanterie, în locul serviciului sanitar sau pirotehnic (unde ar fi putut aplica cunoștințele sale din domeniul chimiei), se explică, cel mai probabil, prin încadrarea în arma infanteriei înaintea admiterii la Facultatea de Științe.

Filele *Jurnalului de front*⁸ al lui Neculai Costăchescu au fost descoperite, respectiv salvate, de către Constantin Cloșcă, în 1973, la curățarea unui laborator în care autorul își desfășurase activitatea, după decesul Margaretei Poni, colaboratoare a sa și ultima titulară în cadrul laboratorului. Din cele 524 de file ale manuscrisului, au putut fi recuperate doar 340. Limitele temporale ale operei sale recuperate sunt august 1916 – ianuarie 1917. Deși avusese conștiința importanței lor și luase în calcul posibilitatea de publicare, probabil că activitățile sale politice, didactice și de cercetare, dar și reținerea justificată de posibilele agitații provocate de publicarea *Jurnalului* au determinat amânarea tipăririi lor.

⁷ Ion Agrigoroaiei, *Universitari ieșeni, președinți ai Senatului României*: Paul Bujor, Traian Bratu, Neculai Costăchescu, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2015, p. 103-150.

⁸ Neculai Costăchescu, *Jurnal de front 1916-1917*, studiu introductiv și îngrijirea ediției de Constantin Cloșcă, Iași, Editura Ștef, 2009.

Ștefan Motăș (1882-1934), cunoscut sub pseudonimul Ștefan Zeletin (după Valea Zeletinului, locul copilăriei sale), a activat în domeniile istoriei, filosofiei, sociologiei și economiei. Cariera sa academică a început odată cu absolvirea Facultății de Litere și Filosofie a Universității din Iași, cu distincția *magna cum laude* (1906), apoi a fost bibliotecar al Bibliotecii Universitare, după care au urmat studiile în străinătate (între 1909 și 1912 studiază filosofia în Germania, Franța și Marea Britanie, susținându-și și teza de doctorat), ulterior fiind profesor titular al catedrei de Filosofie antică și medievală din cadrul Universității din Iași (1927-1934). Viața și opera sa au constituit subiectul multor controverse. În perioada interbelică, Cezar Papacostea și Alexandru Claudian au fost singurii care au încercat o analiză mai detășată asupra operei⁹, pentru ca, în perioada comunistă, să fie discreditat din cauza teoriilor sale politice, considerate apologii ale liberalismului, alături de supraestimarea factorului burghez în dezvoltarea României¹⁰. Căderea regimului comunist a permis revalorizarea operei sale, o contribuție însemnată având lucrările lui C. D. Zeletin¹¹ și Cristian Preda¹².

Lucrarea *Retragerea*¹³, publicată în 1926, prezintă evenimentele trăite pe front, în perioada 15 octombrie – 3 decembrie 1916. Golindu-și opera de orice valoare recreațională, comună beletristicii, Ștefan Zeletin a dorit să prezinte un manifest împotriva conducerii politice și militare din România perioadei Marelui Război, considerându-le responsabile pentru dezastrul material și spiritual al țării, reflectat mai ales în perioada de refrență a scrierii sale. Acesta a privit zilele eșecurilor militare drept o oportunitate unică de contemplare și analiză obiectivă a societății românești.

⁹ Cezar Papacostea, profesor titular la Facultatea de Litere din Iași, membru de partid cu Ștefan Zeletin, prieten apropiat cu acesta încă din perioada studiilor comune în Germania (1909-1912). Alexandru Claudian, unul dintre cei mai apropiați colegi de muncă ai lui Ștefan Zeletin la Liceul Mihai Viteazul din București și la Facultatea de Filosofie din Iași, unde era profesor suplinitor. Spre deosebire de ceilalți intelectuali ai vremii, ale căror scrieri au fost, în mare parte, influențate de apartenența politică și/sau propria formație intelectuală, cei doi au meritul de a fi realizat primele analize obiective dedicate operei sociologice și filosofice zeletiniene.

¹⁰ Ștefan Alexandru Păduraru, *Ștefan Zeletin. Formație intelectuală și perspectivă istorică*, teză de licență susținută în 2017, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 4-11.

¹¹ C. D. Zeletin, *Ștefan Zeletin: contribuții documentare*, Bacău, Editura Corgal Press, 2002.

¹² Cristian Preda, *Modernitatea politică și românismul*, București, Editura Nemira, 1998; Idem, *Contribuții la istoria intelectuală a politicii românești*, București, Editura Meridiane, 2003.

¹³ Ștefan Zeletin, *Retragerea*, București, Editura revistei „Pagini agrare și sociale”, 1926.

Zeletin și-a satisfăcut stagiul militar în anii 1908-1909, obținând gradul de sublocotenent (primul grad din ierarhia ofițerească). El fusese mobilizat și în cel de-al doilea Război Balcanic, dar se cunosc puține date despre acest episod. A doua mobilizare a avut loc în august 1916, imediat după intrarea României în Marele Război.

Experiența frontului

Punctul de plecare al ambelor trasee militare și memorialistice este trecătoarea Oituzului, ambii autori făcând parte, la început, din Armata de Nord. Ambele scrieri se încheie în iarna lui 1916-1917, odată cu plecarea lui Neculai Costăchescu de pe pozițiile din munți pentru a instrui recruții din noile contingente, respectiv odată cu mutarea la Dorohoi a supraviețuitorilor ați din regimentul lui Ștefan Zeletin pentru refacere. Perioada prezentată de însemnările celor doi profesori, mai puțin tratată în istoriografia și memorialistica românească din cauza înfrângerilor și a retragerilor care o caracterizează, oferă un plus de valoare lucrărilor.

Încercarea de a reface traseul companiei lui Neculai Costăchescu este dificilă din cauza folosirii toponimelor maghiare pentru reperele ardelene, foarte greu de reconstituit, mai ales în cazul denumirilor de râuri mici și culmi muntoase. Traseul, parcurs exclusiv pe jos, însumează 515 km și cuprinde atât localități, cât și locuri izolate, majoritatea aflate în zona fostei frontiere. Unitatea locotenentului Costăchescu a luptat admirabil după primirea botezului focului, reușind să cucerească și să mențină mai multe poziții, părăsindu-le doar în urma ordinelor trimise de superiori. Cu toate acestea, menționăm că au fost înregistrate și erori tactice, cum ar fi atacarea unei poziții părăsite sau schimburi de focuri între militarii români, din cauza asemănării cu uniforme austro-ungare și a lipsei de experiență a frontului. De asemenea, bolile și dezertorii nu au lipsit, pierderile cauzate de ele fiind notate de către autor în registre separate și uneori descrise mai amplu în paginile textului, cu scopul de a le descoperi cauzele profunde și a trage învățăminte.

În ceea ce privește traseul unității lui Ștefan Zeletin, intrarea Germaniei în luptă, care a determinat transferul trupelor de pe Frontul de Vest, respectiv contraofensiva lor în Ardeal au cauzat relocarea pe frontul de pe Argeș, deplasându-se cu trenul până la Bascov (între Pitești și Curtea de Argeș). După lupta de la Oarja, regimentul său a pornit într-o retragere dezorganizată, fără planuri sau hărți (noaptea, se orientau inclusiv după rachetele inamice) și într-o stare de continuă decădere fizică și morală, fiecare încercare de oprire a înaintării dușmane fiind sortită eșecului. Înainte de plecarea spre refacere, regimentul său mai avea efectivele a două companii. Drumul efectuat pe jos, spre întâlnirea cu trupele inamice, respectiv

retragerile succesive, a însumat 432 km, ulterior adăugându-se 354 km, reprezentând drumul spre Dorohoi, încheiat după 26 de zile.

La începutul ambelor lucrări, războiul este prezentat ca o aventură. Sentimentul definitoriu pentru militari era curiozitatea, alimentată continuu de întâlnirea locurilor și a oamenilor noi, care se deosebeau apreciabil de tot ceea ce văzuseră în locurile de baștină. Cu toate acestea, la începutul campaniei, fiecare era conștient de posibilitatea morții: la pornirea în ofensivă, soldații priveau înapoi și își făceau cruce, cu gândul că poate nu se vor mai întoarce vreodată spre casă. Botezul focului, în două episoade (primele ciocniri cu trupele austro-ungare, respectiv contactul cu trupele armatei germane, îndeosebi cu bombardamentele artileriei și aviației lor), a transformat experiența războiului pentru români, care s-au văzut nevoiți să se adapteze pentru a lupta și supraviețui într-un război cu adevărat modern.

Retragerea reprezintă un manifest împotriva corupției clasei politice și elitei militare românești, cu un pronunțat caracter antirăzboinic. Zeletin menționează că, în perioada amintită, războiul a fost fericit doar pentru inamicii României. În contrapartidă, deși regreta distrugerile materiale și pierderile umane deosebit de mari, Neculai Costăchescu îmbrățișase ideea războiului, ca unică modalitate de realizare a idealului național. Conflictul mondial era privit de acesta inclusiv ca perioadă în care virtuțile pot fi arătate fără rezerve, propice pentru evidențierea indivizilor prin decantarea adevăratelor valori. De asemenea, acesta menționează că apartenența la partea activă a armatei îi conferise un sentiment de importanță și conștientizare a rolului său.

Ambele jurnale au fost scrise în condițiile deosebit de dificile ale vieții de front. Costăchescu și Zeletin sufereau din pricina frigului, foamei, paraziților (păduchii erau numiți *inamicul nr. 2*), lipsei odihnei, a hainelor de schimb și a informațiilor de acasă, deoarece corespondența și ziarele erau aproape inexistente. În ceea ce privește pericolul morții, luptele și trăgătorii de elită inamici erau dublate de pericolul gloanțelor rătăcite, al bolilor transmise de paraziți și, nu în ultimul rând, al accidentelor, ușor de produs în contextul stresului cronic, al privării de somn și al materialelor periculoase cu care operau.

Condiția de ofițer le-a impus celor doi să se îngrijească de bunăstarea trupei din subordine, dar și de disciplina sa, ceea ce presupunea și pedepse sau amenințări. Totodată, aceste responsabilități le-au permis o observare atentă a trăsăturilor ostașilor români, a pregătirii și moralului lor. În timp ce Ștefan Zeletin se rezumă la descrierea condiției mizere a ostașului român, prezentând și zvonurile care circulau pe front (lăitmotivul trădării comandanților și al invincibilității germanilor), Neculai Costăchescu

apreciază, în mod repetat, o serie de calități fizice și spirituale ale acestuia (în special a celor proveniți din țărănime), considerate folositoare vieții de front: „Acolo unde ofițerii au fost neclintiți între soldați, acei soldați au fost niște bravi. Țăranul român și în fața morții are obraz, e simțitor. De rușine, din supunere, din dragoste, nu știu de ce, dar nu te lasă la nevoie”¹⁴.

Diferențele de abordare a celor doi se explică atât prin caracterul diferit al evenimentelor descrise (retrageri și înfrângeri succesive la Zeletin, respectiv înfrângeri alternate cu victorii și retrageri comandate de superiori la Costăchescu), cât și prin natura lui Ștefan Zeletin, care, după 1907, își dezvoltase o perspectivă critică asupra întregii societăți românești. În ceea ce privește opinia despre ofițerime, se remarcă o apropiere de cei cu grade asemănătoare, deoarece aveau aceleași responsabilități și puteau interveni pentru a-i sfătui sau corecta, pe când opiniile celor doi despre ofițerii cu funcții de comandă sunt mai degrabă negative, Zeletin considerând că situația armatei se datorează proastei conduceri, iar Costăchescu suferind psihic în urma ordinelor de retragere de pe pozițiile cucerite cu prețul vieții soldaților săi. Suferința împărtășită în mod egal, de la soldat la ofițer combatant, a constituit liantul camaraderiei românești, astfel încât plecarea unui militar din zona frontului (spre exemplu, pentru școlarizare) îi putea pricinui acestuia senzația de pierdere, cu toate că părăsea mizeria și pericolele specifice.

Cele două texte pot fi analizate și din perspectiva alterității. Spre deosebire de *Retragerea*, *Jurnalul* lui Neculai Costăchescu cuprinde și episodul înaintării în Ardeal, astfel încât se pot analiza fragmente descriptive atât despre populația românească, cât și despre cea maghiară. Contactele cu civilii unguri și secui au fost rare, deoarece aceștia își păraseau satele înainte de venirea armatei române¹⁵. Populația românească din Ardeal îi privea pe români ca eliberatori, iar prezența și atitudinea sătenilor la înmormântările militarilor români – „nu este plânsul bocitoarelor de meserie”¹⁶ – arată conștiința acestora că jertfele au fost întreprinse pentru libertatea lor. Descrierile contactelor unității lui Ștefan Zeletin cu populația civilă din satele Munteniei surprind o varietate de sentimente ale sătenilor către militarii care tranzitau sau campau în curțile și casele lor, de la milă până la revoltă și consternare în fața distrugerilor și a mizeriei produse de aceștia. În viziunea sa, suferințele populației civile, îndeosebi în ceea ce privește convoaiele de refugiați, depășeau ca impact asupra psihicului chiar și grozăviile văzute pe front¹⁷.

¹⁴ Neculai Costăchescu, *op. cit.*, p. 56.

¹⁵ *Ibidem*, p. 32.

¹⁶ *Ibidem*, p. 29.

¹⁷ Ștefan Zeletin, *op. cit.*, p. 39.

În ambele scrieri sunt prezente fragmente laudative pentru armata germană, considerată etalon pentru modul de desfășurare al războiului modern. În introducerea lucrării sale, dedicată prezentării succeselor ofensivei din primele zile de război – pentru obținerea efectului antitetic –, Ștefan Zeletin menționează că batalionul său își conferise numele de *Sturmbatallion*, inspirat din renumele câpătat de unitățile de asalt germane și austro-ungare de pe Frontul de Vest. Tehnica de luptă deținută de germani, corelată întotdeauna cu eficiența cu care era folosită (soldații lui Zeletin spuneau adeseori că nemții par că s-au născut cu arma în mână), atacurile efectuate doar pe timp de zi, igiena și aprovizionarea cu rom și ciocolată constituiau motiv de admirație și invidie pentru militarii români. Ele se pot explica și prin lipsa mijloacelor de informare, care privau soldații de detalii asupra efectelor pe care bombardamentele aeriene le aveau asupra populației civile din București.

În ceea ce privește stilistica scrierilor, se distinge descrierea naturii, fie ea neatinsă sau distrusă de lupte, la început prin prisma peisajelor impunătoare, apoi corelată cu gândirea tactică (spre exemplu, descriu un defileu împădurit, apoi îi prezintă valoarea strategică prin posibilitatea fortificării), dovadă a transformărilor suferite în subconștient odată cu împănmântarea vieții cazone. În antiteză cu descrierea zbuciumului luptelor, poate fi interpretată ca o modalitate de a demonstra absurditatea războiului. Acest șablon poate fi observat în mai multe opere ale memorialisticii universale de război, în care natura constituie simbolul păcii și al ordinii naturale, în contrast cu violența haotică a luptelor, simbol al distrugerii artificiale¹⁸.

Activitatea de după război

Neculai Costăchescu și Ștefan Zeletin au fost ofițeri rezerviști, antrenați în conflictul mondial odată cu întreaga societate românească. Ca în multe alte cazuri, războiul a lăsat urme adânci, atât fizice, cât și la nivelul psihicului lor. După război, Neculai Costăchescu a decis să se implice activ în viața politică, în special pentru a lua parte la reformarea învățământului superior românesc, pe care îl considera cheia dezvoltării națiunii¹⁹. Încheierea războiului a dus la dorința de reformă cât mai rapidă și profundă a societății, justificată prin găsirea unui sens pentru suferințele

¹⁸ Mihaela Bedecan, „The Memoirs of the Great War. General considerations”, în *Transylvanian Review/Revue de Transylvanie*, vol. XXIV, no. 4, winter 2015, Cluj, Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2015, p. 14.

¹⁹ Neculai Costăchescu, *op. cit.*, p. 13.

războiului, dar și prin aportul adus de experiența frontului, în care a trăit alături de oameni din toate mediile sociale, i-au determinat înscrierea în Partidul Muncitor, o formațiune politică efemeră, formată îndeosebi din intelectuali, în frunte cu Paul Bujor și Constantin I. Parhon²⁰.

Fuzionarea ulterioară a unei părți însemnate a grupării cu Partidul Țărănist demonstrează caracterul rațional, realist al membrilor acesteia, printre care și profesorul Costăchescu, care se va regăsi pe listele de candidați în alegerile parlamentare încă din anul 1920. În funcția de Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, acesta a reușit să îmbunătățească organizarea învățământului agricol și casnic, pentru ca națiunea să beneficieze de oameni pregătiți în domeniile de bază ale economiei. De asemenea, a încercat să autonomizeze învățământul agronomic și tehnic, prin crearea de instituții de sine stătătoare. În pofida crizei economice de la finele anilor '20, a reușit să încheie împrumuturi pentru construcția, extinderea și dotarea clădirilor universitare²¹.

Spre deosebire de evenimentele din 1907, care l-au determinat pe Zeletin să privească atent, cu ochi de filosof spre societatea românească, dar mai ales spre moravurile sale, experiența Marelui Război l-a condus spre o nouă abordare, de tip sociologic; astfel, începând cu 1918, cercetările sale au vizat analiza originii și evoluției societății românești moderne, considerată falimentară, precum și modul în care aceasta funcționa: „Covârșit de evenimentele de la 1916 care ne zdruncinase încrederea în viitor, am simțit nevoia unei cunoașteri amănunțite a originilor societății române de astăzi, spre a căpăta puțința unei orientări clare în haosul vieții noastre sociale și politice”²².

Dacă paginile *Retragerii* sunt pline de revoltă la adresa clasei politice conducătoare, considerată vinovată pentru starea deplorabilă militară și morală a soldatului român, Zeletin a obținut o soluție politică prin adăziunea în Partidul Poporului. Deși nu a luptat sub comanda generalului Averescu, acesta îl admira pentru acțiunile și ideile sale din timpul războiului, concretizate în programul politic al partidului. Opțiunea averesciană a lui Zeletin, aleasă definitiv în 1927, se poate înțelege doar dacă luăm în calcul formația intelectuală a autorului, precum și contextul politico-social al vremii. Deși acesta făcuse una dintre cele mai mari apologii Partidului Național Liberal în *Burghezia română*, nu a fost niciodată atașat emoțional de acesta, criticând rigiditatea, brutalitatea în guvernare

²⁰ *Ibidem*, p. 14.

²¹ Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 106-107.

²² Ștefan Zeletin, *Burghezia română*, București, Editura Cultura Națională, 1925, prefață nenumărată.

și faptul că „Partidul Liberal nu e un loc tocmai cald pentru intelectuali”²³. Opțiunea averesciană era singura viabilă pentru autor și datorită spațiului de manevră pentru ideologia neoliberală pe care universitarul ieșean o crease.

Concluzii

Cele două texte descriu prima parte a campaniei armatei române în Marele Război prin ochii unor intelectuali cu vădite preocupări sociale și pedagogice, pentru care mobilizarea în postura de ofițeri combatanți a constituit un bun prilej de observații asupra societății. Relevarea caracterelor și a nevoilor subordonaților alături de care își petreceau cea mai mare parte a timpului în diferite ipostaze, care variau de la sărbătorirea victoriilor militare la lupta de la distanță sau corp la corp, ofensivă și retragere, alături de marile perioade de așteptare specifice războiului a dus la cristalizarea opiniilor politice ale autorilor, care se vor implica activ în încercarea de reformă a societății imediat după război.

Primele șase luni de campanie a armatei române au arătat gravitatea greșelilor tactico-strategice ale marilor comandanți militari, ceea ce a dus la retragerea din Ardeal și la pierderea temporară a peste jumătate din teritoriul național. Experiențele de război ale celor doi universitari din această perioadă au fost aproape opuse, deoarece unitatea lui Neculai Costăchescu s-a comportat admirabil în majoritatea episoadelor de după primirea botezului focului, reușind să se retragă în ordine și să mențină pozițiile defensive, pe când Ștefan Zeletin prezintă mersul campaniei drept o continuă decădere fizică și morală a sa și a camarazilor de arme, de la victoriile facile din Ardeal până la retragerea continuă din Muntenia și la plecarea spre refacere.

Deși condițiile au fost adeseori disperate, cei doi profesori-locotenenți rezervați în armata română au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a obține succese tactice și a îmbunătăți condiția militarilor din subordine. Atrocitățile războiului descrise de cei doi, cu efecte resimțite deopotrivă de populația civilă și militari, au constituit momente de încercare a încrederii autorilor în cauza României, atât la nivel teoretic, cât și prin prisma unei victorii tot mai improbabile, alături de reactualizarea întrebărilor despre rolul războiului ca mijloc de realizare a dezideratelor naționale.

Pe lângă abordările psihologice și sociale, rutele descrise cu minuțiozitate, analizele psihologice și sociale, spectrul mare de trăiri specifice, variind de la bucurie la deznădejde, maturitatea în ceea ce privește

²³ Cezar Papacostea, „Ștefan Zeletin. Însemnări privitoare la viața și opera lui”, în *Revista de filosofie*, vol. XX, nr. 3, iul.-sept. 1935, p. 213.

abordarea realităților războiului și alcătuirea imaginii inamicului constituie puncte forte ale ambelor scrieri, care le particularizează în marea de texte cu caracter autobiografic a Primului Război Mondial. Textele celor doi universitari sunt astfel valoroase atât ca mărturii istorice pentru o perioadă mai puțin abordată din trecutul României, cât și ca opere literare, prin valoarea lor stilistică.

**Professors and the Great War.
Diaries of Neculai Costăchescu and Ștefan Zeletin
(Summary)**

Keywords: *Autobiographical texts of the Great War, Ștefan Zeletin, Neculai Costăchescu, 1916 Campaign, war experiences, the need of reform in early 20th – century Romania.*

This study compares the frontline diaries from the Great War of Neculai Costăchescu and Ștefan Zeletin, who are, as far as I know, the only combatant professors from the University of Iași with published autobiographical writings about the concerned period. The current study analyses different aspects, regarding the publication details, as well as the routes depicted in the texts, the authors' opinions about war and politics alongside psychological analysis. The texts also provide precious information about the first half year of the Romanian campaign, concerning both tactical and everyday life aspects, as well as the relationships between the common soldiers (conscripts), the NCOs, the combatants, lower rank officers and high ranking, commanding officers, all seen and filtered by the eyes of intellectuals.

At least for the part described in their writings, their war experiences were almost totally opposite. Even if the ammo and equipment were stringent and the human resource was constantly reduced by disease and deserters, the unit commanded by Neculai Costăchescu learned fast and adapted well to the frontline conditions, achieving some victories and retreating not because of the enemy attacks, but by order of the superior officers. As for Ștefan Zeletin, the lack of effective training of the troops and command of the higher ranked officers, combined with the counter-offensive of the German and Austro-Hungarian armies generated very low morale and a big series of defeats and disorganised retreats.

Even if the conditions were often desperate, the two professors, mobilised in the Romanian army as lieutenants, did their best trying to achieve tactical success and to improve the conditions of their troops. The war atrocities they saw affecting both civilians and military personnel, as well as the idea of fighting for a better country (or at least realising why the war was almost lost for Romania) acted as a turning point for both professors. Their post-war period activity – another aspect included in this study – marked the moment they joined politics, as well as a rise in their didactic and scientific works.

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Între „perdanții” Unirii Bucovinei cu România: profesorul Eugen Ehrlich

Andrei Corbea-Hoisie*

Cuvinte-cheie: *Primul Război Mondial, monarhia habsburgică, Bucovina, sociologia dreptului, Universitatea din Cernăuți/Czernowitz/Chernivtsi.*

În primul număr al celui de-al treilea an de apariție (1921) al revistei *Arhiva pentru știința și reforma socială*, editată în deceniul al treilea al secolului XX de profesorul de sociologie de la Universitatea din București Dimitrie Gusti, un anume titlu din sumar avea a stârni interesul dincolo de sfera preocupărilor obișnuite ilustrate de publicație; fostul rector al Universității Francisco-Iosefine din Cernăuți și de trei ori decan al Facultății de Drept și Administrație din fosta capitală a *Kronland*-ului austriac al Bucovinei, profesorul Eugen Ehrlich, semna aici un studiu în limba română – dedicat lui Nicolae Iorga –, studiu aplecat asupra unei problematice atunci încă sensibile, și anume destrămarea secularei Monarhii Habsburgice: „Sfârșitul unei mari împărății”¹. Surpriza acestei apariții ținea mai întâi de faptul că un savant cunoscut din rândurile elitei academice a vechii Austrii se dedica temei dificile a prăbușirii propriiei „lumi a vieții”, și aceasta într-o revistă situată în afara spațiului său obișnuit de manifestare științifică, într-o limbă despre care se știa că autorul nu o stăpânește foarte bine. Ținând cont de prestigiul acestuia, care îl consacrase

* Prof. univ. dr., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași / Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu.

¹ Varianta originală a studiului, redactată probabil în limba germană, s-a pierdut, precum întreaga arhivă personală a lui Eugen Ehrlich, după moartea acestuia. Pentru volumul în care Manfred Rehbinder a strâns și editat scrierile politice ale lui Ehrlich (Eugen Ehrlich, *Politische Schriften*, Hrsg. Manfred Rehbinder, Berlin, Duncker & Humblot, 2007), textul românesc publicat (Eugen Ehrlich, „Sfârșitul unei mari împărății”, în *Arhiva pentru știința și reforma socială*, 1 [1921], p. 2-45) a fost retradus în limba germană sub titlul *Das Ende eines grossen Reiches* de Rudolf Gräf și Emil Sălăgean (p. 19-80).

în rândurile elitei intelectuale a fostei Monarhii dunărene, un asemenea examen al evenimentelor recente putea isca așteptări atât în privința unei analize științifice, lucide și obiective, a faptelor, dar, în raport cu parcursul carierei sale, care i-a favorizat cunoașterea profundă a realităților atât din „centrul”, cât și de la „periferiile” statului austriac², și către eventualitatea unei confesiuni cu alură personalizată. Cu atât mai mult, circumstanțele unei mărturii de asemenea importanță erau destul de neobișnuite: Ehrlich, evreul convertit la catolicism³ numit de împăratul Franz Joseph profesor universitar la Cernăuți, alesese să-și exprime punctul de vedere în capitala unei țări până de curând adversare Austriei, unde, de altfel, resentimentele se manifestau din plin la adresa nu doar a dușmanului de ieri, apostrofât și ca opresor al românilor din Transilvania și Bucovina, ci și a populației evreiești recent și prin efortul Marilor Puteri „naturalizate”, din care făcea acum parte și evreimea bucovineană asimilată, dotată încă de la 1867, prin Constituția habsburgică, cu drepturi cetățenești depline⁴. A jucat acest cadru extravagant și deloc neutru un anume rol în prezentarea și interpretarea de către Ehrlich a evenimentelor care i-au determinat lui însuși, nemijlocit, existența? În ce măsură acel articol, uitat demult în România și înregistrat de specialiștii occidentali mult mai târziu, datorită retraducerii sale în limba germană, poate fi considerat drept reprezentativ, la fel cu alte lucrări mai cunoscute astăzi, pentru

² Vezi studiul lui Eugen Ehrlich, *Die Aufgaben der Sozialpolitik im österreichischen Osten (Juden- und Bauernfrage)*, care a avut drept punct de plecare o conferință ținută de dânsul la Asociația academică de științe sociale la Universitatea din Cernăuți în semestrul de iarnă 1908-1909 (Czernowitz, Selbstverlag des Sozialwissenschaftlichen Akademischen Verein, 1909), publicat ulterior în broșură în patru ediții de editura Duncker & Humblot. Volumul *Politische Schriften* (nota 1) a preluat textul ultimei ediții din 1916 (p. 131-152).

³³ Ceea ce se știe astăzi despre biografia lui Eugen Ehrlich se datorează muncii uriașe și totodată empatică de reconstituire a acesteia de către profesorul Manfred Rehbinder, fostul titular al catedrei de Dreptul muncii și Sociologie a Dreptului de la Universitatea din Zürich, ce s-a dedicat din anii '60 ai secolului trecut (vezi Manfred Rehbinder, „Die Grundlegung der Rechtssoziologie durch Eugen Ehrlich”, în *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialphilosophie*, Nr. 15 [1963], p. 338-353) repunerii în circulația științifică, în Europa și America, a operei lui Ehrlich. Vezi și Sergyi Nezhurbida, Maria Diachuk, Manfred Rehbinder: *Eugen Ehrlich. Bibliographic Index*, Wilmington, Vernon Press, 2018.

⁴ Abia după semnarea la 9 decembrie 1919 de către guvernul român a Tratatului de protecție a minorităților, impus de Marile Puteri, evreii din România au fost naturalizați în mod colectiv. Constituția din anul 1923 a recunoscut egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor români. Vezi Carol Iancu, *L'émancipation des juifs de Roumanie (1913-1919)*, Montpellier, Université Paul Valéry, 1992; Idem, *Les Juifs en Roumanie. De l'émancipation à la marginalisation (1919-1938)*, Paris, Peeters, 1996.

gândirea social-politică a lui Ehrlich, și ea redescoperită cu întârziere⁵? La aceste întrebări și încă la altele vom încerca să răspundem în rândurile ce urmează.

Numele lui Eugen Ehrlich a devenit astăzi unul extrem de cunoscut, cel puțin în rândul juriștilor și sociologilor: de opera sa se leagă nașterea sociologiei dreptului ca domeniu științific autonom. Cel devenit în 1896 profesor de Drept Roman la Universitatea din Cernăuți s-a născut în 1862 în capitala Bucovinei în familia unui avocat evreu. Studiile liceale le-a absolvit în limba polonă într-un vechi liceu iezuit din Galiția, unde și-a dat bacalaureatul în 1879; au urmat studii juridice la Universitatea germanofonă din Cernăuți, la cea polonă din Lemberg/Lvov și apoi la Viena, încununată cu un doctorat în 1886. Activ în „Freie Vereinigung sozialistischer Studenten” („Asociația liberă a studenților socialiști”) și în „Sozialwissenschaftlichen Bildungsverein” („Societatea academică în științele sociale”)⁶, și-a trecut abilitarea în 1893, iar după ce s-a convertit, a obținut numirea ca profesor extraordinar și apoi definitiv la Cernăuți. Spre deosebire de alți colegi de cancelarie, veniți din toate colțurile Monarhiei, Ehrlich n-a simțit impulsul de a se transfera în universități mai „centrale”; în capitala Bucovinei și-a putut construi propriul centru de cercetare⁷ corespunzător propriilor interese și proiecte științifice, pe care a căutat să-l impună în spațiul public printr-o Asociație academică în științele sociale, dispunând de o impozantă bibliotecă proprie⁸, asociație fondată împreună cu mai tânărul coleg Joseph Schumpeter, numit și el la

⁵ Vezi, de pildă, studiile „Von der Zukunft des Völkerbundes” și „Karl Marx und die soziale Frage”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 183-190, 154-162.

⁶ Aici se întâlnea, între alții, cu Karl Renner, Max Adler, Rudolf Hilferding, Engelbert Pernerstorfer. Vezi Torsten Engelage, Ada Sporer, „Eugen Ehrlichs politische Schriften”, în Heinz Barta, Michael Ganner, Caroline Voithofer (Hrsg.), *Zu Eugen Ehrlichs 150. Geburtstag und 90. Todestag*, Innsbruck, Innsbruck Univ. Press, 2013, p. 219-240, aici p. 220.

⁷ Ehrlich a fondat în 1909 un Seminar „pentru Dreptul viu”, în care a declarat ca obiect de studiu „dreptul viu al celor nouă naționalități ale Bucovinei” (Eugen Ehrlich, „Das lebende Recht der Völker der Bukowina”, în *Recht und Wirtschaft*, 1 [1912], p. 273-279, 322-324, aici p. 276; Manfred Rehbinder, „Eugen Ehrlichs Seminar für lebendes Recht: eine Einrichtung für die Weiterbildung von Rechtspraktikern”, în *Problemy Filozofji Prava*, 1-2 [2005], p. 135-139). Între participanți s-a aflat și teologul Nicolae Cotlarciuc, ales în 1924 ca mitropolit ortodox al Bucovinei sub numele de Nectarie.

⁸ În Anexa la o conferință a lui Joseph Schumpeter publicată în 1910 în aceeași proprie editură a Asociației academice de științe sociale (*Wozu studiert man Sozialwissenschaften*) se înșiră pe 11 pagini titlurile volumelor de specialitate și periodicelor aflate în posesia bibliotecii asociației (în domeniile economiei, finanțelor, sociologiei, statisticii etc.).

Cernăuți. Căci obiectul reflecției lui teoretice din deceniul premergător lui 1914 se afla în preajmă: Ehrlich se consacrase formelor dreptului patriarhal, încă funcționale în societatea rurală bucovineană foarte puțin atinsă de modernizare. Îndelunga observare a acestor practici juridice arhaice, precum și culegerea atentă, împreună cu studenții săi, a unor asemenea „fapte juridice”, l-au condus treptat către formularea unei teorii proprii despre un așa-numit „Lebendes Recht” („Dreptul viu”), teorie care a pornit de la o simptomatice inversare a priorităților în procedura de găsire a izvoarelor Dreptului: cu alte cuvinte, Ehrlich a considerat că și în lumea modernă experiența Concretului trebuie să constituie fundamentul jurisprudenței, deoarece, după dânsul, Dreptul naște și se dezvoltă nu din legislație (de sus în jos), sau dintr-o jurisprudență emisă de stat, ci din „conștiința populară a dreptății”, deci din realitatea socială. Pentru profesorul cernăuțean regulile de Drept privat și public neemise de o autoritate statală, ci bazate pe o practică verificată de veacuri (un fel de „Drept fără stat”), erau la fel de legitime precum legislația oficială a statului⁹.

În anul 1913, Eugen Ehrlich a publicat cartea al cărei potențial înnoitor a fost pe dată remarcat de specialiștii în știința Dreptului: *Die Grundlegung der Soziologie des Rechts* (Bazele sociologiei Dreptului)¹⁰, lucrare care a confirmat o dată mai mult reputația profesorului de la Cernăuți, invitat de ceva vreme să se pronunțe în diferite controverse privind teoria și practica juridică în Austro-Ungaria și nu numai. În 1914 urma să țină la Universitatea Harvard o serie de prelegeri despre „Dreptul viu” – a fost împiedicat de război să ajungă în America. Dar dincolo de cercetarea empirică a efectelor cotidiene a vechilor tradiții juridice ale popoarelor trăitoare în Bucovina, Ehrlich își propunea de fapt – și în acest mod întreprinderea sa s-a dovedit mult mai ambițioasă decât cea a colegilor limitându-se să stabilească doar „fapte” etnoculturale – să descopere legitățile unei practici juridice contemporane ancorate în experiența socială, punct de pornire pentru o teorie modernă de elaborare a Dreptului¹¹. Față de provocarea explozivă reprezentată de raționamentele lui Ehrlich pentru

⁹ Discuțiile actuale legate de instituirea unei jurisdicții internaționale nu poate ocoli teoriile lui Ehrlich, care a oferit argumentele principale pentru un Drept „pluralist” la nivel global. „Dreptul global se dezvoltă pornind de la periferiile sociale, de la zonele de contact cu alte sisteme sociale, și nu în centrul instituțiilor statale naționale sau internaționale”, în Gunther Teubner, *Globale Bukowina. Zur Emergenz eines transnationalen Rechtspluralismus*, Basel, Europa-Institut an der Universität Basel, 1986, p. 9.

¹⁰ Eugen Ehrlich, *Die Grundlegung der Soziologie des Rechts*, München, Duncker & Humblot, 1913.

¹¹ Manfred Rehbinder, *Die Begründung der Rechtssoziologie durch Eugen Ehrlich*, Berlin, Duncker & Humblot, 1986, p. 13.

partizanii jurisprudenței normative tradiționale – culminând cu afirmația că sociologia Dreptului ar constitui „doctrina științifică a Dreptului”¹² –, reacția acestora a fost una pe măsură: nimeni altul decât pe-atunci tânărul *Privatdozent* Hans Kelsen a luat asupra sa critica lui Ehrlich într-o recenzie care a inaugurat o lungă polemică între cei doi¹³. Pozițiile nu puteau fi conciliate, deoarece Kelsen și școala juridică în numele căreia acesta s-a pronunțat nu erau dispuși să accepte preeminența lui „a fi” vizavi de „a trebui”: „[...] acea regulă, rezultând dintr-un examen cauzal-explicativ, nu constituie decât una a ceea ce este, fără vreo relevanță pentru ceea ce ar trebui să fie”¹⁴, cu alte cuvinte disocierea dintre metoda juridică și cea sociologică, pusă sub semnul întrebării de Ehrlich, trebuia cu orice preț menținută.

Controversa intelectuală privind aspecte esențiale ale construcției sistemelor juridice din Austria a continuat în paginile revistei *Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik*, dar cotidianul războiului declanșat în 1914 i-a diminuat rezonanța. Orașul Cernăuți, foarte aproape de frontul de est, a fost doar câteva săptămâni după începerea ostilităților ocupat de trupe ruse; s-a aflat sub ocupație militară rusă încă de două ori – după ofensiva lui Brusilov mai bine de un an – până la armistițiu¹⁵. Cu puțin înainte de a pleca în refugiu, în august 1914, Ehrlich i-a împărtășit unui cunoscut presentimentul său întunecat asupra schimbărilor politice și sociale ce aveau să vină: „Văd un viitor teribil de sumbru; lumea se destramă. Consecințele acestui război vor fi mizeria și sărăcia, nimeni nu va fi învingător”;¹⁶ prea puțin a mai rămas din tot ce a lăsat în urmă,

¹² Hans Zipprian, „Eugen Ehrlich und die Bukowina. Die Entstehung der Rechtssoziologie aus der kulturellen Vielfalt menschlicher Verbände”, în Endre Kiss, Csaba Kiss, Justin Stagl (Hrsg.), *Nation und Nationalismus in wissenschaftlichen Standardwerken Österreich-Ungarns 1867-1918*, Wien/Köln/Weimar, Böhlau, 1997, p. 112-126, aici p. 114.

¹³ Philipp Dobler, „Die Kontroverse zwischen Eugen Ehrlich und Hans Kelsen”, în Barta, Ganner, Voithofer (Hrsg.), *op. cit.*, p. 177-190.

¹⁴ Hans Kelsen, „Eine Grundlegung der Rechtssoziologie”, în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, XXXIX (1915-15), p. 839-876, aici p. 843.

¹⁵ Alexander von Randa, „Die Bukowina in den Weltkriegen”, în Franz Lang (Hrsg.), *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, Verl. d. Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, p. 131-161.

¹⁶ Citat după un Necrolog al lui Ehrlich în *Czernowitzer Allgemeine Zeitung* de miercuri, 10 mai 1922 (Nr. 1391). Apud Manfred Reh binder, „Die rechts- und staatswissenschaftliche Fakultät der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz. Ihr Beitrag zur Erforschung des Rechts in einer multikulturellen Gesellschaft”, în Gerhard Hohloch (Hrsg.), *Festschrift für Hans Stoll zum 75. Geburtstag*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2001, p. 327-344, aici p. 333.

inclusiv cărți și manuscrise, în apartamentul său din Cernăuți. La Viena și în alte locuri, unde Ehrlich a trebuit să locuiască de aici înainte, a continuat însă să lucreze cu perseverență la temele care îl preocupau, încât cu puțin înainte de sfârșitul războiului a putut publica următoarea sa carte devenită ulterior celebră: *Die juristische Logik*.¹⁷ Prin temperament, dar și din convingere foarte angajat în dezbaterile sociale și politice ale timpului – între altele, membru al Dietei Bucovinei prin calitatea sa de Rector al Universității, a propus în 1907 o lege împotriva alcoolismului, neadoptată însă până la urmă¹⁸ – s-a poziționat de foarte devreme de partea adversarilor războiului. Nu trebuie să mire că, în urma unui denunț, Serviciul supravegherii de război (*Kriegsüberwachungsdienst*) a început să ancheteze, interogându-i pe presupușii martori ai unor declarații ale lui Ehrlich (făcute la o pensiune în Bad Ischl!), considerate drept dovezi de simpatie față de Anglia și Rusia¹⁹. Dar Ehrlich s-a aflat realmente în legătură cu cercuri care lucrau în favoarea ruperii alianței Austriei cu Germania și chiar a ieșirii din război; împreună cu juriștii Heinrich Lammasch și Rudolf Laun, cu laureatul Nobel Alfred Fried, cu prelatul Ignaz Seipel (viitorul cancelar al primei republici austriece), Ehrlich a participat la activitățile unei „Organizații pentru o pace durabilă” cu sediul în Olanda, organizație finanțată în Austria, inclusiv revista ei *Die Stimme*, de industriașul Julius Meinl. Ministerul imperial de Externe, care a clasificat gruparea drept „extrem” pacifistă și de aceea periculoasă²⁰, a refuzat să-i acorde lui Ehrlich vize de ieșire pentru a participa la conferințe ale acesteia în Norvegia și Elveția. Un memoriu pe care l-a alcătuit din însărcinarea ei a atras însă atenția autorităților de la Viena: broșura s-a intitulat *The National Problems in Austria*²¹, Ehrlich propunându-și aici să discute pozițiile vehiculate în cercurile Antantei privind presupusa politică națională represivă a statului austriac, politică ce ar fi justificat dezmembrarea acestuia după război. Argumentele juristului cernăuțean, ce considera că situația din Austria ar fi mult mai puțin îngrijorătoare în

¹⁷ Eugen Ehrlich, *Die juristische Logik*, Tübingen, Mohr, 1918.

¹⁸ Manfred Rehinder, „Aus den letzten Jahren im Leben und Schaffen von Eugen Ehrlich”, în Dieter Dölling (Hrsg.), *Jus humanum. Grundlagen des Rechts und Strafrecht. Festschrift für Ernst-Joachim Lampe zum 70. Geburtstag*, Berlin, Duncker & Humblot, 2003, p. 199-210, aici p. 202 și urm.

¹⁹ „Desigur un evreu bătrân!”, scrie denunțatorul, neavând habar de identitatea lui Ehrlich. Vezi Manfred Rehinder, „Einleitung des Herausgebers”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 7-15, aici p. 14 și urm.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Eugen Ehrlich, *The National Problems in Austria*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1917.

acest sens decât realitățile din Anglia sau Rusia (înainte de Revoluția din februarie 1917), au părut dintr-odată utile funcționarilor guvernamentali austrieci în dezbateră, îngrijorătoare pentru ei, asupra viitorului Monarhiei habsburgice în lumina principiului autodeterminării popoarelor proclamat de președintele american Wilson, încât nu doar că au finanțat o variantă franceză (cenzurată) a memoriului, apărută la Geneva²², ci și un concediu plătit, „în scop științific”, pe care Ehrlich a acceptat să-l facă în Elveția, urmând să pledeze la conferința Ligii Națiunilor pentru menținerea integrității unui stat austriac central-european.

*

Noua situație a Austriei, și odată cu ea a Bucovinei, după octombrie 1918 a fragilizat decisiv statutul profesional al lui Eugen Ehrlich. Universitatea germanofonă de la Cernăuți – care în iunie 1918 îl mai angaja prin chemare pe Hans Kelsen ca profesor extraordinar de Drept penal²³ – se afla, începând cu luna noiembrie, în afara teritoriului austriac, iar menținerea ei ca instituție în configurația de până atunci era mai mult decât nesigură. La Ministerul austriac al Instrucțiunii se plănuia, când încă exista speranța că regiunea sudetă va fi menținută ca parte a Austriei, ca lui Ehrlich să i se acorde catedra vacantă de Drept Roman la Universitatea germană din Praga, ce ar fi urmat să se mute la Leitmeritz²⁴. Dar s-a constatat foarte curând că o relocare a tuturor profesorilor de la universitățile aflate acum în afara granițelor Republicii austriece era imposibilă²⁵; Ehrlich, care, deși celebru printre specialiști, nu se bucura de simpatii în rândurile birocrăției ministeriale, a fost, ca și alții, sacrificat. A încercat să obțină totuși un post în sistemul academic elvețian, pregătit fiind să treacă printr-o nouă procedură de abilitare. Când i-a fost limpede că și această eventuală soluție n-are șanse de realizare²⁶, Ehrlich s-a decis să revină la Cernăuți, pentru a-și reocupa catedra.

²² Manfred Rehinder, „Einleitung des Herausgebers”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 14.

²³ Thomas Olechowski, „Hans Kelsen und die Berufungen nach Graz, Czernowitz und Wien 1916-1918”, în *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 4 (2014), p. 254-265.

²⁴ Manfred Rehinder, „Einleitung des Herausgebers”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 7 și urm.

²⁵ Thomas Olechowski, Tamara Ehs, Kamila Staudigl-Ciechowicz, *Die Wiener Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät 1918-1938*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, p. 646-654.

²⁶ Manfred Rehinder, „Neues über Leben und Werk von Eugen Ehrlich”, în Friedrich Kaulbach, Werner Krawietz (Hrsg.), *Recht und Gesellschaft. Festschrift für Helmut Schelsky zum 65. Geburtstag*, Berlin, Duncker & Humblot, 1978, p. 403-418, aici p. 414.

A coborât din tren în capitala Bucovinei după o absență de șase ani, la 2 noiembrie 1920; în iunie înaintase către Ministerul austriac al Instrucțiunii cererea de pensionare definitivă. Era la curent, desigur, că vechea sa Alma Mater nu mai ființa de peste un an; orașul Cernăuți și întreaga Bucovină aparțineau din noiembrie 1918 României, fapt confirmat de Tratatul de pace de la Saint-Germain, iar fosta Universitate germanofonă fusese transformată, printr-un Decret din 12 septembrie 1919, într-una românească. Marea majoritate a profesorilor încă titulari aici în semestrul de vară 1919²⁷, inițial pensionați forțat și care, dacă doreau reintegrarea, trebuiau să se angajeze a presta jurământul de credință pentru regele Ferdinand și în scurt timp să înceapă a preda în românește, a decis, cu puține excepții, să părăsească Bucovina²⁸. Eugen Ehrlich, care în 1919 mai făcea demersuri pentru o poziție universitară în Elveția, n-a reacționat atunci la somația adresată de Ion Nistor, în calitate de ministru al Bucovinei în guvernul român, profesorilor aflați în afara României de a-și relua cursurile²⁹; numele său nu apare pe un document al administrației Bucovinei din 27 octombrie 1919, conținând lista profesorilor ce refuzaseră explicit să se supună condițiilor formulate pentru numirea la universitatea românească³⁰. Aici s-a aflat și sâmburele controverselor dintre Eugen Ehrlich și noul rector (fostul coleg) Ion Nistor: reintegrarea i-a fost refuzată sub cuvânt că nu și-ar fi declarat până la termenul stabilit disponibilitatea de a dori să continue a activa la Cernăuți, în vreme ce Ehrlich își susținea pretenția de a ocupa în continuare vechea sa catedră prin faptul că n-ar fi refuzat niciodată o declarație de credință față de statul român³¹.

²⁷ *Personalstand der Franz-Josephs-Universität zu Czernowitz im Studienjahre 1918/1919*, Czernowitz, R. Eckardsche Universitätsbuchdruckerei, 1918.

²⁸ Erich Prokopowitsch, *Gründung, Entwicklung und Ende der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz*, Clausthal-Zellerfeld, Pieper, 1955; Rudolf Wagner: „Die Inauguration der rumänischen Universität in Czernowitz”, în *Kaindl-Archiv*, 3 (1982), p. 5-12; Thomas Olechowski, Tamara Ehs, Kamila Staudigl-Ciechowicz, *op. cit.*; Radu Florian Bruja, „The «Romanianization» of the University in Chernivtsi”, în Florian Bieber, Harald Heppner (ed.), *Universities and Elite Formation in Central, Eastern and South Eastern Europe*, Wien/Zürich, Lit Verlag, 2015, p. 23-37.

²⁹ Un document privindu-i pe mai mulți profesori, inclusiv Eugen Ehrlich, a fost publicat în *Monitorul Bucovinei* din 27 mai 1919 (Fasc. 32).

³⁰ Adresa nr. 2605 a Administrației Bucovinei către Ministerul Instrucțiunii, semnată de Ion Nistor în calitate de Rector al Universității din Cernăuți (Arhivele Naționale ale României, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 443/1920, f. 20-24). De altfel, „docentul privat” dr. Ion Lunguleac a fost însărcinat oficial să preia activitatea de predare și examinare la disciplina Drept Roman.

³¹ Manfred Reh binder, „Aus den letzten Jahren im Leben und Schaffen von Eugen Ehrlich”, p. 205 și urm.; Idem, „Einleitung des Herausgebers”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 8.

Rezistența locală față de reintegrarea lui Ehrlich la Universitatea din Cernăuți avea fără îndoială cauze multiple – de la calculul meschin al rectorului Nistor, cum că n-ar fi putut conta la alegeri pe votul din Senat al lui Ehrlich³², până la atitudinea declarată a noilor autorități românești ale Bucovinei în legătură cu încorporarea provinciei în statul român pe calea „românizării” rapide a tuturor instituțiilor³³. Aceasta însemna recuperarea nemijlocită a învățământului superior în serviciul „cauzei naționale” și printr-o treptată deplasare a proporției numerice între „autohtoni” și „străini” în corpul profesoral³⁴, acțiune favorizată de personaje implicate în noua administrație, cunoscute încă dinainte de 1914 pentru simpatiile lor în favoarea *ideologemelor* antisemite împrumutate cândva de la Karl Lueger³⁵. În cazul lui Ehrlich au fost mobilizate toate sloganurile din inventarul propagandei naționaliste: în ziarul *Glasul Bucovinei*, dar și în adunări ale studenților, s-a susținut, printre altele, că Ehrlich, „militant al austriacismului”³⁶, ar fi fost un adversar al românilor, iar în 1916 ar fi pledat pentru mutarea Universității din Cernăuți într-un oraș din centrul Monarhiei³⁷. Deși bolnav de diabet, Ehrlich n-a vrut să cedeze: a plecat la

³² *Apud* Emil Sălăgean, „Leben und Werk von Eugen Ehrlich und Manfred Rehbinder”, în Raimund Jakob, Martin Usteri, Robert Weimar (Hrsg.), *Recht & Psychologie. Recht als Objekt qualitativer und quantitativer Betrachtung*, Bern u.a., Peter Lang, 2006, p. 73-97, aici 82. Autorul invocă o observație din memoriile rămase în manuscris ale lui Dimitrie Gusti.

³³ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina: die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918-1944*, München, Oldenbourg, 2001.

³⁴ Manfred Rehbinder, „Aus den letzten Jahren im Leben und Schaffen von Eugen Ehrlich”, p. 202 și urm.; Lucian Nastasă, *Antisemitismul universitar în România 1919-1939. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Kriterion, 2011.

³⁵ Andrei Corbea-Hoisie, „Wie die Juden Gewalt schreien: Aurel Onciul und die antisemitische Wende in der Bukowiner Öffentlichkeit nach 1907”, în *East Central Europe*, 39 (2012), p. 13-60.

³⁶ Manfred Rehbinder, „Aus den letzten Jahren im Leben und Schaffen von Eugen Ehrlich”, p. 205 și urm.

³⁷ Este vorba de o luare de poziție a lui Ehrlich într-o anchetă a suplimentului săptămânal *Bukowiner Bote* al ziarului praguez de limbă germană *Bohemia* cu privire la o eventuală mutare la Salzburg a Universității din Cernăuți, împiedicată de război să funcționeze (Nr. 16 von 24. Januar 1917, S. 18 f.). Ehrlich a repetat acolo opinia sa principală și cunoscută, cum că Bucovina ar avea nevoie pentru dezvoltarea sa economică mai curând de meseriași și ingineri decât de absolvenți de universitate, adică juriști, gazetari sau teologi. Vezi Erich Prokopowitsch, „Der Kampf um die Verlegung der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz während des 1. Weltkrieges”, în *Österreichische Begegnung*, 2 (1963), p. 26-37; Johannes Uray, „Czernowitz-Salzburg. Die Idee zum Transfer einer Universität 1916-1920”, în Elmar Schübl, Harald Heppner (Hrsg.), *Universitäten in Zeiten des Umbruchs. Fallstudien über das mittlere und östliche Europa im 20. Jahrhundert*, Wien/Berlin/Münster, Lit Verlag, 2011, p. 69-80.

București, pentru a-și căuta sprijin. L-a găsit la Dimitrie Gusti, fostul doctorand al lui Wilhelm Wundt la Leipzig și colaborator al lui Emil Durkheim la Paris, acum profesor la Universitatea din București, dar mai cu seamă la Nicolae Iorga, care, în ciuda atitudinii sale principal naționaliste, dar și a scepticismului său mai vechi cu privire la calitatea profesorilor de la Universitatea din Cernăuți³⁸, a știut să aprecieze la valoarea ei reală opera lui Ehrlich. Datorită lui Iorga, Ehrlich a fost invitat să conferențieze (în franceză) la Ateneul Român despre „Dreptul viu” – conferințe publicate ulterior în traducere în *Neamul românesc* –, iar la 28 decembrie 1920 a fost primit în audiență de regele Ferdinand, care i-a promis și el ajutorul. În iulie 1921 a avut loc numirea lui Eugen Ehrlich ca titular al unei catedre de Filozofia Dreptului și Sociologie, catedră creată special la Universitatea din Cernăuți pentru dânsul, acordându-i-se concomitent un concediu de două semestre în vederea pregătirii cursurilor ce se angajase să le țină în limba română.

*

În aceste prime șase luni ale anului 1921, când Ehrlich a locuit la rude în București și a luptat cu încăpățănare pentru reintegrarea sa ca profesor la Cernăuți, s-a născut și lucrarea sa despre sfârșitul Monarhiei Habsburgice. Trebuie precizat din capul locului că studiul, ce numără 47 de pagini tipărite și este însoțit de un aparat minimal de note de subsol, nu are pretenția de a fi considerat o lucrare „științifică”; se observă deîndată că are caracterul unui eseu liber, plănuit inițial ca recenzie la cartea lui Friedrich Kleinwächter *Der Untergang der österreichisch-ungarischen Monarchie*³⁹. Ehrlich, care nu știa bine românește, l-a redactat probabil în germană și a preluat o versiune tradusă de altcineva; aceasta se citește astăzi cu dificultăți din cauza înclinației traducătorului către un stil arhaic și greoi⁴⁰. Și originalul a avut, probabil, o culoare stilistică ieșită din comun, dar aceasta din cauza tonului violent, aproape coleric, al autorului. Deja ca profesor Ehrlich era renumit pentru ieșirile sale „sarcastice” la adresa unor „aspecte ale politicii și economiei”: „săgețile sale porneau severe din tolba capacității sale de observație ieșite din

³⁸ Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București, Editura Institutului de Arte Grafice Minerva, 1905.

³⁹ Friedrich Kleinwächter, *Der Untergang der österreichisch-ungarischen Monarchie*, Leipzig, Koehler, 1920.

⁴⁰ Probabil că Ion Lunguleac, elevul și urmașul lui Ehrlich la catedra de Drept Roman de la Cernăuți, este autorul traducerii; se observă de altfel distanța textului tradus față de româna vorbită – Lunguleac și-a făcut studiile, inclusiv doctoratul, în limba germană.

comun în direcția tuturor personajelor aflate în centrul interesului public”, după cum își amintea un fost auditor al său⁴¹. În articolul din *Arhiva pentru știința și reforma socială*, retorica sa imprecativă trece însă de limita implicării în obișnuitele controverse în jurul jurisprudenței sau chiar politiciii; se întrevade în mânia cu care autorul privește spre trecutul apropiat, în care nu doar construcția statală habsburgică, criticabilă și de mulți detestată, ci și propria patrie, revendicată prin limbă, formație și participare civică, fuseseră târâte în chip iresponsabil (după el) în prăpastie, sentimentul unui prejudiciu personal, nemijlocit.

Observația lui Ehrlich din chiar primul paragraf al articolului, când, pe lângă germani și unguri, îi numește pe evrei între perdanții prăbușirii („ca o casă de cărți de joc”)⁴² Imperiului Habsburgic – căci aceștia „au fost tratați în ultimele decenii întotdeauna echitabil, uneori binevoitor, și în Ungaria câțva timp chiar foarte bine, pretutindeni însă fără îndoială mai bine decât în învecinata Rusie și Germania” (EE 2) – poate fi considerată drept deosebit de relevantă. Evreul convertit Eugen Ehrlich, care a știut să aprecieze deschiderea epocală din „era liberală” vizavi de evreii Austriei, perioadă al cărei produs intelectual, cu tot cu iluzia unei „simbioze culturale germano-evreiești”, se considera el însuși – vezi o declarație a sa cum că „aparține încă unei seminții, pentru care nu există altă soluție a problemei evreiești decât completa dizolvare a evreității în germanitate”⁴³ –

⁴¹ Manfred Rehbinder, „Eugen Ehrlich als Rechtslehrer”, în Wilhelm Brauneder, Kazuhiro Takii (Hrsg.), *Die österreichischen Einflüsse auf die Modernisierung des japanischen Rechts*, Frankfurt am Main u.a., Peter Lang, 2007, p. 149-157, aici 151 și urm. Se citează aici din amintirile unui anonim „fost auditor”, publicate în *Czernowitzer Allgemeine Zeitung* de duminică, 14 mai 1922 (Nr. 1395). Și în cursul polemicii cu Hans Kelsen Ehrlich s-a exprimat într-o manieră deosebit de aspră; semnificativ în acest sens este un episod al genezei cărții sale *Juristische Logik*: editura Mohr i-a cerut să elimine opt pagini de manuscris, căci „atacurile la adresa Curții austriece de Casație” ar fi conținut expresii cu totul „injurioase”. Vezi Manfred Rehbinder, „Neues über Leben und Werk von Eugen Ehrlich”, p. 413.

⁴² Eugen Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 2. În ceea ce urmează cităm în text sub sigla EE din versiunea tipărită în limba română.

⁴³ Eugen Ehrlich, *Die Aufgaben der Sozialpolitik im österreichischen Osten (Juden- und Bauernfrage)*, p. 17 și urm. Această idee a fost pusă în circulație la Cernăuți deja în anii '80 ai secolului al XIX-lea de către ziaristul și politicianul evreu liberal Leon Rosenzweig, care a considerat convertirea la creștinism drept singura reacție posibilă la apariția antisemitismului în Europa de est și vest (vezi [Leon Rosenzweig], *Wir Juden. Betrachtungen und Vorschläge von einem Bukowinaer Juden*, Zürich, C. Schmidt, 1883; Andrei Corbea-Hoisie, „O scriere «anonimă» a lui Leon Rosenzweig”, în *Studia et Acta Historiae Iudeorum Romaniae*, VIII [2004] p. 97-104, IX [2005], p. 41-43). De altfel, liderul socialist, fost cancelar și viitor președinte austriac Karl Renner a susținut

nu făcea decât să-și descarce mâhnirea că actorii politici și militari ai vechii Austrii o conduseseră la dezastru, în loc să o facă „locuibilă popoarelor ei” (EE 36). Austria postbelică a renunțat la Eugen Ehrlich și l-a lăsat astfel fără patrie. Pentru cei cu profilul său spiritual privarea de identitate nu putea fi prin nimic înlocuită și, afectiv, era una dramatică; sionistul cernăuțean Manfred Reifer a încercat să descrie acest sentiment când a invocat perplexitatea evreilor bucovineni, „cei mai buni și recunoscători austrieci”, la finele războiului, simțindu-se „bruscați” pe nedrept de întorsătura istoriei ce nu le-ar fi fost favorabilă⁴⁴. Eugen Ehrlich se găsea la sfârșitul acestui război în mediul străin al Bucureștiului, sărac, uitat și ignorat de foștii săi colegi din Austria și din întreaga Europă, și nelalocul său în vechea sa universitate, unde profesorii și studenții naționaliști îi contestau legitimitatea. A dorit el poate să semnaleze prin articolul din revista lui Gusti că ar fi dispus să se dezică de cariera sa „austriacă” și să se adapteze la cultura românească „dominantă”, cu toate clișeele ei resentimentare la adresa Habsburgilor și ungurilor considerați ca dușmani jurați ai poporului român? Constituie oare textul o reverență oportunistă în fața protectorilor săi bucureșteni, mai ales în fața lui Nicolae Iorga, propagandist neobosit al iredentismului românesc în Bucovina și Transilvania înainte de 1914 și unul dintre susținătorii cei mai fervenți ai intrării României în război alături de Antanta? Cum se raportează oare această luare de poziție a lui Ehrlich, care judeca acum cu severitate politica habsburgică și castele de la putere de la Viena și Budapesta, cu mai sus-amintitul memoriu din 1917, în care se pronunța pentru menținerea statului habsburgic și, în ultimă instanță, lăuda politica națională a acestuia?

Textul lui Eugen Ehrlich din *Arhiva* bucureșteană își propunea să discute o afirmație din mai sus-amintitul volum al lui Friedrich Kleinwächter, conform căreia Monarhia Habsburgică ar fi fost condamnată la pieire deoarece îi lipsea o „idee statală”, Kleinwächter fiind de părere că singura

că originea evreiască a lui Ehrlich ar fi fost cauza pentru care acesta nu „a ieșit din Cernăuți”, cu alte cuvinte nu a fost „chemat” la o catedră universitară în Centrul Monarhiei, cf. Manfred Rehbinder, „Neues über Leben und Werk von Eugen Ehrlich”, p. 405. Cu atât mai mult în România de după 1918 Ehrlich a fost „demască” în cursul campaniilor naționaliste împotriva reintegrării sale la Universitatea din Cernăuți ca evreu, convertirea sa la catolicism fiind considerată drept gest oportunist și lipsit de credibilitate. (Manfred Rehbinder, „Aus den letzten Jahren im Leben und Schaffen von Eugen Ehrlich”, p. 205).

⁴⁴ Manfred Reifer, „Geschichte der Juden in der Bukowina (1919-1944)”, în Hugo Gold (Hrsg.), *Geschichte der Juden in der Bukowina*, Bd. 2, Tel Aviv, Olamenu, 1962, p. 1-26, aici 2.

idee ce oferă consistență unei configurații statale ar fi cea a statului „național”. Fără a aproba *expressis verbis* această aserțiune, Ehrlich pornește a cerceta cauzele care au împiedicat în decursul secolelor formarea unei „națiuni” austriece după model occidental⁴⁵. Prin intermediul unor savante excursuri istorice, menite a clarifica relația dintre diferitele popoare central-europene și dinastia de Habsburg, Ehrlich ajunge la concluzia că procesele sociale necesare pentru a construi liantul unei națiuni, procese care au decurs firesc în altă parte, ar fi fost stingherite în Imperiul Habsburgilor în logica locală a desfășurării lor chiar de către puterea statală, care a urmărit să impună dominația unor popoare împotriva altora. Exemplele asupra cărora Ehrlich insistă cu deosebire se referă la deceniul absolutist de după 1848 și, pe larg, la situația din Regatul Ungariei înainte și după 1867 – pe un ton tăios el descrie abuzurile disprețuitoare la adresa oricăror reguli democratice ale oligarhiei feudale maghiare. Accentele furioase din discursul profesorului cernăuțean ajung uneori să acopere sistematica enumerării contradicțiilor crase, determinate de spiritul reacționar aristocratic-dinastic, din politica internă și externă a Monarhiei, cu consecințe devastatoare în plan social și național: de pildă, cedarea în fața pretențiilor nemăsurate ale guvernelor Ungariei, comportamentul represiv față de năzuințele slavilor din Boemia, Moravia și Silezia, alianța, dovedită inutilă în război, cu nobilimea poloneză în Galiția, erorile politicii din Balcani, de la fidelitatea dogmatică față de principiul legitimist în folosul Turciei până la sacrificarea Croației în interesul Ungariei și anexarea Bosniei ș.a.m.d.; războiul ar fi favorizat finalmente naționalismul german, care îi zăpăcise deja pe liberali încă pe timp de pace, acum ridicat la rang de program pangermanic-antisemit al unei caste militare în Germania și Austria, care plănuia în cazul unei victorii a Puterilor Centrale să-și impună arbitrarul tuturor micilor popoare din Europa Centrală. La acestea s-ar fi adăugat mărginirea egoistă și încăpățânată a unor potenți precum Ährenthal, Berchtold, Stürgkh, Tisza⁴⁶, care ar fi acționat cu totul în afara aspirațiilor popoarelor Austriei (EE 42), aruncând „cu ușurătate ucigașă [...] în flăcări un Continent” (EE 41). De unde și inevitabila consecință, căci „atâta stângăcie și răutate” nu puteau decât să „dea de răpă o mare împărăție”! (EE 47)

⁴⁵ Ernst Bruckmüller, *Nation Österreich. Kulturelles Bewußtsein und gesellschaftlich-politische Prozesse*, 2. Auflage, Wien/Köln/Graz, Böhlau, 1996.

⁴⁶ Alois Ährenthal, ministru de Externe al Austro-Ungariei (1906-1912); Leopold Berchtold, ministru de Externe al Austro-Ungariei (1912-1915); Karl Stürgkh, președinte al guvernului Austriei (1911-1916); Istvan Tisza, președinte al guvernului Ungariei (1903-1905 și 1913-1917).

Rezultă limpede din lectura atentă a articolului lui Eugen Ehrlich că fostul rector cernăuțean n-a abdicat o clipă de la convingerile sale inițiale pentru a adera acum necondiționat la canonul wilsonian al autodeterminării, absolutizat în lumea post-imperială. Ehrlich înclină și acum să creadă că în configurația geografică a Europei Centrale „popoarele de sub sceptrul Habsburgilor aveau nevoie unele de altele, în mare măsură, economic și cultural” (EE 5). Un rol pozitiv l-ar fi jucat și tradiția bunei administrări a teritoriilor habsburgice, fapt apreciat în rândul tuturor națiunilor din Austria. Și acest element ar fi constituit un solid punct de plecare spre definirea drepturilor naționale, prea general formulate în Constituția din 1867, sau spre întârziata liberalizare politică odată cu introducerea votului universal din păcate doar în jumătatea austriacă a Monarhiei – ezitarea continuă în acțiunea reformatoare, diluarea sau retragerea multor măsuri de modernizare, rezistența păturilor dominante în Austria și Ungaria ar fi sugrumat evoluția societății spre o democratizare reală și odată cu ea șansele unui compromis național în cadrul unei comunități austriece a popoarelor, în care cehii, slovenii, italienii sau croații s-ar fi putut simți, la fel cu germanii și ungurii, ca „austrieci”. Chiar dacă anumite accente se pun aici altfel, continuitatea ideilor lui Ehrlich de la Memoriul de la Haga⁴⁷ și până la contribuția din *Arhiva* este indubitabilă: felul în care autorul prezintă funcționarea drepturilor naționalităților în administrație sau regulile folosirii limbilor în anumite landuri ale Austriei este aproape identic în cele două texte; este repetată și subliniată, de asemenea, aprecierea pozitivă inițială a proiectului social-democrat al lui Otto Bauer și Karl Renner cu privire la extinderea autonomiei naționale a indivizilor la nivelul colectiv al comunităților naționale – ceea ce s-a și întâmplat în urma „compromisurilor naționale” din Moravia și Bucovina⁴⁸. Pe de altă parte, problematica națională din

⁴⁷ Eugen Ehrlich, *The National Problems in Austria*.

⁴⁸ Vezi John Leslie, „Der Ausgleich in der Bukowina von 1910. Zur österreichischen Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg”, în Emil Brix, Thomas Fröschl, Josef Leidenfrost (Hrsg.), *Geschichte zwischen Freiheit und Ordnung. Gerald Stourzh zum 60. Geburtstag*, Graz, Styria, 1991, p. 113-144. În dezbateră cu privire la reforma legii electorale pentru Landtag pe baza unui cadastru al naționalităților, dezbateră ce a culminat în Bucovina cu așa-zisul „compromis”, grupările naționaliste urmăreau de fapt țelul unei complete împărțiri a sferelor de putere politică și culturală după principiul proporțional *suum cuique* (vezi Andrei Corbea-Hoisie, „Wie die Juden Gewalt schreien: Aurel Onciul und die antisemitische Wende in der Bukowiner Öffentlichkeit nach 1907”), ceea ce politicienii liberali considerau a reprezenta un pericol fundamental pentru coerența instituțională și socială a statului habsburgic (vezi Philipp Menzel, *Trägerische Lösungen. Erlebnisse und Betrachtungen eines Österreichers*, Stuttgart/Berlin, Deutsche Verlags-Anstalt, 1932, p. 67 și urm.).

Ungaria, completamente ignorată în Memoriu, se află în centrul argumentației articolului românesc, în care Ehrlich evită prudent totuși referințe directe la revendicările naționale românești din Transilvania și Bucovina dinainte de 1914, referințe care i-ar fi diminuat credibilitatea în înfierarea naționalismului german și maghiar.

Răspunsul lui Ehrlich la întrebarea referitoare la acea „idee statală” unificatoare, din care s-ar fi putut nutri esența unei „națiuni austriece”, poate fi totuși, în ciuda formulărilor destul de vagi, întrezărit în articolul din *Arhiva*. „O bună administrație, e, fără îndoială, o idee de stat bună, deosebită întru toate” (EE 6), scrie el, evidențiind calitățile administrației austriece din landurile habsburgice ale Europei Centrale. Totodată se pronunță destul de apăsător împotriva ideologilor care, în spirit herderian, se străduiau să filtreze „ideea națională” dintr-un „Ethnos” atemporal, atunci când afirmă că „ceea ce se caracterizează ca trăsătură națională n-are nicio valoare veșnică; îndată ce ivirea de noi trebuințe sociale o arată potrivită, popoarele își schimbă, ușor și fără ciocnire, obiceiurile, portul și chiar limba și religia [...]” (EE 79). Exemplul Elveției ar fi fost cel mai edificator după Ehrlich pentru principiul că „națiunea” se întemeiază pe un consens democratic. Cu alte cuvinte: nici credința față de dinastie, nici omogenitatea „etnico”-lingvistică, ci numai eterogenitatea cultivată democratic, deschisă la consens și pluriculturală a unor cetățeni egali în fața administrației ar fi fost capabilă să doteze Austria cu o „idee statală” consistentă. O anticipare a „patriotismului constituțional”? N-ar fi singurul gând vizionar din scrierile târzii ale lui Eugen Ehrlich, ce-i consacră clarviziunea politologică, pe care și un Karl Renner i-o lăuda, vorbind despre concepția lui materialistă despre istorie⁴⁹: în articolele sale din revistele vieneze *Der Friede* și *Die Friedens-Warte* apar reprezentări foarte interesante ale rezolvării reglementate ale conflictelor armate prin tribunale de arbitraj și un „pact al păcii”, despre viitorul Ligii Națiunilor sau despre un „Gesittungsprozess” („proces al civilizației/civilizării”) – anticipând conceptul lui Norbert Elias de *Zivilisationsprozess* –, proces prin care ar trebui să treacă popoarele spre a se pregăti pentru „o ordine globală legitimată democratic”⁵⁰. Câteva studii importante cu profil politologic a redactat Eugen Ehrlich în lunile petrecute în 1921 la București și Olănești, acolo în hotelul administrat de activista social-democrată de la Cernăuți Tatiana Grigorovici, unde s-a întâlnit și cu cercul „austro-marxiștilor” români George Grigorovici, Jacob Pistiner, Șerban Voinea,

⁴⁹ Manfred Rehbinder, „Neues über Leben und Werk von Eugen Ehrlich”, p. 405.

⁵⁰ Torsten Engelage, Ada Sporer, „Eugen Ehrlichs politische Schriften”, p. 229.

Henri H. Stahl și a redactat articolul „Karl Marx und die soziale Frage”, publicat în 1922 în românește tot în *Arhiva pentru știința și reforma socială* – articol în care, în contrast cu brutalitatea schimbărilor sociale din Rusia Sovietică, recomandă calea social-democrată de reformare controlată a societății⁵¹.

*

Concediul acordat de Ministerul Instrucțiunii pentru pregătirea prelegerilor în limba română la noua catedră n-a putut fi petrecut de Ehrlich la Cernăuți. După începerea semestrului de iarnă au apărut noi proteste la București, provenind dinspre cercul lui Ion Nistor, împotriva numirii sale la Universitate, calificată drept încălcare a autonomiei academice, studenții naționaliști și-au reluat amenințările cu manifestații și tulburări ale cursurilor, ziarele românești au reînceput campania de calomnii. În februarie 1922 starea de sănătate a lui Ehrlich s-a înrăutățit; a plecat în aprilie la tratament la Viena, unde a murit răpus de diabet la 2 mai 1922.

**A “Losers” of the Bukovinian Union with Romania:
Professor Eugen Ehrlich
(Summary)**

Keywords: *World War I, The Habsburg Monarchy, Bukovina, Sociology of Law, University of Chernivtsi.*

Starting from the failed attempt by Professor Eugen Ehrlich, known today as the founder of the Sociology of Law as a research field and academic subject, to regain after World War I his professorship at the University of Chernivtsi, “re-founded” in 1919 as a Romanian university after the union with the Kingdom of Romania, we examine one of his few studies on political science, written and published in Bucharest in Romanian in the years 1920-1921 – a lucid analysis of the causes that led to the fall of the Habsburg Monarchy.

This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS – UEFISCDI, project number PN-III-P-4-ID-PCCF-2016-0131.

⁵¹ Manfred Rehinder, „Einleitung des Herausgebers”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 9 și urm.; p. 154-162.

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

**Ioan A. Vătășescu (1897-1980), secretar general
al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj.
Repere bio-bibliografice**

Alexandru A. Păcurar*

Cuvinte-cheie: *Ioan A. Vătășescu, Universitatea din Cluj, secretar general, epurare, autobiografie, bibliotecar, Institutul Medico-Farmaceutic din Cluj.*

De-a lungul timpului s-a putut constata că noi, românii, nu prețuim îndeajuns păstrarea memoriei înaintașilor. Doar fragmentar și, de cele mai multe ori, numai din istoria orală s-au putut reconstitui traseele biografice ale unui număr însemnat de personalități care s-au remarcat în viața unor colectivități sau instituții locale, regionale sau chiar naționale. O prea lungă serie de figuri emblematice așteaptă să le fie cunoscută și recunoscută contribuția avută la propășirea colectivităților și/sau instituțiilor pe care le-au slujit. Este adevărat că în „deceniul prăbușirilor (1940-1950)”¹ și încă un deceniu peste, în noile condiții ideologice proletcultiste, s-a făcut totul ca să se șteargă ori să se ducă în derizoriu contribuția unor înaintași, care, astfel, au intrat într-o lungă noapte a anonimatului.

După 1990, când ne-am recâștigat dreptul de a ne recupera, în mod corect, istoria de dinainte de 1945, ne revine ca o datorie refacerea parcurului bio-bibliografic al acestora. Din galeria celor „uitați” de la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj face parte și Ioan A. Vătășescu², ultimul ei secretar general numit potrivit uzanțelor vremii de Ministerul Educației Naționale, la propunerea Senatului Universității din Cluj, pe vremea când instituția se numea Universitatea „Regele Ferdinand I”. La numita instituție,

* Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, alexandru.pacurar@ubbcluj.ro.

¹ Mihai Pelin, *Deceniul prăbușirilor (1940-1950): viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților români între legionari și staliști*, București, Editura Compania, 2005.

² Am optat pentru forma „Ioan” a prenumelui, întrucât în *Scurta biografie* el însuși optează pentru această formă, cu toate că în Muntenia, Oltenia și Moldova era încetățenită forma „Ion”.

în perioada interbelică, modalitatea de numire/avansare în demnitatea de secretar general, era următoarea: Senatul Universitar, structura de conducere a Universității din care făceau parte rectorul, prorectorul, decanii și prodecanii celor patru facultăți constitutive (Drept, Medicină, Litere și Filozofie, Științe) înainta propunerea pentru funcția de secretar general ministerului de resort, care își dădea avizul asupra persoanei propuse, ea fiind apoi numită prin Înalt Decret Regal. Printre atribuțiile Senatului Universitar, din care făcea parte și secretarul general, se numărau propunerea de buget, avizarea execuției bugetare și a bilanțului anual, avizarea programelor de studii, cuantumul taxelor percepute etc., inclusiv aceea a aprobării scoaterii la concurs a posturilor didactice și de promovare a personalului tehnico-administrativ.

La Universitatea din Cluj, secretarul general era considerat ca înalt funcționar de stat, desigur în domeniul universitar. Subordonat în mod direct rectorului, secretarul general conducea și coordona secretariatul Rectoratului și al decanatelor facultăților, participând întotdeauna la reuniunile Rectoratului și ale Senatului. Totodată, el reprezenta Universitatea pe linie de secretariat în relațiile cu ministerul de resort și cu alte instituții, asigura Rectoratului documentele și datele necesare luării deciziilor. Ioan A. Vătășescu a deținut această demnitate în perioada 1937-1947, fiind înlăturat subit și în mod pătînitor în mai 1947, după o regie de acum bine cunoscută, aceea a epurărilor politice de tristă amintire!

În anul centenarului Universității clujene în administrație românească, articolul de față este unul recuperatoriu; el marchează succint principalele repere bio-bibliografice ale celui ce a fost Ioan A. Vătășescu, înalt funcționar universitar, dedicat școlii românești. Este un articol-semnal asupra personalității celui evocat. Abuzul îndepărtării lui de la Universitate la cererea „Sindicatului Salariaților Publici din orașul și județul Cluj”, precum și graba dezonorant de suspectă și atitudinea servilă cu care rectorul Emil Petrovici a pus în practică adresa „Sindicatului”, din 28 mai 1947, rămân a fi cercetate pe viitor.

Documente arhivistice ne permit reconstituirea parțială a traseului vieții și activității lui Ioan A. Vătășescu, iar în urma discuției telefonice pe care am avut-o cu dr. Liana-Dacia Sabo-Vătășescu, fiica cea mică a soților Vătășescu, s-au limpezit și alte aspecte³, precum date de stare civilă, de parcurs profesional, atât ale fostului secretar general, cât și ale membrilor familiei sale.

³ Datele de stare civilă, precum și aspecte legate de familie, mi-au fost relatate de doamna dr. Liana-Dacia Sabo-Vătășescu, căreia îi mulțumesc și pe această cale!

Este vorba de o *Scurtă autobiografie*, document olograf scris de Vătășescu în toamna anului 1954, pentru întocmirea dosarului în vederea angajării lui ca bibliotecar la Institutul Medico-Farmaceutic din Cluj. În document, el descrie principalele etape din viața și activitatea sa (familia parentală, școala urmată în satul natal, studiile liceale și universitare, parcursul său profesional, inclusiv lucrările publicistice și de sinteze de secretariat, căsătoria, nașterea fetelor, îndepărtarea din Universitate, activitatea didactică în învățământul tehnic-muncitoresc de la Câmpina, „atitudinile sale politice” și afilierea la diverse organisme și asociații, încheind cu o serie de „referințe” care vin în sprijinul celor afirmate. Astfel, cele cincisprezece pagini scrise pe foi de caiet dictando permit schițarea activității acestui onest secretar general al Universității clujene.

Contextul spațio-temporal

Pentru înțelegerea vieții universitare clujene, cu tot ce incumbă ea, este necesară prezentarea momentului înființării Universității românești de la Cluj, dorită cu ardoare de elitele românești transilvănene, românii fiind marginalizați și vitregiți secole de-a rândul de învățământ în limba maternă de toate gradele. În plus, cu toate că erau

[...] cei mai numeroși, cei mai interesanți prin manifestările vieții lor în legătură cu pământul, cei mai originali în înfățișarea lor etnică și în civilizația lor, românii nu erau studiați decât în treacăt, cu un fel de dispreț, ca niște paria pe care îi cinstești prea mult pomenindu-i⁴.

Pentru a demonstra setea de cunoaștere și de cultură în limba română, precum și importanța Universității pentru Cluj, pentru Transilvania în general, și, implicit, a celor ce au slujit-o, redau cuvintele criticului literar Petru Poantă, care a descris-o în termenii următori: „Realizarea învățământului oficial în limba română echivalează cu un soi de transmutație, cu o schimbare radicală de destin, cu o altă întemeiere. [...]. Mitizată în imagerul colectiv, înființarea instituției e percepută în epocă drept actul fondator al noului oraș. Universitatea instaurează astfel sentimentul centrului, al unui axis mundi”⁵, iar „prin prestigiul acesta cvasi-mitic, ea impune autoritatea elitei în viața comunității”, recunoscând cu onestitate că, „la venirea românilor, orașul avea deja nu doar o infrastructură, ci și o

⁴ George Vâlsan, *Prefață*, în „Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj”, vol. I, București, Tipografia Cultura Națională, 1924, p. VII.

⁵ Petru Poantă, *Clujul interbelic. Anatomia unui miracol*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2013, p. 174-175.

atmosferă universitară”⁶. Dacă acesta a fost contextul de extraordinară emulație a fondării Universității românești de la Cluj, acela al revenirii ei din refugiul consecutiv cedării Transilvaniei de Nord-Vest din vara anului 1940, a avut cu totul alte trăsături.

După 23 august 1944, Transilvania de Nord a fost eliberată de sub dominația trupelor germano-maghiare și ocupată de Armata Roșie, care și-a asumat temporar și administrarea acestei părți a provinciei. Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj se afla în refugiu la Sibiu și Timișoara. Istoricul Mihai Teodor Nicoară⁷ remarcă faptul că „în vreme ce rectorul Universității, Iuliu Hațieganu, se ocupa de revenirea Universității la Cluj, în rândul corpului profesoral s-au născut atitudini neliniștitoare de oportunism, dar și de solidaritate”. Menționa atitudinea profesorului Ilie Bacinski, care „afișa o atitudine prosovietică deschisă”, subliniind că „zorii sovietizării se arătau deja” fiindcă, încă la Sibiu, s-au început la 20 septembrie 1944 „cursurile libere pentru învățarea limbii ruse, organizate de profesorul Emil Petrovici”⁸. În vederea reîntoarcerii Universității la Cluj, la 26 septembrie 1944, Senatul universitar a dat curs propunerii Ministerului Educației Naționale, aceea de înființare a unei Comisii speciale pentru revenirea ei în orașul de pe Someșul Mic, „imediat ce orașul era eliberat de sub ocupația hortystă”. Din Comisie făceau parte rectorul Iuliu Hațieganu, decanii Aurelian Ionașcu și Dumitru D. Roșca, profesorii Gheorghe Procopovici, Alexandru Pop, Tiberiu Morariu, Coriolan Tătaru, Ion Mușlea – directorul Bibliotecii Universitare și Ioan A. Vătășescu, secretarul general⁹. Astfel, în această etapă, Vătășescu, însărcinat cu problemele administrative, s-a lovit direct „de dificultățile legate de reîntoarcerea [universității] în sediul ei de la Cluj”¹⁰, dificultăți potențate de ocupantul sovietic. Ea s-a produs un an mai târziu, în vara și în toamna lui 1945, în vederea deschiderii anului universitar 1945/1946. Momentul revenirii din refugiu este descris de doamna Hora Crăița Dumbravă, pe atunci fiica de unsprezece ani a asistentului universitar Fabiu I. Dumbravă de la Institutul de Geografie, astfel:

Am venit din refugiul de la Timișoara împreună cu părinții în vara anului 1945. Universitatea pusese la îndemâna părinților mei, ca și celorlalte

⁶ *Ibidem*.

⁷ Mihai Teodor Nicoară, *Dificultățile revenirii la Cluj a Universității „Regele Ferdinand I” (1944-1945)*, în „Caiete de Antropologie istorică”, Cluj-Napoca, anul IX, nr. 1 (16), ianuarie-iunie 2010, p. 194.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 195

¹⁰ *Ibidem*, p. 197.

cadre didactice și a familiilor lor, un vagon în care ne-am încărcat mobilierul și întreg avutul. Odată ajunși în gara Cluj, după o călătorie istovitoare, lucrurile noastre au fost încărcate într-un camion militar și transportate la Universitate, unde au fost descărcate și depozitate în subsolul clădirii. Acolo am stat circa două săptămâni, împreună cu multe alte familii de universitari, până ne-au fost repartizate locuințe în oraș. Curtea interioară, holurile Universității, dar și strada pe care se afla ea, răsunau de glasurile și de jocurile noastre de copii, bucușii că ne-am întors acasă¹¹.

Dintr-o altă perspectivă, aceea a contextului politic intern sub ocupație sovietică, Nicoleta Chicinaș constată că, „din rațiuni de ordin militar și politic, în așezările urbane din Transilvania de Nord au fost instalate numai garnizoane sovietice”¹², fapt ce a favorizat trecerea spre un aparat de stat „democrat-popular” în decursul perioadei 6 martie 1945 – 13 aprilie 1948. Acest proces a fost însoțit de valuri de arestări, epurări și abuzuri la care a fost supusă societatea românească, care au debutat mai înainte: „[...] procesul de epurare a fost început de autoritățile sovietice după preluarea în administrație a teritoriului transilvan”¹³, prin comisiile de epurare înființate; în cazul Corpului didactic, „ea și-a început activitatea la 22 noiembrie 1944”¹⁴. Autoarea arată că dacă prima fază (1944-1945) a epurării comuniste a vizat „eliminarea elementelor fasciste și naziste din viața publică, înlăturând cetățenii potrivnici noii orânduiri”, în fazele următoare, derulate între 13 martie 1945 și 13 aprilie 1948, aceea a „epurării autohtone”¹⁵, s-au „îndepărtat elementele antidemocratice”, continuând în anii 1950 cu elementele așa-zise „carieriste, oportuniste, exploatare și dușmănoase”, ca urmare a „verificărilor din cadrul partidului unic”¹⁶.

În cazul lui Ioan A. Vătășescu, a fost vorba de Comisiunea mixtă de sub auspiciile Frontului Național Democrat (FND, creat la 12 octombrie 1944 ca organism politic compus din PCR, PSD, Sindicatele Unite, Frontul Plugarilor, Uniunea Patriotică Maghiară, PNT-Anton Alexandrescu) de încadrare a funcționarilor publici din municipiul Cluj și Comisia de

¹¹ Alexandru Păcurar, *Lucrările Institutului de Geografie a Universității din Cluj/ Travaux de l'Institut de Géographie de l'Université de Cluj (1922-1947)*. Monografie, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2019, p. 29.

¹² Nicoleta Chicinaș, *Evoluția aparatului administrației publice și a justiției orașului Cluj în primul deceniu postbelic (1944-1950)*, teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea de Istorie și Filosofie, Cluj-Napoca, 2012, p. 162.

¹³ *Ibidem*, p. 215.

¹⁴ *Ibidem*, p. 216.

¹⁵ *Ibidem*, p. 232.

¹⁶ *Ibidem*.

Purificare de la Universitate, vizând exclusiv componenta politică, prin care „se eliminau persoanele cărora le lipsea trecutul democratic curat, adică adeziunea la comunism”. În viziunea istoricului Mihai Teodor Nicoară, îndepărtarea lui Vătășescu a avut loc în perioada pe care o numește „a raționalizării învățământului superior sau strategia comprimărilor 1947-1948”¹⁷, anul negru al umilinței, când a avut loc „purificarea de balastul universitar!”¹⁸

Fig. 1. Ioan A. Vătășescu (rândul de sus, primul din stânga) într-un portret de grup al membrilor Senatului Universității în robe de ceremonie, în curtea interioară a Colegiului Academic, înainte de vizita de inaugurare a Suveranului, Regele Carol al II-lea, din 13 iunie 1937. Rândul de jos, de la stânga spre dreapta: prof. Dumitru Michail, decanul Facultății de Medicină; prof. Emil Hațieganu, decanul Facultății de Drept; prof. Florian Ștefănescu Goangă, rector; prof. Nicolae Drăganu, prorector și decanul Facultății de Litere; prof. Alexandru Borza, decanul Facultății de Științe. Rândul de sus, de la stânga spre dreapta: dr. Ioan A. Vătășescu, secretarul general al Universității; prof. Iuliu Moldovan, prodecanul Facultății de Medicină; prof. Iacob Lazăr, prodecanul Facultății de Drept; prof. Theodor Capidan, prodecanul Facultății de Litere; prof. Victor Stanciu, prodecanul Facultății de Științe (Sursa: Muzeul de istorie a Universității „Babeș-Bolyai”, prin bunăvoința doamnei dr. Ana-Maria Stan, cercetător-științific II, căreia îi mulțumesc și pe această cale).

¹⁷ Mihai Teodor Nicoară, *Istoria Universității din Cluj. De la Universitatea „Regele Ferdinand I” la Universitatea „Babeș-Bolyai” (1945-1959)*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2010, p. 283.

¹⁸ *Ibidem*.

Mai mult de atât, în decursul anilor 1944-1946, la Cluj s-au înmulțit și conflictele interetnice, căci diferendul româno-maghiar „a fost folosit la maximum de sovietici în scopul impunerii comunismului în România”¹⁹, exacerbandu-se în 1946, când „în viața academică clujeană din primăvara acelui an, nu comunismul era principala preocupare [...], ci problema ungurească, problemă veche și reînnoită acum”²⁰, culminând cu grevele studentești unde s-au scandat lozinci precum „Studentimea Regelui” și „Clujul este românesc”²¹.

În acest context bulversat, au fost epurați savanți și mari dascăli, nume notorii precum Onisifor Ghibu, Rimiroiu Gheorghe, Marinescu Constantin, Pamfil Eduard, Victor Papilian, Iuliu Moldovan, Lucian Blaga, Silviu Dragomir, Yves Auger, Emil Panaitescu, Ioan Moga, Gheorghe Giuglea, Romulus Vuia, Alexandru Borza, Sabin Opreanu, Ioachim Crăciun, Romulus Căndea, Liviu Rusu și mulți alții, trecând direct „din amfiteatre, în închisori”²².

Repere formative

Ioan A. Vătășescu s-a născut la 22 octombrie 1897, în comuna Arefu de la „poalele Carpaților”, din plasa Curtea de Argeș, într-o familie de „țărani săraci, care în decursul vieții și-au agonisit existența zilnică prin munca brațelor”²³; se va stinge din viață la 10 ianuarie 1980, la București.

În copilărie, a urmat și absolvit în satul natal, până în anul 1909, cinci clase primare, „fiind clasificat întâiul”²⁴ în clasa a V-a între toți elevii școlilor centrului Corbeni, de care aparținea și școala din Arefu. Din cauza greutăților familiale, a fost nevoit să întrerupă studiile, ajutându-și părinții în muncă. După izbucnirea Primului Război Mondial și intrarea României în conflict, a rămas orfan de ambii părinți și, mai mult, căminul părintesc a fost în întregime distrus în cursul luptelor de la Arefu: „satul natal a fost teatrul unor crâncene lupte”²⁵, cum a consemnat peste ani în *Scurta autobiografie*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 162.

²⁰ *Ibidem*, p. 354.

²¹ Mihai Teodor Nicoară, *op. cit.*, p. 195.

²² *Ibidem*, p. 291.

²³ Ioan A. Vătășescu, *Scurtă autobiografie*, manuscris olograf cuprinzând 15 pagini, Serviciul Arhive, Direcția Patrimoniului Cultural Universitar a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 1954, p. 1.

²⁴ *Ibidem*, p. 2.

²⁵ *Ibidem*.

Tânărul Vătășescu a manifestat o „dorință arzătoare de luminare și progres”²⁶, și astfel, cu elanul tinereții, „a început munca avântată [...] de mare efort și de lungă durată”²⁷, cum el însuși declară, pentru depășirea condiției sale și „formarea lui spirituală”²⁸! Pe lângă determinarea și voința sa de fier, el a beneficiat de ajutorul societății românești care pusese în operă o întreagă rețea instituțională pentru ajutorarea zecilor de mii de orfani de război. După ce a urmat cursurile liceale în România, a obținut Bacalaureatul clasic (în Litere și Filosofie) la Universitatea din Nancy (Franța), „echivalat de Minister”²⁹. A urmat apoi studii de Litere la Universitățile din Grenoble, Nancy, Strasbourg și Paris, finalizate cu obținerea licenței în Litere la Sorbona, specialitatea Franceză și, secundar, Română și Filosofie, echivalată ulterior de Facultatea de Litere din Cluj și „vizată pentru echivalență de Minister”³⁰. În 1934 a absolvit Seminarul Pedagogic, afirmând că a obținut „alte trei diplome superioare de la Institute de învățământ franceze pentru însușirea măiestriei de profesor”³¹!

La 17 decembrie 1934, și-a susținut doctoratul la Universitatea din Paris, cu: „L’oeuvre de Victor Hugo en Roumanie”³² (ca teza principală) și „Bibliographie critiques des traductions en roumain de Victor Hugo”³³ (ca teza secundară). Referitor la acest ultim aspect, în *Scurta autobiografie* menționează: „Cele două teze de doctorat înscrise pe numele meu în «Analele Universității din Paris» (1938, p. 447) poartă numerele 938 și 939”³⁴ (sic!, corect pozițiile 987 și 988)³⁵. Aceasta era cutuma la universitățile franceze, ca doctorandul să efectueze două teze, una principală și o a doua, de mai mică întindere, secundară! În sursa citată de Ioan A. Vătășescu, respectiv *Annales de l’Université de Paris*³⁶, într-adevăr la pagina 447, la categoria „Relations littéraires franco-roumaines et franco-hongroises”, este menționat la pozițiile 987 și 988; mai mult ca sigur că memoria i-a jucat feste, *Scurta autobiografie* fiind redactată la un interval de peste douăzeci de ani.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 3.

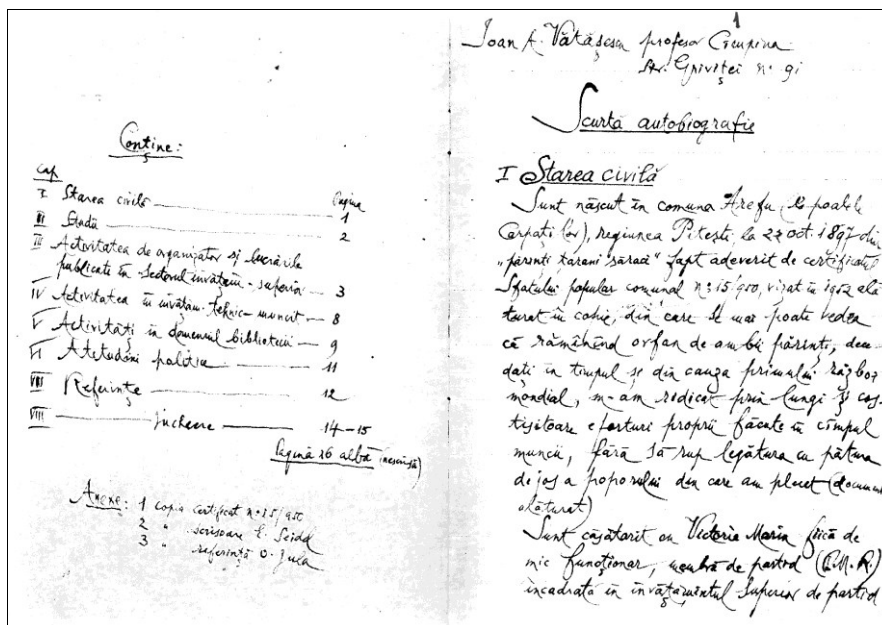
³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

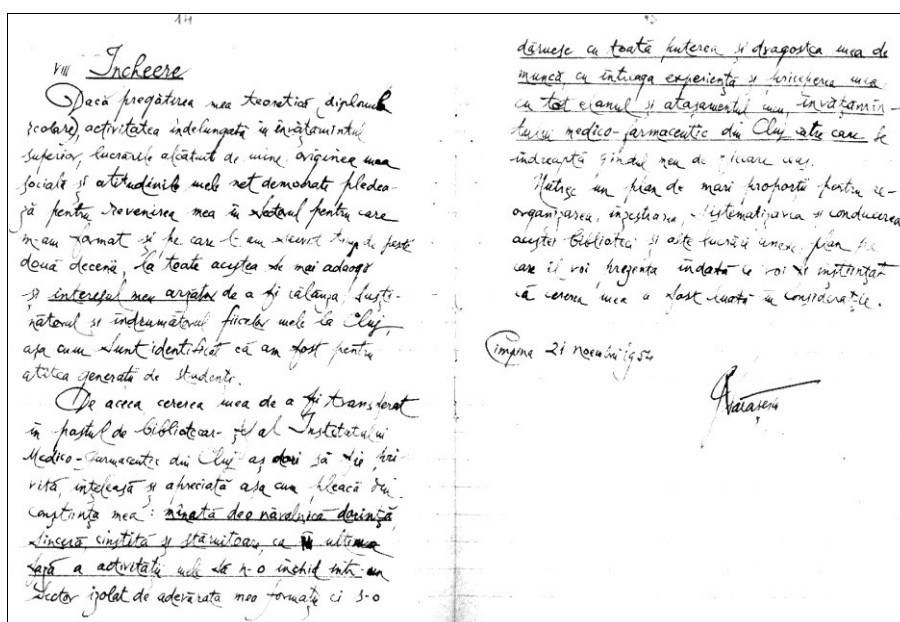
³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Mulțumesc pe această cale profesorului Christian Germanaz de la Universitatea din La Réunion (Franța), care mi-a facilitat accesul la sursa bibliografică franceză citată.

³⁶ *Annales de l’Université de Paris*, Paris, 13 année, n° 1, janvier-février 1938.

2.1.

2.2.

Fig. 2 (2.1. și 2.2.). Paginile de început și de sfârșit ale Scurtei autobiografii, document olograf al lui Ioan A. Vătășescu (Sursa: Serviciul Arhive, Direcția Patrimoniului Cultural a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca).

În serviciul public

Paralel cu desăvârșirea studiilor, Ioan A. Vătășescu a fost în serviciul public românesc începând cu 1 aprilie 1922. La Universitatea Daciei Superioare – așa cum s-a numit Universitatea din Cluj până în toamna anului 1927 când, la cererea Senatului său, a primit permisiunea să poarte numele ilustrului Rege Întregitor de Țară, Ferdinand I al României – a fost arhivar (1 noiembrie 1924 – 31 decembrie 1927), secretar la Rectorat (1 ianuarie 1928 – 31 martie 1937). La 1 aprilie 1937, a fost avansat secretar general al Universității prin Înalt Decret Regal nr. 1883/1937, demnitate în care a activat timp de zece ani, până în 1947. Pentru activitatea sa meritorie în cadrul Universității clujene a fost decorat cu Ordinul „Coroana României” în grad de cavaler prin Înalt Decret Regal nr. 1445/1942 și cu „Les Palmes Académiques”.

La 30 mai 1947 a fost eliberat din funcție, urmare a „lucrăturii” întreprinsă de „Sindicatul Salariaților Publici din Cluj”, în contextul înlăturării vechilor elite din administrația universitară. I-a succedat în funcție Liviu Gomboș³⁷. Laconica decizie a Rectoratului menționează: „I se retrag D-lui Ion A. Vătășescu toate atribuțiunile avute până în prezent ca secretar general, păstrându-și numai aceea de Director al Colegiului Academic”³⁸.

Este tot ceea ce a putut face rectorul, profesorul Emil Petrovici³⁹, căci cerberul „sindicat”, în fapt o unealtă a NKVD-ului sovietic, ceruse îndepărtarea totală din serviciu a merituosului funcționar. Este o deducție logică, deoarece în continuarea „Deciziei” se menționează: „În ce privește îndepărtarea din serviciu a D-lui Vătășescu, cerută de sindicat prin adresa sus-menționată, ne declinăm competența, înaintând adresa Sindicatului forurilor superioare”⁴⁰. Textul face referire la adresa nr. 345 din 28 mai 1947 a „Sindicatului” respectiv care, între altele, face cunoscută *excluderea* din organizațiile profesionale a lui Ioan A. Vătășescu. Puterea acestui „Sindicat” era lege din moment ce, la un interval de numai două zile, rectorul l-a demis pe loialul înalt funcționar.

³⁷ Liviu Gomboș, doctor în drept, i-a succedat, la 30 mai 1947, lui Ioan A. Vătășescu ca Secretar General al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj.

³⁸ Decizia Rectoratului Universității din Cluj, Dosar personal Ioan A. Vătășescu, Serviciul Arhive, Direcția Patrimoniului Cultural a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, f.n.

³⁹ Emil Petrovici (1899-1968), lingvist, profesor universitar, rector al Universității din Cluj (1945-1951), membru al Academiei Române (1945).

⁴⁰ Decizia Rectoratului Universității din Cluj, Dosar personal Ioan A. Vătășescu, Serviciul Arhive, Direcția Patrimoniului Cultural a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, f.n.

Ca director al Colegiului Academic⁴¹, post pe care i se permitea să funcționeze în continuare și la care se face referire în „Decizie”, Vătășescu a rezistat aproape două luni, mâna puternicului „Sindicat” eliminându-l complet din structurile Universității din Cluj. Nu a contat deloc munca îndelungă și prestația de calitate pe care Ioan A. Vătășescu a depus-o în cariera sa de funcționar superior.

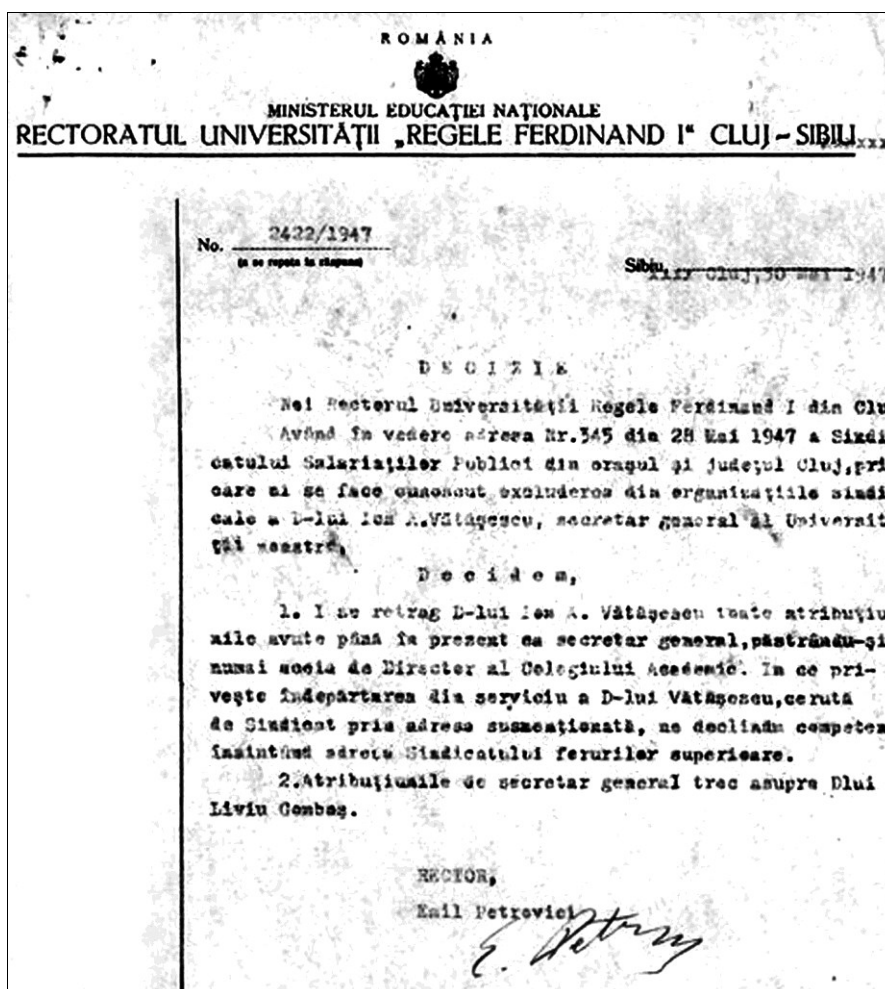

Fig. 3. Decizia Rectoratului Universității din Cluj de a-i retrage lui Ioan A. Vătășescu atribuțiile de secretar general al Universității la cererea Sindicatului Salariaților Publici din orașul și județul Cluj (Sursa: Dosar personal Ioan A. Vătășescu, Serviciul Arhive, Direcția Patrimoniului Cultural a Universității „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca).

⁴¹ Ioan A. Vătășescu a fost director al Colegiului Academic în perioadele 1936-1940 și 1945 – iulie 1947, când „a fost licențiat” din această funcție de Ministerul Învățământului (Ioan A. Vătășescu, *op. cit.*, p. 4).

Contribuții la organizarea Universității clujene

Din documentul olograf la care am făcut referire – *Scurtă autobiografie* – aflat în serviciul Arhive din cadrul Direcției Patrimoniului Cultural Universitar a Universității „Babeș-Bolyai”, am identificat realizările remarcabile ale fostului secretar general⁴², după cum le-a consemnat el însuși, astfel: reorganizarea, sistematizarea și simplificarea serviciilor administrative centrale ale Universității; organizarea și conducerea Colegiului Academic, inclusiv a Cantinei și a Serviciului de oaspeți străini. Pentru acest serviciu „onorific”, deci neretribuit!, Vătășescu trimite pe cititor la *Anuarul Universității* pe anul 1938/39, p. 341-355, unde se face referire la munca depusă de el. *Anuarul* menționează:

Această instituție fiind un serviciu al Rectoratului, administrația și conducerea ei a fost încredințată Dlui Ioan A. Vătășescu, Secretarul General al Universității, care, în această calitate, a fost ajutat de Dna Victoria I. Vătășescu în multiplele ramificații ale activității Colegiului de competență feminină (întregul serviciu al oaspeților precum: confortul și gustările, normativile estetice și gospodărești ale clădirii, aranjarea banchetelor, îngrijirea pregătirii bufetelor la baluri, ornamente, conducerea cantinei [meniu, personal etc.])⁴³.

Ca urmare, „Comisia Căminelor [...] a hotărât «să se exprime Dlui I. A. Vătășescu mulțumiri pentru frumosul rezultat obținut în primul an de funcționare a Cantinei în localul Colegiului» [anul 1938/1939 – n.n.]”⁴⁴. În lista activităților sale se adaugă asigurarea în bune condiții a refugiului Universității clujene la Sibiu și Timișoara, consecutiv Dictatului „nedrept” de la Viena (30 august 1940); organizarea activității neîntrerupte a Universității (1940-1945), precum și „readucerea și reinstalarea instituției la Cluj” (1945-1946), calificată drept „excepțională și de ample proporții în timp și spațiu”⁴⁵; publicarea sub semnătura sa de articole, studii, sinteze, cărți, precum și a „celor treisprezece *Anuare* ale Universității pe timpul de la 1926-1942”, an de an dezvoltate ca vaste lucrări „a câte 220-800 pagini un volum”⁴⁶! Referitor la acest ultim aspect, autorul afirmă cu modestie că pentru asigurarea unei mai bune vizibilități externe a Univer-

⁴² *Ibidem*, p. 4-8.

⁴³ Florian Ștefănescu-Goangă, *Anuarul Universității Regele Ferdinand I din Cluj 1938-1939*, Cluj, Tipografia „Cartea Românească”, 1940, p. 351.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 354.

⁴⁵ Ioan A. Vătășescu, *op. cit.*, p. 5.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 7.

sității clujene, „începând din anul 1932, i-am adăugat [Anuarelor – n.n.], tot din proprie inițiativă, un Rezumat analitic în limba franceză”⁴⁷.

Pentru uzul studenților, a publicat, în 1928, *Călăuza studentului la Cluj/Guide de l'étudiant à Cluj* (263 p.+1 planșă), actualizată anual, despre care afirmă: „[Este] prima lucrare de acest gen în învățământul superior românesc, publicată pe cont propriu [...] și larg răspândită în țară gratuit sau sub cost”, considerându-l un „fruct al experienței dobândite [...] pe cont propriu la Universitățile de seamă din străinătate”, remarcând că acolo „astfel de lucrări sunt opera unui birou aparte de Secretariat”, apreciind, în final, că „această Călăuză a adus mari servicii generațiilor de studenți care s-au succedat din 1929-1940 [...], ceea ce a contribuit la bunul renume al instituției”⁴⁸.

În aceeași direcție, pe linia contribuției lui Ioan A. Vătășescu pentru creșterea „vizibilității” universității clujene, el menționează că a publicat în 1939 un larg articol documentar în limba franceză despre Universitatea din Cluj, „în revista «Latinitas» din Paris”⁴⁹. De asemenea, a semnat, în ianuarie 1944, la Sibiu, lucrarea *L'Université roumaine réfugiée de Cluj. Créations, organisation, activité*⁵⁰, în care descrie avatarurile refugiului și organizării activității, fără întreruperi, în noile spații de la Sibiu și Timișoara, urmare a Dictatului de la Viena. Lucrarea a avut ecou în străinătate, fapt dovedit, menționează el în autobiografie, de scrisoarea filologului romanist suedez Alf Lombard⁵¹, adresată lui la 31 martie 1944. Alf Lombard, fost membru corespondent (1947) și de onoare al Academiei Române, ales *post-mortem* (1992), îi scria printre altele:

Este o mare nedreptate aceea din august 1940 care a necesitat această deplasare – provizorie, să sperăm. O nedreptate revoltătoare, permiteți s-o spună un prieten al cauzei Dvs., un prieten care, în îndepărtata Suedie, nu pierde nicio ocazie pentru a face înțeleasă, pentru a face să vorbească faptele și pentru a face astfel să strălucească simplul adevăr⁵².

Între studiile proprii, Ioan A. Vătășescu menționează și „o lucrare [...] pentru uz restrâns”, privitoare la înființarea, organizarea și realizările Universității românești din Cluj „pe timpul de la 12 mai 1919 – 12 mai

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 5-6.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 7.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Alf Lombard (1902-1996), lingvist, profesor universitar suedez, prieten al României, membru corespondent (1947) și de onoare (1992) al Academiei Române.

⁵² Ioan A. Vătășescu, *op. cit.*, p. 7-8.

1933”⁵³, întocmită la cererea ministrului regal al Afacerilor Străine Nicolae Titulescu⁵⁴, „pentru documentarea sa în faimosul proces al optanților grofi maghiari de la Geneva”⁵⁵. „În domeniul bibliotecii”, experiența lui „îndelungată”⁵⁶ i-a facilitat „contactul strâns și de lungă durată cu biroul internațional de schimburi interuniversitare”, materializat prin „schimbul de teze și lucrări științifice”⁵⁷. De numele lui Vătășescu se leagă și organizarea la Rectorat a „Bibliotecii de informații și documentare”⁵⁸ în domeniul învățământului superior, nucleul viitorului Oficiu Universitar, fapt „elogios apreciat de Rectorul Universității din Paris, profesorul Sébastien Charléty”⁵⁹, precum și de Senatul Universitar. De asemenea, menționează că a avut grijă de organizarea unei biblioteci în Sala de lectură a Colegiului Academic și de publicarea an de an, în *Anuarul Universității*, a unui capitol asupra Bibliotecii Universității în care – afirmă autorul – „am stăruit în fiecare an, cu material de orientare continuativă” asupra „publicațiilor personalului științific al bibliotecii, conferințele bibliotecarilor, lucrărilor în bibliotecă (catalogul alfabetic, catalogul topografic, catalogul pe materii, creșterea contribuțiilor, circulația cititorilor, arhiva istorică, expoziții, biblioteca populară)”⁶⁰.

După ce a fost îndepărtat din structurile învățământului superior, inclusiv din poziția de director al Colegiului Academic, în iulie 1947, Ioan A. Vătășescu a reușit să ocupe în anul școlar 1947/1948 o catedră la Liceul de Fete nr. 3 din Cluj, apoi, începând din 1948 și până în 1954 – când a redactat *Scurta autobiografie*, piesă indispensabilă la acea vreme a demersului său pentru angajarea ca bibliotecar la Institutul Medico-Farmaceutic din Cluj – a funcționat la Școala Medie Tehnică nr. 1 din Câmpina. Referindu-se la acest ultim aspect, fostul secretar general al Universității din Cluj declară:

Coborând de la Cluj la Câmpina, odată cu marea reformă a învățământului din 1948, am trecut de la învățământul de sus la învățământul de jos. Aici, după ce am adus contribuții proprii la organizarea și dirijarea întinsei

⁵³ *Ibidem*, p. 6.

⁵⁴ Nicolae Titulescu (1882-1941), jurist, diplomat, profesor universitar, membru al Academiei Române (1935), ministru al Afacerilor Străine (1927-1928, 1932-1934 și 1934-1936), președinte al Ligii Națiunilor de la Geneva (1930, 1931).

⁵⁵ Ioan A. Vătășescu, *op. cit.*, p. 6.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 9.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 10.

⁵⁹ Sébastien Charléty (1867-1945), istoric, profesor universitar francez, rector al Universității din Paris (1927-1937). A vizitat Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj în zilele de 26-27 noiembrie 1934 (Florian Ștefănescu-Goangă, *op. cit.*, p. 17).

⁶⁰ Ioan A. Vătășescu, *op. cit.*, p. 10-11.

rețele de școli profesionale și ale școlilor de calificare aparținând fostei Petrolifere Muntenia (1948-1950) pentru care am fost evidențiat și premiat, am trecut ca profesor de limba română la școala profesională nr. 1 din Câmpina, unde funcționez și azi [21 noiembrie 1954 – n.n.]⁶¹.

Din textul de mai sus, transpar regretul îndepărtării lui din Cluj – „coborând de la Cluj la Câmpina” –, ironia puțin mascată – „odată cu marea reformă a învățământului din 1948”, în fapt o epurare în cel mai pur stil stalinist, sau – „am trecut de la învățământul de sus la învățământul de jos”!, dar și calitățile lui organizatorice.

Privitor la viața de familie, la mijlocul anilor 1930 Ioan A. Vătășescu s-a căsătorit cu Victoria I. Marin, „fiică de mic funcționar”⁶², ține el să precizeze în „Autobiografie”, asumându-și voit limba de lemn ca o modalitate de autoapărare, aceea a originii „sănătoase” în accepțiunea proletcultistă a vremii, pe de o parte, și de acomodare la realitatea comunistă cu clișeele ei discursive, pe de altă parte. Soția lui s-a născut la 5 ianuarie 1912 la Rotbav (Brașov), fiind profesoară. Cuplul a avut două fiice: Maria-Lorena (n. 1936) și Liana-Dacia (n. 1938), absolvente ale Universității de Medicină și Farmacie din Cluj, în legătură cu care fostul secretar general al Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj a redactat memoriul său, pentru angajarea ca bibliotecar la Institutul Medico-Farmaceutic din Cluj, unde fiicele erau studente. Maria-Lorena s-a stabilit în Franța, la Paris, unde a profesat medicina, iar Liana-Dacia a făcut același lucru la București. După moartea soțului survenită în 1980, Victoria Vătășescu, mama celor două, s-a stabilit la fiica cea mare, în Franța.

Pe lângă calitățile lui Ioan A. Vătășescu reliefate mai sus, se adaugă și aceea de părinte grijuliu, căci demersul său pentru angajare la Institutul Medico-Farmaceutic din Cluj, către care „se îndreaptă gândul meu de fiecare ceas”⁶³, cum declara el însuși, a fost animat de interesul său „arzător de a fi călăuza, susținătorul și îndrumătorul fiicelor mele la Cluj”⁶⁴, îndrăznind, cu modestie, să o ceară ca o compensație – „așa cum sunt identificat că am fost pentru atâtea generații de studenți”⁶⁵. Cu o sinceritate dezarmantă, „petentul” își justifică demersul fiind „mânat” și de o „năvalnică dorință sinceră, cinstită și stăruitoare” ca să-și „dăruiască” experiența acumulată, învățământului medico-farmaceutic clujean. Pentru Biblioteca acestuia, spre care a întreprins demersuri ca să fie angajat ca

⁶¹ *Ibidem*, p. 14.

⁶² *Ibidem*, p. 1.

⁶³ *Ibidem*, p. 15.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 14.

bibliotecar, afirma că: „Nutresc un plan de mari proporții pentru reorganizarea, înzestrarea, sistematizarea și conducerea acestei biblioteci și alte lucrări anexe [...]”⁶⁶.

Activitatea secretarilor generali ai Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj, între emulație identitară și alteritate proletcultistă (1919-1947)

Din cele expuse mai sus, se poate creiona profilul lui Ioan A. Vătășescu, acest destoinic funcționar superior, care, prin eforturi proprii, prin meritocrație, a reușit să se ridice de jos, prin muncă cinstită și tenace, la demnitatea de înalt funcționar universitar.

În al doilea deceniu de funcționare, Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj a înregistrat progrese instituționale și materiale remarcabile, făurindu-și o zestre frumoasă, aidoma întregii țări care a cunoscut o dezvoltare excepțională: institutele Universității și-au edificat imobile proprii, în 1920 s-a relocat Grădina Botanică pe un nou amplasament de 14 ha după planuri elaborate de Alexandru Borza, mărindu-și colecțiile și edificându-și Muzeul Botanic (1930-1935), s-a fondat (1931) și s-a amenajat Parcul Sportiv la inițiativa rectorului Iuliu Hațieganu (1930-1931, 1941-1944), care astăzi îi poartă numele, s-a construit clădirea modernă a Colegiului Academic, edificiu emblematic al Clujului interbelic etc. Dezvoltarea pe care a luat-o Universitatea a fost însă frântă în urma triumfului politicilor revizioniste ale unor state, materializate prin Dictatul de la Viena, care a impus României cedarea Transilvaniei de Nord-Vest Ungariei, a declanșării celui de-al Doilea Război Mondial și apoi a intrării țării în sfera de influență sovietică. Astfel, pentru o perioadă, ea a cunoscut avaturile refugului la Sibiu și Timișoara, apoi reîntoarcerea la Cluj, însă în condițiile ocupației sovietice, deosebit de agresive. De aceste realizări și evenimente se leagă și numele secretarului general al Universității, Ioan A. Vătășescu. El se înscrie astfel în galeria secretarilor generali ai Universității clujene, a „Fondatorilor”, care și-au legat numele de dezvoltarea și consolidarea ei instituțională, galerie din care mai fac parte Dr. Ștefan Jarda⁶⁷ și Dr. Constantin Jurcan⁶⁸.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 14-15.

⁶⁷ Dr. Ștefan Jarda (1883-1927), jurist, întâiul secretar general al Universității Daciei Superioare din Cluj (1 octombrie 1919 – 6 martie 1927). Vezi Alexandru Păcurar, „Dr. Ștefan Jarda, the First Secretary General of the University of Superior Dacia in Cluj”, în *Philobiblon. Transylvanian Journal of Multidisciplinary Research in Humanities*, no. 1, vol. XXIII (2018), p. 73-92.

⁶⁸ Dr. Constantin Jurcan, jurist, al doilea secretar general al Universității din Cluj (suplinitor de la 19 martie 1927 și apoi numit definitiv la 1 iunie 1927 – la pensionare,

Petru Poantă descria momentul preluării Clujului în administrație românească, în 1918:

Clujul are o remarcabilă textură urbanistică și o comunitate aflată în momentul ei de euforie crepusculară. Oraș al aristocrației maghiare și conectat la civilizația central-europeană, el pare acum inaccesibil oricărui alt mod de administrare și intruziunii unor mentalități străine. Românii nu vor avea, însă, comportamentul acreditat istoric al conchistadorilor. Ei transformă Clujul într-un model al democrației de tip occidental, legiferând structura lui cosmopolită și încercând să armonizeze diferențele, etnice sau de orice altă natură. Astfel se naște o lume doldora de idei, atât teoretice, cât și practice, și asta mai ales în mediile universitare⁶⁹.

În acest cadru evocat mai sus, numeroase momente din perioada de activitate a primilor doi secretari generali ai Universității, juriștii Dr. Ștefan Jarda și Dr. Constantin Jurcan, pe care au închinat-o fundamentării învățământului superior românesc în Transilvania, a slujirii colectivității academice românești în formare, au fost deosebit de încărcate, fiind încă nerostuite după vidul creat de administrația maghiară⁷⁰. Era perioada

[...] când toate trebuiau făcute din nou căci vremurile nouă cereau forme nouă; când trebuiau făcute repede, căci studenții dornici de învățătură băteau la porțile întâiei Universități românești în Dacia superioară; când trebuiau făcute temeinic, căci se punea temelia alcătuirii viitoare. Ștefan Jarda era la postul său de muncitor ce nu cunoștea odihna⁷¹.

Mai mult de atât, întâiului secretar general al Universității din Cluj, Dr. Ștefan Jarda, care a dat dovadă de un remarcabil simț civic și de patriotism pus în slujba Națiunii, i se recunoaște meritul că venind la Cluj în 1919, „în această mică insulă românească, înconjurată de o mare streină, a înțeles și rostul societății românești și în special a [1] intelectualului român așezat la Cluj, de a lărgi insula românească și de a cuceri din terenul orașului câte o așezare pentru fiecare familie românească”⁷².

Toți secretarii generali au fost deopotrivă secretari ai Comisiunii căminelor universitare, poziție din care au putut sprijini social pe studenți.

31 martie 1937). Doctor în Drept al Universității maghiare din Cluj, după absolvire a intrat în serviciul public (1 octombrie 1898); la sfârșitul carierei a fost secretar general al Universității clujene. Vezi Alexandru Păcurar, *op. cit.*, p. 392.

⁶⁹ Petru Poantă, *op. cit.*, p. 5.

⁷⁰ Alexandru Păcurar, *Dr. Ștefan Jarda...*, p. 91.

⁷¹ *Cuvântările rostite la înmormântarea lui Dr. Ștefan Jarda, secretar general al Universității din Cluj, fost secretar al Fondurilor grănicerești din Năsăud, Bistrița, Tipografia Națională G. Matheiu, 1927*, p. 10.

⁷² *Ibidem*, p. 13.

Dacă lui Dr. Ștefan Jarda i s-a recunoscut explicit rolul fortificării românismului în Transilvania, pentru Dr. Constantin Jurcan, pensionat în primăvara anului 1937, nu s-a găsit încă răgazul de a-i aprecia activitatea. Reamintesc rolul său determinant în afirmarea Colegiului Academic, înființat în 1926, dar care a cunoscut dezvoltarea materială amplă în timpul îndelungatului rectorat al profesorului Florian Ștefănescu-Goangă (1932-1940), a cărui mână dreaptă a fost. El s-a implicat în organizarea Sărbătorilor prilejuite de împlinirea unui deceniu de activitate a Universității, din 1930, a fost secretarul Oficiului de editură, înființat în 1934, cu rol în publicarea cursurilor universitare. De asemenea, el și-a pus întreaga experiență în organizarea manifestării de solidaritate a reprezentanților parlamentelor statelor Micii Înțelegeri (Regatul Iugoslaviei, Cehoslovacia și România), desfășurată în decembrie 1936, la Universitatea clujeană, ca răspuns la acutizarea manifestărilor revizioniste.

Pentru Ioan A. Vătășescu, victima epurărilor politice din Universitate din primăvara-vara anului 1947, în contextul politic de comunizare a țării sub oblăduirea ocupantului sovietic, nici nu s-a pus problema unei astfel de recunoașteri, din contră! Dacă în primăvara anului 1937, când a fost numit secretar general al Universității, nu se mai punea atât de acut problema întăririi românismului la Cluj (ponderea demografică a românilor fiind într-o vizibilă creștere)⁷³, Ioan A. Vătășescu s-a orientat spre întărirea culturii latine, respectiv franceze la Cluj. Și a avut două motive: atitudinea admirativă față de Franța, unde urmasii și își desăvârșise studiile, pe de o parte, iar pe de altă parte, pentru menținerea vie a „spiritului de la Versailles”, într-o perioadă de exacerbare a acțiunilor statelor revizioniste. În acest sens, un aspect inedit privind activitatea sa a fost descoperit de cercetătoarea Ana-Maria Stan⁷⁴, anume acela de propagare a limbii, culturii și civilizației franceze la Cluj. Este de remarcat că fostul secretar general nu a menționat acest aspect în *Scurta autobiografie* redactată în 1954, fapt explicabil dacă ne gândim că, numai cu câțiva ani în urmă, Legația Franței de la București fusese acuzată de „spionaj”! Contextualizând, autoarea afirmă că

[...] efortul elitei academice și profesionale stabilite în urbea de pe Someș s-a canalizat asupra transformării Clujului într-un focar regional de cultură

⁷³ Situația social-politică și administrativă a românilor din Ardealul de Nord se va modifica însă după scurt timp, iar imediat după ce România a fost silită să accepte Dictatul de la Viena (30 august 1940), presa maghiară clujeană titra la unison „Kolozsvár a miénk!” (Clujul e al nostru!).

⁷⁴ Ana-Maria Stan, *Aspecte din activitatea francofonă și francofilă a „Cercului Ronsard” în Clujul interbelic*, în revista „Țara Bârsei”, nr. 8, Brașov, 2009, p. 195-199.

românească și latină, menit să faciliteze integrarea Transilvaniei în statul român prin atragerea cât mai multor tineri la studii și perfecționare⁷⁵.

În această emulație încadrăm dorința arzătoare a lui Vătășescu de inserare a lui în insula de românism și latinitate clujene, care se afirmau cu vigoare crescândă în epocă.

Printre multitudinea de societăți științifice, artistice și culturale care au funcționat în orașul de pe Someș în perioada interbelică, un loc aparte îl ocupă Asociația Transilvăneană pentru propagarea limbii și culturii franceze, cunoscută sub numele de „Cercul Ronsard”⁷⁶.

Creat în decembrie 1922, la inițiativa savantului Emil Racoviță, „Cercul Ronsard” a fost prezentat încă de la început ca „un organism curat cultural», deschis deopotrivă bărbaților și femeilor, «oameni cultivați, de orice naționalitate», [...] având să fie locul de întâlnire al celor pasionați de spiritual francez”⁷⁷. Registrul contabil din 1938 al acestui cerc cultural dovedește existența

[...] a doi profesori angajați și plătiți lunar cu un salariu pentru a preda cursuri practice de franceză [...]. Unul dintre aceștia era secretarul general al Universității clujene, Ioan A. Vătășescu, care avea studii de limba franceză, iar celălalt era profesorul Henry Michel, unul dintre membrii Misiunii Universitare franceze din România, care venise să predea franceza la liceele din Transilvania⁷⁸.

Aportul nostru la „limpezirea” unor aspecte bio-bibliografice din viața și activitatea lui Ioan A. Vătășescu se dorește o contribuție recuperatorie, precum și o invitație la cercetarea vieții și activității acestei personalități a Universității clujene, care merită o monografie exhaustivă, cu atât mai mult cu cât, dintr-o regretabilă superficialitate, el nu a fost menționat în dicționarul *Clujeni ai secolului 20*⁷⁹ al personalităților clujene.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 195.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 196.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 198.

⁷⁹ Tiberiu Iancu (coord.), *Clujeni ai secolului 20*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2000.

**Ioan A. Vătășescu (1897-1980), General Secretary of
“King Ferdinand I” University at Cluj. Bio-bibliographic approaches
(Summary)**

Keywords: *Ioan A. Vătășescu, University of Cluj, general secretary, purge, autobiography, librarian, Medical-Pharmaceutical Institute of Cluj.*

Ioan A. Vătășescu (1897-1980) follows brilliantly the series of general secretaries of the University of Cluj, after Ștefan Jarda, PhD (1919-1927) and Constantin Jurcan, PhD (1927-1937) performed a meritorious activity for more than a decade (1st of April 1937 – 30th of May 1947). With both parents dying during his childhood, Ioan A. Vătășescu proved to be thirsty for learning, so that he completed his high-school studies in France, where he also attended university studies of Letters, crowned with a PhD obtained in 1934 at Sorbonne University in Paris. As early as 1922, he entered the Romanian public service, he succeeded by meritocracy to occupy the dignity of General Secretary of the University “King Ferdinand I” in Cluj. He is the author of articles, guides and reports of great expanse, much appreciated. In the heavy moments of the university’s refuge in Sibiu and Timișoara (September 1940) and then at its return to Cluj (summer-autumn 1945), he organized with responsibility these large-scale actions.

His professional evolution was woven with that of the University “King Ferdinand I”, knowing an upward evolution until the “decade of collapse” (1940-1950). Acceding to the dignity of the General Secretary during the period of the university’s most extensive development, when the dawn of progress was promising, both personally – he had a family, two daughters, not incidentally named Maria-Lorena and Liana-Dacia – and professionally/institutionally. The University recorded an unprecedented material expansion, like the entire country, and Vătășescu, advanced as General Secretary, devoted himself to its own prosperity. Remarkable is his contribution to the fortification of Latin culture, namely the French one, in Cluj, as well as the fight against increasingly frequent revisionist manifestations since the late 1930, which culminated with the yielding of north-west Transylvania. In the first part of September 1940, he organized the evacuation and refuge of the University in Sibiu and Timișoara, as well as its return to its place in the town on Semeșul Mic river in the summer and autumn of 1945; an extremely difficult process due to the Soviet occupation, to the country’s sovietisation and to the exacerbation of proletarian internationalism, which would ultimately be fatal, marking the end of a beautiful career in public service. In this context, he was unfairly dismissed from the structures of the university, in full creative maturity; afterwards, he retreated and practised in Câmpina.

In 1954, he had a failed attempt at being hired as a librarian at the Medical-Pharmaceutical Institute in Cluj, which, in his *Short Autobiography*, describes his professional trajectory. This handwritten document, as well as the discussion with one of his daughters, allowed us to complete his bio-bibliography and to introduce it to the public circuit.

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Originile unui litigiu. Palatul universitar din Copou

Ionuț Nistor*

Cuvinte-cheie: *Universitatea din Iași, palat universitar, arhitectură, monument istoric, patrimoniu imobil.*

Identitatea universității se construiește în timp, la convergența prestigiului conferit de corpul academic, cu profilul direcțiilor de cercetare asumate prin tradiția unor „școli”, cu particularitățile domeniilor de studiu, dar și cu imaginile/simbolurile care îi oferă unicitate. Iar clădirea în care funcționează este, cu siguranță, una dintre imaginile simbol cu impact major. Fie că este vorba de stil, de elemente arhitectonice particulare sau de semnificația istorică a locului și a contextului zidirii, clădirea devine un reper, poate cel mai popular nu doar pentru studenți, profesori și *alumni*, ci și pentru comunitatea locală sau pentru cei care vizitează orașul; ea intră prima în contact cu ochiul scrutător al studiosului sau al trecătorului și poate da, prin monumentalitate, măsura importanței, a prestigiului cu care instituția este investită, spune o poveste a așezării și a istoriei instituționale și naționale. Clădirea universității are, așadar, nu doar funcționalitate, ci și simbolică. Marile și vechile așezăminte de educație și cercetare din lume au astfel de cădiri-simbol, aflate în patrimoniul universal. Fondată în 1602, Bodleian Library, aparținând Universității din Oxford, este una dintre cele mai vechi biblioteci din Europa și imaginea simbol a prestigioasei instituții. Similare sunt cazurile Capelei de la Universitatea din Coimbra, Castelului Durham – sediul central al Colegiului Universitar de la Durham University, King’s College Chapell din Cambridge, clădirii Lanyon a Universității Queen din Belfast, sălii Nassau a Universității Princeton și lista poate continua.

Mult mai recent constituită, deși cea mai veche din România, Universitatea din Iași are una dintre clădirile emblematice și ușor recognoscibile

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

în peisajul urbanistic local și național. Palatul universitar din Copou a fost conceput pentru a oferi spațiu de studiu și cercetare, dar și pentru a marca, simbolic, importanța așezământului academic și statutul cultural al orașului. Palatul a fost proiectat, edificat și extins ca o clădire integrată și omogenă, având în centru Aula și Biblioteca. Destinul, marcat de efectele celui de-al Doilea Război Mondial, de conjunctura istorică din anii post-conflict și de disputele privind utilizarea spațiului între Universitatea din Iași și Politehnică, a făcut ca acest edificiu să fie împărțit între două instituții de învățământ, legate prin lungul coridor al Pașilor Pierduți.

În general, istoriografia română preocupată de trecutul instituțiilor de învățământ superior a abordat fragmentar problema patrimoniului imobil și în special al clădirilor care au găzduit sau încă mai găzduiesc ore de curs și activități de cercetare. Dificultățile sunt deopotrivă metodologice, teoretice și de documentare. Cum interpretăm simbolistica unei construcții? Unde o plasăm arhitectural, dar mai ales urbanistic în geografia orașului și în spațiul simbolic al reprezentărilor comunității locale? Cum putem surprinde dinamica relației dintre instituție și clădire, atât din punct de vedere funcțional, cât și al fluxurilor de imagine? Cum putem, în fine, analiza relația dintre universitate și localul/palatul său sub impactul presiunilor sociale (legate de dinamica demografică, de multiplicarea rolurilor și funcțiilor pe care instituția le joacă, de „utilitatea” clădirii în momente de criză), al fluctuațiilor economice (alocări bugetare raportate la potențialul local și național, nivelul investițiilor în perioade de expansiune și recesiune economică, adaptate nevoilor sau făcute pentru deconturi politice, variația leului etc.) și al imixtiunii politice (afinități politico-ideologice între rector și ministrul Instrucțiunii, tipul de relație dintre Ministerul Instrucțiunii/Educației și universitate, relevanța pe care universitatea o are pentru imaginea publică a puterii etc.). Sunt doar câteva întrebări care transformă un „simplu” și „sec” subiect de istorie instituțională într-o provocare deopotrivă pentru istorici, arhitecți, economiști.

Se adaugă un dens și rigid material documentar, a cărui selecție și interpretare poate sufoca cercetarea în amănunte tehnice și detalii puțin relevante. Arhiva Universității păstrează sute de chitanțe, fișe de construcție, devize de reparații și mentenanță, rapoarte de execuție etc. Desigur, ele fac parte din „cartea” imobilului, dar sub raportul unei analize istorice diacronice rămân puțin relevante. Esențiale devin rapoartele anuale sau ocazionale ale conducerii Universității, care oferă nu doar cifre, ci și contextul pentru a înțelege o anumită politică investițională, discuțiile din Senat privind destinația și realocările unor spații, reflectând o nevoie materială, dar și raporturi de putere din interiorul instituției și, nu în

ultimul rând, corespondența cu Ministerul Instrucțiunii sau alte autorități centrale, care surprinde tipul de relație dintre Universitate și mediul politic. Din aceste perspective, atât fondul „Universitatea «Alexandru Ioan Cuza» din Iași. Rectorat”, din cadrul Serviciului Județean Iași al Arhivelor Naționale și din Arhiva proprie (pentru perioada de după cel de-al Doilea Război Mondial), cât și fondul Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor, de la Arhivele Naționale ale României, sunt esențiale. Documentația poate fi completată, mai ales pentru perioada 1919-1939, cu *Anuarele Universității*, care surprind dinamica construcției palatului și alocările bugetare pentru investiții majore și cu *Monitorul Oficial*, mai ales pentru contextul normativ și financiar-bugetar al fiecărei perioade, la nivel național, dar și pentru repere privind valoarea leului, care să producă o înțelegere reală a costurilor de întreținere, reparații și extindere a palatului și dotărilor.

Nu surprinde, în aceste condiții, că analizele de istorie instituțională consacrate Universității din Iași (și nu este singurul caz) reduc cercetarea la mecanismele ei de funcționare și ocolesc rigida, problematica, dar esențiala chestiune a localului/palatului. În 1997 a fost publicată lucrarea *Noul Palat Universitar de la Copou. 100 de ani de la inaugurare*. A rămas singura cercetare consacrată exclusiv istoriei atât de zbuciumate a imobilului de pe strada Carol I, care nu tratează, însă, decât momentul fondator al clădirii. Informații, fără a se constitui în capitole de sine stătătoare, găsim și în istoriile Universității publicate în 1985 și 2010 (*Istoria Universității din Iași*, red. Gh. Platon, V. Cristian, și *Istoria Universității din Iași*, ed. Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon), ca și în lucrări ce abordează tema contribuției Iașului la efortul național, în contextul Primului Război Mondial, în care există trimiteri mai ample și la Universitate¹.

Recent publicată, lucrarea consacrată Fundației Regele Ferdinand I², oferă nu doar informații directe și indirecte despre clădirea Universității, în special despre spațiul bibliotecii, ci poate constitui un reper în alcătuirea unei monografii instituționale. Desigur, mai vechea lucrare semnată de Nicoleta Popescu, Liviu Papuc și Radu Tătărucă³ cuprinde și ea trimiteri la dinamica spațiului universitar în perioada interbelică, în relație directă cu nevoile de extindere ale bibliotecii.

¹ *Orașul Iași. „Capitala rezistenței până la capăt” (1916-1917)*, Ion Agrigoroaiei (ed.), Iași, Editura Junimea, 2016.

² Irina Sandu, Lăcrămioara Chihaia, *Palatul Fundației „Regele Ferdinand I”*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018.

³ Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași. Monografie*, Iași, 1989.

Comparațiile sunt și ele dificil de realizat. Istoriile Universității din București nu fac și o incursiune sistematică în trecutul palatului în care își desfășoară activitatea. Iar în alte cazuri, fie istoria în sine a Universității nu este îndelungată, pentru a suporta o comparație diacronică, fie „relația” dintre instituție și clădire este relativ recentă⁴.

În acest context istoriografic și metodologic, ne propunem să prezentăm evoluția palatului universitar de la edificare la divizare, cu accent pe conceptul funcțional și simbolic al construcției, pe alocările și distribuția bugetară pentru lucrările de clădire și mentenanță realizate atât de autoritățile centrale, cât și de Universitate, pe rolul și funcțiile multiple jucate de-a lungul timpului, în special în vremea celor două războaie mondiale, ca edificiu pus în slujba efortului de război, și pe disputele dintre conducerea Universității și a Politehnicii privind utilizarea vechiului palat, plasate în contextul politic al perioadei comuniste, al privilegierii învățământului tehnic și al mizelor simbolice pentru rectoratele ambelor instituții și pentru Ministerul Învățământului.

Edificarea Palatului. Între mize simbolice și efuziune populară

Gândită ca o investiție strategică, de sprijinire a educației și de formare a specialiștilor în diferite domenii, ridicarea de edificii destinate învățământului public a fost asumată de guvernul României în iunie 1882, printr-o lege specială. Aceasta aloca 27.230.000 de lei pentru construcția unor clădiri aparținând Ministerelor de Război, Cultelor și Instrucțiunii Publice, Justiției etc., din care 2.000.000 de lei erau alocați ridicării unui palat Universității din Iași⁵.

Instituția similară din București avea deja un local, care permitea desfășurarea cursurilor și marca, prin monumentalitate, statutul așezământului. Palatul Academiei Sf. Sava, cum era denumită clădirea ce a devenit ulterior sediul Universității din capitală, fusese construit între 1857 și 1869⁶,

⁴ Simeon Reli, *Reședința Mitropolitană din Cernăuți și meșterul ei Iosif Hlavka. Istoria grandiosului palat reprezentativ al Bisericii Ortodoxe Române din Bucovina*, Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1933; Ileana Burnichioiu, *De la palat la universitate. O istorie vizuală a Palatului Apor*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2009; Dinică Ciobotea, „Din istoria clădirii Rectoratului Universității din Craiova”, în *Rățiunea*, nr. 138-140 (5 nov.-5 dec. 2007); Ion Vladimirescu, Dumitru Otovescu, *Universitatea din Craiova. Monografie (1947-2007)*, Craiova, Editura Universitaria, Editura Beladi, 2007.

⁵ *Noul Palat Universitar de la Copou. 100 de ani de la inaugurare*, Ion Agrigoroaiei și Ion Toderașcu (coord.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, p. 11.

⁶ Clădirea a fost recepționată în 1869, dar încă necesita lucrări pentru a putea fi terminată – vezi Ovidiu Bozgan, M. Murgescu, M. Gheboianu, *Istoria Universității din București 1864-2014*, București, Editura Universității din București, 2014, p. 58.

după planurile arhitectului Alexandru Orăscu. Palatul avea 38 de săli de studiu, un amfiteatru pentru chimie și o sală de festivități, fiind „cel mai frumos monument al țării”, după afirmația rectorului Gheorghe Costafu⁷. Corpurile laterale ale palatului vor fi construite între anii 1912-1926, după planurile arhitectului Nicolae Ghica-Budești. Localul, inaugurat în prezența suveranului, la 14 decembrie 1869, a găzduit, o perioadă de timp, atât facultățile Universității, cât și Academia Română, Biblioteca, Școala de Arte Frumoase, Pinacoteca și Muzeul de Antichități.

Ca urmare a legii din 1882, Consiliul de Miniștri a decis, la 23 octombrie 1892, să participe la licitația pentru terenul și imobilul de pe strada Carol, pe locul vechiului Teatru comunal, prima scenă moldovenească, aflată sub direcția lui Matei Milo. Rectorul Nicolae Culianu a fost împuternicit să participe la licitație în numele Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor, concurând până la suma de 40.000 de lei⁸. Tranzacția s-a terminat prin adjudecarea amplasamentului de către Universitate, care, prin minister, a plătit 37.500 de lei pentru teren și clădirea din partea de sud a locului pe care urma să se ridice noua construcție⁹. Edificarea palatului a fost încredințată arhitectului-constructor Giuseppe Trolli, iar ca director al lucrărilor a fost numit Louis Blanc¹⁰. Planurile inițiale ale palatului universitar au fost realizate de către profesorul Petru Poni, după vizite de documentare și studii la universități din Austria, Germania și Elveția. De altfel, în timpul execuției lucrărilor, Petru Poni s-a implicat, prin realizarea planurilor, în dispunerea sălilor, a nișelor de încălzire și triaj și a distribuției de apă și gaz¹¹.

Ceremonia de punere a pietrei fundamentale s-a desfășurat la 24 mai 1893, deși unele lucrări începuseră din toamna lui 1892. La festivități au participat principele Ferdinand, prim-ministrul Lascăr Catargiu, ministrul Instrucțiunii Take Ionescu, Petre P. Carp, alături de alți oameni politici și personalități ale culturii române.

La sosirea în gara Iași, în dimineața zilei de 24 mai, Ferdinand a fost întâmpinat de oficialitățile ieșene¹² și a parcurs traseul spre noul ampla-

⁷ *Ibidem*, p. 57.

⁸ Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Iași (în continuare: AN-Iași), fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 607, 1892, f. 95.

⁹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 639, 1897, f. 119.

¹⁰ *Noul Palat Universitar...*, p. 30.

¹¹ Ionel Gosav, Lucian Soveja, „Evaluarea structurală a Palatului Universitar din Iași”, în *Revista construcțiilor*, nr. 159, iunie 2019, p. 56, la adresa de internet <https://www.revistaconstrucțiilor.eu/index.php/2019/06/01/evaluarea-structurala-a-palatului-universitar-din-iasi/> (accesat la 21.07.2019).

¹² Dacă *Evenimentul* observa primirea rece făcută Principelui, *Timpu* descria în tonuri calde vizita lui Ferdinand și primirea entuziastă făcută de populație.

sament al Universității pe sub arcul de triumf amenajat pe locul fostei Academii Mihăilene. Arhitectul Louis Blanc a montat, în spațiul destinat solemnităților, tribune, în care au încăput câteva mii de oameni. Festivitățile au început la ora 11, cu oficierea serviciului divin de către Mitropolitul Moldovei. A urmat semnarea pergamentului de către Ferdinand, Mitropolit, prim-ministru, ministrul Instrucțiunii, rectorul și câțiva profesori universitari. Actul a fost pus apoi de Principe la temelia clădirii, după care a rostit un discurs în care a spus:

Fig. 1. Ceremonia de punere a pietrei fundamentale
(Arhiva Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
Colecția fotografică).

Desigur, nu clădirea, oricât de măreață, face meritul unei școale. Munca încordată și dragostea adevărului, acea flacără nemistuită care însuflețește pe școlar și pe învățător au făcut să iasă descoperiri minunate și frumuseți nepieritoare din cele mai smerite locașuri. Dar în vremurile noastre și cu dezvoltarea științelor experimentale, clădirea înzestrată cu toate trebuincioase științei are și ea partea ei însemnată în răspândirea și propășirea culturii¹³.

¹³ *Timpul*, an 15, nr. 112, 26 mai/7 iunie 1893, p. 1.

În cinstea momentului, a avut loc un banchet în sala Primăriei, la care au luat parte 150 de persoane. *Evenimentul*, ziar național-liberal, observa că studenții nu au avut decât patru locuri rezervate la Primărie, deși festivitatea fusese anunțată ca serbare școlară. Polemic și critic la adresa familiei regale și a organizatorilor¹⁴, același cotidian nota cu umor negru și îngrijorare simulată că incendiul declanșat în Piața Spiridon, în preziua sosirii Principelui, și incidentul de la Universitate, când Ferdinand s-a lovit cu capul de o piatră din zid, în timp ce se apleca spre a pune piatra fundamentală, erau semne de rău augur pentru prinț¹⁵.

Dincolo de patimile politice, presa locală și națională a prezentat festivitatea nu doar ca pe un moment fondator al instituției de învățământ, ci ca pe un eveniment popular, coagulant, o cosmogonie a orașului și a monarhiei/dinastiei deopotrivă. Capitala culturală nu putea exista fără un palat, care să îi certifice statutul, iar Ferdinand se afla, la Iași, pentru prima dată în ipostaza de reprezentant oficial al regelui Carol I. Ziarul *Evenimentul* nota:

Sper ca Principele să ridice vâlul ce acoperă toate neajunsurile, toate durerile acestui oraș. Suntem siguri că Alteța Sa își va da socoteală de starea reală a spiritelor din această parte a țării și va face o deosebire între surâsurile ce le va vedea pe buzele oficiale și lacrimile înădușite ce clocotesc în inimile fiecăruia dintre ieșeni¹⁶.

Iar *Timpul* adăuga: „Iașii și-au uitat suferințele în fața viitorului plin de speranțe ce se întrupează în tânărul Principe”, fondarea palatului universitar fiind „o sărbătoare sufletească din inima ieșenilor către Dinastie”¹⁷.

După aproximativ șase ani de lucrări, la 5 septembrie 1897, Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor cerea Rectoratului avizul asupra datei de recepție a palatului universitar, menționând că arhitectul Louis

¹⁴ Pentru a accede la guvernare, după o lungă perioadă de opoziție, D. A. Sturdza, liderul Partidului Național Liberal, s-a folosit de „problema românilor ardeleni”, acuzând guvernul conservator de „trădare a cauzei naționale” – vezi Șerban Rădulescu-Zoner (coord.), *Istoria Partidului Național Liberal*, București, Editura BIC ALL, 2000, p. 95. În conflict a fost antrenat și Carol I, gardian al alianței cu Austro-Ungaria. Din acest motiv, D. A. Sturdza a ținut celebrul discurs din toamna lui 1893, în care declara că nu poate vota răspunsul la mesajul Tronului, negăsind în acest răspuns „aspirațiile națiunii și tendințele politicii liberale” – vezi Aurel H. Golimaș, „Carol I și românii din Ardeal între 1866-1900”, extras din *Arhiva*, nr. 1-2, 1936, p. 17.

¹⁵ *Evenimentul*, Iași, an I, nr. 91, 26 mai 1893, p. 2.

¹⁶ *Evenimentul*, Iași, an I, nr. 89, 23 mai 1893, p. 2.

¹⁷ *Timpul*, an 15, nr. 113, 27 mai/8 iunie 1893, p. 1.

Blanc optase pentru 1 octombrie 1897¹⁸. La jumătatea lui septembrie, lucrurile păreau definitiv hotărâte, din moment ce ministrul Spiru Haret sosise la Iași special pentru a stabili împreună cu primarul, rectorul și câțiva consilieri programul inaugurării noului sediu din Copou¹⁹.

Construcția palatului universitar întâmpinase unele dificultăți, semnalate Ministerului Instrucțiunii încă din vara lui 1897. Într-un document din 11 iulie, întocmit de cancelaria Rectorului, se consemna:

Am constatat oarecari lucruri cu totul inadmisibile pentru buna stare și igiena acestei mărețe clădiri școlare. Partea dinspre miazănoapte, mai pe toată întinderea, este amenințată a deveni cu totul nelocuibilă și chiar a se ruina din cauza umezelii care a copleșit deja întreaga cameră spațioasă, făcând-o de pe acum cu totul pierdută pentru orice întrebuințare. Acest trist fapt provine atât din cauza lipsei, în acea parte, de o nivelare a locului, indispensabilă scurgerii apei, cât și lipsei unui trotuar înconjurător [...] pentru apărarea temelilor clădirii de acțiunea vătămătoare a apelor²⁰.

Documentul mai preciza că:

O altă împrejurare foarte întristătoare este starea de infecțiune în care se află mai multe părți ale clădirii, între care însăși marea sală a bibliotecii, din cauza curioasei chibzuințe adoptate de nu știu cine, de a se închide în tot timpul lucrărilor interioare privatele propriu-zise și a se transforma în private întregul pod al clădirii, pentru trebuința lucrătorilor²¹.

O parte a neajunsurilor au fost remediate, dar clădirea nu era funcțională la momentul inaugurării ei.

În pofida acestei situații, decizia de a deschide palatul universitar nu a mai fost amânată, iar anunțata participare a suveranului a produs o febrilă agitație. Organizarea festivităților de la Iași, din toamna lui 1897, a debutat prin desemnarea de către Consiliul Comunal a unei comisii compusă din consilierii Ed. Ghica, N. Cozadini, col. P. Botez, prefectul județului, prefectul de poliție și directorul Serviciului tehnic comunal, care avea sarcina de a stabili programul și devizul pentru eveniment²². La nivelul Universității, comisia numită de Colegiul universitar pentru elaborarea programului ceremoniilor era formată din rector, decani, profesorii

¹⁸ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 638, 1897-1898, f. 5.

¹⁹ *Opinia*, Iași, 16 septembrie 1897, p. 3.

²⁰ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 632, 1896-1897, f. 248.

²¹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 632, 1896-1897, f. 248.

²² AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar 695, 1897, f. 1.

Teohari Antonescu și A. D. Xenopol²³. Cu ocazia aceleiași ședințe, s-a decis ca Antonescu și Xenopol să redacteze actul festiv ce urma a fi prezentat la inaugurarea palatului, în prezența invitaților.

Perechea regală urma să fie transportată cu două trăsură: una, „un preafrumos vehicul cu opt arcuri”²⁴, cumpărată de Primărie de la Iancu Zarifopol, era trăsura de gală, care îi ducea pe rege și regină de la gară la Mitropolie, cealaltă, achiziționată de la maiorul Dumitriu și „înhamată à la Daumont”, servea plimbărilor zilnice pe care Carol și Elisabeta aveau să le facă²⁵. Apartamentele regale erau situate, ca de obicei, în sediul Comandamentului Militar din Copou²⁶. Din inventarul păstrat de Primărie reiese că familia regală avea la dispoziție 11 încăperi, pentru care arhitectul Vignalli a cumpărat mobilier în valoare de 5.046 de lei, restul necesarului fiind împrumutat de la particulari²⁷. La 16 octombrie, ziarul *Ecoul Moldovei* anunța că pregătirea camerelor suveranilor era gata, notând că apartamentele dinspre nord, ale reginei, erau „de o cochetărie nespūsă, fără a fi prea încărcate”, în timp ce apartamentele regelui „predomină printr-o severitate de stil și culoare în mobilier și stufe”²⁸. Tot la Comandament au fost ridicate special pentru eveniment o bucătărie provizorie²⁹ și un pavilion pentru muzică³⁰.

²³ *Opinia*, Iași, 3 octombrie 1897, p. 3.

²⁴ *Opinia*, Iași, 1 octombrie 1897, p. 2.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Miniștrii și ceilalți înalți oaspeți au fost cazați la hotelurile Binder și Traian – vezi *Opinia*, Iași, 16 octombrie 1897, p. 3.

²⁷ „Odaia de dormit” cuprindea un pat, o măsuță de noapte, o perdea mare cu verigi, două covoare, o dormeză, două fotolii, o canapea, o măsuță la dormeză, o veioză, o veioză pentru măsuța de noapte, un sfeșnic și o chibritelniță; „odaia de toaletă” avea o toaletă, o garnitură de cristal pentru toaletă, un paravan mare, o dormeză, două scaune, un covor de perete, un covor la dormeză, mușamale și rogojini pe jos, trei perdele, o lampă, un cuier; „odaia de serviciu” avea două paturi de fier, o măsuță de noapte, o canapea, o masă mare, o cuvertură pentru masă, trei perdele la ferestre și uși, un covor la mijloc și un cuier. Pentru birou necesarul cuprindea: două perdele de stofă, un birou mare, două fotolii de birou, șase scaune din piele, o canapea, o bibliotecă, o dormeză, o bibliotecă „turnantă”, două covoare de perete garnisite cu arme, un paravan, un covor, o oglindă, două candelabre, o lampă, o pendulă, articole de scris; „sala cea mare” era decorată cu patru portrete ale familiei regale. Alături de aceste încăperi erau amenajate o „sală de lucru”, cu patru scaune, un covor și un paravan, o „sală de ordonanță”, o „odaie de pasaj”, un „vestibul” și o „sufragerie” ce cuprindea două mese mari, 30 de scaune, o servanță, șase perdele, un covor, un paravan și două lămpi mari – vezi AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar 695, 1897, f. 141.

²⁸ *Ecoul Moldovei*, Iași, an VII, nr. 15, 16 octombrie 1897, p. 3.

²⁹ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar 695, 1897, f. 222.

³⁰ AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar 695, 1897, f. 223.

La 11 octombrie a fost publicat programul oficial al serbărilor prilejuite de inaugurarea palatului universitar. Festivitățile debutau pe 20 octombrie, odată cu sosirea în Iași a familiei regale și continuau până la 23 octombrie. În prima zi erau organizate un *Te Deum* la Mitropolie și o întâlnire a lui Carol cu autoritățile locale, în cea de-a doua zi urmau să aibă loc inaugurarea localului universității, vizite la Seminarul Veniamin, la bisericile Trei Ierarhi și Sf. Nicolae, iar seara reprezentația de gală de la Teatru. Pe 22 octombrie, regele avea programate deplasări la Școala Militară, la Cazarma din Copou, la Spitalul militar, la Școala de arte și meserii, la Școala Normală „Vasile Lupu”, la noul Abator și la Palatul Administrativ, iar regina avea să se întâlnească cu profesorii universității și să viziteze Școala centrală de fete. Seara se încheia cu o altă reprezentație de gală la Teatru. Pe 23 octombrie, în programul lui Carol erau trecute vizite la spitalul Sf. Spiridon, Baia turcească, penitenciar³¹, Liceul internat, Liceul externat și Școala primară de băieți Carol I, iar în cel al Elisabetei deplasări la Conservator, Școala Reuniunii femeilor române, Spitalul de copii „Caritatea” și Ospiciul de infirme³².

Lista invitaților la serbările din Iași cuprindea nume importante ale spațiului public românesc, nu și profesori de la universitățile din străinătate. Alături de oficialitățile locale – primarul Nicu Gane, prefectul V. Gheorghian, membrii Consiliului Comunal – s-au numărat premierul D. A. Sturdza împreună cu miniștrii săi, deputați și senatori din Moldova, generali, foști miniștri, rectorii celor două universități: Titu Maiorescu și Neculai Culianu, Ioan Kalinderu – vicepreședintele Academiei Române, reprezentanți ai corpului profesoral din București și ai studenților. La serbări au participat și membri ai corpului diplomatic: consulul Rusiei – Mihail Nicolaevici von Giers, consulul Austro-Ungariei – Alojz Pogačar, consulul Germaniei – Wilhelm von Ohnesseit, consulul Franței – Hypolite Frandin, dar și guvernatorul Basarabiei – generalul Constantino Witz și principele Al. Moruzzi – șambelan al țarului Nicolae II³³.

Momentul central al vizitei suveranilor la Iași a fost inaugurarea palatului universitar, la 21 octombrie 1897. Ceremonia publică s-a desfășurat dimineața, în fața noului local. La intrare, pe ambele laturi se aflau tribunele A și B, rezervate invitaților speciali. La baza tribunei A

³¹ În timpul vizitei la Penitenciar, Carol a acordat mai multe grațieri și reduceri de pedepse.

³² *Opinia*, Iași, 11 octombrie 1897, p. 1; vezi și N. A. Bogdan, *Regele Carol I și a doua sa capitală. Relații istorico-politice scrise din inițiativa primarului Iașului* G. G. Mârzescu, Iași, 1916, p. 470.

³³ N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 456, 458, 484.

era spațiul destinat soțiilor consulilor și mai jos, corului mitropolitan. Pe trotuarul dinspre Consulatul austriac erau tribunele C, D, și E, rezervate studenților și funcționarilor publici. Zonele A și B se ridicau în formă de amfiteatru, iar la intrarea principală se afla estrada regală, împodobită cu o cunună imensă și două steaguri mari, roșii. Regele, costumat în uniformă de general, și regina, purtând o toaletă albastră și o manteletă cu blană de castor, au fost primiți de V. Gheorghian și Spiru Haret³⁴. După intonarea imnului regal, a urmat slujba oficiată de Mitropolitul Moldovei și discursurile rostite de ministrul Haret, de rectorul Culianu, de studentul Leatris³⁵ și de rege. În intervenția sa, Carol a subliniat mai cu seamă rolul culturii și științei în dezvoltarea națiunii³⁶, dar și misiunea Universității, care trebuia „să pregătească pentru țară pe acei fruntași ai viitorului, de a le înălța vederile [...] și de a le încălzi sufletul pentru tot ce este drept, bun și românesc”³⁷. Chiar dacă nu a fost prezent la ceremonie din cauza stării precare a sănătății, prințul Ferdinand a trimis o telegramă prin care își exprima gândurile față de deschiderea palatului universitar³⁸.

După încheierea festivităților publice, perechea regală a fost invitată să viziteze și interiorul așezământului. Regina a dezvelit o placă pe care profesorii i-au închinat-o³⁹, după care oaspeții, însoțiți de arhitectul Blanc au vizitat sălile, laboratoarele și biblioteca. Tot cu ocazia inaugurării a fost organizată o expoziție de arheologie preistorică sub coordonarea lui Grigore Buțureanu și a lui Teohari Antonescu.

Impresionat de primirea făcută și de serbări, Carol scria Mariei de Flandra, la 29 octombrie/11 noiembrie 1897:

³⁴ *Opinia*, Iași, 22 octombrie 1897, p. 3.

³⁵ Leatris era student la Drept și a fost ales de studenți să îi reprezinte la ceremonia oficială și să transmită cuvântul de deschidere.

³⁶ Carol spunea: „Nu numai cu numărul soldaților și cu dezvoltarea vieții economice se măsoară azi puterea statelor. Un factor de căpetenie, poate cel mai însemnat, este gradul de cultură” – vezi N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 468.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Ferdinand scria: „Cu mare părere de rău, mă văd silit a sta deoparte la frumoasa sărbătoare de astăzi, însă nu mai puțin gândurile mele sunt în mijlocul dumneavoastră, aducând din adâncul sufletului urările mele pentru frumosul palat universitar a cărui temelie am pus” – vezi AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 638, 1897-1898, f. 104.

³⁹ Textul plăcii: „Mamei duioase a poporului român, Reginei României Elisabeta, geniu literar și artistic, care a înălțat și încălzit inimile tuturor. Carmen Sylvei dedică această tablă comemorativă Universitatea din Iași, în semn de recunoștință și venerațiune, 22 octombrie 1897” – vezi *Opinia*, Iași, 22 octombrie 1897, p. 3.

Entuziasmul cu care ne-a primit Iașul este unul din cele mai mari pe care le-am trăit în întreaga mea domnie și era justificat, căci a doua capitală a României, prin numeroase clădiri impozante și stabilimente mărețe, a luat un avânt la care nimeni nu s-ar fi așteptat⁴⁰.

Participarea suveranilor la inaugurarea palatului universitar și vizitele făcute în Iași au fost prezentate de presă ca serbări ale urbei. Mulțimea a umplut străzile ori de câte ori perechea regală și-a făcut apariția, iar ținutele și decorațiunile ce împodobeau casele accentuau impresia de sărbătoare populară. Ziarul *Opinia* observa, de altfel, că pe tot parcursul urmat de Carol și Elisabeta staționa „o mulțime imensă”, iar „după aspect și toalete te puteai convinge că acea mulțime făcea parte din negustorimea din centrul Iașului”⁴¹. Același ziar nota:

Balcoanele oferă spectacolul unei vanități omenești demne de înregistrat: membre ale sexului slab, femei, fete și fetițe stau pe balcoane înghemuite și îmbrobodite așteptând trecerea cortegiului. Iașul apare în toată splendoarea provinciei: steagurile care fâlfâie pe case te-ar face să crezi că Iașul găzduiește o serie întreagă de suverani; sunt steaguri franceze, belgiene, bulgare, germane și... române. Vremea aerisirii covoarelor a venit înainte de sâmbăta Paștelui: gospodinele le-au atârnat pe balcoane. E provincia care-și exhibă toată zestrea. Atât poate da, atât dă...⁴².

Al. Bădăreanu scria în *Opinia*, la 22 octombrie:

Serbarea de astăzi de la Universitate este o serbare a Moldovei întregi. Foarte puțini sunt cei născuți în Moldova și care joacă astăzi un rol de frunte în politica țării, care să nu fi apărut, măcar temporar, pe băncile Universității din Iași. Universitatea din Iași a fost timp de 40 de ani unicul focar de cultură, centrul către care alerga tot tineretul Moldovei⁴³.

Petru Th. Missir nota și el:

Astăzi însuși șeful statului vine să asiste la această festivitate. Să vadă și să afle țara întreagă cât de însemnate sunt sacrificiile ce le face statul pentru viitorul științei în România, să înțeleagă cei ce se folosesc deocamdată de

⁴⁰ Sorin Cristescu, *Carol I. Corespondența privată (1878-1912)*, București, 2005, p. 386. Ca semn al bunăvoinței și aprecierii pentru Universitate și pentru comunitatea locală ieșeană, Carol a donat noului palat două tablouri reprezentând figura suveranului – vezi *Opinia*, Iași, 23 octombrie 1897, p. 3 – și a trimis primarului Gane 6.000 de lei și o listă de persoane care i-au adresat cereri de ajutor, cu indicații pentru sumele de distribuit fiecărui petiționar – vezi N. A. Bogdan, *op. cit.*, p. 483.

⁴¹ *Opinia*, Iași, 22 octombrie 1897, p. 2.

⁴² *Opinia*, Iași, 23 octombrie 1897, p. 3.

⁴³ *Opinia*, Iași, 22 octombrie 1897, p. 1.

aceste jertfe cât de mare este îndatorirea lor către țară. Orice avânt ar fi luat astăzi aspirațiile acestei țări, ele trebuie să se întoarcă cu pietate către orașul Iași, către leagănul unirii. De n-am găsi aici decât monumentele unor virtuți dispărute și încă acea umbră a trecutului urzit de visuri patriotice, trebuie să ne înălțăm inimile⁴⁴.

Tonul se schimba, însă, radical când venea vorba despre adversarii politici sau de administrația comunală. Ziarele de opoziție au lansat critici dure atât la adresa modului de organizare a festivităților, cât și a felului în care puterea încerca să „confiște” sărbătoarea și să o transforme în instrument de propagandă.

Nemulțumiri au fost și în rândul profesorilor, mai cu seamă față de distribuția biletelor la Teatru. Primăria oferise Universității, pentru corpul profesoral, locuri pe rândul al treisprezecelea, fapt care a determinat protestul universtarilor⁴⁵. Adoptând o poziție oficială față de acest „tratament care atenta grav la demnitatea lor”⁴⁶, profesorii s-au întâlnit pe 20 octombrie în Consiliu, care a decis ca rectorul să poarte discuții cu Ministerul Instrucțiunii pentru a le permite să ocupe aceeași tribună la inaugurarea palatului din Copou și să protesteze față de atitudinea necuviincioasă a administrației în privința locurilor de la Teatru. Participanții la Consiliu au hotărât ca A. D. Xenopol, Petru Th. Missir și Aron Densușianu să redacteze un document pe care să-l trimită primăriei și în care să precizeze că nu vor participa la festivitățile organizate la Teatru în cazul nesoluționării problemei⁴⁷.

Inaugurarea palatului universitar nu a însemnat și darea lui în folosință, din cauza problemelor legate de aprovizionarea cu apă și energie, dotarea cu mobilier și aparatură. Abia la 18/30 martie 1898, Uzina din Păcurari a fost pusă în funcțiune⁴⁸, iar procesul de mutare a facultăților și laboratoarelor putea fi încheiat⁴⁹. Cursurile au fost deschise abia la 18 octombrie 1898, prin discursul inaugural ținut de rectorul A. D. Xenopol.

⁴⁴ *Era Nouă*, an VIII, nr. 385, 19 octombrie 1897, p. 1.

⁴⁵ *Opinia*, Iași, 19 octombrie 1897, p. 3.

⁴⁶ *Opinia*, Iași, 21 octombrie 1897, p. 2.

⁴⁷ În documentele existente în fondurile Universității „Alexandru Ioan Cuza” și Primăriei, din cadrul AN-Iași nu am identificat nici procesul-verbal și nici răspunsul dat de autoritățile locale. Participarea profesorilor la festivitățile de la Teatru poate duce la concluzia rezolvării favorabile a petiției.

⁴⁸ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 638, 1897-1898, f. 293.

⁴⁹ Pentru mutarea facultăților, institutelor și laboratoarelor în noul Palat s-au alocat 4.439 de lei – vezi AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 638, 1897-1898; dosar 639, 1897-1898, f. 188.

Noul palat, construit pe trei etaje, cuprindea o Aulă cu 350 de locuri, o Bibliotecă cu două intrări monumentale pe scări de marmură, 19 camere ale Laboratorului de Morfologie, 19 camere ale Laboratorului de Zoologie, 22 de camere ale Laboratorului de Chimie I, 21 de camere ale Laboratorului de Chimie II, 21 de camere ale Fizicii, 12 camere ale Mineralogiei, 16 ale Botanicii, 21 de săli de clasă, patru camere aparținând Rectoratului, șase pentru mecanici, două pentru servitorii palatului, două pentru Bibliotecă, trei amfiteatre, care găzduiau cursuri comune, în total 335 de încăperi⁵⁰. La etajul I erau amenajate mai ales sălile și laboratoarele Facultății de Științe, cu excepția laboratoarelor profesorilor Alexandru Popovici și Vasile C. Buțureanu, situate la etajul al doilea și cel al profesorului Paul Bujor, la subsol. Aceste spații erau construite după același plan: o sală de lucru pentru studenți cu opt mese (în total 32 de locuri), fiecare cu câte o sală mică în care erau plasate echipamentele laboratorului, un amfiteatru, o sală de lucru și o cameră pentru director, o cameră pentru asistent și una a balanțelor. Laboratorul de Morfologie era echipat cu un acvariu, iar cel de Mineralogie cu o sală de expoziții. La etajul doi se aflau sălile Facultăților de Drept și Litere și sălile Matematicii. Sala de curs se compunea dintr-un amfiteatru, având de o parte și de alta camera profesorului și cea pentru examen. Sala de Geometrie descriptivă era dotată cu 18 lămpi cu lumină electrică montate pe plafon, pentru a asigura „lumina pentru desenul figurilor”. Biblioteca avea de jur împrejur două rânduri de dulapuri, 10 mese de citit, cu câte patru locuri fiecare și 10 pupitre de scris, de asemenea cu câte patru locuri fiecare. În ambele capete ale sălii se aflau camerele custozilor. Aula avea o tribună și plafon pictat. În centru, pe tron, se afla o fecioară în haine albe, cu o ramură de măslin în mână, reprezentând Știința; la picioarele tronului stătea Regele îmbrăcat în purpură; de jur împrejurul Științei veneau să i se închine „Religia”, „Justiția”, „Astronomia”, „Poezia”, „Magia”, „Medicina” etc. În mijlocul plafonului erau pictate, în cerc, figurile lui Neculai Suțu, Petru Câmpineanu, Alexandru Papiu Ilarian, Ion Ghica, Damaschin Bojinca, Gheorghe Săulescu, Ion Pop, Grigore Cobălcescu, Simion Bărnuțiu, Iacob Cihac. Mobilierul de stejar din Aulă costase circa 100.000 de lei, Nicolae Iorga afirmând că nu a întâlnit nicăieri, „în lungile pelerinaje științifice”, un asemenea lux⁵¹.

Costul total al palatului s-a ridicat la 3.930.000 lei: 2.700.000 lei zidăria, 800.000 lei instalația electrică și de încălzire, 100.000 grilajul și

⁵⁰ *Noul Palat Universitar...*, p. 73.

⁵¹ Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *op. cit.*, p. 142.

pavajul curții, 30.000 lei amenajarea Grădinii Botanice și 50.000 lei sculpturile situate pe palat. Suprafața totală a terenului Universității era de 100.000 m², fațada având o lungime de 130 m. Instalația electrică a fost realizată de casa „Siemens și Halske” din Viena, instalația de încălzire de firma „E. Volf” din București, iar mobilierul a fost executat de casa „Sondinger și Oes”, din Viena⁵².

Spațiu de refugiu: palatul Universității în anii Marelui Război

Evoluția organică a Universității la începutul secolului XX, sub raport instituțional, a fost brusc întreruptă de intrarea României în Primul Război Mondial. Participarea la conflict a produs nu doar o reșezare a priorităților, o capacitate a societății în ansamblu și angajamentul pentru „prima linie”, ci a deschis și un front în spatele frontului, care nu a ocolit nici Universitatea din Iași. Cu atât mai mult cu cât profesorii și studenții puteau participa direct la efortul militar, iar palatul universitar reprezenta un spațiu necesar autorităților retrase la Iași. Căderea Bucureștiului și a sudului României a produs un val masiv de refugiați spre Moldova, transformând Iașul în capitală pentru doi ani. Numai că absența oricărui scenariu prealabil pentru o retragere la Iași, conturat de elita politică românească, și infrastructura precară din vechea capitală a Moldovei au pus autoritățile locale în situația de a folosi la maxim toate clădirile care puteau oferi găzduire instituțiilor venite de la București. Între cele câteva localuri capabile să asigure funcționalitate statului (alături de Teatrul Național, clădirile școlilor, Palatul Roznoveanu și case particulare generoase ca spațiu) era palatul universitar. Astfel, până în toamna anului 1918, instituția ieșeană și-a restrâns activitatea, iar sediul său a căpătat „o nouă funcționalitate”. Nici Universitatea din București nu a trecut atunci printr-o perioadă fastă. În decembrie 1916, cursurile au fost suspendate, mulți profesori și studenți au fost mobilizați, unii s-au retras în Moldova, iar alții au fost arestați. Din aprilie 1917, în clădirea de pe strada Mihail Kogălniceanu s-a instalat Statul Major al armatei germane⁵³.

În condițiile lipsei acute de spațiu din Iași⁵⁴, Aula Universității a găzduit lucrările Senatului României, în perioada decembrie 1916 – decembrie 1917. Senatul, aflat atunci sub conducerea liberalului Emanoil Porumbaru, a modificat, în această perioadă, Constituția în vederea

⁵² *Noul Palat Universitar...*, p. 76-78.

⁵³ Ovidiu Bozgan, M. Murgescu, M. Gheboianu, *op. cit.*, p. 107-108.

⁵⁴ În clădirea Teatrului Național, de exemplu, funcționau Adunarea Deputaților, Senatul (din decembrie 1917) și alte câteva instituții centrale.

adoptării reformei agrare pentru împrăștierea țăranilor și a introducerii votului universal.

În mai multe încăperi ale Universității a funcționat Ministerul de Război, cu diferitele sale structuri. În spațiul Facultății de Litere și Filosofie, sălile de curs erau oferite Direcției V Geniu și Serviciului Controlorilor, iar sala cea mare a Seminarului Facultății a găzduit Serviciul Muncilor Agricole⁵⁵. În spațiul Facultății de Științe, în sălile de curs au funcționat: Direcția III Sanitară, Direcția Farmaceutică, Serviciul Veterinar și Direcția Sănătății Publice. Laboratorul de Chimie Anorganică a fost pus la dispoziție, mai întâi, Direcției Generale a Munițiilor, apoi Direcției Sănătății Publice⁵⁶. Alte săli au fost puse la dispoziția Cancelariei plutonului de gardă, Serviciului Medical, Atelierului de Confecții și Infirmeriei plutonului de gardă; opt camere din Laboratorul de Fiziologie au fost date în folosința Direcției VII Intendență și Direcției Subzistență, trei camere ale Laboratorului de Chimie Minerală au fost ocupate de Direcția Poduri și Serviciul Veterinar și patru camere din Laboratorul de Botanică au fost destinate Direcției Statisticii. Ministerul de Război a mai folosit o cameră și sala de colecții a Laboratorului de Mineralogie, camerele 111 și 112 ale Laboratorului de Botanică și Laboratorul de Chimie Organică. Același Minister a avut în folosință sălile de curs ale Facultății de Drept, unde au funcționat Direcția Morilor, Direcția Import-Export, Direcția Interaliaților, Direcția Cavalerie, iar în Secretariatul Facultății de Drept s-a instalat sediul Biroului Poștei și Telegrafului⁵⁷.

Universitatea a găzduit și structuri aparținând Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor. Aceștia i-au fost puse la dispoziție: o cameră a Laboratorului de Zoologie, o parte a Laboratorului de Geologie pentru Direcția a III-a și o cameră a Laboratorului de Fiziologie pentru Secretariatul Ministerului. Palatul universitar a oferit o cameră a Laboratorului de Fiziologie pentru Crucea Roșie și o cameră a Laboratorului de Zoologie pentru Cercetași. Laboratorul de Chimie Medicală de la Facultatea de Medicină a fost destinat Cenzurii Poștale⁵⁸, iar în 1917, palatul din Copou a adăpostit „Depozitul de haine și cărți pentru tineri nevoiași”, administrat de „Comandamentul cercetașilor și elevilor refugiați”.

⁵⁵ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 87, 1917, f. 22-23.

⁵⁶ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 87, 1917, f. 25.

⁵⁷ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 877, 1918, vol. I, f. 31 f./v.

⁵⁸ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 882, 1918, f. 46.

Astfel, sălile de curs și laboratoarele au suferit distrugerii importante, care le făcea improprie utilizării. În 1918, rectorul Nicolae Leon adresa câteva scrisori Ministerului Instrucțiunii cu solicitarea alocării de fonduri pentru repararea localurilor Universității și reintroducerea lor în circuitul firesc, didactic și științific. La 6 martie, rectorul scria că de peste 16 luni palatul universitar a funcționat cu numeroase direcții ale Ministerului de Război, iar clădirea, mobilierul, instalațiile „au fost deteriorate în chip neobișnuit”⁵⁹. El cerea Ministerului Instrucțiunii să intervină la Război pentru a face tot ce-i stătea în putință „a ne preda palatul universitar așa cum l-am încredințat”⁶⁰. În septembrie 1918, Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor aloca Universității 130.000 de lei pentru repararea interioarelor și 30.000 de lei pentru exterioare, acoperiș și instalații⁶¹.

Extinderea palatului. Sub semnul amânării și al subfinanțării

Ca urmare a creșterii numărului de studenți după 1919, a apărut nevoia nu doar de a reface imobilul existent, ci și de a-l extinde. Problema măririi spațiului a fost, în aceste condiții, în atenția rectorilor, dar și a miniștrilor Instrucțiunii, mai ales a celor care fuseseră și profesori ai instituției ieșene. La 3 iunie 1927, Ion Petrovici⁶² a aprobat planul de adjudecare prin licitație a lucrărilor de extindere a palatului. Schimbarea de guvern a produs amânarea proiectului, lucrările efective începând în anul 1929, când Ministerul Instrucțiunii, condus de profesorul ieșean Nicolae Costăchescu, a alocat 22 milioane de lei⁶³ pentru construcția aripii noi. În iulie 1930, guvernul acorda încă 12 milioane lei, iar în aprilie 1931,

⁵⁹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 80, 1918, f. 25.

⁶⁰ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 80, 1918, f. 31-32.

^{61 61} AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 878, 1918, vol. I, f. 62, *apud* Ion Agrigoroaiei, „Universitatea din Iași în anii Primului Război Mondial (1914-1918)”, în *Istoria Universității din Iași*, Gh. Iacob, Alexandru-Florin Platon (ed.), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 283. Valoarea totală a pagubelor produse de război instituțiilor publice din Iași aflate în subordinea Primăriei a fost de 48.069.511,48 lei, la valoarea leului din 1919. Pentru o analiză comparată, bugetul orașului pe exercițiul 1919/1920 a fost de 5.595.389 lei cheltuieli – vezi AN-Iași, fond Primăria Iași, dosar 124, 1919, f. 63. Vezi și Ionuț Nistor, „În căutarea banilor pierduți. Urmele Marelui Război asupra Iașului”, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Istorie*, nr. 64, 2018, p. 419-515.

⁶² Ion Petrovici era ministru al Instrucțiunii și profesor al Universității din Iași.

⁶³ Pentru comparație, bugetul Ministerului Instrucțiunii, pe anul 1929, era de 6.856.270.453 lei, dintr-un total al cheltuielilor bugetare de 37.450.000.000 lei – vezi *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 287, 24 decembrie 1929, p. 9757.

15 milioane⁶⁴. În aprilie 1930 începuseră și lucrările de construcție a palatului Fundației „Regele Ferdinand I”, care au costat, în primul an de execuție, 14.555.535 de lei⁶⁵ și până la finalul lucrărilor circa 90.000.000 de lei.

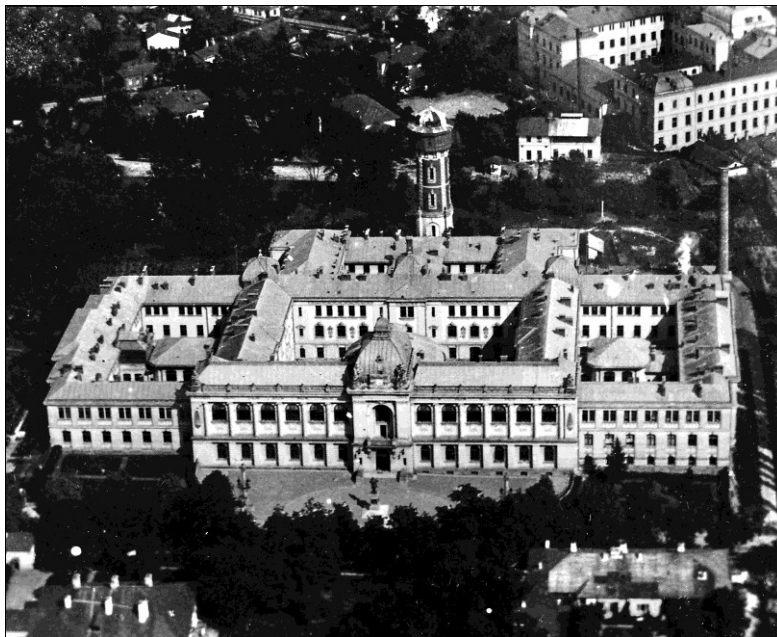

Fig. 2. Palatul Universitar în perioada interbelică (Arhiva Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Colecția fotografică).

În mandatul guvernului Nicolae Iorga au mai fost alocați pentru palatul universitar 15 milioane de lei, din care trei milioane destinate clădirii Facultății de Medicină, iar în 1933 au fost alocați cinci milioane pentru instalația de încălzire la Facultățile de Drept și Litere, pentru amenajări în două laboratoare și alte amenajări interioare. Facultatea de Drept a contribuit cu 500.000 de lei din fondurile proprii, obținute din taxele școlare, la montarea instalației de încălzire și a suportat aproape în întregime cheltuielile pentru amenajări interioare și mobilier⁶⁶. Implicarea nu a fost dezinteresată. Facultatea funcționase în localul vechi până în vara anului 1933, în trei săli de curs pentru cei 150 de studenți, o sală mică de cancelarie, o sală pentru secretariat și arhivă și două săli de bibliotecă. Pentru că spațiul era deja neîncăpător, decanul i-a cerut lui Nicolae Iorga aprobarea de a amenaja pentru Facultatea de Drept noul local construit. A obținut permisiunea și, la 10 iunie 1933, a inaugurat spațiul,

⁶⁴ *Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930-1935*, p. 53.

⁶⁵ Irina Sandu, *Lăcrămioara Chihăia*, *op. cit.*, p. 198.

⁶⁶ *Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930-1935*, p. 53.

parchetat, mozaicat și mobilat din banii facultății, dar neterminat complet⁶⁷. În 1935, guvernul, prin ministrul Instrucțiunii Constantin Angelescu, a alocat 10 milioane de lei⁶⁸ pentru construcția palatului nou și încă patru milioane pentru consolidarea celui vechi. În aceste condiții, în 1935, mai erau de construit pavilionul de Biologie, de realizat legătura între aripa nouă și centrul frontonului și de făcut amenajările interioare.

Fonduri au fost alocate și anii următori, însă insuficiente, fragmentate și eşalonate. În 1936, guvernul a pus la dispoziția Universității 28 de milioane de lei din cele 60 de milioane necesare, așa încât constructorul a reușit doar să termine zidăria, acoperișul și joncțiunea cu clădirea veche. În vara anului 1937 au mai fost alocate șase milioane de lei pentru amenajări interioare la Facultatea de Litere și Științe, dar, cu toate acestea, palatul era încă neterminat la începutul războiului⁶⁹. Subfinanțarea nu afecta doar Universitatea din Iași. În plină „creștere economică”, rectorul Universității din București, Constantin C. Stoicescu, înainta, în iunie 1937, o adresă către Ministerul Instrucțiunii în care arăta că instituția pe care o conducea nu a primit niciun ajutor din partea guvernului, așa cum se întâmplase în cazul altor universități din țară⁷⁰.

Nevoia de spațiu a fost resimțită și la Bibliotecă. Încă din 1914, Dimitrie Gusti spunea că localul este absolut impropriu pentru o organizare modernă [...] și clădirea unui local propriu este indispensabilă⁷¹. Aceeași imagine o oferă, într-un raport, directorul Petru Andrei, în 1925, dar și o adresă a Rectoratului către Ministerul Instrucțiunii, din același an, în care se scria: „Această bibliotecă nu are local propriu, ci e adăpostită în localul Universității [...]. E lipsită complet de spațiu și de loc, încât nu poate primi o serie de vreo 20.000 de dublete pe care Academia Română i le pune la dispoziție”⁷². La începutul anilor '30 speranța funcționalizării bibliotecii o constituiau doar mutarea Facultăților de Drept și Litere în

⁶⁷ *Ibidem*, p. 55.

⁶⁸ Pentru comparație, alocația bugetară pentru Ministerul Instrucțiunii, din bugetul general, pentru luna decembrie a fost 32.000.000 de lei – vezi *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 282, 7 decembrie 1935, p. 8195.

⁶⁹ *Anuarul Universității Mihăilene Iași, 1937-1938*, p. 3; *Anuarul Universității Mihăilene Iași, 1938-1939*, p. 32. Pentru o imagine asupra nivelului investițiilor, menționăm că plățile efectuate în noiembrie 1937 de Ministerul de Finanțe către Ministerul Educației Naționale au fost de 378.092.312 lei – *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 20, 26 ianuarie 1938, p. 601. Plățile efectuate în ianuarie 1938 de Ministerul de Finanțe către Ministerul Educației Naționale au fost de 146.777.585 de lei – *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 52, 4 martie 1938.

⁷⁰ *Anuarul Universității din București, 1936-1937*, p. 13.

⁷¹ Nicoleta Popescu, Liviu Papuc, Radu Tătărucă, *op. cit.*, p. 143.

⁷² *Ibidem*, p. 144.

noua aripă a Universității și transferarea Facultății de Agronomie la Chișinău. Directorul așezământului, Karl Kurt Klein, a propus ca localul care deservea Librăria studențească din Sala Pașilor Pierduți, legată în mod direct de Bibliotecă, să fie cedat acesteia (în schimbul unei camere din aceeași Sală, ocupată de Banca „Izvorul”). La fel să se procedeze și cu o magazie din subsol și cu camera care găzduia Societatea Prietenilor Naturii, folosită ca local de cancelarie⁷³.

În 1934 și apoi în 1935, o parte a solicitărilor au primit răspuns favorabil din partea conducerii Universității. Prin realocarea unor spații, Biblioteca a obținut trei încăperi la subsol, transformate în biroul periodicelor, un antreu și biroul directorului. Apoi dubletele au fost depozitate sub balustrada de lemn din Aulă, iar prin mutarea Facultății de Litere în aripa nouă, Biblioteca ocupa sala 202, unde se instalau serviciile de „Accesiune” și „Catalogare”⁷⁴. Creșterea exponențială a numărului de cărți, reviste și ziare face, însă, ca spațiul să rămână insuficient și la începutul celui de-al Doilea Război Mondial.

Efectele acestuia au fost resimțite de Universitatea ieșeană încă din vara lui 1940, cu un an înaintea intrării efective a României în război. Fiind poziționată în imediata vecinătate a Basarabiei și Bucovinei, pierdute de statul român în vara lui 1940, Universitatea și-a pus la dispoziție infrastructura pentru adăpostirea refugiaților. Clădirea veche a Universității număra atunci 196 de încăperi la parter, etaj și subsol, din care o sală a Bibliotecii, aula, cinci amfiteatre, 20 de săli de curs, 20 de încăperi pentru laboratoare, restul fiind ocupate de birouri, magazine, coridoare etc. Clădirea cea nouă avea 285 de încăperi, din care 20 erau săli de cursuri și restul bibliotecii, cancelarii, magazine și coridoare. Imobilul și terenul aferent au fost evaluate, în 1940, la suma de 185.083.220 de lei⁷⁵. În condițiile retragerii administrației și instituțiilor de la Chișinău, Facultatea de Științe a oferit 35 de spații – camere, săli, antreuri – în laboratoarele pe care le întreținea⁷⁶, iar Facultatea de Litere a găzduit Decanatul și Secretariatul Facultății de Teologie din Chișinău, în camera eliberată de profesorul I. M. Marinescu⁷⁷. Era un gest de solidaritate cu o facultate greu încercată,

⁷³ *Ibidem*, p. 146.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Pentru comparație, în luna noiembrie 1940, au fost alocați din bugetul general către Ministerul Educației Naționale 48.542.000 de lei – vezi *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 261, 7 noiembrie 1940, p. 6360.

⁷⁶ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 1968, 1940, vol. I, f. 29.

⁷⁷ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 1968, 1940, vol. I, f. 194.

a cărei arhivă rămăsese la Chișinău, din lipsa vagoanelor și a timpului prea scurt până la intrarea în oraș a trupelor sovietice⁷⁸.

Fig. 3. Palatul Universitar distrus de bombardamente, 1944
(Arhiva Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
Colecția fotografică).

⁷⁸ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 1968, 1940, vol. I, f. 192.

Distrugerilor produse de încartiruirile armatei germane și române⁷⁹, de război, de bombardamente și incendii, care au afectat mai ales aripa din dreapta a Universității și clădirea Fundației Regale⁸⁰, li s-au adăugat efectele cutremurului din 10 noiembrie 1940. Ca urmare a seismului, pagubele s-au ridicat la 1.330.000 de lei⁸¹. După trecerea României de partea Națiunilor Unite, clădirea Universității a fost întrebuințată ca lagăr de prizonieri în vederea aplicării Convenției de armistițiu⁸².

Pe fondul apropierei frontului, autoritățile politice române au organizat ample operațiuni de evacuare a populației și bunurilor din Moldova. La 25 martie 1944 a început și procesul de relocare a Universității din Iași la Alba Iulia, unde a stat până în mai 1945⁸³, când s-au reluat în mod oficial cursurile în palatul universitar. În această perioadă, clădirea a suferit distrugerii majore, ca urmare a utilizării spațiului în scopuri militare și a bombardării orașului. Jumătate din spațiul de învățământ era ars⁸⁴ sau devastat, iar mobilierul și materialele de laborator distruse⁸⁵.

***Alma Mater* sau despre imperativul coabitării în zodia conflictului**

Principalele probleme la finalul războiului au fost refacerea palatului universitar, readucerea inventarului aflat în refugiu și reorganizarea spațiului de învățământ și cercetare pentru a face loc Institutului Politehnic și Facultății de Teologie⁸⁶, aflate și ele în afara Iașului. Prin decretul lege 582, din 18 noiembrie 1944, Politehnica revenea la Iași, după eșuarea tratativelor

⁷⁹ Aceste încartiruii au produs, la Facultatea de Drept, pagube de 160.000 de lei; vezi AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 2080, 1941, f. 577.

⁸⁰ *Moldova liberă*, Iași, II, nr. 126, 23 februarie 1945, p. 3.

⁸¹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 1969, 1940, f. 723. În decembrie 1940, prin Decret-lege pentru deschiderea unor credite extraordinare în sumă totală de 225.725.500 de lei, au fost alocați 25.000.000 de lei pentru ajutorarea sinistratilor în urma cutremurului din 10 noiembrie – vezi *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 290, 9 decembrie 1940, p. 6751.

⁸² Pagubele produse erau estimate la 300.000 de lei; vezi AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 6, 1946, f. 106.

⁸³ Ministerul Învățământului luase decizia ca deschiderea Universității să se producă pe 2 aprilie 1945, dar Comisia Consultativă constata, în martie 1945, că previziunea era nerealistă, din moment ce inventarul aflat în refugiu încă nu ajunsese la Iași. Decanul Facultății de Medicină afirma atunci că cele 40 de vagoane cu materiale încă nu sosiseră la destinație – vezi AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 2433, 1944, f. 18.

⁸⁴ Universitatea fusese afectată de un mare incendiu la 30 septembrie 1944.

⁸⁵ *Istoria Universității din Iași*, red. Gh. Platon, V. Cristian, Iași, 1985, p. 137-138.

⁸⁶ Facultatea de Teologie s-a întors la Suceava și a început cursurile acolo la 16 aprilie 1945.

care luau în calcul reșezarea ei la Arad, Brașov, Cluj sau Timișoara. Au început apoi discuții între conducerea Institutului, Universitatea din Iași și Ministerul Învățământului pentru asigurarea unui local propriu. Problema a fost dezbătută la Alba Iulia, într-una dintre ședințele Comisiei Consultative universitare, luându-se decizia ca palatul vechi și o parte a celui nou, utilizat de Facultatea de Științe, să fie cedate Politehnicii⁸⁷. Decizia finală a fost luată la 16 februarie 1945, în cadrul Comisiei Consultative universitare, pornind de la premisa că Universitatea trebuia să „ofere ospitalitate” Institutului Politehnic și Facultății de Agronomie. Aceasta fusese adăpostită și înainte de refugiu în palatul universitar, cât timp Politehnica era la Cernăuți. Conducerea Universității aproba ca Institutul și Teologia să fie cazate provizoriu în clădirea Liceului Militar⁸⁸, până la refacerea clădirii vechi. După reconsolidare, aceasta urma să fie alocată temporar Politehnicii. Facultatea de Științe se oferea să primească profesorii și studenții politehniști pentru a lucra în laboratoarele sale, urmând ca ea să fie concentrată într-o parte a palatului. Astfel, subsolul II urma să primească echipamentele grele ale Facultății de Științe, subsolul I – o parte a laboratoarelor de la Științe Naturale, Fiziologia animală, Zoologia și secțiunile de Geografie și Geologie, parterul – Chimia fizică și cea minerală, etajul I – Chimia organică și Botanica, etajul II – fizicile. Facultatea de Litere pune la dispoziție unele camere pentru Facultatea de Teologie⁸⁹. Ca urmare, prin adresa 974, din 24 februarie 1945, Universitatea din Iași a comunicat oficial Institutului Politehnic că îi alocă vechea clădire a instituției și o parte din subsolul II al clădirii noi, urmând să împartă acolo o parte a laboratoarelor cu Facultatea de Științe⁹⁰.

Decizia Universității din 16 februarie 1945 nu a pus, însă, capăt discuțiilor interne și nici polemicilor cu Politehnica privind organizarea și administrarea spațiului comun, problema perpetuându-se până la mijlocul anilor '60. Încă din martie 1945, deci la o lună de la decizia de a împărți temporar spațiul, rectorul Alexandru Myller se declara circumspect privind coabitarea cu Institutul. El susținea că studenții politehniști puteau avea o influență nefastă asupra tinerilor din Universitate, propagând „idei reacționare”⁹¹.

⁸⁷ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 2433, 1944, f. 26 v.

⁸⁸ Clădirea liceului a fost pusă la dispoziția Universității de Marele Stat Major.

⁸⁹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 2433, 1944, f. 14.

⁹⁰ Arhivele Naționale ale României (ANR), fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 508, 1949, f. 2.

⁹¹ Alexandru Myller făcea referire la adeziunea destul de mare a studenților politehniști la Mișcarea legionară în perioada războiului.

În etapa de punere în aplicare a deciziei de împărțire a spațiului, s-a constatat că două laboratoare de la secția de Științe Naturale și atelierul au rămas fără local, iar laboratoarele de Fiziologie animală și Morfologie animală au fost ocupate de Politehnică fără aprobare. Decanul Facultății de Litere a cedat Facultății de Științe câteva camere de la Seminarul de italiană și de la Turcologie, însă problema nu era rezolvată⁹². Ioan G. Botez, decanul Facultății de Științe, a purtat discuții cu conducerea Institutului pentru a primi cinci camere din clădirea veche, din totalul de 11 care au aparținut facultății, în schimbul altor cinci camere din clădirea nouă⁹³. Botez susținea că, pornind de la aceste neînțelegeri, raporturile între Universitate și Politehnică „trebuie reexamineate”, deoarece „Universitatea este gazdă și Politehnica este primită”, acesta din urmă „trecând peste ceea ce i s-a pus la dispoziție”⁹⁴.

În acest context, Senatul universitar din 21 septembrie 1945 a legat ratificarea cedării provizorii a clădirii vechi către Politehnică de retrocedarea celor cinci camere care au aparținut Laboratorului de Morfologie animală. Rectorul constata, cu același prilej, că Politehnica deținea în subsolul noii clădiri 11 camere pentru mașini grele, în timp ce 60% din cursurile și lucrările practice se realizau în laboratoarele Facultății de Științe. El susținea că „este elementar să se convină un angajament care să convină și Universității, întrucât Politehnica nu este decât găzduită cu toată bună-voința de Universitate”⁹⁵. Myller a decis atunci să intervină la Minister pentru ca Institutul să retrocedeze spațiile Laboratorului de Morfologie, Universitatea obținând decizia favorabilă de a se opera modificarea⁹⁶. Și în consecința acestor discuții, Senatul universitar a luat hotărârea ca spațiul alocat Politehnicii să fie limitat la palatul vechi, cu respectarea termenului de locație de doi ani. Decizia finală a Senatului reținea că:

Având în vedere că atribuirea localului vechi al Universității s-a făcut de către Comisia Consultativă a Universității, urmând ca această hotărâre să fie ratificată de Senat; văzând necesitatea Politehnicii să fie găzduită, dar că ceea ce s-a cedat de către Comisia Consultativă reprezintă un maximum de sacrificiu din partea Universității; ratifică, în principiu, hotărârea Comisiei Consultative, cu precizarea că, din încăperile vechii clădiri, Laboratorul de

⁹² AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 2433, 1944, f. 26 v.

⁹³ ANR, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 4396, 1945, f. 7.

⁹⁴ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 2434, 1944, f. 7.

⁹⁵ ANR, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 4396, 1945, f. 5.

⁹⁶ ANR, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 4396, 1945, f. 7.

morfologie al Facultății de Științe trebuie reînstatat în cinci camere pe care le-a ocupat și unde are deja instalațiile. Senatul limitează folosința clădirii vechi de către Politehnică la doi ani, cu începere de la 1 octombrie 1945, cu facultatea pentru Universitate de a mai prelungi acest termen cu maxim un an. La expirarea termenului fixat Politehnicii, încăperile cedate de Facultăți temporar din cauza acestei găzduiri, revin de drept facultăților respective⁹⁷.

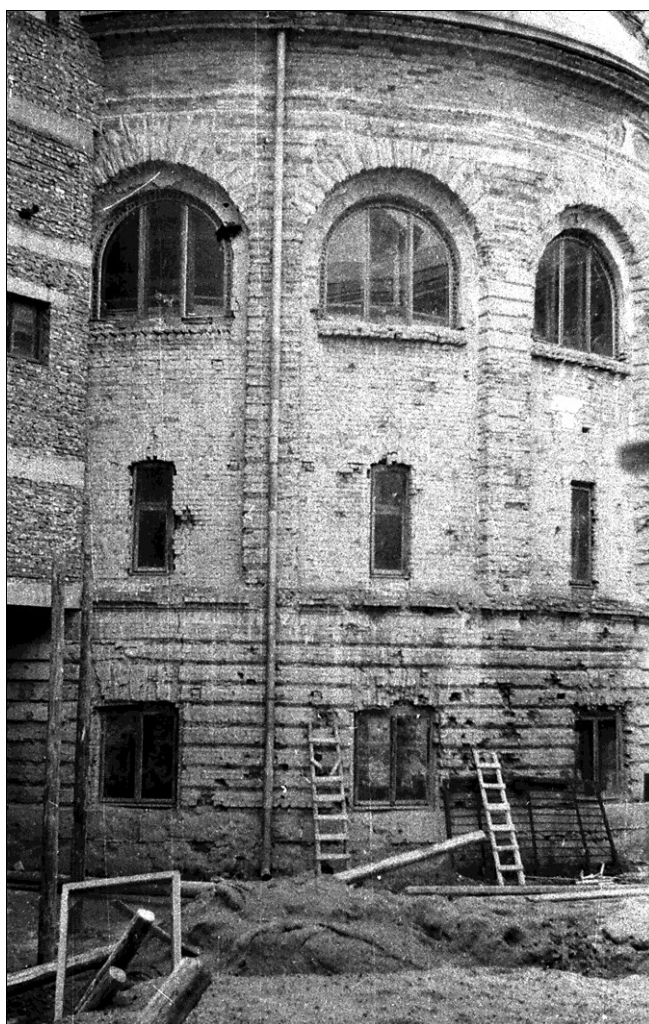

Fig. 4. Palatul Universitar distrus de bombardamente, 1944
(Arhiva Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
Colecția fotografică)

⁹⁷ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 2434, 1944, f. 7.

Probleme a ridicat și reinstalarea Bibliotecii, aflată înainte de război în palatul din Copou. La întoarcerea din refugiul de la Ațel, în iunie 1945, cele aproape 400.000 de volume nu și-au găsit locul în vechiul spațiu deoarece o parte fusese distrus de incendiu și alta fusese ocupată de Politehnică, care îi schimbase destinația. Singurul edificiu capabil să găzduiască instituția era clădirea Fundației „Regele Ferdinand”. Încă din 1941, reprezentanții Fundației își exprimaseră dorința de a primi Biblioteca universitară, mai ales că volumul de carte deținut atunci era mult mai mic decât anvergura spațiului deținut. În octombrie 1945, s-a semnat un contract de închiriere între Universitate și Fundație, prin care prima obținea una din cele două aripi ale palatului de la poalele Copoului, reușind, astfel, să deschidă biblioteca. Contractul era valabil nouă ani, iar prețul chiriei era de 48 de milioane de lei, pentru toată perioada⁹⁸. Întrucât clădirile Fundației erau și ele afectate de război și necesitau reparații, așezământul a apelat, la începutul lui 1946, la Universitate și Politehnică pentru a face lucrări, urmând ca Fundația să prelungească contractele de folosință a clădirilor sale cu cele două instituții. În aceste condiții, din februarie 1946, Universității i s-au pus la dispoziție mai multe spații⁹⁹. În 1947, pornind de la cele două realități: dificultatea Fundației de a mai întreține spațiul deținut și utilizarea a două treimi din suprafață de către Biblioteca universitară, s-a semnat o altă convenție între Ministerul Educației Naționale și Universitate, pe de o parte, și Fundație, pe de alta, edificiul și colecțiile de circa 50.000 de volume ale acesteia din urmă fiind preluate de Biblioteca Centrală¹⁰⁰. Prin decretul 135, din 14 iulie 1948, se desființa Fundația „Regele Ferdinand”, prin absorbția ei de către Universitate.

Dispute privind reconstrucția

Refacerea palatului universitar după distrugerile de război a fost, o dată în plus, o provocare pentru conducerile Universității și Politehnicii.

⁹⁸ Ioana Gafton, *Fundația Universitară „Regele Ferdinand I” din Iași. Scurt istoric pe baza documentelor*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2018, p. 116.

⁹⁹ În schimbul spațiului oferit Politehnicii în cadrul palatului Institutului de educație „Regina Maria” din Iași, parte a Fundației, instituția de învățământ trebuia să suporte cheltuielile de reparații la clădirea Institutului – vezi *Ibidem*, p. 119.

¹⁰⁰ În 1948, la solicitarea Universității, imobilul Fundației și colecția de cărți au trecut definitiv în patrimoniul instituției de învățământ, iar numele noului așezământ s-a transformat din Biblioteca Fundației Regele Ferdinand I, în Biblioteca Centrală a Universității „Cuza Vodă” din Iași – vezi AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 5, 1948, f. 162.

În noiembrie 1944, arhitectul A. Cozma, trimis de Minister, realiza un prim deviz de lucrări din care rezulta un fond necesar de 46.850.000 de lei pentru reparații strict necesare, conservarea noii clădiri și pentru cămine. Se adăugau circa 60 de milioane de lei pentru reparații la aripa veche¹⁰¹. Ministerul a aprobat un credit extraordinar în valoare de 30 de milioane de lei, astfel că la 21 martie 1945 au început primele reparații¹⁰². Numai că fondurile erau insuficiente, iar calculele privind sumele necesare indicau cifre tot mai mari. În iunie 1945, Senatul Universității constata că avea nevoie de 100 de milioane de lei pentru lucrări și încă 150 de milioane de lei avans pentru reinstalarea laboratoarelor și seminariilor¹⁰³, iar o lună mai târziu conducerile Universității și Institutului redactau un memoriu comun către Minister prin care prezentau situația dificilă în care se găseau. Documentul, semnat doar de rectorul Alexandru Myller, arăta că Ministerul alocase 300 de milioane de lei pentru acoperirea părții arse a „clădirii Universității”, dar fondul era insuficient. Nu au primit niciun ban pentru refacerea laboratoarelor și seminariilor, mobilierul acestora fiind parțial pierdut: „[...] lipsesc scaunele, mesele și dulapurile, așa încât profesorii și studenții n-au pe ce ședea, aparatele și instrumentele stau pe jos sau în lăzi”¹⁰⁴. Costul unei mese speciale pentru lucrări de chimie era de aproximativ 500.000 de lei, o masă simplă de laborator era 100.000 de lei, un taburet 5-6.000 de lei și un dulap 500.000 de lei. Iar Universitatea avea nevoie de 3-4.000 de scaune și taburete, 50 de mese de chimie, 150-200 de mese de laborator, circa 1.000 de dulapuri, fondul total necesar era, pentru Universitate, în jur de 213 milioane de lei, iar pentru Politehnică de 110 milioane de lei. Instalațiile de apă, canal, gaz și electricitate erau și ele distruse, cele două instituții având nevoie fiecare de circa 100 de milioane de lei pentru repunerea lor în funcțiune. Se adăugau alte circa 100 de milioane de lei pentru reparații la restul clădirilor Universității și la cămine, necesarul total fiind de 451 de milioane de lei pentru Universitate și 210 milioane de lei pentru Politehnică, în afara celor 300 de milioane de lei acordați pentru refacerea clădirii arse¹⁰⁵.

¹⁰¹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 2433, 1944, f. 9.

¹⁰² ANR, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 508, 1949, f. 3 v.

¹⁰³ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 2433, 1944, f. 25.

¹⁰⁴ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 8, 1945, f. 240.

¹⁰⁵ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 8, 1945, f. 243.

Până în noiembrie 1945, din bugetul de 300 de milioane de lei, au fost acordați de Minister 281.000 de lei. S-au adăugat, însă, alte credite deschise de guvern de 100 de milioane de lei, în septembrie 1945, de 120 de milioane de lei, în octombrie 1945¹⁰⁶ și de 70 de milioane de lei pentru repunerea în funcțiune a laboratoarelor Facultății de Științe și a celor de la Medicină¹⁰⁷.

Chiar și în aceste condiții dificile, disputele între Universitate și Politehnică au continuat, conducerea Institutului utilizând tema reconstrucției ca argument al paternității asupra spațiului. În timp ce rectorul Myller invoca alocarea a 300 de milioane de lei pentru refacerea „clădirii Universității”, rectorul Politehnicii raporta că suma a fost repartizată instituției sale. Și tot el arăta că, în toamna lui 1945, etajul laboratoarelor de Chimie, care se prăbușiseră la bombardament, era în parte ridicat și acoperit, iar $\frac{3}{4}$ din clădire devenise funcțională, în timp ce Universitatea nu făcuse lucrări la laboratoare și deci nu le puteau folosi în comun așa cum se stabilise inițial¹⁰⁸.

Fondurile oferite eșalonat de către Minister și amplexarea lucrărilor au dus la întârzieri în procesul reconstrucției, refacerii și mobilării palatului universitar. În bugetul general din 1949 erau prevăzuți 38.376.456 de lei¹⁰⁹, Universitatea a primit doar 14.088.607 lei și a cheltuit 12.677.505 lei, restul sumei fiind realocat în necesarul pentru 1950. În 1949, s-au executat: terasa pentru laboratorul de Chimie minerală și organică, repararea clădirii serelor, repararea și amenajarea intrării principale, amenajarea subsolului II pentru Arhivă, a subsolului III pentru Institutul Zoologic, amenajarea Bibliotecii Facultății de Litere, reparații la Muzeul de Antichități, lucrări la Aulă, la Muzeul de Istorie Naturală și la aula Bibliotecii Centrale. Au mai fost realizate lucrări la instalația de apă și gaz în laboratoare, la instalația de lumină și la încălzirea centrală, totalul sumei cheltuite fiind de 12.677.505 lei. Pentru 1950, au fost programate lucrări de reparații la clădirea principală, amenajări interioare, reparații la Muzeul de Antichități și la Observatorul Astronomic, în valoare totală de 2.338.163 de lei¹¹⁰. Universitatea realiza, așadar, investiții în întreg palatul universitar, inclusiv intrarea principală, Aula, Sala Pașilor, ceea ce însemna implicit asumarea

¹⁰⁶ ANR, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 508, 1949, f. 4.

¹⁰⁷ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 2433, 1944, f. 7.

¹⁰⁸ ANR, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 508, 1949, f. 4, 7.

¹⁰⁹ Pentru comparație, bugetul Ministerului Învățământului pe anul 1949 a fost de 11.540.500.000 lei – vezi *Monitorul Oficial*, partea I, nr. 1, 1 ianuarie 1949, p. 22-23.

¹¹⁰ ANR, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 763, 1949, f. 6-7.

simbolică și practică a întregului spațiu, inclusiv cel alocat Politehniciei. S-au adăugat apoi devizului inițial din 1950 alte lucrări în planul de investiții: construcția unui rezervor pentru combustibil lichid, care să suplimenteze capacitatea existentă la acea dată și să facă față consumului, în condițiile în care sistemul de încălzire al Universității era utilizat și de Politehnică, construcția unui carburator, înlocuirea cazanelor termice, edificarea unei hale care să reunească toate atelierele ce funcționau în palat și ocupau spațiul, cheltuieli pentru construcția unei magazii de materiale, opt apartamente cu două camere pentru personalul Universității (portari, paznici, intendenți etc.), care locuiau în camere încălzite ale instituției, înzestrarea cu aparatură a laboratoarelor, în valoare de 29.922.073 lei¹¹¹ și dotarea BCU cu cărți, în valoare totală de 20.561.317 lei¹¹².

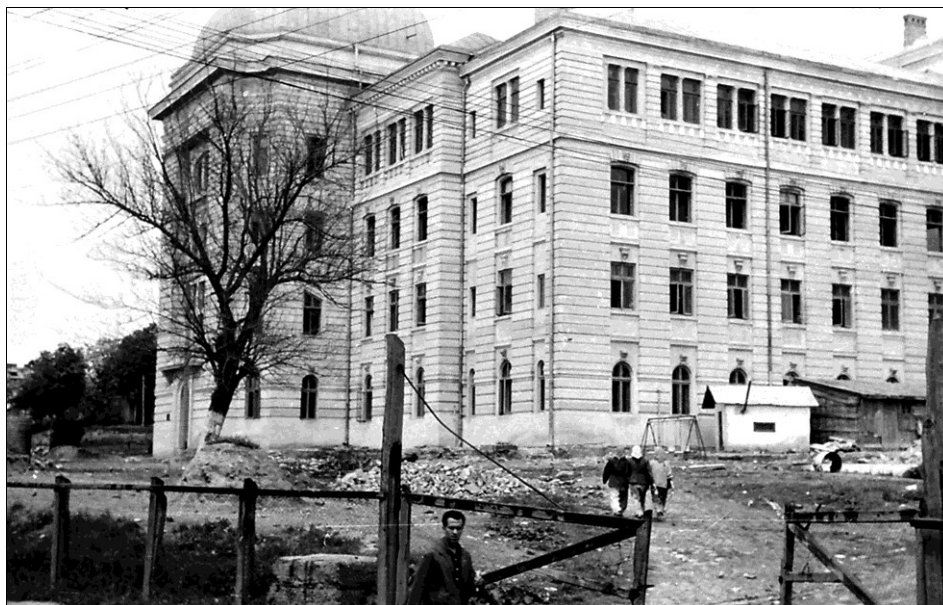

Fig. 5. Lucrările de extindere a Palatului în anii '50
(Arhiva Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
Colecția fotografică)

La începutul anilor '50, Universitatea dispunea de 259 de săli (11 săli de curs, 56 de seminar, 32 de laboratoare pentru studenți, 66 de laboratoare de cercetare, 17 spații de bibliotecă, 18 birouri, 11 ateliere, șapte

¹¹¹ ANR, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 1052, 1949, f. 92.

¹¹² AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar 6, 1949, f. 52.

săli pentru mașini, șapte magazii, șase locuințe de personal, cinci spații pentru muzee, 14 săli neterminate și patru holuri), într-o clădire cu suprafață clădită de 11.510,45 m², pe o suprafață totală a terenului de 39.020 m², la o valoare stabilită de 660.000.000 lei, neasigurată¹¹³.

Un palat, un Centenar, două instituții

Anii '50 au fost dominați de problema pregătirii Centenarului Universității din Iași, dar și de disputele pentru spațiu și administrarea lui cu Institutul Politehnic. La finalul anului 1957, rectorul Cristofor Simionescu prezenta Consiliului de conducere al Politehnicii „starea de asediu” în care se afla aceasta, condamnând intențiile „unor persoane din afara școlii de a obține hotărâri în vederea ocupării unei părți din spațiul de învățământ și cazare deținut”¹¹⁴. El prezenta intenția Mitropoliei Moldovei și Sucevei de a obține căminul de studenți „Filimon Sârbu”, pe cea a Institutului Regional de Proiectări de a ocupa clădirea din str. Horia nr. 5, a altor instituții de stat de a ocupa clădirea din str. Karl Marx nr. 38 și a Universității de a-și mări spațiul de învățământ folosind momentul Centenarului ca pretext al recuperărilor. Simionescu conchidea:

Considerăm că acțiunea pornită de Universitatea din Iași din care a rezultat că Institutul Politehnic are mai mult spațiu decât îi trebuie este profund injustă, nu are nimic în comun cu realitatea și lovește interesele învățământului tehnic superior¹¹⁵.

Disputele au continuat și anul următor, când conducerea Institutului a acuzat Rectoratul Universității de gestionare deficitară a proiectului de reparații la sistemul centralizat de încălzire, care cuprindea întreg palatul. Inclusiv în documentele trimise către Minister, rectorul Simionescu susținea că Universitatea a acordat antrepriza lucrării unei terțe unități și nu Institutului, care are specialiști în domeniul construcțiilor, că nu a adaptat proiectarea la nevoile instituției și nu a ținut seama că lucrarea afecta Aula și Biblioteca, monumente istorice recent restaurate. Pentru modernizarea și extinderea rețelei de termoficare, Universitatea trecuse în propriul plan de investiții întreaga lucrare, ceea ce a nemulțumit conducerea Politehnicii, care susținea că, de fapt, cea mai mare parte a execuțiilor urmau a fi făcute în partea ei, unde trebuia înlocuită toată instalația. Într-o

¹¹³ ANR, fond Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, dosar 508, 1949, f. 5.

¹¹⁴ AN-Iași, fond Institutul Politehnic Iași, dosar 7, 1957, f. 508.

¹¹⁵ AN-Iași, fond Institutul Politehnic Iași, dosar 7, 1957.

scrisoare adresată rectorului Ion Creangă, rectorul Cristofor Simionescu arăta că Institutul nu a fost consultat nici la întocmirea proiectului, nici la atribuirea lucrărilor și nota câteva probleme identificate: 1) pentru încălzirea Bibliotecii erau prevăzute coloane care traversau plafonul sălii Pașilor Pierduți și al Bibliotecii, restaurate în 1957, cu suma de circa un milion de lei; 2) termenul de execuție de șase luni era nerealist; 3) proiectul centralei termice prezenta soluții greșite și nu ținea cont de faptul că ea fusese refăcută și întreținută din 1946 de Politehnică și utilizată de ambele instituții¹¹⁶. În acest context, rectorul Simionescu a trimis o scrisoare prim secretarului Dumitru Gheorghiu, arătând că proiectul era necorespunzător deoarece nu era prevăzută ventilația pentru laboratorul de Chimie, se afectau spații abia renovate, centrala urma să fie terminată mult prea târziu, pe 31 decembrie 1958, și că, deși lucrarea privea în special aripa Institutului și în mod secundar Universitatea, Politehnica a fost „tratată ca un chiriaș nedorit care trebuie să elibereze clădirea”¹¹⁷. Intervenția Ministerului Învățământului a fost decisivă.

Fig. 6. Palatul Universitar în ajunul Centenarului
(Arhiva Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
Colecția fotografică)

¹¹⁶ AN-Iași, fond Institutul Politehnic Iași, dosar 7, 1957, f. 58.

¹¹⁷ AN-Iași, fond Institutul Politehnic Iași, dosar 7, 1957, f. 63.

La 11 aprilie 1958, secretarul general M. Alexandrescu trimitea o scrisoare rectorului Simionescu prin care arăta că „lucrările de încălzire centrală ce se vor executa în clădirea Universității (partea aferentă Institutului Politehnic) sunt nominalizate în plan pe numele Universității, urmând ca gestiunea contabilă să fie prin Universitate”¹¹⁸. Asistența tehnică și supravegherea lucrărilor urmau să fie asigurate de Politehnică, care desemna și dirigintele de șantier. Era o rezoluție care indica în mod clar perspectiva Ministerului.

Investițiile la clădire, în anii '50, au fost realizate, pe de o parte, pentru a răspunde nevoii de spațiu, pe de altă parte, pentru a pregăti Centenarul din 1960. În 1958, prin HCM 1073, din 26 iulie, Ministerul Învățământului a alocat, pentru lucrările de construcții interioare și exterioare la palatul universitar, 7.370.000 lei. Titularii de investiții erau trecuți Universitatea și Institutul, deși în text apărea specificată expres „clădirea Universității”¹¹⁹. În 1959, partea din palat administrată de Universitate avea o valoare de inventar de 52.830.000 lei și o suprafață construită de 23.580 m², din care 12.937 m² suprafață utilă¹²⁰. Ca urmare a investițiilor realizate până în 1962, valoarea fondului fix s-a ridicat cu încă 22 de milioane de lei¹²¹.

În prag de Centenar, Universitatea avea 1.795 m² de amfiteatre, 1.555 m² săli de curs, 225 m² pentru seminarii, 1.215 m² cabinete de lucru, 1.887 m² laboratoare de studiu, 2.119 m² laboratoare de cercetare, 1.487 m² săli de lectură, 2.123 m² spațiu administrativ și aule¹²². Raportat la facultăți, spațiul Universității era distribuit astfel: 1.074 m² – Facultatea de Filologie, 896 m² – Facultatea Juridică, 2.482 m² – Matematică-Fizică, 2.107 m² – Chimia, 3.784 m² – Geografia, la care se adăugau 2.026 m² de spații administrative și comune, adică un total de 12.378 m².¹²³

Pornind de la prognozele privind creșterea numărului de studenți, de profesori și de secții¹²⁴, rectoratul lua în calcul o mărire a spațiului de învățământ de până la 32.000 m² construiți (22.600 m² utili), investiție care se ridica la valoarea de 34.815.000 lei¹²⁵. Proiecția Universității era

¹¹⁸ AN-Iași, fond Institutul Politehnic Iași, dosar 7, 1957, f. 62.

¹¹⁹ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (AUAIC), fond Serviciul Plan-Retribuire 1958-1960, f. 2.

¹²⁰ Într-un memoriu din 18 martie 1960, se menționa că suprafața deținută de Universitate era de 18.316 m², iar cea utilă de 12.405 m² – vezi AUAIC, fond Serviciul Plan-Retribuire 1958-1960, dosar 3, 1960, f. 2.

¹²¹ AUAIC, fond Direcția Tehnică. Reparații curente, dosar 16, 1963-1966, f. 89.

¹²² AUAIC, fond Serviciul Plan-Retribuire, dosar 3, 1960, f. 2.

¹²³ AUAIC, fond Serviciul Plan-Retribuire, dosar 3, 1960, f. 7.

¹²⁴ Universitatea preconiza ca până în 1969-1970 să ajungă la 4.650 de studenți.

¹²⁵ AUAIC, fond Serviciul Plan-Retribuire, dosar 3, 1960, f. 3.

racordată la normativele în construcții ale perioadei. Ministerul Învățământului stabilise, în 1959, ca fiecare student să beneficieze de un spațiu de 12 m², ceea ce ducea necesarul construit la 38.000 m², valoare apropiată de rezultatele calculelor interne ale Direcției Tehnice¹²⁶. Soluțiile propuse de Rectorat în acel context au fost, însă, mai interesante decât prognoza în sine asupra dezvoltării instituției: Universitatea putea satisface nevoia de spațiu doar prin ocuparea întregii clădiri a palatului, caz în care Ministerul trebuia să prevadă un fond pentru construcția unei clădiri aparte pentru Institutul Politehnic¹²⁷.

Lucrări de modernizare s-au făcut la finalul anilor '50 și de către Universitate și de către Politehnică. Aceasta din urmă a reparat, în 1957, Aula și Biblioteca din fonduri proprii, execuția fiind aprobată de Minister, în timp ce Universitatea, în 1959, a instalat centrala telefonică automată cu 100 de linii¹²⁸. Prorectorul Ioan Șandru transmitea atunci inginerului de lucrări că din cele 100 de posturi, 40 rămâneau ca rezervă, urmând a fi instalate „în aripa în prezent ocupată de Institutul Politehnic”¹²⁹.

Pentru aniversarea Centenarului Universității, conducerea instituției a întocmit un proiect de investiții în anul 1958, adoptat prin HCM 704/1959. Documentația inițială prevedea suma de 4.912.000 lei pentru amenajări interioare și exterioare, dar după recalculări s-a redus cu 275.411 lei, la care s-au adăugat lucrările din 1958, în valoare de 786.000 lei¹³⁰. În acest context, s-au terminat de reparat interioarele și fațada palatului, a fost inaugurată Sala Senatului, s-a montat mobilierul în Aulă și s-a terminat construcția uzinei termice¹³¹.

Dispute academice, manevre politice

Lucrările de amenajare au continuat și după terminarea serbărilor prilejuite de Centenar, la fel ca și discuțiile dintre Universitate și Institutul Politehnic pentru spațiu. Proiectul modernizării laboratorului de

¹²⁶ AUIAC, fond Serviciul Plan-Retribuire, dosar 5, 1960-1975, f. 51.

¹²⁷ AUIAC, fond Serviciul Plan-Retribuire, dosar 5, 1960-1975, f. 51.

¹²⁸ Centrala telefonică a fost instalată în camera 89, în care funcționa Atelierul de sticlărie, la subsolul clădirii, respectiv parterul aripii noi.

¹²⁹ AN-Iași, fond Institutul Politehnic Iași 1937-2001, dosar 31, 1958, f. 2.

¹³⁰ Lucrările făcute în cadrul proiectului de amenajare pentru Centenar au fost: executarea grilajului de împrejmuire fațadă – 82.000 lei, refacerea în marmură a scărilor principale interioare, a sălii Pașilor și holul central – 455.000 lei. Aceste lucrări au dus la o depășire a devizului cu peste 263.000 lei. S-au mai făcut lucrări la fațadă: completări zidărie, profile etc. și montarea medalioanelor externe – 96.000 lei, dar și amenajări de spații verzi care au însumat 130.000 lei – vezi AN-Iași, fond Institutul Politehnic Iași 1937-2001, dosar 60, 1959, f. 3.

¹³¹ Gh. Platon, V. Cristian (coord.), *op. cit.*, p. 138.

Chimie organică și anorganică din cadrul Institutului Politehnic, prin executarea instalației de ventilare, a ridicat din nou problema conviețuirii. Banca de Investiții, care finanța proiectul, a cerut conducerii Politehnicii să justifice necesitatea lucrărilor ținând seama de „mutarea lui într-un viitor apropiat în localul nou care urmează a-l construi”. Ca urmare, rectorul Simionescu a cerut Universității să comunice un punct de vedere asupra necesității acestor instalații, după preluarea Corpului A¹³². Răspunsul rectorului Creangă a fost elocvent pentru stadiul în care se găseau relațiile dintre cele două instituții în privința palatului și a perspectivei Universității asupra problemei. Creangă scria:

În ce privește posibilitatea utilizării laboratoarelor existente în partea de clădire aparținând Universității, ocupată în prezent de Institutul Politehnic, s-a stabilit că, după preluarea localului, laboratoarele de Chimie organică și anorganică vor fi utilizate de Universitate cu aceeași destinație¹³³.

Faptul că Universitatea și-a asumat în această perioadă patrimoniul imobil reprezentat de întregul palat universitar și că autoritățile politice centrale s-au raportat la acest edificiu ca „spațiu al Universității”, rezultă și din proiectul amenajării Sălii Pașilor Pierduți, exploatată în comun de cele două instituții. La 22 iulie 1968, Consiliul de stat pentru cultură și artă aproba executarea picturilor „Trecutul culturii românești” și „Viitorul tineretului în cultură și știință”, semnate de Sabin Bălașa, fixând termenul de finalizare la 31 martie 1969. Decizia a fost comunicată rectorului Creangă, iar amplasamentul indicat în mod explicit în actele oficiale era localul Universității. Lucrările lui Bălașa denumite în final „Omagiu întemeietorilor” și „Aspirațiile tineretului” au fost recepționate în septembrie 1969, de o comisie de avizare a Universității.

Câteva investiții majore au fost realizate și după terminarea serbărilor prilejuite de Centenar. În 1963, s-a dat în exploatare o nouă clădire (corpul B), iar Facultatea de Științe Naturale s-a mutat în acest local, ceea ce a dus la o redistribuire a spațiului pe facultăți. S-a înființat Laboratorul de fonetică pentru Facultatea de Filologie și s-au modernizat Laboratorul de Tehnologie chimică, de Chimie analitică, de Sinteze organice și analiza combinațiilor organice, de Cataliză organică și Chimie macromoleculară pentru Facultatea de Chimie, Laboratoarele de Radiospectroscopie, de Raze X, de Măsurii electrice și magnetice pentru Facultatea de Fizică¹³⁴.

¹³² AN-Iași, fond Institutul Politehnic Iași, dosar 6, 1961, f. 6.

¹³³ AN-Iași, fond Institutul Politehnic Iași, dosar 6, 1961, f. 5.

¹³⁴ AUAIC, fond Rectorat, dosar 848, 1965, f. 136.

Ele se adăugau celor 22 de laboratoare deja existente și dotate cu aparatură de proveniență sovietică¹³⁵. În 1971, numărul de laboratoare a crescut la 133, din care 66 pentru cercetare și 55 pentru aplicațiile cu studenții¹³⁶. Cu toate acestea, persistau numeroase probleme în dotarea lor cu tehnologie de ultimă generație, care să asigure o cercetare în condiții optime și la un nivel ridicat. Dacă, într-un raport din 1959, profesorul Elena Jeanrenaud preciza că necesarul era mult rămas în urmă, că lipseau aparatura nouă, substanțele pentru experiențele chimice, piesele de schimb pentru aparate și fondurile pentru deplasări¹³⁷, în 1973 rectorul Mihai Todosia constata că nu exista o perspectivă asupra dezvoltării bazei materiale, în pofida sistemului planificat¹³⁸. Semnale similare erau trase de același rector și în 1979, atunci când, într-un raport asupra activității științifice, el invoca lipsa dotărilor corespunzătoare pentru unele laboratoare¹³⁹. Și în privința spațiilor didactice problemele au persistat până în anii '80, deși noile corpuri au reușit să mai reducă din presiunea exercitată de populația școlară în creștere.

Fig. 7. Palatul Universitar în anii '60 (Arhiva Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Colecția fotografică)

¹³⁵ Cinci laboratoare erau la Facultatea de Chimie, cinci la Matematică-Fizică și 12 la Științe Naturale – vezi Ilie Grămadă, *Universitatea din Iași între anii 1944-1960*, București, 1960, p. 307.

¹³⁶ A. Loghin, Maria Platon, Gh. Platon, *Universitatea „Al. I. Cuza” Iași*, București, 1971, p. 93.

¹³⁷ AUAIC, fond Rectorat, dosar 451, 1959, f. 67.

¹³⁸ AUAIC, fond Secretariat Științific, dosar 53, 1973, f. 92.

¹³⁹ AUAIC, fond Secretariat Științific, dosar 44, 1979, f. 9.

Ultimul eveniment major care a afectat palatul universitar în perioada comunistă a fost cutremurul din 1977. Din totalul de 96 de obiective ale Universității, cu suprafața de 138.000 m², au fost avariate 33 și grav avariate șapte, cuprinzând o suprafață de 58.500 m². În palat au suferit pagube spațiile Facultății de Fizică, Biblioteca Facultății de Istorie, atelierul de tâmplărie și intrarea dinspre Facultatea de Drept, cu scara și amfiteatrele, până la ultimul nivel. Planul de investiții și reparații capitale s-a ridicat la 7.124.000 lei¹⁴⁰.

Concluzii

Pierzând statutul de capitală politică, Iașul a avut nevoie de un nou *brand*, care să-i ofere nu doar compensație, ci să-i asigure dezvoltarea coerentă și o nouă misiune. Spiritul reflexiv al elitei locale a făcut aproape firească asocierea imaginii urbei cu cea a unei cetăți culturale/academice, pe care elita politică românească și mai ales Principele/Regele Carol I au promovat-o în a doua jumătate a secolului XIX. Și cum cetatea avea nevoie de un palat al muzelor spiritului, edificarea clădirii Universității a devenit necesară, atât sub aspect funcțional, cât și simbolic.

Alegerea locului și a tipului de construcție nu au fost întâmplătoare. Copoul era în afara spațiului politic al vechii capitale și avea deja, prin existența Teatrului comunal, o puternică amprentă culturală, pe care o păstrează și astăzi. De altfel, până în perioada comunistă, când noile autorități și-au construit propriul centru, rupând tradiția culturală și reinventând orașul, Copoul a jucat rolul de axă, lăsând Pieței Unirii profilul politic, exploatat mai cu seamă prin adunările publice. Copoul a rămas în mentalul colectiv, în primul rând datorită Universității, spațiul academic prin excelență. Se adaugă poziția dominantă oferită de amplasarea pe înălțimea dealului, care marchează statutul și importanța așezământului, aspiraționalul, culmea simbolică a cunoașterii. Iar instituția universitară ridicată la rang la centru al cetății cultural/academice nu putea funcționa decât într-un palat, opțiune deloc întâmplătoare pentru arhitect și finanțator. Palatul este simbolul refugiului fizic și spiritual, al spațiului de conservare a tezaurelor, așa cum sunt știința și cunoașterea, al aspirației către înalt, către realizarea spirituală. Reprezintă autoritatea în materie (de educație), dominația, mai ales dacă este asociată cu amplasarea pe o culme, suveranitatea, noblețea.

¹⁴⁰ AUAIC, fond Secretariat Științific, dosar 52, 1976-1977, f. 126. Pentru comparație, cheltuielile bugetare în anul 1977 pentru învățământ au fost de 16.064.000 lei, din cei 63.203.000 lei alocați din bugetul general – vezi *Buletinul Oficial al Republicii Socialiste România*, partea I, nr. 129, 2 decembrie 1977, p. 11.

Destinul acestui palat a fost tumultuos și marcat de intersecția cu factorul politic. Edificarea s-a făcut în urma deciziei guvernamentale de a oferi Universității o clădire pe măsura importanței, în contextul realizării unui program edilitar la nivel național. Punerea pietrei fundamentale și inaugurarea au fost festivități mai curând politice decât „serbări școlare”, extinderea clădirii din perioada interbelică a depins în mod esențial de Ministerul Instrucțiunii și de relația dintre ministru și comunitatea academică locală, cei mai fervenți susținători și finanțatori fiind foști profesori ai instituției. După 1945, când politicul și ideologicul au controlat fiecare aspect al vieții, inclusiv, sau mai ales, viața științifică și academică, soarta palatului nu putea fi decât „jucată” în raport cu prioritățile partidului-stat, care a privilegiat învățământul tehnic, întreținând indirect disputele dintre Universitate și Institutul Politehnic.

Clădirea s-a extins treptat, pe măsura nevoii tot mai mari de spațiu, ca urmare a creșterii numărului de studenți, profesori și specializări. A suferit distrugeri în timpul războaielor, când utilizarea sălilor și laboratoarelor de către armată și instituțiile civile, românești și străine, incendiile și bombardamentele au lăsat urme. La acestea s-a adăugat refugiul din 1944-1945, care a însemnat împachetarea și transportarea bunurilor mobile, unele fiind distruse pe drum, altele fiind pierdute sau rechiziționate de armatele sovietice. Valoarea totală a pagubelor este greu de stabilit cu exactitate, în măsura în care unele evidențe contabile și administrative lipsesc, iar valoarea leului, mereu fluctuant, trebuie pusă în contextul financiar-bugetar al fiecărei perioade. Dar, cu siguranță, banii solicitați de Universitate au reprezentat sume mari din bugetul Ministerului de resort, pe măsura distrugerilor, iar nevoile multiple ale societății în reconstrucție după cele două războaie mondiale au dus la eşalonarea fondurilor trimise la Iași. Și din acest motiv, reconstrucția palatului a durat până spre 1920 în urma Primului Război Mondial și până la începutul anilor '50, după cel de-al doilea.

Cât privește extinderea localului în perioada interbelică, fondurile au fost alocate treptat, ceea ce a dus la o prelungire continuă a termenului de finalizare a lucrărilor. Sumele primite de Universitate au fost puse la dispoziție mai cu seamă de profesori ai instituției ajunși în portofoliul ministerial de la București, ceea ce demonstrează, o dată în plus, importanța conexiunilor personale, mai curând decât a relațiilor instituționale. O analiză clară a acestor alocări de fonduri nu poate fi făcută pe deplin decât în comparație cu sumele primite de alte instituții similare din țară. Complexitatea unui astfel de demers ne-a determinat, deocamdată, să integrăm datele doar în contextul bugetar al României, pentru o imagine

de ansamblu. Universitatea din Iași a primit mai mulți bani decât cea din București, de exemplu, dacă am privilegia poziția exprimată de rectorul Constantin C. Stoicescu, dar prea puțini pentru a finaliza proiectele de investiție asumate inclusiv de Minister.

Una dintre constantele perioadei de după 1945 a fost problema împărțirii palatului cu Institutul Politehnic, dispută care a avut între 1958 și 1961 episoadele cele mai tensionate. Aflată în refugiul provocat de război, Universitatea din Iași a decis să ofere ajutor temporar Institutului, care se găsea de asemenea într-o situație dificilă. Senatul universitar a decis, în 1945, să alocă Politehnicii, pentru doi ani, sălile, laboratoarele și spațiile administrative din palatul vechi. A fost un gest de solidaritate academică, un „gentlemen’s agreement”, care nu a ridicat problema unui contract formal, ci s-a bazat pe încrederea și speranța conducerii Universității ieșene că, până la finalul celor doi ani stabiliți, Institutul Politehnic își va găsi propriul local în care să funcționeze. Lipsa acută a spațiului într-un oraș distrus de bombardamente, ritmul lent al refacerii de după război și fondurile alocate fragmentar pentru construcție și reconstrucție au prelungit acest provizorat. S-a adăugat, apoi, în anii ’50-’70, importanța tot mai mare acordată de regimul comunist institutelor politehnice în general și, implicit, celui din Iași, astfel încât orice schimbare a *statu-quo*-ului stabilit în 1945 privind utilizarea palatului devenea o încercare de subminare a strategiei de dezvoltare a României.

În acest timp, conducerea Institutului a făcut toate eforturile pentru a investi și întreține clădirea atribuită în 1945, încercând să o prezinte și să o asume ca făcând parte din propriul patrimoniu. Numai că Palatul Universitar nu putea fi divizat, iar statutul Politehnicii de „chiriaș” vremelnic schimbat. Întreaga construcție, mai ales partea veche, edificată în secolul al XIX-lea, cu Aula și Biblioteca, aparțineau Universității, fapt afirmat în dese rânduri de conducerea acesteia, pe toată perioada comunistă, și recunoscut direct sau implicit și de conducerea Politehnicii. În această dispută, Ministerul Învățământului sau alte autorități publice centrale nu au încetat să trateze direct cu Universitatea problemele privind administrarea palatului și să îl considere „local al Universității”. Tensiunile între cele două instituții, reflectate în schimburile epistolare și memoriile oficiale, au continuat până la mijlocul anilor ’60, când construirea noilor clădiri aparținând Universității și apoi a sediului Politehnicii de pe Splai Bahlui au rezolvat unele probleme generate de lipsa de spațiu. Au persistat, însă, mizele simbolice ale utilizării aripilor vechi a palatului și mai ales a Aulei și Bibliotecii, spații simbol ale Universității, fără de care istoria instituției nu este întreagă, iar clădirea palatului imposibil de înțeles sub aspect funcțional și simbolic.

**The Origins of a Dispute.
The University Palace in Copou
(Summary)**

Keywords: *The University of Iași, university palace, architecture, historical monument, immovable heritage.*

The University of Iași is one of the emblematic and easily recognisable buildings within the local and national urban landscape. The university palace in Copou, built between 1893 and 1897, was designed to provide study and research space, but also to mark symbolically the importance of the academic establishment and the cultural status of the city.

The palace building extended gradually, to the extent of the growing need for space, due to the increase in the number of university students, teachers and specialties. It underwent two traumatic experiences, during the wars, when the use of halls and laboratories by the army and the Romanian and foreign civilian institutions, the fires and bombardments caused important damage. We add here the refuge of 1944-1945, which entailed the packing and transportation of movable assets, some of them destroyed on the road, some other lost or requisitioned by the soviet armies. The total value of the damage is hard to determine exactly, insofar as certain accounting and administrative evidence lacks, while the value of the Leu, always oscillating, must be related to the financial-budget context of each period. However, beyond doubt, the money requested by the University accounted for significant amounts from the budget of the corresponding Ministry, considering the destructions. Furthermore, the multiple needs of the society in terms of reconstruction following the two world wars led to instalment-based funds sent to Iași. And for this reason, the reconstruction of the palace took until around 1920 after the First World War and until around early 50s after the Second World War. Concerning the extension of the premises in the interwar period, funds were allocated gradually, which led to a permanent delay in the deadline of the works, and the amounts received by the University were provided mostly by professors of the institution who had become ministers in Bucharest.

One of the constants of the period after 1945 was the issue of sharing the building of the palace with the Polytechnic Institute, a dispute unfolding between 1958 and 1961, with tense episode. In full refuge caused by the war, The University of Iași decided to provide temporary assistance to the Institute, which was also in a difficult situation in its turn. The University Senate decided in 1945 to allocate to the Polytechnic Institute for two years the halls, laboratories and administrative spaces within the former palace. It was a gesture of academic solidarity, a “gentlemen’s agreement”, which did not involve a formal contract, but which was based solely on the trust and hope of the management of the Iași-based University that by the end of the two years in question, the

Polytechnic Institute would find its own place. The acute lack of space in a city destroyed by bombardments, the slow rhythm of restoration after the war and the funds allocated fragmentarily for construction and reconstruction prolonged this provisory state. Subsequently, in the 50s-70s, the Communist regime focused on Polytechnic Institutes in general and on the one of Iași, implicitly, reason for which any changes in the *statu-quo* established in 1945 concerning the use of the palace became an attempt to undermine the Romanian strategy of development.

Meanwhile, the management of the Institute made all the efforts necessary for the maintenance of the building attributed in 1945, thus trying to present it and to assume it as part of their heritage. However, the university palace could not be divided, while the status of the Polytechnic Institute of temporary “renter” changed. The entire building – mostly the old part built in the 19th century – the Aula and the Library included, belonged to the University, as often claimed by its management, throughout the entire Communist period and recognised directly or implicitly by the management of the Polytechnic Institute, too. In this dispute, the Ministry of Education or other central public authorities always attempted to negotiate with the University directly the issues regarding palace administration and to consider it “a building of the University”. The tensions between the two institutions reflected in the exchanges of letters and official memos continued until the mid-60s, when the construction of the new building of the University and then of the Polytechnic Institute headquarters on Splai Bahlui solved some of the problems generated by the lack of space. Nonetheless, the symbolical stakes of using the old wing of the palace persisted, mostly concerning the Aula and the Library, symbolical spaces of the University, without which the history of this establishment is not whole, and the palace building is impossible to understand from a functional and symbolical perspective.

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

O tradiție pierdută. Donații și donatori ai Alma Mater

Cătălin Botoșineanu*

Cuvinte-cheie: *donații, patrimoniu, Universitatea din Iași, secolul al XX-lea.*

Introducere

În fața domeniului contabil sau economic, istoricul a resimțit mereu o oarecare rețineră. Firească până la un punct, această atitudine a complexat de fapt restituțiile documentare asupra istoriei „financiare” a instituțiilor. Dinamica bugetului anual, plecând de la întocmire și mergând apoi prin execuția acestuia, dări de seamă contabile anuale sau inventarierea patrimoniului instituțional sunt teme puțin frecventate. Istoria Universității din Iași nu a făcut notă discordantă, astfel că studii pe această linie sunt puține¹. O cauză obiectivă poate fi inventariată și prin prisma modului cum, în cursul secolului al XX-lea, s-a investit în păstrarea fondurilor de arhivă. Raportarea la aceste genuri de documente este una destul de condescendentă, în directă legătură cu obiectul contabil. Cifre, calcule pe

* Arhivist dr., Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași.

¹ În istoriografia Universității din Iași, subiectul a fost unul marginal. În volumul din 1960, studiul Janetei Benditer conține câteva referințe asupra evidențelor contabile sau la bugetul așezământului, dar tratate într-o cheie ideologică, denunțând taxele împovărătoare și condițiile sociale ale studenților din anii '30 (Janeta Benditer, „Universitatea din Iași de la 1918 până la 1944”, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași*, vol. I, București, 1960, p. 268-270). Pentru perioada anterioară, excelența studiului al istoricului D. Berlescu face referire doar la istoria Palatului Universitar, în timp ce studiul lui I. Grămadă despre Universitate în perioada comunistă nu poate fi folosit. Aceeași manieră, de a reliefa taxele aplicate studenților, este utilizată și în monografia din 1985. În paginile alocate analizei studenților se revine aproape obsesiv la obligația acestora, introdusă prin *legea Iorga*, de a plăti diverse taxe școlare, evident, prezentate în contrast cu gratuitățile din epoca comunistă (cap. „Universitatea din Iași în epoca contemporană”, în *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Junimea, 1985, p. 160-165).

capitole bugetare, scăderi și registre, inevitabilul inventar al patrimoniului sunt abandonate într-un plan secund în cadrul arhitecturii unei monografii instituționale².

Constituirea arhivei Universității din Iași datorează enorm rectoratului lui Titu Maiorescu, care începând cu 1863, anul primului său mandat în funcția de rector, a organizat registratura și arhiva instituției³. Practic, modul de organizare imprimat de către Maiorescu, atât pentru Rectorat cât și pentru fiecare facultate în parte, a supraviețuit până la al Doilea Război Mondial. Documentele cele mai importante sunt constituite de procesele-verbale ale Senatului Universitar și de corespondența curentă a așezământului. În anii '80, atunci când fondul Rectorat a fost prelucrat de către angajații Arhivelor din Iași, aceștia au încercat să păstreze mare parte din sistemul de organizare instituit de creator. Odată cu finalizarea conflagrației mondiale, constituirea arhivei nu a mai respectat principiile consacrate de fondatori, documentele fiind ordonate în dosare după principii cronologice, indiferent de problema la care se refereau. Dispare practic unitatea proceselor-verbale ale Senatului, acestea fiind păstrate în aceleași dosare cu corespondența curentă.

Din perspectiva cercetării de față, în fondul Universității nu s-a constituit o arhivă financiar-contabilă în sensul contemporan al termenului. Dări de seamă sau situații centralizatoare, un inventar al mijloacelor mobile sau al patrimoniului nu sunt constituite tematic în corespondența curentă a așezământului. Doar frânturi și eşantioane ale acestor urme se pot documenta în dosarele din fondul Rectorat. De altfel, un contabil al instituției era cerut mereu în perioada interbelică, rectorul fiind gestionarul legal al finanțelor și al patrimoniului. Misiune extrem de laborioasă, întrucât un

² În monografia din anul 2010, în capitolele alocate bazei materiale, autorii au privilegiat o privire mai nuanțată asupra dimensiunii financiare sau edilitare a Universității. Cu o excepție, capitolele alocate epocii moderne, celui de-al Doilea Război Mondial și perioadei comuniste se opresc mai curând asupra edificiului și inventarului Palatului universitar sau a stațiunilor de cercetare. Pentru perioada interbelică, din perspectiva subiectului cercetării de față, se remarcă un subcapitol coerent al profesorului Ion Agrigoroaiei, care analizează cu precădere anii '30 ai secolului al XX-lea. Vezi Ion Agrigoroaiei, „Baza materială a Universității”, în Gh. Iacob, Al. F. Platon (coord.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2010, p. 369-380.

³ Profesorul Florea Ioncioaia, într-un studiu de pionierat pentru istoriografia Universității din Iași, a remarcat faptul că mandatul lui Titu Maiorescu a refondat practic așezământul academic (Florea Ioncioaia, „Titu Maiorescu și primul său rectorat la Universitatea din Iași 1863-1864”, în Gh. Iacob (coord.) *Universitatea din Iași de la modelul francez la sistemul Bologna*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p. 387-418).

Secretariat al Rectoratului a fost înființat abia prin *legea Iorga* din 1932⁴. În ședințele Senatului, dări de seamă legate de situația unor fonduri sau asupra averii Universității au fost prezentate de către rectorul în funcție, însă nu s-au păstrat decât fragmentar unele informații, nu și documentul contabil ca atare. Aceasta deși, în temeiul legii învățământului superior din 1912, art. 77 lit. A, Senatul universitar era obligat la finalul anului școlar să ofere un raport asupra modului de administrare a averii Universității⁵. Aceeași lipsă a informațiilor contabile se constată și în paginile din majoritatea *Anuarelor* Universității⁶. O excepție o constituie edițiile apărute după 1936, când sunt prezentate multe date financiare ale fondurilor și ale execuției financiare. Din această cauză, pentru mare parte din perioada studiată lipsesc documentele minimale ale gestiunii financiare.

Universitățile românești erau persoane juridice, „cu dreptul de a dobândi și a poseda”⁷. În perioada studiată, legile care reglementau domeniul învățământului superior, din 1898, 1912 și 1932, stipulau, în termeni diferiți, că universitățile beneficiază de autonomie în ceea ce privește administrarea fondurilor proprii. Senatul universităților se pronunța asupra acceptării „legatelor și donațiunilor”, urmându-se apoi procedura legală în vederea intrării în posesie. Probabil, legea contabilității a vremii menținea obligația ca aceste donații să fie avizate și de forul superior, în cazul universităților de către Ministerul Instrucțiunii. Rectorul, prin intermediul Senatului universitar, avea atribuții legale de a „administra averea proprie a Universității, conform actelor de donațiune”⁸.

Universitatea nu putea accepta donații din partea persoanelor fizice sau juridice fără aprobarea Ministerului Instrucțiunii. Circuitul aprobării presupunea întâi o discuție în Senat, apoi solicitarea acceptului Ministerului, pentru că abia în cele din urmă Universitatea să poată intra în posesia

⁴ Art. 14 din Decretul-lege relativ la organizarea învățământului superior, în Institutul de Științe ale Educației, *Antologia legilor învățământului din România*, București, 2004, p. 306. În *Anuarul* întocmit de rectorul Traian Bratu pentru perioada 1930-1935, se poate vedea impactul acestor înnoiri, fiind publicate multe date statistice pe linia bugetului și a capitolelor financiare („Situația materială a Universității”, în *Anuarul Universității Mihăilescu din Iași, 1930-1935*, Iași, 1936, p. 33-36; în continuare: *Anuar 1930-1935*).

⁵ *Antologia legilor...*, p. 142.

⁶ În articolul de față am ales să citez *Anuarele* după anii școlari pentru care au fost editate – fără a mai indica titlul exact, anul apariției, rectorul din funcție etc. Am folosit varianta electronică a acestora, regăsită pe site-ul Muzeului Universității, o inițiativă inspirată a administrației prestigioasei instituții.

⁷ Art. 53 din legea învățământului secundar și superior din 1898, în *Antologia legilor...*, p. 138.

⁸ Art. 77 din legea învățământului superior din 1912, în *Ibidem*, p. 142.

donăției. Cele mai multe din aceste opere de caritate au fost semnalate ca atare în *Anuarele* așezământului academic și în procesele-verbale ale Senatului universitar. Sunt însă și cazuri în care oferta de donație nu a mai fost consemnată⁹. Din această perspectivă, și ținând cont de lipsa periodicității *Anuarelor* Universității în prima jumătate a secolului XX, cred că un inventar al donatorilor și al marilor donații ale Universității din Iași este aproape imposibil de realizat.

Aceeași dificultate apare la evaluarea valorii efective a sumelor de bani donate, care, urmând principiul capitalizării în băncile depuse, mai mult se devalorizau decât produceau plus-valoare bugetului Universității. Apoi, pentru primele decenii ale secolului al XX-lea, din datele pe care le-am putut identifica, pare că Rectoratul Universității, în lipsa unui contabil profesionist, ținea o contabilitate în sistem de partidă simplă, care oferă o imagine doar asupra nașterii unor conturi și a tranzacțiilor curente. Abia după ce Secretariatul Rectoratului, înființat din 1932, a asistat profesionist gestiunea efectivă a fondurilor și capitolelor din bugetele anuale, în *Anuare* apar informații despre proveniența unor surse sau active financiare, calcularea profitului, corespondența între conturi, evaluarea costurilor, în esență ansamblul și dinamica relațiilor economice anuale ale Universității din Iași.

Însă, cu toate acestea, unele eșantioane legate de sume de bani, bunuri mobile, proprietăți și suprafețe de terenuri sau păduri pot fi documentate. Perioada mare de timp, prima jumătate a secolului al XX-lea, am ales-o din rațiuni care țin mai curând de epopeea prin care a trecut Universitatea, începând cu finalul celui de-al Doilea Război Mondial. Practic, o evaluare asupra donațiilor ar fi oferit o imagine incompletă dacă ignora nebuloasa care a cuprins patrimoniul Universității „Cuza Vodă” odată cu instalarea puterii comuniste. Efectele „dinamicii” acestei perioade se resimt din plin până astăzi, Universității refuzându-i-se dreptul de a intra în posesia unor case sau terenuri care i-au fost donate după cum, în alte cazuri, a fost pur și simplu depozitată de unele imobile.

Sursele cercetării de față au fost *Anuarele* publicate, cu unele intermitențe de către Universitate, și procesele-verbale ale ședințelor Senatului Universitar. Cu toate că, uneori, au fost și momente în care nu s-au mai prezentat subiectele ordinii de zi discutate în ședințele Senatului Universității; spre exemplu, *Anuarul* din 1935-1936 nu conține rezumatul acestor întâlniri. Probabil, după cum mărturisea însuși rectorul T. Bratu,

⁹ Cazul donației soților Eftușescu, o casă din str. Albineț, nr. 24, care apare doar într-o situație centralizatoare (*Anuar 1930-1935*, p. 37).

„unele chestiuni nu trebuie tratate în fața publicului mare înainte de a fi cu desăvârșire coapte”¹⁰.

În studiul de față, voi încerca să prezint o situație a donațiilor și a donatorilor fără a avea pretenția că am putut urmări exhaustiv acest capitol. Apoi, din perspectiva „execuției bugetare” a donației, nu mi-am propus să verific efectiv dacă sumele sau cărțile au intrat în evidența Universității. De altfel, cred că ar fi aproape imposibil de realizat o astfel de întreprindere în condițiile precarității surselor de natură financiar-contabilă. În același mod, a unei simple inventarieri, am procedat și în cazul mențiunilor despre donațiile unor busturi sau statui ale unor profesori, case sau suprafețe de teren, pe care nu le-am confruntat cu situația din teren. Dacă acestea mai sunt astăzi în gestiunea și în patrimoniul Universității nu a reprezentat o miză a cercetării mele.

Patrimoniul Universității până la al Doilea Război Mondial

Primele mari donații în contul Universității au debutat cu înauzurarea noului Palat universitar din Copou. Regele Carol I oferea, în 1897, așezământului academic suma de 300.000 de lei aur pentru întemeierea unui cămin studentesc și, încă o dată, aceeași sumă pentru ca Universitatea să ofere burse „studenților merituoși, dar săraci”¹¹. Numai că, și aceasta a fost o problemă recurentă pentru majoritatea donațiilor, sumele au fost plasate în „efecte publice”, astfel încât rectorul T. Bratu constata o diminuare considerabilă a valorii efective, la câteva procente din cuantumul inițial¹². Spre exemplu, în anul 1937, în fondul Carol I, în numerar, se mai regăsea o sumă de doar 9.000 de lei destinați burselor pentru studenți¹³.

La începutul secolului al XX-lea, inclusiv donațiile de cărți erau aprobate de Minister¹⁴. Cărțile sau manuscrisele erau uneori de mare

¹⁰ *Anuar 1935-1936*, p. XII. Avea în vedere disputele pe care Universitatea din Iași le-a avut atât cu Ministerul de profil, cât și cu Asociația studenților creștini din Iași, nerecunoscută oficial, în contextul unor congrese studențești și a unor violențe la care aceștia s-au dedat. Prin prezentarea deciziilor luate se relatează de fapt circuitul administrativ, poziții oficiale sau corespondența dintre instituții ale statului, care nu trebuiau cunoscute în afara cadrului oficial.

¹¹ „Situația materială a Universității”, în *Anuar 1930-1935*, p. 33.

¹² *Ibidem*. Sumele depuse în bănci produceau dobânzi, care se capitalizau la rândul lor, dar abia de la un anumit cuantum, probabil stabilit de donator, aceste dobânzi intrau în posesia Universității.

¹³ *Anuar 1936-1937*, p. 17.

¹⁴ Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Al. I. Cuza”. Rectorat, dosar 675/1903, f. 18 (în continuare: AN-Iași, fond Rectorat).

valoare, fiind nominalizate, cum era cazul lui Dimitrie Sturdza-Șcheianu, care dona patru volume din *Sama Visteriei Moldovei 1832-1836*¹⁵, sau al soției lui Dimitrie Rosetti, care oferea „darul ce consta în opera *La Grande Encyclopedie*”¹⁶. Alteori, era menționat doar numărul volumelor, cum e cazul celor 221 de cărți donate de Toma Săvescu în 1903¹⁷, sau situația din anul 1907, când, prin testament, defunctul A. Blancfort din Piatra Neamț a lăsat Universității 405 volume, 164 de broșuri și 35 de fascicule¹⁸. O altă mare donație constând în cărți a fost făcută de către Alexandru Filipescu, în anul 1907¹⁹.

În 1906, profesorul P. Poni a donat suma de 25.000 de lei, strânsă din subscripții legate de sărbătorirea propriului jubileu, pentru înființarea unui fond de ajutorare a studenților săraci și merituoși²⁰. Pare a fi prima donație de valoare primită de Universitatea din Iași și cea care a deschis această soluție a unor fonduri, în care să fie capitalizate și alte sume, plus dobânzile aferente, și care să se afle la dispoziția Senatului și a rectorului în vederea asistenței studenților fără mijloace.

O altă variantă de ajutor primit de Universitate a fost aceea a subscripțiilor sau donațiilor pentru realizarea grupurilor statuare din fața Palatului universitar. În acest caz, respectivele donații erau gestionate de către asociațiile implicate și nu prin bugetul Universității. În anul 1910, Primăria capitalei trimitea Universității suma de 4.000 de lei în vederea completării fondurilor necesare finalizării statuii lui Mihail Kogălniceanu²¹. În același an, Comandantul Garnizoanei Iași dona suma de 2.000 de lei pentru fondul care urma să stea la baza inaugurării unui cămin studentesc la Iași²². Sunt

Donația d-nei A. Rosetti era aprobată inițial în Senatul Universității care, ulterior, solicita Ministerului să aprobe intrarea cărților în gestiunea Bibliotecii universitare.

¹⁵ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 678/1903, f. 2

¹⁶ *Anuar 1903-1904*, p. 36.

¹⁷ *Ibidem*, p. 7.

¹⁸ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 715/1906, f. 63

¹⁹ *Anuar 1906-1908*, p. 29.

²⁰ *Anuar 1904-1906*, p. 48. Primul student meritoriu stipendiat cu suma de 300 de lei din fondul Petru Poni a fost tânărul, pe atunci, N. Costăchescu, viitorul profesor și om politic (*Anuar 1906-1908*, p. 18).

²¹ Era o sumă, se pare, importantă întrucât, în scrisoarea de mulțumire, rectorul îl invita pe primarul Bucureștilor să asiste la dezvelirea proiectată a avea loc în mai 1911 (AN-Iași, fond Rectorat, dosar 750/1909, f. 11). Pentru contextul și avaturile dezvelirii statuii lui Mihail Kogălniceanu din fața Palatului universitar, vezi: Liviu Brătescu, „Un moment de reconciliere politică? Câteva considerații cu privire la inaugurarea statuii lui Mihail Kogălniceanu din Iași”, în *Historia Universitas Iassiensis*, I, 2010, p. 113-130.

²² AN-Iași, fond Rectorat, dosar 750/1909, f. 40. Din scrisoarea de mulțumire nu reiese dacă în nume personal sau al Garnizoanei.

greu de identificat toți donatorii Universității, cel puțin cei care au susținut realizarea acestui edificiu pentru studenți. În cazul celor care au donat bani sau alte mijloace materiale, se pare că exista o Carte de Aur a Căminului Studențesc²³. Din nefericire, acest document nu s-a mai păstrat în arhiva Universității.

La începutul epocii interbelice, în condiții foarte grele, Universitatea a primit, din partea Băncii Naționale a României, suma de 200.000 de lei pentru a face posibilă realizarea visului existenței unui cămin pentru găzduirea studenților²⁴. Acest ajutor a atras și altele. În mai 1919, Federala Băncii Populare a donat suma de 10.000 de lei²⁵, iar în septembrie, Banca Marmorosh Blank și Banca Generală Română au donat 15.000, respectiv 5.000 de lei²⁶. Și Sindicatul Întreprinderilor din Tg. Frumos a oferit suma de 5.000 de lei, intermediarul donației fiind profesorul A. Cardaș²⁷. Instituții bancare sau organizații dintre cele mai inedite au venit în ajutorul realizării acestui ideal, care devenea prioritar odată cu creșterea numărului studenților după Marele Război.

În contextul dificil al primilor ani interbelici, Universitatea, prin fondurile de la bugetul central, dar și prin cele proprii, a reușit să achiziționeze multe imobile din proximitatea Universității, de pe străzile Carol, Toma Cozma și Lascăr Catargi, pentru nevoile tot mai mari pe care le resimțea, atât pentru spațiile didactice, cât și pentru cele destinate găzduirii studenților. Cred că o mențiune, fie și ca ipoteză de lucru, asupra destinului Căminului studențesc trebuie făcută. Fondul căminului era cel mai întrebuințat dar și alimentat, în mod constant, de majoritatea donațiilor instituțiilor administrative ale Moldovei. Însă din acești bani era achitată practic întreținerea locațiilor, utilitățile, curentul electric, achiziția logisticii necesare cazării celor câteva sute de studenți, precum și salariile personalului de serviciu. În cele trei legi ale învățământului superior, din perioada analizată, așezămintele academice nu aveau menționată în buget întreținerea Căminului studențesc, precum liceele internat sau seminariile pedagogice.

²³ Rectorul C-tin Stere invita pe donatori de a se înscrie în această Carte de Aur; de asemenea, în altă scrisoare de mulțumire, era făcută mențiunea că aceștia vor fi înscrși de Universitate (AN-Iași, fond Rectorat, dosar 809/1913, f. 78, 79).

²⁴ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 893/1918, f. 83. În scrisoarea de mulțumire, Senatul a decis să însereze și adagiul: „Această donațiune nădăjduim că va sluji ca o frumoasă pildă demnă de imitat și de celelalte instituții financiare”.

²⁵ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 893/1918, f. 91.

²⁶ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 893/1918, f. 104.

²⁷ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 893/1918, f. 85.

Universitatea gestiona, în 1919, suma de 1 milion de lei prin fondurile deținute. Situația nu era chiar una încurajatoare, în octombrie 1919, într-o ședință a Senatului Universității, s-a discutat asupra modului extrem de dificil în care rectorul era nevoit să administreze „averea proprie” a Universității. De asemenea, fondurile strânse pentru funcționarea Căminului studențesc puneau aceeași problemă a gestiunii profesioniste. Concluzia Senatului era reiterarea cererii către Ministerul de profil în vederea aprobării în buget a unui contabil²⁸. Probabil, în vederea administrării coerente și mai ușoare a fondurilor, se înscrie decizia din anul 1922, prin care toate sumele deținute de Universitate și gestionate prin Banca Națională au fost transferate către Banca Iașilor²⁹.

Fondurile pentru funcționarea căminelor Universității au devenit „cele mai căutate” de donatori. În octombrie 1919, Biroul Ministerului Bucovinei comunica Universității din Iași că administrația Bucovinei dona cinci vagoane de lemne de foc și un ajutor financiar studenților bucovineni și ardeleni din căminul studențesc³⁰.

În 1922, Banca Iașilor dona suma de 20.000 de lei căminului studențesc³¹. Și județul Soroca înștiința că, în bugetul pe anul 1922-1923, prevăzuse suma de 25.000 de lei pentru întreținerea căminului studențesc. Testamentul și implicit donația V. I. Praja erau acceptate de Senat în aceea ședință din 8 mai 1922³². Evenimentele legate de agitațiile studențești din decembrie 1922 au precipitat și transcrierea proceselor-verbale. Așa încât, în procesul-verbal al ședinței din 5 decembrie 1922 a Senatului, apare mențiunea legată de o donație de 500.000 de lei a M.S. Regina, pentru „căminuri”³³. Cum în aceea perioadă funcționarea Universității a fost perturbată de violențele studențești, *Anuarul* nu a mai fost editat, din acest motiv nu se poate confirma informația. La fel de probabilă este și ipoteza ca donațiile familiei regale să nu mai necesite aprobările ministeriale aferente.

În toamna anului 1924, Prefectura Botoșani dona suma de 5.000 de lei pentru căminele studențești³⁴. Tot în aceeași ședință a Senatului din

²⁸ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 893/1918, f. 109. Informația despre un contabil-casier al Universității apare, cred pentru prima dată, în anul 1927 (*Anuar 1926-1928*, p. 34).

²⁹ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 1004/1922, f. 46 v.

³⁰ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 893/1918, f. 114. Nu era specificată suma de bani.

³¹ AN-Iași, fond Rectorat, 1004/1922, f. 35.

³² AN-Iași, fond Rectorat, 1004/1922, f. 46 v.

³³ AN-Iași, fond Rectorat, 1004/1922, f. 172.

³⁴ *Anuar 1924-1925*, p. 23. Suma nu era mare, în acel an universitar studenții plăteau suma de 100 de lei taxă pentru fondurile căminelor. Studenții care nu mai primeau locuri în cămin, locuind în oraș, primeau o bursă de 800 de lei.

4 octombrie 1924, Prefectura județului Iași oferea suma de 30.000 de lei pentru completarea fondului de carte al căminelor studențești. La 6 decembrie, Prefectura Iași revenea, bugetând șase burse de 500 de lei pentru unii studenți merituoși ai facultăților de științe și litere. Explicația acestui gest constă în faptul că asupra studenților celorlalte facultăți planau suspiciuni legate de recente dezordini provocate de mișcările studențești. La 9 mai 1925, Banca Românească din Iași a donat suma de 20.000 de lei pentru nevoile căminelor și ale cantinei. Prefectura Iași a revenit, în mai 1925, mărinind suma donată la 40.000 de mii de lei³⁵.

În vara anului 1925, în cămine se decisese a fi cazați doar studenții bolnavi, orfani și cei transnistreni, urmând a le fi sistate plățile ajutorului de 1.000 de lei lunar. Cu toate acestea, din fondul Regele Carol³⁶ și din donația primăriei Tecuci de 10.000 de lei, rectorul urma să decidă tipul de ajutor acordat acestor studenți³⁷. În fiecare an academic, zeci de studenți nevoiași au primit ajutoare în bani din aceste fonduri, de ordinul sutelor de lei, alocările fiind aprobate de Senatul Universității. Sume mai mari, de ordinul miilor de lei, urmau să primească studenții bolnavi care erau internați în spitale.

În anul școlar 1924-1925, situația fondurilor particulare ale Universității era următoarea: fondul căminului, fondul Carol I, fondul Universitar, fondul P. Poni, fondul N. Leon, fondul I. Teodorescu, fondul Gurie – Cuza – Șumuleanu, fondul Studenților basarabeni, fondul studenților căzuți pentru patrie și fondul pentru ajutorul studenților. Suma totală era însumată la jumătate de milion de lei. După cinci ani de administrare și, de fapt, de existență a Căminului studențesc, suma din 1919 era, așadar, înjumătățită. Fondul căminului și fondul Carol I erau cele mai consistente, cu sume de 342 de mii de lei, respectiv 119 mii de lei³⁸. În aceste fonduri nu se regăseau efectiv bani lichizi, ci, pe lângă numerar, erau și „efecte de bancă, de casă, legatul Regele Carol I, cupoane, bonuri valorice, bilete ale Băncii Naționale, titluri”³⁹. Majoritatea fondurilor aveau prevăzute

³⁵ *Ibidem*, f. 39

³⁶ În noiembrie 1919, suma din fondul Carol I destinată ajutorării studenților fără mijloace era de 500.000 de lei (AN-Iași, fond Rectorat, dosar 893/1919, f. 123 v.).

³⁷ *Anuar 1924-1924*, p. 41.

³⁸ *Ibidem*, p. 48. Din fondul căminului, în decembrie 1926, Senatul decisese să împrumute suma de 100.000 de lei Comisiei căminelor pentru acoperirea cheltuielilor legate de instalarea Căminului în clădirea fostului Penitenciar (*Anuar 1926-1928*, p. 29).

³⁹ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 1004/1922, f. 4-7. Erau inventariate fondurile Universității în cadrul ședinței Senatului din 30 ianuarie 1922. Unele sume de bani se „ascundeau” de fapt în spatele unor formulări și termeni financiari care se lasă greu identificați. E cazul unor „legate sau efecte care erau scoase la sorți și transformate”, situație pe care încă nu o pot lămurii suficient.

condiția capitalizării, practic Universitatea putând beneficia doar după un număr de ani de dobânzile din aceste conturi.

Doar o privire atentă, în sensul contabilității vremii și a proprietății termenilor contabili pot revela o imagine a resurselor Universității. Situația nu era deloc una încurajatoare, întrucât rectorul solicita, în cadrul unui apel public, adresat „către autorități, instituții financiare, bănci, capitaliști, cerând concursul fiecăruia pentru adunarea fondurilor necesare zidirii de Căminuri pentru studenți și studentelor universitare”⁴⁰.

Oricum, în ponderea ajutorului acordat studenților, contribuția statului român era consistentă, o sumă de 1,1 milioane de lei fiind alocată de Minister pentru burse studenților, în timp ce din celelalte fonduri ale Universității o sumă de aproximativ 30.000 de lei era alocată unor studenți săraci sau bolnavi. Uneori, ajutoare în bani erau acordate și unor studenți care plecau la burse în străinătate, cazul lui Gh. Duzinchevici care primea 3.000 de lei pentru plecarea în Polonia din fondul Carol I⁴¹. La fel de adevărat este și faptul că din fondurile universitare sume de bani au fost alocate și unor studenți merituosi, de obicei de la Medicină, pentru a-și putea imprima lucrările de doctorat. Lista acestor studenți era prezentată în paginile *Anuarului* Universității.

În 1926, Prefectura Botoșani a trimis un ajutor de 5.000 de lei pentru „Căminurile studențești”⁴². În mai 1927, Senatul mulțumea Băncii Românești pentru donația sumei de 20.000 de lei pentru fondul „Căminurile studențești”⁴³. Tot în ședința aceluși Senat, se lua notă de oferta făcută de văduva profesorului de matematică, C. Climescu, fostul rector al Universității, care dona așezământului dulapurile și cărțile fostului soț. Și alte donații private au suplinit nevoile căminelor. Spre exemplu, prin testament, T. Andronescu din București dona suma de 47.000 de lei pentru comisia căminelor⁴⁴.

În anul 1929, casierul-contabil al Universității, Th. Motaș, a inventariat fondurile universitare, rezultând⁴⁵:

- fondul P. Poni, format în 1906, destinat premierii lucrărilor originale și ajutorării studenților;
- fondul universitar, format din 1903, din cotizațiile benevole ale profesorilor, fără o destinație precisă a fondurilor;

⁴⁰ AN-Iași, fond Rectorat, 1004, f. 4 v.

⁴¹ *Anuar 1929-1930*, p. 30.

⁴² *Anuar 1926-1928*, p. 31.

⁴³ *Ibidem*, p. 34.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 42.

⁴⁵ O situație a acestor fonduri, sumele în numerar, efecte și dobânzi este prezentată detaliat în *Anuarele* Universității după anul 1935.

- fondul I. Teodorescu, format din 1921, destinat ajutorării studenților săraci;
- fondul Arh. Gurie – A. C. Cuza – Șumuleanu, destinat ajutorării studenților creștini lipsiți de mijloace;
- fondul Studenților basarabeni, creat de ostașii de pe frontul din Moldova, destinat scopurilor culturale;
- fondul N. Leon, în uz din 1921, destinat ajutorării studenților creștini lipsiți de mijloace;
- din acel an, urmare a donației familiei, era înființat fondul I. V. Praja, care era compus din sume în numerar, dar și din titluri bancare, 60% urmând a fi destinat Universității, restul urmând a fi împărțit între Societatea pentru învățătura poporului român și Reuniunea femeilor române⁴⁶; în donația Praja intra și o casă din str. Păcurari⁴⁷.

O altă donație consistentă a făcut-o profesorul V. Buțureanu, care, la moartea soției și a cumnatei sale, a donat Universității suma de 2 milioane de lei, câte un milion pentru Facultatea de Științe și Facultatea de Medicină, donațiile urmând a purta numele „Natalia și Vasile Buțureanu”, respectiv „Doctora Olga Bignon Conta”⁴⁸. Renta anuală era de 5%, urmând a fi destinată unei burse pentru studenți care își pregăteau doctoratul la cele două facultăți. Donația era înregistrată la Tribunalul Iași, și în conformitate cu art. 99 din lege, Rectorul urma să solicite Ministerului să aprobe decretul regal, pentru ca donația să poată fi primită de Universitate⁴⁹.

În al doilea deceniu interbelic, ritmul donațiilor a fost la fel de susținut. Sumele sunt însă mai mari, dar sunt probabil influențate de inflație. Un moment important în evoluția financiară a Universității se consumă odată cu *legea Iorga* din anul 1932, când sumele de la Minister nu mai erau virate pe capitole financiare. Se aloca o sumă fixă, în realitate doar o parte a acesteia, din care Universitatea urma să achite toate costurile logistice. În cele mai multe din situații, funcționarea laboratoarelor, seminariilor, a clinicilor sau a „speselor de cancelarie” a fost susținută din taxele colectate de la studenți⁵⁰. În afară de taxele de examen, restul taxelor plătite de studenți urmau să intre în contul funcționării și administrării Universității. Au fost însă și excepții de la această regulă. Rectorul

⁴⁶ *Anuar 1928-1929*, p. 35.

⁴⁷ *Anuar 1930-1935*, p. 37. În situația statistică realizată, sunt oferite și evoluțiile financiare din fondurile universitare în anii 1930-1934.

⁴⁸ *Anuar 1928-1929*, p. 36.

⁴⁹ *Anuar 1929-1930*, p. 21. Î.D.R. nr. 705 a fost publicat în *Monitorul Oficial* din 12 martie 1930.

⁵⁰ *Anuar 1930-1935*, p. 44.

Traian Bratu a constatat cu amărăciune că veniturile profesorilor, reduse de tăierile operate de Guvern în anii crizei economice, au fost suplimentate din aceste taxe⁵¹.

În 1930, Prefectura județului Iași dona iarăși Universității suma de 40.000 de lei pentru studenții săraci din județul Iași, banii fiind împărțiți celor patru facultăți⁵². În urma convenției dintre Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică din Iași și Universitate, prin care se accepta, ca pe terenul proprietate a Universității din Iași, să fie instalat „Ștrandul Iașilor”, se stipula ca 20% din venitul net al funcționării să fie destinat amenajării și întreținerii grădinii botanice a Universității⁵³.

În alte cazuri, persoane private donau Universității imobile proprii, cum e cazul familiei Mina Savel din Bacău, care își dona locuința proprie din str. Vulturi, rectorul P. Bogdan semnând la Tribunalul din Bacău actul de donație⁵⁴. Câteva luni mai târziu, acesta dona și titluri în valoare de 49.000 de lei. Aneta Mina Savel, soția acestuia, a ales să urmeze gestul soțului său și, în acel an, a oferit Universității o creanță în litigiu, în valoare de 200.000 de lei⁵⁵.

În relația cu Universitatea, Primăria Iași a fost un actor activ în piața schimburilor de terenuri. În 1932, în urma inundațiilor care au cuprins albia inundabilă a Bahluiului, administrația ieșeană a solicitat terenul de 12 ha din Păcurari, deținut de Universitate, urmând ca în schimb să ofere cele 25 ha din Copou⁵⁶. În ședința Senatului din iulie, urmare și a avizului favorabil al profesorului facultății de științe A. Cardaș, Universitatea a acceptat schimbul.

În 1932, fiica profesorului N. Leon dona Universității suma de 100.000 de lei în titluri, în vederea completării fondului deschis de tatăl ei, profesorul N. Leon⁵⁷. Fondul, deschis imediat după război, era destinat ajutorării studenților nevoiași de la Facultatea de Medicină, dar doar după capitalizarea sumei de 100.000 de lei. Practic, în tot acest răstimp, rămăsese neîntrebuințat, în fond regăsindu-se suma inițială, de 22.000 de lei.

⁵¹ *Ibidem*, p. 47. Din anul 1933-1934, și din taxele de examen erau colectați în fondul universitar 30% din sumă.

⁵² *Anuar 1929-1930*, p. 20.

⁵³ *Ibidem*, p. 30.

⁵⁴ *Anuar 1930-1935*, p. 143. Î.D.R. nr. 250 din 29 ianuarie 1932 de acceptare a donației este publicat în *Monitorul Oficial* din 6 februarie 1932.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 145.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 149.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 157.

Din sfera donațiilor cu valoare de simbol, se înscrie cea a sorei istoricului A. D. Xenopol, Lucreția, care dona Universității bustul de bronz a fostului rector, creație a sculptorului Richard Hette⁵⁸. În același registru, a fost și inițiativa lui Alice P. Giurgea Negrilești, care dona Universității, în anul 1935, bustul de marmură al fostului profesor și „prim rector” al Universității, Ion Strat, tatăl donatoarei⁵⁹.

Un interes deosebit l-a trezit un alt proiect al elogierii unor vechi profesori. Banca Românească, sucursala Iași, a depus suma de 1 milion de lei destinată realizării grupului statuar Conta – Maiorescu – Xenopol⁶⁰. Arhitectul I. Pompilian, cel care era și dirigintele lucrărilor de extindere a palatului universitar, era cooptat în comisia universitară care să se ocupe de realizarea statuilor. Lucrările urmau să fie realizate de către sculptorul C-tin Baraschi și arh. C. Rădulescu

În istoria patrimoniului imobiliar al Universității din Iași, un act important îl constituie donația lui Gheorghe Sion, doctor în Drept al Universității Sorbona, fost prim procuror al Curții de Apel și doctor *honoris causa* al Universității din Cluj. Acesta, în 1935, dona facultății de drept din Iași vila sa din Slănic Moldova. Actul de donație, autentificat la Tribunalul Iași, trebuia să fie urmat de publicarea decretului regal de acceptare a donației⁶¹. Urmare a acestui gest de mărinimie, Senatul Universității Mihăilene, pe baza propunerii facultății de drept, a aprobat acordarea diplomei de „Doctor honoris causa” donatorului.

Banca Națională a României, cu ocazia centenarului Universității Mihăilene, a pus la dispoziție suma de 100.000 de lei pentru crearea unui fond de asistență socială și culturală a studenților⁶². Exemplul nu a rămas singular, persoane private donând sume importante, cumulând 100.000 de lei, formând un fond care va purta numele de fondul Centenar⁶³. Cele mai semnificative sume donate au aparținut lui C. Ursache Galați, 25.000 de lei, și arh. D. Pompilian, 22.000 de lei⁶⁴.

Nu doar donațiile au suplimentat fondurile. Universitatea a plasat sume de bani drept acțiuni la unele societăți ieșene. De exemplu, 50.000 de lei, din sumele neplasate la fondurilor universitare, erau trecute drept

⁵⁸ *Ibidem*, p. 164.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 180. E vorba de memoria instituțională a Universității, care îi acordă profesorului I. Strat această calitate, cu toate că, în prima ședință a Senatului Universității din Iași, președinte provizoriu a fost ales Filaret Scriban.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 174.

⁶¹ *Ibidem*, p. 177.

⁶² *Ibidem*, p. 178.

⁶³ Lista și sumele donate în: *Ibidem*, p. 53.

⁶⁴ *Anuar 1936-1937*, p. 17.

acțiuni în contul Societății comunale de electricitate Iași⁶⁵. Universitatea era debitoare la Casa de Economii și Cecuri Poștale cu suma de 15 milioane lei, pentru rate și dobânzi contractate în perioada 1931-1932, în vederea construcțiilor la sediul Palatului universitar. În consecință, taxele și încasările din anul 1933-1934 erau depuse în conturile băncii⁶⁶. Din taxele încasate de la studenți, în anii școlari 1933-1935, 30% au reprezentat suma de 1 milion de lei, care era destinată întregirii fondului universitar, de unde se achitau facturile la iluminat, combustibil, întreținerea sediilor, dar și editarea revistelor Universității⁶⁷.

Studenții au participat efectiv la susținerea funcționării administrative a Universității. În principal, fondul căminelor și cel destinat măririi Palatului universitar au beneficiat de pe urma solidarității studenților⁶⁸. În baza art. 16 din *legea Iorga* și a legii speciale din mai 1933, la Universitatea din Iași, toți studenții urmau să achite la casieria instituției sumele de: 100 de lei cotă pentru garanția împrumutului CEC; 350 de lei pentru întreținerea palatului universitar; 50 de lei pentru fondul asistenței medicale a studenților⁶⁹. Se completa în acest fel, începând cu anul 1934, „bugetul administrativ pentru întreținerea Universității”. La fel, din taxele de examene, prevăzute inițial a fi încasate de profesori, se încasau procente în acest buget. După 1936, taxele de examen au fost vărsate în întregime în fondul universitar⁷⁰.

Suma strânsă anual din taxa colectată de la studenți pentru fondul de construcții era de 1,5 milioane de lei⁷¹. Mai erau în uz încă trei fonduri unde se capitalizau diferitele taxe și donații, fondul universitar, fondul căminelor și cel de întreținere a Universității. Din fondul universitar, uneori Senatul universitar era solicitat să acorde și ajutoare văduvelor profesorilor universitari. Universitatea a trecut cu mari eforturi și sacrificii prin perioada de criză economică. Ministerul viza tăierea finanțării la catedrele suplinate, dar, în principal, anii de criză au presupus tăieri consistente de fonduri, de exemplu, în anul 1934 fiind suprimată suma de 6,5 milioane de lei.

⁶⁵ *Anuar 1924-1925*, p. 26.

⁶⁶ *Anuar 1930-1935*, p. 164.

⁶⁷ *Annales Scientifiques de l'Université de Jassy* și *Revista „V. Adamachi”* (*Ibidem*, p. 43).

⁶⁸ Pentru o imagine coerentă a efortului acestora în mărirea Palatului universitar, vezi: Dan Constantin Măță, „Din istoria Universității Interbelice: inaugurarea «Palatului» Facultății de Drept”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, II, 2011, p. 103-120.

⁶⁹ *Anuar 1930-1935*, p. 169.

⁷⁰ *Anuar 1936-1937*, p. 17.

⁷¹ *Anuar 1937-1938*, p. 55.

În ciuda acestor impedimente, ajutoarele au continuat. Profesorul Cristea Otin dona în rentă suma de 20.000 de lei⁷². În martie 1938, ministrul de Externe al Franței, la propunerea ambasadorului francez la București, dona cinci lăzi cu cărți „de mare valoare literară și științifică”⁷³. Apropierea războiului, apoi anii conflagrației au anulat practic orice idee de ajutor privat acordat Universității.

În contextul interbelic al Universității din Iași însă, o mențiune trebuie făcută despre patrimoniul existent la Chișinău și în Basarabia. Succesiv, în 1927 și 1933, Universitatea din Iași a deschis la Chișinău două facultăți, cea de teologie și cea de agronomie. În urma refugiului, în primul rând, arhiva acestora s-a pierdut, un impediment semnificativ în documentarea unui inventar al imobilelor, locațiilor sau terenurilor deținute de Universitate, prin cele două facultăți. Patrimoniul acestora era format nu doar spațiile date în administrare, ci și din imobile achiziționate sau donate pentru uzul profesorilor și studenților. Este un subiect de cercetare, care poate oferi o imagine a modului în care diriguitorii Basarabiei interbelice au întâmpinat cele două edificii academice. Indicii și piste fertile pentru această cercetare găsim în lucrările regretatului istoric basarabean Gheorghe Palade⁷⁴.

Patrimoniul Universității la începutul epocii comuniste

După 1945, pe lângă chestiunile legate de epurări, de revenirea din refugiu, de soarta facultăților de la Chișinău și Cernăuți, de diferendul legat de folosirea spațiului Palatului universitar de către Institutul Politehnic, pentru Universitatea din Iași a apărut o problemă la fel de stringentă, cea a patrimoniului. În anii instalării comunismului, chestiunea proprietății a devenit o problemă de supraviețuire pentru persoane private, care se aflau în situația de a vinde pe prețuri derizorii sau de a-și dona părți din suprafețele de teren pentru a se încadra în limitele impuse de noul model de cetățean, inevitabil unul pauper și exploatat. În acea lume, Universitatea din Iași a trebuit să asume roluri extrem de dificile și să accepte pierderea unor imobile sau a unor suprafețe de teren.

Cazurile pe care voi încerca să le prezint nu reprezintă un inventar exhaustiv al dinamicii patrimoniului Universității în perioada anilor 1945-1950. Mai degrabă am încercat să semnaliez o problemă și să-i dau

⁷² *Ibidem*, p. 60.

⁷³ *Ibidem*, p. 61.

⁷⁴ Gheorghe Palade, *Integrarea Basarabiei în viața spirituală românească 1918-1940. Studii*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2010.

un contur din perspectiva istoriei patrimoniului Universității, nicidecum să suplinesc, eventuale și, cred, necesare documentări pentru potențiale cazuri de retrocedări. De altfel, aceste informații se regăsesc în dosarele constituite de administrația Universității și în corespondența cu ministerul de profil, care finalmente bloca donațiile și le retrimitea Ministerului Agriculturii. Dacă o astfel de informație era trimisă și către organele represive ale statului, care aveau astfel imaginea posibililor mari proprietari, este o investigație care ar merita realizată. Și acest lucru pentru că nu doar profesorii universitari donau suprafețe de pământ, ci și persoane din afara spațiului academic. În funcție de modul cum au evoluat principiile reformelor proprietății după anul 1990, probabil că administrația succesivă a Universității a evaluat diferit subiectul.

Sunt cel puțin trei mari tipologii în care se poate încadra evoluția imobilelor sau ale terenurilor din proprietatea Universității, precum și cele care puteau deveni potențiale donații.

În primul rând, Universitatea a pierdut anumite imobile și locații exterioare Iașului. În ședința Senatului Universitar din mai 1948, conducerea instituției ajunsese la o concluzie dramatică: „Senatul, examinând situația bunurilor Universității, constată că aproape toate au trecut în patrimoniul Asociației studențești”⁷⁵. Centrul de Asistență Studențească, înființat în urma legii asistenței studențești nr. 319 din decembrie 1947, avea drept sarcină să administreze căminele și cantinele studențești, inclusiv alte forme de ajutorare ale studenților, care astfel ieșeau de sub tutela administrației universitare. Președintele Centrului din Iași era profesorul Jean Livescu iar, în primă instanță, acesta a cerut ca Centrul să devină proprietar al imobilelor Universității⁷⁶. Situația juridică a multor dintre aceste foste spații ale Universității din Iași a rămas încă o necunoscută.

Astfel, donația Sion din anul 1935, vila din localitatea Slănic Moldova, a fost cedată temporar către centrul studențesc. Universitatea a consimțit la semnarea unei convenții cu Centrul Studențesc prin care ceda spre folosință vila Sion⁷⁷. La fel, o altă pierdere importantă, dar pe care nu o pot data încă, a constituit-o imobilul din Gura Humorului, proprietatea facultății de teologie⁷⁸. Era un imobil care avea 40 de

⁷⁵ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 35/1947, f. 40. Singurul imobil rămas era cel din Gura Humorului.

⁷⁶ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 49/1947, f. 316.

⁷⁷ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 49/1948, f. 316.

⁷⁸ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 35/1947, f. 40, f. 52. Intrase în proprietatea Universității din 1941, *Monitorul Oficial* nr. 306/29 decembrie 1941, p. 8056. Cazul acestui imobil este unul complicat, fiind în directă legătură cu pierderile teritoriale din anul

camere, era folosit pentru tratarea afecțiunilor pulmonare, iar în luna mai 1948, Centrul de Asistență Studențească îl solicita pentru a fi folosit drept casă de odihnă⁷⁹. Situația a fost oarecum tergiversată, întrucât, în anul următor, rectorul J. Livescu aproba cedarea, „din localul casei noastre de odihnă de la Gura Humorului”, a unui motor care producea electricitate⁸⁰. De altfel, în aceeași logică a deținerii imobilului, se poate evalua și solicitarea adresată administrației județului Câmpulung, prin care Universitatea cerea construirea unui pod peste râul Moldova, astfel încât imobilul să poată fi folosit, în contextul în care fusese reparat și amenajat.

În a doua categorie, pot fi încadrate intențiile de donații, rămase nerealizate. Este cazul donației Verei Myller, profesor al facultății de științe, soția fostului rector din perioada epurării, care dorea să doneze o generoasă suprafață de teren, de 50 de hectare, situată în comuna Movileni⁸¹. În urma intervenției Ministerului Agriculturii și Domeniilor, terenul nu a fost primit de către Universitate⁸². La fel, o donație de 18 hectare de pădure din comuna Golăiești, donație încercată de Lucreția Ioan, proprietara moșiei Bran, nu a fost acceptată⁸³.

O a treia categorie o reprezintă imobilele date în folosirea Universității de către statul român, cum a fost cazul unor case din Iași trecute în patrimoniul statului, prin decizii de expropriere cel mai probabil, în anul 1948⁸⁴. Aceste imobile erau date în folosința Centrului de Asistență Studențească, printr-o decizie a Ministerului Învățământului Public, din 25 septembrie 1948⁸⁵. Este greu de realizat o listă a acestor locații, dar cele mai importante pot fi identificate. Erau imobile din str. Pușkin, cum era Casa Velciu, Calea 23 August (b-dul Copou), cazul Casei Jora⁸⁶. În aceeași logică se înscriu și casele expropriate și declarate de utilitate publică, ulterior preluate de către Centrul de Asistență Studențească, imobile din străzile Păcurari, Ralet, Lascăr Catargi sau din b-dul Copou⁸⁷.

1940 și refugiarea așezămintelor academice din Bucovina și Basarabia. Inițial, imobilul fusese în proprietatea facultății de teologie din Cernăuți, apoi, prin coexistența la Suceava a celor două facultăți de teologie refugiate, din Chișinău și Cernăuți, Universitatea din Iași primise imobilul.

⁷⁹ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 6/1948, f. 69.

⁸⁰ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 7/1949, f. 12.

⁸¹ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 5/1948, f. 699. Înștiințarea Ministerului a fost dezbătută în ședința Senatului din 22 mai 1948 (AN-Iași, fond Rectorat, dosar 35/1947, f. 39).

⁸² AN-Iași, fond Rectorat, dosar 7/1948, f. 73-74.

⁸³ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 61/1948, f. 34-35.

⁸⁴ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 49/1948, f. 3.

⁸⁵ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 49/1948, f. 2.

⁸⁶ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 7/1949, f. 333-342.

⁸⁷ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 49/1948, f. 3.

În această categorie au intrat și locuințe ale unor persoane private, dar un eșantion important era constituit de imobilele diverselor asociații care au funcționat în perioada interbelică. Aceste imobile, pe lângă Universitate, au fost atribuite atât Institutului Politehnic cât și celui Agronomic⁸⁸.

Totuși, în această perioadă au fost acceptate unele donații, cum ar fi de exemplu Casa Balmuș, din Aleea Ghica Vodă nr. 40, devenită după preluare casa de oaspeți a Universității⁸⁹. Imobilul a fost preluat inițial de Comitetul Provizoriu al Sfatului Popular Iași, însă Universitatea a solicitat, sprijinită de Ministerul Educației, să reîntre în posesia donației⁹⁰. Oricum, situația a fost gestionată în funcție de particularitățile fiecărui caz în parte. Doar o analiză în detaliu a documentelor fiecărei donații sau exproprii, dublată de o cercetare de teren solidă, poate revela o situație mai apropiată de ceea ce ar putea constitui un inventar al patrimoniului Universității în primii ani regimului comunist.

Concluzii

Subiect complicat și complex în același timp pentru istorici, profilul financiar al Universității din Iași are încă multe necunoscute. Gestionarea bugetului anual sau a execuției efective, evoluția și utilizarea fondurilor universitare, dinamica patrimoniului imobil al Universității din Iași constituie încă spații revendicate parțial în istoriografia așezământului. Cum am văzut, analize de specialitate ale economiștilor sau ale juriștilor pot întregi perspectiva istorică, care, în acest moment, poate este afectată de privilegierea unor acumulări cantitative fără a fi semnificate coerent. Probabil gestionate mult timp de către Rectorat în sistem de partidă simplă, datele contabile și financiare ale așezământului capătă o altă dinamică după angajarea unui contabil și a unui secretar al Universității.

Imaginea pe care, probabil, o avem mulți dintre noi despre funcționarea cu resurse de la bugetul central a Universității din Iași trebuie să fie limitată doar la perioada comunistă. Donații, taxe școlare, fonduri care urmau să capitalizeze dobânzi, plasamente, deci un întreg arsenal financiar, complicat și laborios în același timp, au completat an de an bugetul așezământului academic. Mereu insuficient, trezind de multe ori angoase provinciale⁹¹, administrarea finanțelor Universității a cunoscut ipostaze

⁸⁸ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 49/1948, f. 30.

⁸⁹ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 35/1948, f. 41.

⁹⁰ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 7/1949, f. 168, 431.

⁹¹ Leonidas Rados, „Complexul provincial în viața academică interbelică. Cazul Universității din Iași”, în *Archiva Moldaviae*, III, 2011, p. 103-124.

care au mers de la deficite insurmontabile la excedente bugetare, mai ales în perioada 1936-1938. O lectură profesionistă a domeniului este greu de realizat, în contextul unor surse fragmentare și incomplete. Apoi, simpla enumerare a unor sume din fondurile gestionate de Universitate sau donate nu dau seama în mod real de execuția financiară efectivă. Așa cum am văzut, administrația universitară intra anevoios în posesia sumelor de bani. În unele cazuri, din quantumul inițial, valoarea încasată era limitată la câteva procente. Abia după angajarea unui contabil și numirea Secretariatului Rectoratului, în deceniul al patrulea al secolului al XX-lea, în dările de seamă oficiale sunt prezentate date mai coerente în privința realităților financiare ale administrației academice.

În bani, sumele donate au oscilat între câteva sute de lei și jumătate de milion de lei. Sigur, pentru perioada primei jumătăți a secolului al XX-lea, importantă este perioada de referință, dar un etalon uniform al comparației poate fi identificat ușor. Cele mai multe din resurse au fost consumate de idealul realizării Căminului universitar. Un ideal care a frământat societatea românească și factorii de decizie ieșeni, încă de la debutul secolului al XX-lea. Probabil, debutul acestei opere fondatoare pentru așezământul ieșean l-a realizat Regele Carol I, în 1897, care a donat, în efecte publice, din care să poată fi folosite dobânzile acumulate, suma de 600.000 de lei aur. În realitate, din cauza rigorilor sistemului plasamentului și a legatelor, valoarea încasată din această donație de către Universitatea din Iași, probabil, nu a depășit câteva zeci de mii de lei.

În condițiile în care cazarea și masa studenților în cămine și cantine nu erau subvenționate de stat, ca în cazul unor așezăminte secundare, opera de susținere a studenților nevoiași a căzut în sarcina carității publice și a instituțiilor administrative sau bancare. Persoane private, prefecturi și primării din Moldova sau Basarabia și instituții bancare diverse au susținut periodic, cu sume de bani, logistica cazării și întreținerii studenților.

Un alt eșantion al donațiilor era cel legat de patrimoniul imobil al Universității, care s-a constituit treptat, cu multe sacrificii. O imagine a topografiei zonei Palatului universitar de la începutul secolului al XX-lea ar putea fi edificatoare. Deschiderea, din punct de vedere arhitectural, pe care o afișează astăzi Palatul s-a realizat prin achiziții și donații ale unor imobile din imediata proximitate a Universității din Iași. Astfel de imobile intrate în patrimoniul Universității, de obicei pentru uzul căminelor și al cantinelor, le putem repera și în alte zone ale Iașului, nu doar pe bulevardul Copou. De asemenea, în averea Universității, s-au regăsit imobile donate în orașe precum Bacău, Slănic Moldova, Gura Humorului sau Chișinău. Această din urmă locație, unde au funcționat facultățile de

teologie și agronomie, a rămas încă o mare necunoscută a patrimoniului Universității interbelice.

Nu în ultimul rând, am ales să prezint unele eșantioane din epopeea patrimoniului academic ieșean de la debutul perioadei comuniste. Cu siguranță, analiza trebuie întregită cu o solidă intervenție juridică, care să integreze contextul în evoluția legilor proprietății din România. Dar, din perspectiva surselor frecventate, o imagine provizorie a periplului bunurilor așezământului poate fi conturată. Suprafețe întinse de teren, de păduri, care urmau a fi donate, au fost refuzate Universității, din pricina intervenției dure a Ministerului Agriculturii. Cel mai probabil, avea în calcul utilizarea acestor terenuri la proxima reforma agrară. În același registru, o altă spoliere a constituit-o, între anii 1947 și 1948, darea în folosință Asociației studențești a tuturor locațiilor din averea imobilă a Universității. În timp, soarta acestora a fost tergiversată, administrația universitară a perioadei comuniste limitându-se la administrarea unei părți din Palatul universitar, a stațiunilor de cercetare⁹² și a noilor cămine.

A Lost Tradition. Donors and Donations to Alma Mater

(Summary)

Keywords: *donations, patrimony, Iași University, twentieth century.*

The dynamics of the yearly budget, from drafting to implementation, the accountants' yearly reports, the inventory of the institutional patrimony are themes which have received little attention in the historiography of Iași University. Romanian universities were legal persons "with the right to earn and own". During the studied time, the laws regulating superior education from 1898, 1912, and 1932 stipulated, under different terms, that universities had the autonomy to manage their own funds. The University Senate would rule on the acceptance of "donations" and then follow the legal procedure for taking possession. The University could not accept donations from natural or legal persons without the approval of the Ministry of Instruction. The rector, through the University Senate, had the legal attribution of "managing the University's wealth, according to the donation papers".

⁹² Stațiunile de cercetare ale Universității din perioada comunistă constituie, de altfel, un proiect mai amplu de cercetare în paginile revistei Muzeului (Ionuț Nistor, „Știința aplicată în Universitate: Stațiunea de Cercetări Stejarul-Pângărați”, în *Historia Universitatis Iassiensis*, VII, 2016, p. 71-84).

Money-wise, the donated sums ranged from a few hundred to half a million lei. Most of the resources were absorbed by the dream of building the University dormitory, which was consuming Romanian society and the decisional factors of Iași as early as the beginning of the twentieth century. Thus, private individuals, prefect's offices and city halls from Moldavia or Bessarabia, as well as various banks heeded the rector's call by periodically supporting the logistics of the students' accommodation and financial support with sums of money.

Another share of the donations was connected to the university's immovable patrimony, which was build gradually, with many sacrifices. Buildings such as these, which entered the University patrimony usually for the use of dormitories and canteens, can still be identified in different areas of Iași besides the Copou Boulevard, close to the University. Donated buildings can also be found in cities such as Bacău, Slănic Moldova, Gura Humorului or Kishinev.

I also chose to present the saga of the academic patrimony of Iași at the beginning of the communist era. Vast tracts of land and forests which were meant to be donated were kept from the university as a result of the Ministry of Agriculture's blunt interference. Another deprivation occurred in 1947-1948, when all locations which were part of the University's immovable property were assigned to the use of the Students' Association.

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Inventarul locativ studențesc în Iașul interbelic

Marian Hariuc*

Cuvinte-cheie: *cămin studențesc, Universitatea din Iași, perioada interbelică, condiții de cazare.*

Viața universitară din România interbelică a cunoscut, prin necesitatea înființării unor „localuri” studențești, o nouă componentă în organizarea studiilor superioare. Urmările economice ale Marelui Război au făcut aproape imposibilă crearea unor condiții adecvate pentru tinerii veniți la Iași cu scopul de a urma o facultate. Primele încercări de organizare a mediului studențesc s-au desfășurat în condițiile grele generate de război, dar și sub influența unei dezordini administrative existente la nivelul instituțiilor centrale. Noua configurație teritorială a statului român a determinat un climat nou în cele două centre universitare de la Iași și București. Din această perspectivă, Universitatea din Iași s-a individualizat prin poziția geografică. În condițiile incertitudinilor legate de o nouă organizare a învățământului superior în România, un număr însemnat de tineri din Bucovina și Basarabia a ales să vină în „capitala Moldovei”, cu scopul de a urma o facultate. Problema era că aceștia luau contact cu realitățile sociale și economice ale unui oraș epuizat de efectele refugiului de aproape doi ani, care a angrenat întreaga comunitate locală într-un proces dificil de asigurare a funcționării statului român.

Obiectivele studiului de față urmăresc câteva direcții fundamentale legate de apariția și evoluția căminelor studențești ale Universității din Iași în perioada interbelică. Ne-am rezumat la o analiză a demersurilor instituționale de creare a unor condiții de trai pentru numărul tot mai mare de tineri veniți la facultate după 1918. Această perspectivă se referă în principal la măsurile luate de Universitate, dar deciziile au angrenat în

* Asistent cercetare științifică, Institutul de Istorie „A. D. Xenopol”, Iași.

numeroase rânduri și Ministerul Instrucțiunii Publice. În aceeași măsură, ne interesează evoluția înțelesului de *cămin studențesc* în raport cu spațiile care au deținut acest rol, deoarece perioada interbelică poate fi considerată o fază de început, raportat la teritoriul „vechii României”, pentru edificarea și administrarea acestui tip de edificiu, pentru înregistrarea lui în „evidențele” patrimoniului universitar și pentru reprezentarea lui ca parte integrantă a instituției și vieții universitare. Au existat și inițiative și agregări particulare, dar ele nu fac obiectul acestui studiu, mult prea restrâns pentru a epuiza tematica.

De la început, se cuvine să ținem cont că problema construirii unor cămine studențești a venit pe fondul unor situații de criză în care a fost pusă Universitatea chiar din faza imediat următoare unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu Vechiul Regat. De asemenea, atunci când ne referim la problematica întemeierii unui cămin destinat studenților, planurile instituționale implică, în mod automat, și amenajarea unei cantine studențești. Dependența acestora vine îndeosebi din lipsa unor alternative de procurare a hranei cotidiene în rândul studenților din afara orașului. Pentru întreaga perioadă interbelică, existența unui spațiu destinat a fi locuit de studenți constituie o garanție a realizării studiilor superioare pentru cei mai mulți tineri proveniți din familii de țărani sau intelectuali ai mediului rural. Membrii corpului profesoral și mai ales componenta administrativă a instituției nu cunoscuseră până la acel moment provocările unui astfel de fenomen, care afecta în profunzime desfășurarea normală a activității universitare.

Sursele construiesc un peisaj ce definește, în mare parte, eforturile instituționale ale Universității din Iași de a închiria „localuri”, într-o primă fază, ulterior de a achiziționa proprietăți cu sprijinul autorităților de la București. Complexitatea și dificultatea demersului restitativ au contribuit însă la existența unui interes scăzut în plan istoriografic. Căminele din Iași, apărute în perioada interbelică, sunt invocate într-o manieră mai degrabă lapidară, în favoarea rolului exercitat de corpul studențesc în plan universitar și politic¹.

Primele „localuri” studențești din Iași

Ajuns la Iași, în vara anului 1918, Nicolae Bagdasar rememorează câteva imagini legate de condiții în care studenții din afara orașului

¹ Amintim studiul lui Ion Agrigoroaiei: *Studenți, cămine, cantine*, în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coordonatori), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010.

puteau locui pe parcursul anului universitar. Acesta susținea că odată cu deschiderea unui nou an universitar, moment produs în luna noiembrie, a fost pus la dispoziție un cămin studențesc, decizie pe care acesta o definea drept un „fenomen necunoscut înainte de război”². Descrierile lui Bagdasar nu sunt departe de realitățile vremii. Universitatea reușise să amenajeze o cantină la casele „Bonciu”, imobile aflate pe strada Sărărie. În privința căminelor, măsurile i-au privit, mai curând, pe tinerii basarabeni veniți la studii în România, ceea ce l-a determinat pe rectorul Constantin Stere să solicite „fonduri speciale” pentru aprovizionarea căminului și a cantinei³. În schimb, amintirile lui Bagdasar oferă o imagine mai clară asupra problemei căminelor studențești de la București, acolo unde avea să înceapă studiile superioare. Inițiativa amenajării venise din partea unor studenți care reușiseră să transforme imobilul unei foste școli maghiare în cămin. Susținerea cea mai mare era din partea unui comitet format din „doamne din înalta societate bucureșteană”. Instituirea „localului” situat în strada Sfinții Voievozi era similară cu situația de la Iași, deoarece nu existaseră cămine studențești în anii anteriori⁴.

Intențiile de reluire a cursurilor au apărut pe fondul unor provocări distincte de cele existente în perioada antebelică. În primă fază, unirea Basarabiei cu Vechiul Regat a determinat un flux masiv de tineri hotărâți să urmeze o facultate la Iași. Noile realități generate de război au poziționat instituția în rolul de principal actor local în primirea și integrarea acestora, plecând de la garantarea actului educațional și până la identificarea unui spațiu care să le permită traiul într-un oraș bulversat de efectele suprapopulării. În toamna anului 1918, Senatul Universitar a luat decizia de a fi achiziționată o clădire în care să fie amenajat un cămin studențesc. Era propusă studierea condițiilor de vânzare a clădirii în care își desfășura activitatea Școala secundară de fete „Oltea Doamna” din strada Muzelor⁵.

Înființarea unor cămine pentru studenții veniți la Iași a constituit un proiect greu de finalizat. Universitatea nu deținea proprietăți pe care să le

² Nicolae Bagdasar, *Amintiri. Notății autobiografice*, București, Editura Tritonic, 2004, p. 116.

³ Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 342.

⁴ „Căminul și cantina din Strada Sfinții Voievozi era prima instituție de felul acesta care lua naștere în București, căci până atunci nu existaseră cămine și cantine studențești. La vreun an după înființarea lor au început să apară și altele – ale studenților de la Medicină, de la Drept, de la Științe, de la Teologie – , iar după vreo câțiva ani aproape fiecare județ din Muntenia, Oltenia și Dobrogea înființase în București câte un cămin pentru studenții lui” (Nicolae Bagdasar, *op. cit.*, p. 80-81).

⁵ Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași (în continuare AN-Iași, fond Rectorat), fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași. Rectorat, rola 86, dosar 881/1918, f. 15.

poată utiliza în acest scop. În plus, resursele erau insuficiente pentru asigurarea cazării câtorva sute de tineri. Penuria de după război afecta, în primul rând, eforturile instituției de a asigura desfășurarea normală a cursurilor. „Scumpetea covârșitoare” existentă în oraș făcea tot mai dificil traiul acestora, având în vedere că mulți proveneau din familii de țărani și învățători. Tinerii veniți din Basarabia s-au aflat în situația cea mai complicată. Planul de înființare a unui cămin exista încă perioada anterioară războiului. De altfel, Universitatea beneficia de un fond de 800.000 de lei primit chiar de la regele Carol pentru a întemeia un local în care studenții să poată trăi pe parcursul anilor de facultate⁶.

Primele cheltuieli urmau să fie orientate spre achiziționarea de paturi, lenjerii, păaturi și veselă. În consecință, conducerea solicita ca în urma desființării spitalelor Crucii Roșii să fie donate 100 de paturi „cu accesoriile lor, precum și orice ce alte imobile” utile, cu scopul de a contribui la amenajarea căminului⁷. În cele din urmă, soluția de a crea un asemenea spațiu, până la debutul anului universitar, a fost găsită la o clădire situată în proximitatea Universității, și anume pe strada Lascăr Catargi⁸. Cel mai probabil, erau aceleași imobile utilizate, încă din perioada antebelică, atât pentru amenajarea unor cămine, cât și cu rol de cantină. De asemenea, a fost solicitat ajutorul Ministerului Industriei și Comerțului pentru asigurarea hranei celor 500 de studenți basarabeni, bucovineni, ardeleni și locali⁹. Însă reacțiile întârziate ale autorităților au făcut ca, la începutul anului universitar, să nu fie pregătit niciun imobil pentru numărul mare de tineri. Noul „cămin” nu avea o bucătărie unde să fie preparată masa studenților. Bugetul realizat de conducerea Universității, în vederea funcționării căminelor și cantinelor studențești, a fost blocat de Ministerul Instrucțiunii Publice¹⁰. De altfel, politicile aplicate de Minister cu privire la organizarea și repartizarea fondurilor destinate educației, au avut un rol determinant și în cazul stabilimentelor universitare.

În privința cantinei, a fost acceptată propunerea ca studenții să ia masa într-o sală din strada Kogălniceanu, acolo unde încăpeau aproximativ 100 de persoane¹¹. În fond, necesitatea înființării unei cantine a venit pe fondul cererilor repetate ale studenților de a găsi o sursă de hrană¹².

⁶ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 882/1918, f. 3-4.

⁷ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 882/1918, f. 64.

⁸ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 883/1918, f. 46.

⁹ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 883/1918, f. 84.

¹⁰ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 883/1918, f. 107.

¹¹ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 882/1918, f. 68.

¹² AN-Iași, fond Rectorat, dosar 882/1918, f. 87.

Situația nu avea să se schimbe nici în perioada următoare. Membrii Colegiului Universitar realizau în plină ședință că eforturile pentru asigurarea unor condiții, îndeosebi pentru studenții din Basarabia, nu s-au concretizat, cu toate că fuseseră cheltuite sume considerabile. De altfel, recent numitul director al căminului, Constantin Fedeleș¹³, a fost nevoit să-și dea demisia. Însă intenția a fost respinsă în ședința din 24 decembrie 1918. Tot atunci, au fost luate alte hotărâri care condiționau începerea cursurilor de asigurarea cazării studenților în cămine. Pe fondul haosului creat, erau aduse în dezbatere aspecte ce descriau situația complicată generată de problema studenților. În acest sens, o hotărâre privea interzicerea altor autorități în gestionarea funcționării căminului, ceea ce sugera, probabil, unele intenții „private” de a-și aroga responsabilități ce intrau direct sub incidența măsurilor administrative pe care doar Universitatea le-ar fi putut lua¹⁴.

Planurile Universității din Iași de amenajare a unor cămine studențești s-au situat într-o dependență permanentă de resursele care puteau fi furnizate de la București, Ministerul Instrucțiunii Publice devenind factorul determinant în remedierea tulburărilor instituționale produse de creșterea bruscă a studenților înscriși la cea mai veche universitate românească. Ajutoarele au venit însă cu întârzieri ce blocau bunul mers al instituției. Spre exemplu, în 1922 era așteptată suma de 650.000 de lei, promisă încă din 1919, pentru cumpărarea unei clădiri de pe strada Lascăr Catargi (nr. 22). Din același fond se dorea ridicarea unui nou etaj la un imobil recent achiziționat. Se făcea referire la clădirea situată pe strada Carol, acolo unde a fost amenajat imediat un cămin pentru studenți¹⁵.

La nivelul conducerii Universității exista o stare de nemulțumire față de dezinteresul autorităților centrale, iar problema înființării unor cămine era una presantă. Poate și din aceste rațiuni, unii universitari

¹³ Constantin Fedeleș absolvice Facultatea de Litere și Filosofie de la Iași în 1903, după care a urmat studiile de doctorat pentru specializarea în filosofie și psihologie. În acești ani, a reușit să ia contactul cu mari centre universitare germane, urmând să-și susțină doctoratul la München. La Universitatea din Iași a ocupat postul de conferențiar suplinitor la catedra de Psihologie a Facultății de Litere și Filosofie. În 1915 avea să devină chiar suplinitor al catedrei de Limba Franceză, până în 1918. Mai târziu, după înființarea Facultății de Teologie la Chișinău, a reușit să ocupe un post de profesor titular la catedra de Istoria Filosofiei și Pedagogiei. Cel mai probabil, responsabilitatea de a se ocupa cu organizarea căminului studentesc a venit pe fondul susținerii de care beneficia în rândul studenților, fiind și absolvent al universității. Vezi Lucian Nastasă, „*Suveranii*” universităților românești: mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale, I, *Profesorii Facultăților de Filosofie și Litere (1864-1948)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007, p. 208, 282, 345.

¹⁴ AN-Iași, fond Rectorat, rola 87, dosar 884/1918, f. 63-64.

¹⁵ AN-Iași, fond Rectorat, rola 110, dosar 997/1922, f. 95.

ieșeni au considerat că responsabilitatea de a crea „din nimic” cămine studențești, așa cum susținea profesorul Ioan Borcea, trebuia să fie soluționată fără a aștepta ajutorul venit de la București. În acest sens, era invocată atmosfera în care „studenții nevoiași, cari, venind din provincie, streini, implorau un adăpost pentru noapte chiar pe scândurile goale ale camerilor unde urma să se instaleze căminul”. Profesorul Facultății de Științe se arăta cel mai reticent față de organizarea unui cămin studențesc, astfel că propunea soluții care să compenseze neputința instituțională de a-i caza pe studenți. Borcea recomanda acordarea unor burse pentru cei mai nevoiași, pentru a putea locui în chirie. Or, exista și varianta de a apela la „public”, în scopul găzduirii gratuite a studenților la „familii importante”¹⁶. Exista chiar și o propunere venită de la generalul Nicolae Petală, ca 200 de studenți să fie primiți la cazarmă¹⁷.

În martie 1919, 183 de studenți și 58 de studente beneficiau de cazare în localurile de la „Oltea Doamna”, fostul centru studențesc din strada Lascăr Catargi și în palatul „Sturdza”. În cea din urmă clădire se aflau studentele. Toate spațiile reprezentau însă rezultatul unor măsuri provizorii. Era luată în calcul obținerea unei alte clădiri, având în vedere că într-un an urma să expire contractul de închiriere. Căminul studentelor amenajat la palatul „Sturdza” era pus la dispoziția universității de Zoe Mârzescu, la intervenția directă a Reginei Maria. Decizia fusese luată pe fondul solicitărilor intense făcute de către studenți, în scopul obținerii unor donații de la societăți filantropice apropiate de Casa Regală. Localul se afla în proprietatea lui Vasile Iamandi, profesor suplinitor la Facultatea de Drept, iar în timpul războiului fusese pus la dispoziția Ministerului de Interne. Contractul cu această instituție urma să expire în aprilie 1919, însă acesta putea fi prelungit în baza cedării drepturilor către Ministerul Instrucțiunii Publice. În Centrul Studențesc erau cazați 33 de studenți. Era vorba despre casa Bonciu, situată pe strada Lascăr Catargi, utilizată încă din anii războiului. De asemenea, mai este amintit „Localul Bărboi”, o casă aflată în curtea bisericii, care, în urma reparațiilor efectuate, putea găzdui 23 de studenți. Comisia numită de Senatul universitar s-a mai orientat și spre obținerea clădirii fostului Consulat Austro-Ungar, situat vizavi de Universitate, însă clădirea, considerată una foarte utilă pentru amenajarea unui cămin, fusese închiriată de Legația Elveției până în aprilie 1919. În ciuda intervențiilor, efortul de rechiziționare nu a fost soluționat, legea neacoperind și spațiile destinate legațiilor și consulatelor¹⁸.

¹⁶ AN-Iași, fond Rectorat, rola 87, dosar 893/1918-1919, f. 57.

¹⁷ AN-Iași, fond Rectorat, rola 87, dosar 893/1918-1919, f. 58.

¹⁸ AN-Iași, fond Rectorat, rola 94, dosar 907/1919, f. 6-10.

Rectorul îi descrie ministrului Instrucțiunii Publice eforturile făcute pentru a oferi un adăpost studenților basarabeni în cele trei cămine avute la dispoziție. Cererile mult prea numeroase au determinat conducerea Universității să se orienteze spre închirierea unor camere situate în „case particulare”. De asemenea, se obliga să acopere necesarul de lemne pentru încălzirea locuințelor respective. În această situație se aflau 100 de studenți. Însă numărul de studenți basarabeni înscriși era de peste 800, iar cei mai mulți au solicitat un loc în cămin. La cazul basarabenilor, se mai adăuga și problema celor peste 100 de studenți bucovineni, dar și numărul mare de studenți din Vechiul Regat¹⁹. Pentru bucovineni, administrația Bucovinei a fost de acord cu trimiterea a cinci vagoane cu lemne necesare la încălzirea căminelor și își exprimase dorința de a susține și o parte din cheltuielile necesare. În acest sens, conducerea a propus o sumă de 100.000 de lei pentru a acoperi cazarea și cheltuielile cotidiene, pe o perioadă de zece luni, pentru un număr de 50 de studenți²⁰.

Universitatea reușise să creeze condițiile minime de trai doar pentru 336 de studenți. Demisia profesorului Fedeleș a transferat cele mai numeroase responsabilități către o comisie creată special pentru a găsi soluții de cazare a studenților. Noua structură era compusă din profesorii Dumitru Mezincescu, Paul Bujor și Corneliu Șumuleanu. Era însă nevoie de stabilirea unei conduceri care să gestioneze treburile financiare. Bugetul căminului a fost stabilit la suma de 400.000 de lei, dar fondul se dovedea insuficient pentru a putea acoperi toate necesitățile legate de asigurare a electricității, a întreținerii canalizării, și de achiziționare a mobilierului. Dovada era chiar suma infimă destinată mesei studenților. La acel moment, 141 de studenți mâncau gratuit, 65 beneficiau de 75% reducere, 73 de studenți de 50% reducere, iar 34 studenți plăteau câte 150 de lei lunar pentru masă²¹.

În ianuarie 1919, erau 120 de studenți cazați la palatul „Sturdza” și 33 la casele Bonciu. Pentru ceilalți studenți admiși „cu casă”, s-a găsit soluția ca fiecare să primească 30 de lei lunar pentru a putea locui la chirie, în timp ce Universitatea se angaja să asigure necesarul de lemne. Un număr de 99 de studenți se aflau în această situație. Lipsa unui cămin aflat în proprietatea Universității a condus la organizarea unor serbări, cu ocazia cărora să poată fi strânse fonduri necesare, atât în Iași, cât și în alte orașe ale țării. Exista și un plan pentru construirea unui cămin care să

¹⁹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 93, dosar 904/1919, f. 741.

²⁰ AN-Iași, fond Rectorat, rola 93, dosar 904/1919, f. 227.

²¹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 94, dosar 907/1919, f. 6-10.

adăpostească cel puțin 500 de studenți. Se dorea constituirea unui capitol bugetar la nivel central pentru întreținerea căminelor, dar care să îndeparteze existența acestora de „fluctuațiile politice”²².

Primele semnale ale implicării mai largi a instituțiilor centrale se observă în cursul anului 1919. La solicitarea Universității din Iași, Ministerul Instrucțiunii Publice a înaintat ordonanța de plată, în valoare de 290.000 de lei, în vederea achiziționării casei lui Israel Blechman de pe strada Carol (nr. 35), situată peste drum de Palatul Universitar²³. Casa fusese cumpărată de la Eugenie Bonnardel înaintea războiului. Fosta soție a lui Emil Mavrocordat, născută Drossu, moștenise casa de la tatăl său, care, la rândul-i, o cumpărase de la Lascăr Costin Catargi²⁴. Astfel, fostul sediu al Consulatului Austro-Ungar a intrat în posesia Universității. În 1920, instituția trebuia să asigure resursele de hrană pentru aproximativ 200 de studenți în căminul „Regina Maria”²⁵. La inițiativa studenților, susținute și de conducerea Universității, fusese lansată propunerea ca noul local să primească numele Reginei Maria, ca o formă de recunoaștere față de implicarea Casei Regale în găsirea unor soluții pentru găzduirea tinerilor veniți la Iași, dar și în speranța obținerii unor viitoare susțineri pentru îmbunătățirea condițiilor din cămine²⁶.

Cât privește căminul studenților, situat pe strada Lascăr Catargi (nr. 22), cunoscut sub denumirea de „Palatul Prințului Gr. Sturdza”, Vasile Iamandi afirma într-o adresă trimisă Rectoratului că aceasta era proprietatea sa. Studenții se instalaseră în cămin în decembrie 1918, după ce imobilul fusese eliberat de Ministerul de Interne. Acesta pune la dispoziție proprietatea, fie spre închiriere, fie pentru a fi cumpărată de către Universitate²⁷. În consecință, Rectoratul a dispus închirierea clădirii la 31 iunie 1919, pentru o perioadă de 10 ani, cu o chirie ce varia între 25.000 și 30.000 de lei anual. Însă imobilul utilizat anterior de Ministerul de Interne rămăsese într-o stare avansată de degradare. Printr-o convenție, imobilul a fost reparat și pregătit pentru a fi locuit până la începutul anului universitar 1919/1920²⁸.

În toamna aceluiași an, Ministerul Instrucțiunii a continuat susținerea materială în direcția achiziționării unor imobile care să servească

²² AN-Iași, fond Rectorat, rola 97, dosar 926/1920, f. 2.

²³ AN-Iași, fond Rectorat, rola 94, dosar 909/1919, f. 5.

²⁴ AN-Iași, fond Rectorat, rola 94, dosar 909/1919, f. 22.

²⁵ AN-Iași, fond Rectorat, rola 100, dosar 933/1920, f. 92.

²⁶ AN-Iași, fond Rectorat, rola 101, dosar 937/1920, f. 18.

²⁷ AN-Iași, fond Rectorat, rola 88, dosar 896/1919, f. 202.

²⁸ AN-Iași, fond Rectorat, rola 93, dosar 904/1919, f. 73.

drept cămine studențești. Era comunicată Universității din Iași aprobarea pentru un împrumut de 650.000 de lei, necesar la achiziționarea clădirii aflate pe strada Lascăr Catargi. Măsura a fost însă una tardivă, deoarece proprietarul a vândut imobilul Societății Orfanilor din Război. Astfel, Rectoratul și Senatul Universitar au fost nevoite să se orienteze spre achiziționarea altor două clădiri situate în proximitatea Universității, iar din suma rămasă să efectueze reparații la căminul studentelor instalat pe strada Carol. De asemenea, mai era urmărită achiziționarea unui teren de 4.000 m², aflat în apropierea clădirii, pe care să fie amenajate noi spații pentru găzduirea studenților²⁹.

Situația s-a dovedit a fi neschimbată și în preajma începerii anului universitar 1920/1921. Conducerea căminelor lua în calcul aceleași variante, având în vedere că nu exista un număr mai mare de locuri în cămin. Pe lângă cele 150 de locuri disponibile, alți 150 de studenți urmau să beneficieze de câte 30 lei/lună pentru chirie. În acest an s-au făcut primele demersuri pentru a utiliza fostul seminar al Episcopatului Catolic, din „dosul Copoului”. Primele înțelegeri s-au concretizat prin închirierea clădirii pentru o perioadă de doi ani. Spațiul putea găzdui aproximativ 150 de studenți, însă necesita reparații majore³⁰.

În condițiile unei situații economice dificile, Universitatea din Iași a încercat să remedieze problema cazării studenților tot mai numeroși prin intermediul unor căi de provizorat. Lipsa unor proprietăți a orientat instituția către varianta închirierii unor imobile. Totuși, intențiile de achiziționare a unor spații au intrat în rândul priorităților.

Căminele studențești din Iași în perioada interbelică: localizare, condiții de trai, resurse

În primul deceniu interbelic, funcționarea unor cămine studențești în Iași a fost puternic influențată de susținerea materială venită de la centru. Din bugetul pe anul 1921-1922, Universitatea din Iași a primit 1.740.500 lei, în comparație cu cea din București, care a primit 2.540.000, sau cea de la Cluj, cu 2.366.244 lei³¹. Practic, a fost menținută aceeași politică instituțională de închiriere a unor proprietăți în care să poată fi amenajate spații pentru găzduirea studenților.

Scumpirea traiului s-a alăturat condițiilor mizere din cămine, ceea ce îi determina pe unii studenți să renunțe la studii, „curmându-și planurile de

²⁹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 87, dosar 893/1918-1919, f. 120.

³⁰ AN-Iași, fond Rectorat, rola 97, dosar 926/1920, f. 77.

³¹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 113, dosar 1003/1922, f. 430.

viitor³². Căminele studențești erau ocupate 50% de basarabeni și 10% de bucovineni, restul provenind din Vechiul Regat³³. În *Regulamentul pentru căminuri și cantine universitare (Sanționat cu Înaltul Decret Regal No. 4237 din 8 septembrie 1923 și publicat în Monitorul Oficial No. 144 din 30 septembrie 1923)* se specifica cu claritate că vor exista cămine separate pentru studenți și studente. Senatul Universitar avea libertatea de a stabili dacă în acestea puteau locui studenți proveniți de la facultăți diferite³⁴.

Varianța închirierii unor clădiri și-a găsit limitele în apariția unor divergențe cu alte instituții care invocau drepturile de proprietate. Mai mult, se resimt consecințele nefaste ale unor decizii luate în perioada ce a urmat imediat războiului. Până la 1 iulie 1922, se cerea ca palatul „Sturza” să fie cedat Liceului de Fete al Societății ortodoxe a femeilor române, proprietarul de drept. Din aceste surse, se înțelege faptul că Universitatea a continuat să utilizeze imobilul, deși acesta fusese vândut de Vasile Iamandi. În schimb, Universitatea urma să primească un imobil de pe strada Carp, aflat în proprietatea Ministerului Instrucțiunii³⁵. „Sediul central”, așa cum este intitulată locația, a fost amenajat pentru a fi locuit de către studenți³⁶. Căminul de pe Lascăr Catargi rămăsese de fete, iar în tabele figurau și 26 de studente evreice în acest cămin³⁷.

Așa cum observă și istoricul Ion Agrigoroaiei, Universitatea a încercat ca, prin sprijinul venit de la Ministerul Instrucțiunii Publice, să intre în posesia unor proprietăți, pentru a se debarasa de varianta închirierii unor imobile pe care să le transforme în cămine sau cantine³⁸. În vara anului 1924, Ministerul Instrucțiuni a trimis directiva ca imobilul cunoscut sub numele de Casa Bonciu să fie evacuat, în vederea organizării Școlii Normale de Conducătoare³⁹. Cazul a ajuns în instanță. Casa Bonciu avea șase camere și fusese închiriată pe o perioadă de cinci ani, în 1919, în timpul conducerii rectorului Iulian Teodorescu. Proprietarul reproșa faptul că Universitatea nu și-a respectat rolul de „bun proprietar”, transformând casa într-o ruină, pe fondul lipsei reparațiilor. Din aceste rațiuni, solicita plata unor daune. Mai mult, Universitatea nu achitase datoriile

³² AN-Iași, fond Rectorat, rola 113, dosar 1003/1922, f. 495.

³³ AN-Iași, fond Rectorat, rola 113, dosar 1003/1922, f. 432.

³⁴ AN-Iași, fond Rectorat, rola 129, dosar 1053/1924, f. 233.

³⁵ AN-Iași, fond Rectorat, rola 113, dosar 1003/1922, f. 183.

³⁶ *Anuarul Universității din Iași (Anul școlar 1925-1926)*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească”, 1927, p. 130.

³⁷ AN-Iași, fond Rectorat, rola 113, dosar 1003/1922, f. 95.

³⁸ Ion Agrigoroaiei, *op. cit.*, p. 343.

³⁹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 129, dosar 1053/1924, f. 324.

pentru apă, gunoi și canal⁴⁰. În aprilie 1925, sunt menționate reparațiile făcute la acest imobil, însă cu precizarea că nu mai era cămin studențesc⁴¹. Totuși, la insistențele lui P. Bonciu ca imobilul să fie destinat exclusiv studenților, era luată în calcul varianta cazării celor de la căminul din Sărărie, urmând ca acesta să fie ocupat de studentele venite din căminul din Păcurari, intrat în reparații⁴². De asemenea, era vizat un alt imobil în vederea cumpărării și transformării în cămin studențesc. Acesta era cunoscut ca „localul Bar” din strada Carol 44 și se afla în proximitatea căminului de pe strada Carp. Directorul căminelor studențești prezenta avantajul de a avea camere mici, adecvate pentru a crea condiții cât mai favorabile. În schimb, imobilul din strada Păcurari se prezenta în condiții improprii, iar principala problemă o constituia cantina, care nu reușea să facă față, din punctul de vedere al spațiului, celor 600 studenți care luau masa zilnic. În acest sens, erau solicitate schimbări care să permită accesul pentru 1.000 de studenți⁴³. Pe lângă cantina universitară, mai erau amenajate câteva camere în care puteau locui 22 de studenți, fiind transformată ulterior în cămin⁴⁴.

În privința imobilului aflat pe strada Păcurari, nu am reușit să identificăm date edificatoare despre condițiile în care Universitatea a devenit proprietar. Într-unul dintre Anuarele Universității din Iași este menționat că fosta închisoare a intrat în proprietatea Ministerului Instrucțiunii în mandatul liberalului Constantin Angelescu. Așadar, hotărârea nu a fost luată mai devreme de anul 1922⁴⁵. Vom reveni mai târziu asupra acestui imobil, deoarece aici avea să fie amenajat căminul central al studenților. Știm că, în 1924, Ministerul Instrucțiunii alocă sume importante pentru Căminul Studentelor „Regina Maria” (1.250.000 lei) și pentru Căminul studenților din Păcurari (2.150.000 lei)⁴⁶. Pe baza acestui sprijin s-a putut amenaja o cantină studențească în Păcurari, pentru ca, din 1926, studenții cazați la imobilul de pe strada Carp să se poată muta în condiții ceva mai bune la noul cămin central. Aici, studenții au fost cazați într-un număr ceva mai mare. Dacă la „Colegiul Latin” erau 130 de studenți, în clădirea din strada Păcurari au putut locui 150. În anul 1925-1926 au putut fi cazați 560 de tineri⁴⁷.

⁴⁰ AN-Iași, fond Rectorat, rola 129, dosar 1053/1924, f. 456.

⁴¹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 139, dosar 1078/1924-1928, f. 39.

⁴² AN-Iași, fond Rectorat, rola 139, dosar 1078/1924-1928, f. 40.

⁴³ AN-Iași, fond Rectorat, rola 139, dosar 1078/1924-1928, f. 43.

⁴⁴ AN-Iași, fond Rectorat, rola 129, dosar 1053/1924, f. 75.

⁴⁵ *Anuarul Universității, 1925-1926*, p. 130.

⁴⁶ AN-Iași, fond Rectorat, rola 129, dosar 1053/1924, f. 3.

⁴⁷ *Anuarul Universității, 1925-1926*, p. 130.

Cererile Comisiei Căminurilor și Cantinei Universitare indicau situația dificilă în care Universitatea se afla, în privința spațiului alocat căminelor studențești. Comisia insista ca Senatul Universitar să revină asupra deciziei de a vinde casa Eftușescu, probabil o donație, de pe strada Albineț (nr. 24) și solicita ca aceasta să fie amenajată pentru a fi locuită de studenți⁴⁸.

Așa cum am amintit, Universitatea avea închiriat un imobil pe strada Comănescu, ce aparținea Episcopiei Romano-Catolice. Colegiul Latin fusese luat în chirie la 1 octombrie 1920, iar contractul era valabil până la 1 august 1922, urmând ca Universitatea să achite suma de 80.000 lei pe tot acest interval. Contractul a fost încheiat la acea vreme între Episcopul Catolic Alexandru Ch. Cisar și prorectorul Universității din Iași, Leon Cosmovici⁴⁹. Episcopul își manifesta însă profunda nemulțumire față de atitudinea pasivă a Universității la cererile acestuia de creștere a chiriei, pe care o considera „ridicolă”. Situația se observa în starea căminului, care era întreținut doar din acea sumă primită de la Universitate⁵⁰. Episcopia era dispusă să-l vândă pentru suma de 12 milioane lei. Universitatea plătea o chirie de 600.000 lei. Comisia solicita ca imobilul să mai fie la dispoziția Universității până în iulie 1927⁵¹. Totuși, a continuat să fie utilizat ca „local” studențesc. În septembrie 1929, Universitatea se confrunta cu imposibilitatea de a mai caza studenți în acest cămin, ceea ce complica mult situația. Era necesară intervenția la Ministerul Instrucțiunii, în vederea punerii la dispoziție a unui nou imobil. Astfel, 150 de studenți trebuiau repartizați în căminul din Păcurari, iar 30 în cel de pe strada Sărărie. În ultimul, cunoscut și cu denumirea de „căminul basarabean”, se aflau studenți, urmând să fie repartizate în căminele „Milescu” și „Regina Maria”⁵².

Bugetul stabilit de comisia căminelor pentru anul 1925 a fost destinat următoarelor locuri: 280 studenți cazați la Colegiul Latin de la Episcopia Romano-Catolică, 192 la căminele „Regina Maria” și „Miclescu” și 320 studenți și studenți la căminul-cantină din Păcurari⁵³. În toamna anului 1926 au fost începute lucrările pentru ridicarea unei anexe a căminului din Păcurari, destinată bucătăriei și spălătoriei. Căminul avea trei nivele, păstrându-se structura fostei închisori civile⁵⁴. În anul

⁴⁸ AN-Iași, fond Rectorat, rola 129, dosar 1053/1924, f. 343.

⁴⁹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 196, dosar 1271/1929, f. 88.

⁵⁰ AN-Iași, fond Rectorat, rola 129, dosar 1053/1924, f. 184.

⁵¹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 139, dosar 1078/1924-1928, f. 150.

⁵² AN-Iași, fond Rectorat, rola 181, dosar 1209/1927-1929, f. 44.

⁵³ AN-Iași, fond Rectorat, rola 139, dosar 1078/1924-1928, f. 36.

⁵⁴ AN-Iași, fond Rectorat, rola 139, dosar 1078/1924-1928, f. 123.

academic 1925-1926, căminul a găzduit 160 de studenți, deoarece „căminul basarabean” din Sărărie nu avea suficient spațiu⁵⁵.

Fig. 1. Căminul de studente „Regina Maria”. Vedere dinspre grădină
(*Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930-1935*).

Fig. 2. Căminul de studente „Regina Maria”
(*Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930-1935*).

⁵⁵ AN-Iași, fond Rectorat, rola 139, dosar 1078/1924-1928, f. 110.

Dintr-un deviz pentru instalarea contoarelor, din 1928, reiese funcționarea următoarelor cămine și cantine studențești: Căminul „Regina Maria”, Căminul „Miclescu”, Căminul „Sărăria”, Căminul Studenților din Păcurari, Cantina Studenților din Păcurari și Căminul Studenților, cunoscut și cu denumirea de „Colegiul Latin”⁵⁶.

În toamna anului 1929 aflăm că a fost desființat căminul din Sărărie, acolo unde erau cazate 35 de studenți. Într-un alt caz, proprietarul unui imobil aflat pe strada Lascăr Catargi își exprima disponibilitatea pentru a-l da în chirie, în schimbul unei sume anuale de 150.000 lei⁵⁷. Din câte se înțelege, proprietarul este Ion Gheorghe Botez, secretar al Comisiunii Căminelor și secretar general al Universității⁵⁸. Această opțiune avea să fie considerată una favorabilă de către conducerea Universității⁵⁹.

Complicarea situației economice în care se afla țara la finele primului deceniu interbelic s-a resimțit și în măsurile privind activitatea căminelor studențești. În toamna anului 1928, Ministerul Instrucțiunii hotărăște ca iluminatul căminelor și al cantinelor să fie plătit din fondurile interne ale instituțiilor, ceea ce îi determina pe directorii de cămine și cantine să propună modificări de buget⁶⁰. Mai mult, criza a blocat construirea unor clădiri, cum era cantina din curtea căminului „Regina Maria”, proiectată să asigure masa pentru 200 de studenți. Totuși, existau alternative, precum cantina din Păcurari, acolo unde puteau lua masa zilnic în jur de 400 de studenți⁶¹.

Criza economică a provocat plafonarea unor sume care priveau și căminele studențești ale Universității de Iași. Astfel, alocația bugetară pe anul 1930 era similară cu cea din anul anterior. Calculele pentru întreținerea căminelor și cantinelor au fost făcute doar pe intervalul ianuarie-iunie, iar suma totală era de 8,1 milioane lei. Astfel, erau prevăzute cheltuieli pentru: 233 locuri la căminul de studenți, 210 locuri la căminul de studenți, 200 locuri la cantina Păcurari și 200 de locuri pentru studenții care erau nevoiți să ia masa în afara cantinei⁶². Mai mult, în toamna lui 1930, bugetul alocat pentru „întreținerea căminelor și cantinelor studențești” a fost diminuat cu 10% pentru lunile octombrie, noiembrie și decembrie⁶³.

⁵⁶ AN-Iași, fond Rectorat, rola 184, dosar 1221/1928, f. 241.

⁵⁷ AN-Iași, fond Rectorat, rola 184, dosar 1224/1928, f. 84.

⁵⁸ AN-Iași, fond Rectorat, rola 192, dosar 1248/1928-1930, f. 34.

⁵⁹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 192, dosar 1248/1928-1930, f. 38.

⁶⁰ AN-Iași, fond Rectorat, rola 192, dosar 1248/1928-1930, f. 1.

⁶¹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 195, dosar 1262/1929, f. 385.

⁶² AN-Iași, fond Rectorat, rola 192, dosar 1248/1928-1930, f. 42.

⁶³ AN-Iași, fond Rectorat, rola 209, dosar 1313/1930, f. 334.

Inevitabil, Universitatea a întâmpinat aceleași probleme la fiecare început de an școlar. În toamna anului 1929, studenții cazați la „Colegiul Latin” au fost evacuați chiar în timpul perioadei de cazare⁶⁴. Urmau să fie repartizați la celelalte cămine astfel: 150 în căminul central din Păcurari și 30 în căminul basarabean din Sărărie. Studentele aveau să fie repartizate în căminele „Miclescu” și „Regina Maria”⁶⁵. Situații de acest gen nu puteau decât să creeze dezordine în tentativele de organizare normală a căminelor existente. După o fază complicată în care instituția a fost nevoită să închirieze clădiri, la finalul anilor '20 era pusă în situația de a suprapopula căminele pe care le avea în proprietate.

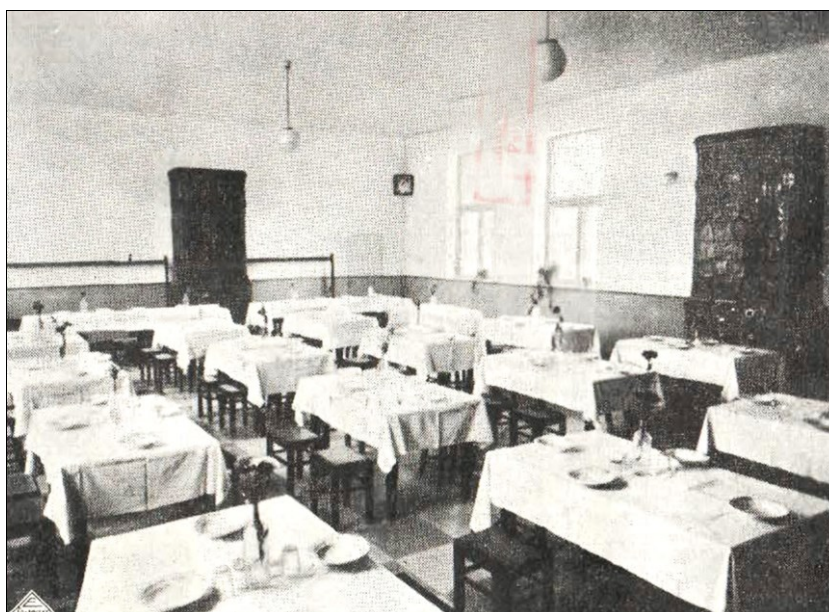

Fig. 3. Cantina aflată la Căminul central de băieți „Regele Carol al II-lea”
(*Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930-1935*).

Tot în 1929 este menționat căminul „medicinist”, al cărui „ocrotitor” era Ministerul Sănătății. Și acolo, studenții de la Medicină erau amenințați cu evacuarea. Pentru a remedia problema, Ministerul s-a angajat să plătească câte o cotă de 500 lei pentru 20 de studenți⁶⁶.

În anii '30, Universitatea renunță la posibilitatea închirierii unor imobile care să dețină rol de cămine studențești. În schimb, spațiile avute în proprietate cunosc o dezvoltare considerabilă. Studenții locuiesc în

⁶⁴ AN-Iași, fond Rectorat, rola 192, dosar 1248/1928-1930, f. 27.

⁶⁵ AN-Iași, fond Rectorat, rola 195, dosar 1262/1929, f. 46.

⁶⁶ AN-Iași, fond Rectorat, rola 195, dosar 1262/1929, f. 88.

căminele din Păcurari și Sărărie, iar studentele în căminele „Regina Maria” și „Miclescu”.

Condițiile de trai nu erau însă dintre cele mai favorabile. Într-un raport, situația existentă la căminul studenților din strada Păcurari era descrisă în termeni negativi. „Cei ce mâine vor fi cetățenii țării” beneficiau de un spațiu impropriu. Camerele mari și întunecoase nu puteau fi încălzite destul, studenții neputând să scrie „nici măcar o scrisoare, pentru că le îngheța mâinile pe tocure”. De asemenea, pernele și lenjeria se aflau într-o stare avansată de degradare, făcându-se prea puține schimbări în ultimii ani. Clădirea era împânzită de un miros greu ce provenea de la „closețe”. Studenții erau nevoiți să utilizeze sala de mese pe post de sală de lectură. Recent amenajată, infirmeria își ducea activitatea în condiții similare: „lângă această infirmerie după Paști s-au cazat câțiva studenți gardiști, cărora li se luase puțința de a fi adăpostiți în căminul lor. Această cameră este asemănătoare cu o hruță: umedă, paele sunt ieșite din saltele, pentru spălat au o găleată așezată pe coridor. În ușa de intrare, în loc de închizătoare este totdeauna un bloc de piatră. Nu este o locuință omenească, ci mai degrabă pentru animale necuvântătoare”⁶⁷.

Despre căminul situat pe strada Sărărie, unul de dimensiuni mult mai reduse, se cunosc mai puține lucruri pe parcursul anilor interbelici. Clădirea a fost donată, se pare, încă din anii anteriori războiului, cu scopul de a fi cazați studenții basarabeni veniți la Iași. Erau cazați în jur de 40 de studenți, însă aceștia proveneau din toate provinciile românești, ca urmare a suspiciunilor create în jurul basarabenilor încă din primii ani postbelici. Aceștia erau percepuți ca factori de răspândire a ideilor comuniste în societatea românească, iar cazarea într-un grup compact a fost considerată un pericol. Clădirea avea însă nevoie urgentă de schimbarea acoperișului din tablă, iar pe timpul iernii erau necesare lemne mai multe pentru a asigura căldura: „am găsit în multe rânduri studenți în miezul zilei cu cartea în mână, ascunși sub plapomă din pricina frigului”⁶⁸. În 1936, „căminul basarabean” este amintit ca fiind închiriat, neavând personal în subordinea Universității⁶⁹. Studenții recent înființatei Facultăți Agronomice nu au fost încadrați în numărul de locuri. Drept pentru care, conducerea a luat în calcul ca această facultate să își asume renovarea clădirii din strada Sărărie, cu o capacitate de 40 locuri. Căminul fusese închis din cauza stării avansate de deteriorare⁷⁰.

⁶⁷ AN-Iași, fond Rectorat, rola 272, dosar 1498/1934, f. 33.

⁶⁸ AN-Iași, fond Rectorat, rola 272, dosar 1498/1934, f. 34.

⁶⁹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 311, dosar 1623/1936, f. 7.

⁷⁰ AN-Iași, fond Rectorat, rola 272, dosar 1498/1934, f. 114.

Situația economică dificilă a determinat închiderea cantinelor în 1932, pe fondul imposibilității de plată către furnizorii de alimente. Cantinele au fost preluate de Societatea studențească „Moldova întregită”⁷¹. Funcționarea acestei asociații fusese aprobată de Senatul universitar în 1929 și era cunoscută îndeosebi pentru activități culturale și religioase sub egida Mitropoliei Moldovei⁷². Calitatea proastă a mâncării servite a generat forme de protest inedite, cum a fost cel prin care studenții au încărcat cazanele cu mâncare și le-au transportat la casa rectorului Traian Bratu⁷³. Originile unor asemenea probleme se găseau, îndeosebi, în atitudinea administratorilor. Spre exemplu, se solicita ca administratorul căminului de studenți să dovedească un nivel de educație și cultură pe măsura competențelor pe care le solicita o astfel de funcție. Profesorul Berechet susținea că „o persoană care nu are nici măcar bacalaureatul nu poate avea influență asupra celor în subordine. Avem atâtea licențiate care mor de foame. Am respins părerea colegilor mei, care căutau să-mi facă demonstrația că licențiatele nu sunt bune de nimic. Le-am răspuns că, atâta vreme cât noi suntem profesorii acestor licențiate, nu pot susține părerea d-lor!”⁷⁴

În raportul său, Ștefan Berechet, profesor al Facultății de Drept, atinge câteva aspecte elementare pentru a înțelege situația în care se aflau căminele și cantinele Universității. Prioritatea era, fără îndoială, ameliorarea condițiilor groaznice în care locuiau îndeosebi studenții, în comparație cu cele de care beneficiau studențele. În acest registru vedea o sursă esențială a declanșării nemulțumirilor, „universitatea fiind în primul rând masculină, iar nu feminină”. Latura administrativă era o altă sursă a neregulilor, atât timp cât personalul era dominat de un comportament ce contravenea exigențelor educaționale. Aprovizionarea intra printre marile probleme, existând numeroase diferențe deranjante între prețurile unor produse de pe piață și cele de la cămine. Berechet propunea închiderea cantinei studenților, pentru a face economii prin înlăturarea personalului, urmând ca acestea să mănânce la cantina studenților, ce avea o capacitate de 800 de persoane⁷⁵. În anul universitar 1934-1935, cantinele au funcționat sub administrația căminelor Universității din Iași.

⁷¹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 272, dosar 1498/1934, f. 34.

⁷² Arhim. Asist. Drd. Emilian (Vlad) Nica, „Acțiuni religioase și politice din Mitropolia Moldovei în prima jumătate a secolului al XX-lea”, în *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Teologie*, vol. 10, 2005, p. 60.

⁷³ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 1498/1934, f. 35.

⁷⁴ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 1498/1934, f. 36.

⁷⁵ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 1498/1934, f. 37.

Repartizarea locurilor destinate băieților s-a făcut în felul următor: 160 în clădirea veche și 60 în clădirea nouă a căminului central din strada Păcurari. Fetele au beneficiat de mai multe locuri: 200 în Căminul „Regina Maria” și 60 în căminul „Miclescu”. La rândul lor, locurile au fost împărțite pe facultăți. Facultatea de Litere a primit 136 locuri (35 băieți, 101 fete), Dreptul 45 (35 băieți), Medicina 93 (45 băieți, 48 fete) și Științele 174 (73 băieți, 101 băieți)⁷⁶.

În vederea pregătirii *Anuarului Universității* pentru intervalul 1930-1935, rectorul Traian Bratu solicita conducerii ce avea în responsabilitate căminele și cantinele întocmirea unei dări de seamă prin care să fie prezentată evoluția acestor „localuri”⁷⁷. Aveau să figureze date sumare despre cele două cămine. Căminul studentelor „Regina Maria” găzduise între 250 și 320 de studenți pe an în intervalul la care făcea referire *Anuarul*. Între 1932 și 1935, clădirea veche a intrat într-o fază de reparație ce a presupus realizarea a 30 de sobe de teracotă, schimbarea podelelor și a ferestrelor. Au fost introduse dulapuri pentru haine, interiorul camerelor a fost renovat, iar acoperișul a fost înlocuit cu tablă zincată. Clădirea nouă a fost rezervată amenajării unei săli de lectură formată din 4 camere, au fost reparate baia și canalizarea, iar cărțile au fost legate. Au fost achiziționate: un pian, un radio, 130 de saltele, 140 de cuverturi. Au fost făcute paravane, scaune, dulapuri, mese, noptiere, obiecte pentru uz la bucătărie și alte reparații. În curtea căminului a fost amenajată o grădină cu flori. În privința personalului, era amintit că acesta a fost diminuat de la 37 la 21, căminul fiind condus de două persoane: administratorul și secretarul⁷⁸.

În privința căminului „Regele Carol II”, informațiile sunt mai reduse. Este precizat că, în anul universitar 1932-1933, 310 studenți au beneficiat de cămin gratuit, iar pentru masă au plătit câte 15 lei/zi. După unificarea administrativă a căminului cu cantina, decizie luată în 1933, 331 de studenți au beneficiat de cămin, însă doar 54 au locuit gratis. Ceilalți 277 au plătit câte 100 lei/lună. În anul 1933-1934, 1.040 de studenți au luat masa zilnic, dintre care 31 gratis. În următorul an, căminul a pus la dispoziție locuri pentru 391 de studenți, iar cantina asigura masa pentru 1.091 de studenți. În 1933 a fost construită o clădire proiectată să devină cantină, în 1934 a fost ridicat un pavilion în care să poată locui studenții, iar în 1935 o altă clădire pentru brutăria cantinei⁷⁹.

⁷⁶ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 1498/1934, f. 114.

⁷⁷ AN-Iași, fond Rectorat, rola 311, dosar 1623/1936, f. 216.

⁷⁸ *Anuarul Universității Mihăilene din Iași, 1930-1935*, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1936, p. 615.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 625.

Într-o adresă trimisă de redacția *Anuarului Universității* se solicita trimiterea unor fotografii cu principalele realizări legate de condițiile studenților cazați în cămine. În special, aceste „clișee”, așa cum sunt numite, făceau referire la aripa nouă a Căminului „Regina Maria”⁸⁰.

Pe parcursul anilor '30, găsim mai multe formulări referitoare la Căminul studenților: „Central”, „Păcurari” și „Regele Carol II”. Iar după abdicarea lui Carol II, căminul primește numele „Regelui Mihai I”. Căminul prezenta numeroase deficiențe la nivelul instalației de canal, resturile ajungând în zona locuințelor de la Râpa Galbenă. În consecință, Primăria solicitase remedierea imediată a problemelor⁸¹. Principalele lucrări realizate au fost la poarta de lemn, înlocuită cu una din fier. O altă suprafață, aflată anterior în proprietatea fostei închisori, a fost nivelată în scopul amenajării unui teren de sport, iar resturile din zidul închisorii au fost utilizate pentru amenajarea curții căminului⁸².

Căminele au servit ca spațiu mobilizator pentru studenți. Aceștia au strâns jumătate din suma necesară achiziționării unui aparat de radio puternic, „pentru uzul căminului și al cantinei”, care costa aproape 30.000 lei⁸³. În alt caz, studențele cazate la „Regina Maria” solicitau ca din banii adunați la o serată să fie achiziționată o oglindă care să fie amplasată în clădirea nouă⁸⁴. Asemenea inițiative au beneficiat de susținerea conducerii căminelor. O primă astfel de serată organizată la căminul studenților a avut loc la 1 decembrie 1934. Evenimente de acest gen puteau fi organizate o dată pe lună, la care aveau acces și studenții⁸⁵.

La începutul anului 1936, Comisia Căminurilor și Cantinelor Universității a hotărât ca fondurile primite de la Minister să fie repartizate astfel: 10% pentru Facultatea de Teologie de la Chișinău, iar din restul sumei, 1/3 era destinat Căminului „Regina Maria” și 2/3 Căminului „Regele Carol II”⁸⁶. Pe baza acestor fonduri, căminul din Păcurari a beneficiat de reparații ample ce au acoperit atât clădirea, cât și curtea fostei închisori. Spațiul destinat cantinei a fost extins, pe măsura numărului tot mai mare de studenți care trebuiau să ia masa zilnic⁸⁷.

⁸⁰ AN-Iași, fond Rectorat, rola 291, dosar 1546/1935, f. 134.

⁸¹ AN-Iași, fond Rectorat, dosar 1798/1938, volumul II, f. 328.

⁸² AN-Iași, fond Rectorat, rola 311, dosar 1623/1936, f. 29.

⁸³ AN-Iași, fond Rectorat, rola 311, dosar 1623/1936, f. 4.

⁸⁴ AN-Iași, fond Rectorat, rola 291, dosar 1546/1935, f. 4.

⁸⁵ AN-Iași, fond Rectorat, rola 275, dosar 1477/1933, f. 112.

⁸⁶ AN-Iași, fond Rectorat, rola 311, dosar 1623/1936, f. 233.

⁸⁷ *Anuarul Universității pe anul academic 1936/1937*, volumul XXII, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1938, p. 263.

Reparațiile scot la lumină câteva aspecte legate de materialele din care erau construite. Anumite părți ale căminului de fete necesitau „căptușeli” cu cărămidă și lut, „îngrăditura” de la cotețul porcilor avea nevoie de reparații, iar căminul „Miclescu” avea nevoie de o sobă de teracotă nouă la sala de baie a căminului⁸⁸.

Spre finalul celui de-al doilea deceniu interbelic, regulamentele căminelor prevedeau ca intrarea să se facă până la 10.30 seara, așa cum reiese din solicitarea unor studenți ai secției de Matematici de a petrece mai mult timp pentru învățat în sala de lectură pusă la dispoziție în Universitate⁸⁹.

În anul universitar 1938/1939 au locuit 272 de studenți în căminul „Regele Carol II”, repartizați astfel: Medicină 46, Litere 47, Drept 80, Științe 99. Căminul beneficia de iluminat, căldură și spații pentru igienă. În căminul vechi, taxa lunară era de 100 lei, iar în cel nou de 300 lei. Diferențele de condiții majore au determinat ca cererile mult mai numeroase să se îndrepte către latura nouă, acolo unde fiecare cameră avea câte 2-3 paturi, exista apă curentă și parchet. În cel vechi exista o cameră cu 27 de paturi, ceea ce dăuna studiului. Din aceste rațiuni era invocată necesitatea amenajării unor săli de lectură unde studenții să-și petreacă timpul de învățare în liniște. Imaginea din căminul vechi era descrisă sugestiv: „în condițiile actuale, în căminul vechi și în special în camerele mari, studentul învață și scrie tolănit pe pat. Patul este camera lui de dormit și camera de lucru. Nu se așează la masa care o are în cameră și patul lui care este alături îl împie să lucreze mai comod”. Potrivit raportului întocmit de inginerul Adrian Mayer, director al căminului de studenți, brutăria căminului a funcționat „în condiții excepționale”, drept pentru care a putut acoperi necesarul de pâine și pentru căminul de studenți⁹⁰.

Spațiul a fost menținut același și în anul universitar 1939/1940. Căminul a găzduit 290 de studenți, în timp ce tarifele nu au fost modificate. La cantină au putut lua masa 668 studenți, cu o sumă zilnică ce varia între 20 și 25 lei⁹¹. În 1939, conducerea căminelor solicita arhitectului I. Paxino o analiză referitoare la posibilitatea construirii unui nou etaj la căminul nou al studenților din strada Păcurari⁹².

⁸⁸ AN-Iași, fond Rectorat, rola 361, dosar 1822/1938, f. 98.

⁸⁹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 359, dosar 1798/1938, volumul I, f. 8.

⁹⁰ AN-Iași, fond Rectorat, rola 431, dosar 2033/1940, f. 23.

⁹¹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 431, dosar 2033/1940, f. 7.

⁹² AN-Iași, fond Rectorat, rola 384, dosar 1871/1939, f. 433.

Căminul „Miclescu” era o anexă a Căminului de fete „Regina Maria”, situat în fundacul „40 de Sfinți”. Clădirea intrase în proprietatea Universității în 1926. În 1939 era complet renovat, la inițiativa lui Traian Bratu, în timpul mandatului de rector (1932-1938). Cele două clădiri asigurau cazarea și masa pentru 260 de studenți⁹³.

Venirea legionarilor la putere s-a resimțit în organizarea căminelor și a cantinelor. Printr-o decizie a Ministerului Educației, la 12 octombrie 1940, Direcția Căminelor de studenți era înștiințată de trecerea căminelor și cantinelor din strada Păcurari, strada Carol și strada 40 de Sfinți sub conducerea Uniunii Naționale a Studenților din România⁹⁴.

După intrarea României în război, spațiile destinate căminelor studențești au primit și alte meniri ce nu se intersectau cu viața studențească. În primă fază, clădirile erau aprovizionate cu alimente (porci vii, slănină sărată, untură, făină de porumb, brânză de oi etc.) din Basarabia⁹⁵.

Căminul studențesc „Regele Mihai I” avea vite în proprietate, pe care intenționa să le adăpostească în grajdurile din Copou⁹⁶. Clădirea fusese rechiziționată de armata germană începând cu data de 2 iulie 1941⁹⁷. Căminul se mai confrunta cu lipsa personalului, lipsuri materiale necesare asigurării unor condiții minime. Până în 1942, căminul a servit ca depozit de materiale germane. După reorganizarea spațiului, conducerea Universității Mihăilene solicita Primăriei Iași 200 kg gaz și 50 kg motorină pentru a fi utilizate la curățenie⁹⁸. Aceleași solicitări erau necesare pentru căminul situat pe strada Sărărie și pentru o fostă școală ce aparținuse lui Moritz Wachtel și care fusese transformată în cămin în decembrie 1941⁹⁹. Ambele clădiri erau situate pe strada Sărărie și puteau adăposti aproximativ 180 de studenți¹⁰⁰. „Căminul basarabean” (Sărărie, nr. 189) aparținea Facultății de Teologie¹⁰¹. Imobilul rămăsese fără paturi după ce acestea au fost utilizate de spitalele locale sau au fost luate de trupele germane¹⁰². De altfel, militarii armatei germane au stat și la căminul de fete Regina Maria, urmând să părăsească locația spre finalul lunii august 1941¹⁰³.

⁹³ AN-Iași, fond Rectorat, rola 399, dosar 1939/1939, f. 84.

⁹⁴ AN-Iași, fond Rectorat, rola 431, dosar 2035/1940, f. 82.

⁹⁵ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 280.

⁹⁶ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 151.

⁹⁷ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 143.

⁹⁸ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 297.

⁹⁹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 268.

¹⁰⁰ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 229.

¹⁰¹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 215.

¹⁰² AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 210.

¹⁰³ AN-Iași, fond Rectorat, rola 457, dosar 2112/1941, f. 305.

Petru Jitaru, director al căminelor studențești, s-a adresat Rectoratului pentru a interveni pe lângă Oficiul Românizării, cu scopul de a instala oficiul de asistență medicală studențesc în fosta proprietate Schneier¹⁰⁴. De asemenea, asigurarea zilnică a alimentelor pentru masa celor 500 de studenți era o prioritate. Comandamentului Armatei a IV-a i se solicita acordul pentru a fi ridicat, lunar, 150 kg arpacaș de la Moara Dacia¹⁰⁵. Bombardamentele afectaseră îndeosebi brutăria căminului central din strada Păcurari¹⁰⁶. În noiembrie 1941, căminul nu era încă funcțional¹⁰⁷. În vederea deschiderii anului universitar, conducerea era interesată de capacitatea căminului din Păcurari și de cea a cantinei. În anul anterior, au fost cazați 382 de studenți, iar cantina a asigurat masa pentru 946 de studenți¹⁰⁸.

Pe fondul legii de confiscare a proprietăților evreiești, directorul Căminului studențesc din strada Păcurari, Constantin Tomescu, propunea ca fosta fermă Halutim, cu o suprafață de 80 ha, să intre în responsabilitatea conducerii căminului, pentru ca pământul arabil să poată fi folosit în scopul aprovizionării cu alimente pentru hrana celor 200 de studenți. Ferma se afla spre capătul cartierului Păcurari¹⁰⁹. În 1943, la căminul de studenți din Păcurari au fost repartizați 10 evrei la muncă obligatorie, cei mai mulți dintre aceștia fiind muncitori angrenați în treburile de întreținere a căminului¹¹⁰.

Considerații finale

Existența căminelor studențești a trecut prin trei mari faze în perioada dintre cele două războaie mondiale. După încercările Universității din Iași de a remedia crizele generate de valurile tot mai mari de studenți veniți la cea mai veche instituție de învățământ superior românească, a urmat o etapă ce viza obținerea unor proprietăți utile pentru amenajarea unor „localuri” care să garanteze traiul tinerilor în oraș. Ajutorul venit de la Ministerul Instrucțiunii a fost esențial în această primă fază. Efectele crizei economice s-au resimțit atât în dificultatea gestionării acestor

¹⁰⁴ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 219.

¹⁰⁵ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 202.

¹⁰⁶ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 201.

¹⁰⁷ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 186.

¹⁰⁸ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 163.

¹⁰⁹ AN-Iași, fond Rectorat, rola 430, dosar 2032/1940, f. 82.

¹¹⁰ AN-Iași, fond Rectorat, rola 514, dosar 2306/1943, f. 43.

„localurilor”, cât și în imposibilitatea de a garanta locurile unui număr cât mai mare de studenți. În cea de-a treia etapă, produsă după criza economică, Universitatea a făcut eforturi mai mari de a face față fluxului de studenți, prin construcții de clădiri noi, destinate pentru cantine și cămine. Perioada războiului a reprezentat, inevitabil, o fază de regres în ceea ce privește încercarea conducerii universitare de a îmbunătăți condițiile din căminele studențești. Contextul nefavorabil pentru desfășurarea cursurilor și efectele mobilizării în scopul sprijinirii efortului de război au pus în umbră viața studențească ieșeană. Proprietățile Universității folosite pentru cazarea studenților nu au trecut în administrarea altor instituții, din datele pe care le dețin astăzi, dar ele au fost utilizate doar temporar pentru scopurile în care au fost achiziționate. Întreruperea activității școlare a determinat și un flux din ce în ce mai redus de documente și informații oficiale referitoare la aceste imobile, punctul culminant constituindu-l refugiul Universității la Alba Iulia, ce a echivalat cu regândirea priorităților instituționale.

Problema creării unor condiții de trai pentru tinerii veniți la Universitatea din Iași în anii interbelici a reșezat strategia în plan administrativ a instituției, dar și alocarea fondurilor. Cu toate acestea, cel puțin în primii ani de după război exista o dependență destul de mare față de resursele provenite de la guvern. Drept dovadă stau intervențiile frecvente făcute la Ministerul Instrucțiunii Publice, în scopul integrării tinerilor într-un mediu academic prielnic studiului. Realitățile locale erau și ele definitorii, întrucât Universitatea nu deținea proprietăți pentru a iniția proiecte de amenajare a unor „localuri” studențești. Achiziționarea suprafețelor de teren, precum și a clădirilor sau ridicarea unor imobile noi, necesita eforturi financiare consistente, pe care instituția nu le putea susține.

Conducerea Universității a încercat, în acest context, să speculeze efectele imediate ale revenirii structurilor de conducere centrale la București și să uzeze de însemnătatea educației superioare în consolidarea noului stat pentru a atrage fonduri. Închirierea unor clădiri indica limite materiale dificil de soluționat.

Pe de altă parte, studenții care au beneficiat de un loc în cămin au avut de întâmpinat condiții dificile. Situația era generată atât de dezinteresul Universității pentru a îmbunătăți starea unor clădiri ce nu se aflau în proprietatea instituției, cât și de lipsa banilor. Abia în cea de-a doua parte a primului deceniu interbelic a existat o preocupare mai clară, cu resurse venite tot de la Minister, pentru renovarea și chiar construirea

unor clădiri noi. Schimbări majore s-au produs în special la căminul de studenți „Regina Maria” și Căminul Central din strada Păcurari.

În anii '30 s-au produs cele mai multe încercări de a crea condiții bune de trai pentru studenții Universității din Iași, cu toate că, încă, nu toți au putut să ocupe un loc. Opțiunea închirierii unor clădiri a fost înlocuită de conducerea instituției de învățământ cu investiții în spațiile aflate în proprietate. Situația s-a schimbat și în cazul cantinelor. De la improvizațiile făcute în primii ani după război, pentru a asigura resursele de hrană tinerilor veniți la facultățile ieșene, s-a ajuns la amenajarea unor spații în care să poată lua masa zilnic câteva sute de studenți. În pragul războiului, preocuparea conducerii universitare pentru procurarea alimentelor devine aproape constantă.

Acest patrimoniu imobil al Universității din Iași, reprezentat de spațiile de cazare și de cantine, a avut, după cel de-al Doilea Război Mondial, o situație tulbură. Distrugerile provocate de bombardamentele din 1944 și de utilizarea lor în scopuri militare, ca și regândirea regimului de proprietate în primii ani ai comunismului au reprezentat discontinuități dificil de surmontat de către Universitate.

The Student Housing Stock in Interwar Iași (Summary)

Keywords: *student dormitories, University of Iași, interwar period, living conditions.*

The study aims to analyse some fundamental directions related to the emergence and evolution of the student dormitories pertaining to the University of Iași during the interwar period. The objectives refer to the reactions of the central institutions to the need to create living conditions for the wave of students coming to the city starting with 1918, the evolution of the meaning of student dormitory and the identification of places where spaces designed to encourage young people to study in Iași. The problem of building several student dormitories came against the background of the crisis incurred by the University even from the phase immediately following the union of Bessarabia, Bukovina and Transylvania with the Kingdom of Romania.

The plans for student dormitories were permanently dependent on the resources that could be provided by the government authorities. For these reasons, the Ministry of Public Instruction became a determining factor in order to remedy the disorders caused by the sudden increase in the number of students

enrolled at the oldest Romanian university. However, the financial support came with delays that blocked the activity of the institution. The 1930s brought more changes in the efforts to create living conditions for the students, although not everyone was able to find a place. The option of renting other buildings has been replaced by investments in the University possessions.

The existence of student dormitories went through three major phases in the period between the two World Wars. After the University's attempts to alleviate the crises generated by the increasing waves of students, stage followed aimed to obtain necessary properties to prepare rooms that guarantee the life of young people in Iași. The effects of the economic crisis were visible both in the difficulty of managing the student dormitories and in the impossibility of ensuring a place for a large number of students through the construction of new buildings.

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Arhitectura cerului, design terestru. Observatorul Astronomic din Iași și istoria sa

Vasilica Mîrza*

Cuvinte-cheie: *Observator Astronomic, patrimoniu, secolul XX, arhivă.*

Observatorul Astronomic și-a găsit utilitatea în mediul științific european încă din secolul al XIX-lea, iar studiile și calculele făcute cu ajutorul instrumentelor mecanice, optice, electrice și electronice au oferit informații indispensabile cunoașterii spațiului celest.

Dacă în câteva țări din Europa, precum Austro-Ungaria, Germania și Franța, la sfârșitul secolului al XIX-lea, existau deja Observatoare vestite pentru noutățile aduse astronomiei, în România, abia la începutul secolului al XX-lea au fost construite și puse în funcțiune astfel de echipamente. Așa sunt cazurile Observatoarelor de la București și Iași. Acestea funcționau, firesc, pe lângă universități, locul unde erau predate, ca discipline, Mecanica, Fizica, Astronomia și Filozofia, strâns legate de activitatea observatoarelor.

În peisajul istoriografic românesc au existat, de-a lungul timpului, câteva contribuții privitoare la istoria predării disciplinei Astronomie la Universitatea din Iași. Cele mai multe se constituie azi în surse istorice de primă valoare, în această categorie intrând *Anuarele Universității* publicate de-a lungul timpului și care iau forma „rapoartelor” sau sintezelor privind activitatea pentru o anumită perioadă. Se adaugă istorii ale Observatorului Astronomic publicate cu ocazia sărbătoririi a 80¹ sau

* Muzeograf I, Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ Emilia Țifrea, „Cercetări solare în România”, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Secțiunea Matematică*, tom XLI, an 1995, nr. 1-2; „Observatorul Astronomic, 80 de ani de la înființare 1913-1993”, *Supliment al Analelor Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Secțiunea Matematică*, tom XLI, 1995, vol. 41, nr. 1-2. (Aceste două texte apar citate în lucrările autorilor din notele de mai jos – Galeș, Dumitrache –, deși, dacă verificăm aceste numere din *Analele*

100² de ani de la înființare, cu prilejul jubileului de 150 de ani al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași³, sau la 50 de ani de la demararea cercetărilor astrofizice din România⁴. Majoritatea sunt, așadar, demersuri instituționale, prilejuite de momente festive și surprind mai ales o anumită dezvoltare organică a cercetării în domeniu.

Necesitatea reluării și dezvoltării în cadrul acestui articol a informațiilor privind Observatorul Astronomic din Iași este de a completa analizele deja publicate cu informații despre patrimoniul mobil și imobil al Observatorului, cercetare suficient de aridă și dificilă, dar esențială pentru a-i înțelege ritmul dezvoltării, prioritățile Universității în raport cu domeniul Astronomie, raportul între evoluția științei și a bazei materiale. Am pus, astfel, în circuitul științific o serie de documente inedite⁵, găzduite de Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, de către Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și de către Arhiva CNSAS.

Pornind de la sursele disponibile, vom prezenta, pe parcursul textului, principalele etape din istoria Observatorului Astronomic, mici schițe biografice ale personalităților care au contribuit la dezvoltarea domeniului astronomiei la Iași și modul în care a fost echipat și dotat Observatorul, pentru a răspunde nevoilor didactice, de cercetare sau observare. Cu atât mai importantă este încercarea de a reface traseul istoric al funcționării și dotării clădirii, căreia i s-a asigurat o activitate neîntreruptă timp de aproape un secol de la înființare, cu cât ea a suferit distrugerii provocate în timpul celor două războaie mondiale, care au lăsat în urmă mari pagube materiale.

Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Secțiunea Matematică, tom XLI, an 1995, nr. 1-2, ele nu se regăsesc în cuprinsul acelor numere din revistă, și nici în tomurile următoare.)

² Cătălin Galeș, „Observatorul Astronomic”, în Gh. Iacob, C.-M. Medeleanu, I. Nistor (coord.), *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Anuar (1989-2014)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, p. 740-742; Temistocle Bîrsan, „Observatorul astronomic din Iași la 100 de ani de existență”, în *Recreații matematice*, anul XVI, nr. 1, ianuarie-iunie 2014, p. 7-8.

³ Gheorghe Aniculesei (coord.), *Seminarul Matematic „Alexandru Myller” – 100 de ani de existență*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010.

⁴ Cristiana Dumitrache, Nedelia Antonia Popescu, *Fifty years of Romanian Astrophysics*, second edition, București, Editura Cartea Universitară, 2007.

⁵ Depistarea acestor surse documentare a făcut parte din obiectivele de bază ale articolului, instituțiile arhivistice menționate fiind locurile unde s-au păstrat de-a lungul timpului documentele create de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, privitoare la activitatea didactică, de cercetare sau administrativă (cu informații despre alcătuirea patrimoniului și evoluția acestuia).

Inițiativele fondării

Primele discuții oficiale despre înființarea unui Observator Astronomic la Universitatea din Iași au fost purtate începând cu anul 1864. Cu ocazia deschiderii anului universitar 1864-1865, Titu Maiorescu, în calitate de rector al Universității, adresa ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Mihail Kogălniceanu, un memoriu, mulțumind pentru darurile trimise instituției (un orologiu de frontispiciu) și semnalând nevoile materiale, care se impuneau a fi rezolvate fără întârziere: „[...] instrumentele și aparatele necesare cursului astronomie și alocarea unei sume speciale pentru a înființa un mic observator astronomic unde să se poată pune equatorialul ce fusese trimis spre reparare la Viena”⁶. Propunerea fusese făcută și în 1863, dar fără rezultat⁷.

Astronomia și Geodezia se studiau în cadrul Facultății de Filosofie. În anul universitar 1864-1865, catedra era vacantă, iar postul era scos la concurs⁸. El a fost ocupat în 1865 de Neculai Culianu⁹, care a susținut științific lucrările în acest domeniu până la ieșirea la pensie, în anul 1906.

Propunerile de cheltuieli necesare organizării cursului de Astronomie și ale observatorului ne permit să surprindem viziunea pe care o aveau membrii Consiliului Academic asupra obiectivului încă din primii ani de funcționare a Universității: doreau să-l amenajeze într-una din încăperile Universității; să achiziționeze un cerc meridional, un avion astronomic și un conletoriu de comete (telescop), un glob astronomic și unul terestru, un barometru digital, un termometru normal, și un teodolit¹⁰. În raportul întocmit de membrii din cadrul Consiliului Academic însărcinați cu elaborarea unei programe privitoare la edificarea unui observator astronomic, comitet compus din Ștefan Emilian, Neculai Culianu și Ștefan Micle, apare clar prevăzută alegerea lor: „[...] orologiul trebuie pus pe frontispiciul Universității și nu în localul Observatorului, și programa întocmită cu ajutorul arhitectului Burelli”¹¹.

⁶ Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Iași (în continuare: AN-Iași), fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași: Rectorat, dosar 28/1864, f. 10.

⁷ Dimitrie Bolintineanu a avut un scurt mandat de nouă luni, până în iulie 1864, înaintea lui fiind ministru Alexandru Odobescu.

⁸ AN-Iași, Rectorat, dosar 34/1864, f. 26.

⁹ Neculai Culianu (1832-1915) a fost rector al Universității din Iași între 1880 și 1889 și decan al Facultății de Științe.

¹⁰ AN-Iași, Rectorat, dosar 34/1864, f. 30.

¹¹ AN-Iași, Rectorat, dosar 34/1864, f. 54. Poate fi vorba despre arhitectul Gaetano Burelli, celebru în epocă pentru proiectele de refacere a Bucureștiului și a mai multor mănăstiri și muzee.

Aceste lucrări proiectate în 1864 au rămas nerealizate până la începutul secolului XX. După ieșirea la pensie a lui Neculai Culianu, între 1907 și 1910, catedra de Astronomie a fost suplinită de Petru Culianu, fiul acestuia. Din 1910, Constantin Popovici (1878-1956)¹² a deținut funcția de suplinitor la catedrele de Geometrie analitică și apoi de Astronomie ale Facultății de Științe din Iași. În același an, 1910, Constantin Popovici a fost trimis la Paris pentru specializare în Astronomie și practicile ei, cu misiunea de a se documenta asupra construcției viitorului observator¹³.

Înființarea Observatorului și aritmiele funcționării în perioada interbelică

În februarie 1911, Constantin Popovici a fost numit, prin Înaltul decret nr. 600, ca agregat definitiv la Catedra de Astronomie și Geodezie vacantă la Facultatea de Științe de la Universitatea din Iași. Proiectul asumat de Constantin Popovici încă din perioada pregătirii sale profesionale a fost înființarea unui Observator Astronomic la Iași, obiectiv îndeplinit fără întârziere, în primii ani ai activității sale didactice. Hotărârea luată, ca noul edificiu să aibă un local propriu și să nu fie amenajat într-una din sălile Universității, a venit ca urmare a disponibilității Primăriei Iași de a dona un teren, într-o zonă nelocuită și nepoluată luminos, cu destinația de parc meteorologic¹⁴. Construcția a fost finalizată în decursul unui an, 1912-1913, iar director a fost numit Constantin Popovici. Arhitectura clădirii a avut ca model un corp al Observatorului din Paris, locul unde el și-a definitivat pregătirea în domeniul Astronomiei¹⁵. Ca director i-a revenit și datoria de a dota Observatorul cu cele necesare funcționării:

În cupola de sus a clădirii se găsea un ecuatorial cu montura lucrată de Ressel și optica de Reinfelder și Haertel, cu obiectiv de 150 mm deschidere și 180 cm distanță locală. Pentru acest instrument s-a cumpărat un fotometru sistem Prof. Graff, Viena, în vederea studiului variației de strălucire a anumitor categorii de stele variabile. În acest Observator se făceau obser-

¹² M. Bîrsan, S. Chiriță, C. B. Galeș, „Cercetări de mecanică și astronomie la Universitatea «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, în Gheorghe Aniculesei (coord.), *op. cit.*, 2010, p. 160-161.

¹³ Temistocle Bîrsan, *op. cit.*, p. 8.

¹⁴ Pentru construirea Observatorului Astronomic din Iași, Primăria Iași a donat un teren de 8.507 mp, în zona Copou-Rezervor, iar Universitatea a donat, la schimb, Primăriei Iași un teren în cartierul Păcurari, pentru a fi construită o școală (AN-Iași, fond Primăria Iași. Imobil Observatorul Astronomic, dosar nr. 770/FN).

¹⁵ M. Bîrsan, S. Chiriță, C. B. Galeș, *op. cit.*, p. 157.

vații astronomice ale astrelor la ecuatorial și luneta meridiană, determinări de oră, exerciții de triangulații cu teodolitul, observații meteorologice și reducerea lor¹⁶.

Pentru determinarea orei se întrebuinta o mică lunetă meridiană Secretan (fabricată la Paris), așezată într-un suport provizoriu din lemn. La Observator se mai aflau și alte ecuatoriale, mai vechi, care nu erau puse în funcțiune din cauza lipsei de spațiu. În afară de aceste instrumente, Observatorul mai avea o pendulă siderală Fénon (fabricată la Paris), două cronometre de marină, precum și un număr mic de instrumente de topografie. Cele mai multe dintre aparate au intrat în dotarea Observatorului de la cabinetul de Astronomie al lui Neculai Culianu, ceea ce înseamnă că achizițiile pentru desfășurarea activității specifice s-au făcut cu întârziere¹⁷.

În anul 1915, Constantin Popovici a fost numit profesor titular la catedra de Astronomie și Geodezie, la Facultatea de Științe din Iași, ocazie cu care, la 3 februarie, în ședința Senatului Universitar a făcut următoarea afirmație: „Având în vedere silințele pe care le-am depus pentru construirea Observatorului Astronomic, observator construit după toate datele științei astronomice, [...] va putea permite pe viitor să se poată face cercetări serioase în domeniul astronomiei și meteorologiei”¹⁸. Intervenția lui Popovici demonstra funcționalitatea noului obiectiv și angajamentele ferme ale profesorului.

În timpul Primului Război Mondial, clădirea Observatorului Astronomic a fost afectată de bombardamente, iar 2/3 dintre aparate au fost distruse. Suma necesară pentru reparații a fost de 24.000 lei¹⁹. În pofida cercetărilor sistematice de astronomie, a activității științifice bogate desfășurate de angajații Observatorului, starea clădirii și dotarea Observatorului au fost precare în perioada interbelică. În această etapă, la Observator au lucrat trei persoane: Constantin Popovici, Vintilă Gh. Șiadbei²⁰ (asistent) și E. Țîmpoc (preparator)²¹. Până în 1935, la ecuatorial s-au făcut observații precise de eclipse de lună și de soare, de treceri ale planetei Mercur pe discul soarelui, de ocultații de stele etc. Tot

¹⁶ *Universitatea din Iași. Programele cursurilor pentru anul școlar 1918-1919*, Iași, Tipografia Comercială L. Rabinovici, 1918, p. 12.

¹⁷ Temistocle Bîrsan, *op. cit.*, p. 8.

¹⁸ AN-Iași, Rectorat, dosar 842/1915, f. 1 r.-v.

¹⁹ AN-Iași, Rectorat, dosar 896/1919, f. 17 v.

²⁰ M. Bîrsan, S. Chiriță, C. B. Galeș, *op. cit.*, p. 161-162.

²¹ În anul universitar 1924-1925, cei trei se află menționați în lista persoanelor care lucrau la Observator (*Anuarul Universității din Iași 1924-1925*, Iași, 1925, p. 88).

celor trei menționați li se datorează și lucrările științifice publicate în revistele naționale și internaționale ale vremii.

La Observator a fost pusă în funcțiune, în perioada interbelică, o „stație meteorologică”²², dar ambele piese importante pentru funcționarea aparatelor nu erau achiziționate. De exemplu, un altazimut Gauthier (fabricat la Paris)²³ nu era pus în funcțiune în anul 1935 fiindcă îi lipsea nivelul axei orizontale, care a dispărut în timpul Războiului, iar din lipsă de fonduri nu fusese achiziționat altul.

Abia în anul 1938 începe o nouă etapă în istoria funcționării Observatorului, odată cu numirea unui nou director. Schimbarea s-a făcut prin plecarea lui Constantin Popovici la Universitatea din București, unde fusese chemat la 1 martie 1938 pentru a ocupa Catedra de Astronomie și Geodezie de la Facultatea de Științe. Și acolo funcționa un Observator Astronomic, înființat și condus de Nicolae Coculescu, din 1908²⁴. În 1937, el ieșise la pensie, locul la catedra de Astronomie urmând a fi ocupat de un profesionist venit de la Universitatea din Iași, cu experiența dobândită în timpul studiilor doctorale la Sorbona și prin coordonarea activității Observatorului Astronomic ieșean timp de aproape trei decenii.

Noul director al Observatorului astronomic din Iași, Ioan Plăcișteanu (1893-1960), era, de asemenea, profesor al Universității ieșene. Își făcuse studiile de licență la aceeași instituție și, după Primul Război Mondial, unde a participat ca ofițer de front, a plecat în Germania pentru studiile doctorale. La Universitatea din Iași a fost numit conferențiar suplinitor la Catedra de Optică teoretică, iar din 1 decembrie 1930 a fost numit Conferențiar definitiv. Profesor titular devine în 1937, la Catedra de Fizică matematică a Facultății de Științe, apoi, din 1938, ocupă și Catedra de mecanică²⁵.

²² *Anuarul Universității din Iași pe anul 1935-1936*, vol. XXI, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1937, p. 253-254.

²³ Cupola care adăpostea altazimutul, care era păstrat într-o clădire anexă a Observatorului, era lucrată după modelul cupolei Zeiss, de către meșterii de la Școala Superioară de arte și meserii Iași și avea un diametru de 3,30 m.

²⁴ AN-Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. III, f. 541.

²⁵ În *Autobiografia* întocmită în 1953, Ioan Plăcișteanu scria: „În luna ianuarie 1940 am fost concentrat la Institutul Geografic al Armatei (actualmente D.T.M.) unde se repunea în studiu vechea proiecție a hărții țării la a cărei formulare contribuise în 1917 ca ofițer mobilizat la același serviciu. Am rămas mobilizat până în 20 martie 1940, în care timp am redactat o broșură asupra proiecției 1917 (Lambert-modificată) care servește și astăzi ca documentare de studiu studenților facultății noastre. După desconcentrare, mi-am reluat activitatea ca profesor și munca pentru Cartea de mecanică al cărei tipărit începuse, fiind adesea obligat să lucrez cu zețarii ore întregi la tipografie” (Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334, f. 7 r.).

Preluarea conducerii Observatorului Astronomic a adus probleme inerente. La început a fost nevoie de trecerea terenului unde era construit Observatorul în posesia Universității²⁶. A continuat să facă, în repetate rânduri, solicitări către conducerea instituției, pentru a cere sprijinul financiar necesar la lucrările de reparații și achiziții pentru Observator, pentru că localul era într-o stare foarte rea. A fost nevoie de ample lucrări de reparație: la acoperiș trebuia înlocuită tabla, trebuiau înlocuite grinzele planșeelor de lemn dintre etaje, trebuiau făcute reparații la uși și la ferestre, la zidăria interioară și exterioară și la instalațiile electrice și de apă, la sobe, iar scările interioare reparate sau construite unele noi. Devizul se ridica la aproximativ 120-130 de mii de lei²⁷.

În cererile adresate Rectorului Universității Mihăilene, Ioan Plăcișteanu dă detalii exacte despre lucrările de reparații necesare, de reorganizare și de construire (vezi Anexa I):

În vederea reorganizării Observatorului Astronomic spre a servi studenților pentru studii și cercetări, avem nevoie să construim trei sau patru adăposturi speciale lunetelor existente. Întrucât nu putem construi aceste căsuțe cu mare economie, folosind materialul vechi existent la Universitate, vă rog să dați dispoziție ca să mi se elibereze din acest material: zece mii cărămizi (întregi, jumătăți și sferturi); piatră pentru fundație, 15 metri cubi; șini de fier pentru planșeurile din subsol și pentru tavane (zece bucăți, după lungimile ce vor fi găsite necesare); teracotă pentru sobe, sârmă groasă pentru paratoner și orice materiale uzate ce ne puteți pune la dispoziție pentru reparații (special, lemnărie)²⁸.

Aceste cerințe au stârnit controverse. Petru Bogdan, fostul Rector, aflat în 1938 în funcția de Prorector, susținea cu prioritate proiectul de construcție a unei case comune pentru servitorii Universității, mai curând decât pe acela de reparație a Observatorului (Anexa II). Din acest motiv, materialul de construcție cerut de Ioan Plăcișteanu nu a fost direcționat către Observator. Între cei doi a pornit un conflict pe această temă, Ioan Plăcișteanu fiind nemulțumit de modul în care erau păstrate instrumentele și aparatele din Observator:

[...]strânse și nepuse în stare de funcționare. Chiar luneta meridiană stă într-un adăpost de lemn, pe cale de a se prăbuși. Altazimutul nu are nivelă,

²⁶ AN-Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. I, f. 34.

²⁷ AN-Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. I, f. 227 r.

²⁸ AN-Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. I, f. 240 r.

iar ecuatorialul din cupolă, funcționează necomplet. Nu putem amenaja camerele pentru cercetări, până nu le apărăm de ruină și nu le consolidăm²⁹.

El dorea și dotarea, după renovarea spațiului, cu noi aparate, adăposturi speciale pentru ecuatorialele nefolosite, aparate de meteorologie, seismografe, aparate de radio, pendule de precizie etc. Acestea erau reparații și dotări ce depășeau suma de 90.000 de lei³⁰, o sumă care reprezenta un efort financiar major din partea Universității. Cu toate aceste dispute și obstacole financiare, lucrările la Observatorul Astronomic au început sub conducerea inginerului Th. Vasilescu, care fusese recomandat de Ștefan Procopiu.

Deteriorarea materialelor de construcție a clădirii a dus în timp la slăbirea structurii de rezistență și la degradarea aspectului general interior și exterior. Necesarul pentru reparații capitale la Observator a fost cuprins în devizele de cheltuieli întocmite de inginerul Th. Vasilescu, însărcinat cu aceste lucrări (Anexa III). Totodată, cu ocazia refacerii canalizării și construirii sălii meridiene, ori a construirii noului gard, au fost întocmite planuri de modernizare și extindere³¹ (Anexa IV).

Un alt obiectiv important îndeplinit de Ioan Plăcințeanu a fost obținerea unei noi porțiuni de teren, până la strada principală, de 2.000 mp, care completa terenul deja deținut de Observator, până la un hectar. Solicitarea lui Plăcințeanu către Primăria Iași a fost emisă în anul 1938. Profesorul nota:

Am fost sfătuit să ocup și să îngrădesc terenul, chiar înainte de începerea formalităților, destul de costisitoare și migăloase, de punere în posesiune. Va trebui să mă deplasez la București și să stăruiesc pe lângă oamenii cu influență din Iași, pentru a obține un articol de lege, prin care Primăria să fie autorizată a ne ceda terenul pe care se găsește astăzi Observatorul Astronomic, nepus nici până acum în posesiunea terenului ce ocupă. Totodată, e

²⁹ AN-Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. III, f. 714.

³⁰ Prețurile la aparatura tehnică necesară dotării unui Observator astronomic erau destul de costisitoare și în acele vremuri. Pentru a ne referi numai la venitul pe cap de locuitor, acesta reprezenta în 1938, în cazul României, doar 94 de dolari (unele surse indică 110 dolari) față de 246 în Franța și 235 de dolari în Germania. Prin comparație, în anul bugetar 1934-1935, un ministru câștiga 30.400 lei, un general de divizie – 25.400 lei, un profesor universitar – 29.550 lei, un medic – 11.900 lei, un judecător – 19.150 lei, un contabil cl. a II-a – 6.100 lei. Iar prețurile la alimente erau mici comparativ cu veniturile, o pâine costa 14 lei (Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 100; Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, Editura RAO, 2001, p. 117).

³¹ AN-Iași, Rectorat, dosar 1762/1938, vol. I, f. 37-38.

absolută nevoie să construiască Sala meridiană – căci este rușinos ca Observatorul Universității din Iași să nu fie în stare a determina longitudinea locului cu precizia necesară pentru a figura în „*Connaissance des tempes*”³².

Demersul său a primit o rezolvare câțiva ani mai târziu, în 1942, când, în urma memoriului depus de Ioan Plăcișteanu și a motivării primite din partea Primăriei Iași, se votează Decretul-Lege No. 1977 din 10 Iulie 1942, publicat în *Monitorul Oficial* No. 165, din 18 Iulie 1942, prin care Primăria Iași a fost autorizată să doneze Ministerului Culturii Naționale, pentru Universitatea Mihăileană din Iași, terenul în suprafață de 9.897 mp, situat în regiunea Copou-Rezervor, care să servească nevoilor Observatorului Astronomic.

Clădirea Observatorului a fost organizată, după reparațiile din anii 1938-1939, conform următorului plan: la etaj era locuința Directorului (trei camere, două antre de trecere, bucătărie, baie); la parter era sala de instrumente pentru Laboratorul de Mecanică, sala de instrumente pentru Astronomie, sala de Bibliotecă, două săli pentru asistenți și studenți; sub cupolă era poziționat ecuatorialul, prevăzut cu un scaun pentru observație; în curte era adăpostit altazimutul, care nu a putut fi pus în funcțiune, lipsindu-i – de douăzeci de ani – nivela (pe care nu au putut-o cumpăra, costând aproximativ 20.000 de lei); în subsol era o cameră pentru seismografe, dar, în lipsa finanțării, echipamentul nu a putut fi cumpărat, așa că erau depozitate lemnele pentru foc.

Ioan Plăcișteanu avea cunoștințe solide despre organizarea și funcționarea Observatorului. El cunoștea modul de organizare a instituției similare din Berlin, frecventat în perioada studiilor doctorale din Germania (1921-1926) și a realizat o solidă documentare la Paris în anii 1935-1936, vizitând stabilimente similare și purtând discuții cu mari specialiști ai Academiei de Științe din capitala Franței. Acolo a găsit inspirația necesară pentru a propune construirea unei săli meridiene; cumpărarea unei lunete meridiene cu înregistrare electrică, o pendulă de precizie, un aparat de receptat ora; refacerea aparaturii meteorologice și un ecuatorial funcțional. Din lipsa banilor însă, acestea au rămas doar în stadiul de aspirații. Astfel că, și la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, Observatorul Astronomic funcționa mai ales ca laborator didactic pentru studenții care studiau Astronomia, iar publicațiile angajaților se bazau, în mare măsură, doar pe cercetări³³. Iată ce nota despre activitatea de la Observator chiar Ioan Plăcișteanu, într-o *Autobiografie* datată în octombrie 1953:

³² AN-Iași, Rectorat, dosar 1762/1938, vol. I, f. 67.

³³ *Anuarul Universității Mihăileane Iași pe anul academic 1938-1939*, vol. XXIV, Iași, 1942, p. 218-220.

Odată cu numirea mea ca profesor la Catedra de Mecanică, am fost numit și Director al Observatorului Astronomic din Iași, eu fiind doctor și în această specialitate. În vacanța de vară a anului 1938 am condus lucrările de refacere a Observatorului pe care-l promisem în completă stare de ruină. Am dirijat aceste lucrări pe șantier muncind adesea laolaltă cu zidarii, lemnarii, tinichigii, pentru a obține un cât mai bun, mai ieftin și mai rapid rezultat. Am avut ca ajutor și sfătuitor pe arhitectul S. Golstein din Iași, care mi-a fost de mult folos. În perioada 1935-1937, până la mutarea mea cu locuința la Observatorul Astronomic Iași, am locuit într-un apartament cu două camere la un imobil al Mitropoliei din Iași, de pe Strada Ștefan cel Mare. În anul 1938 m-am mutat la Observatorul Astronomic unde am locuit tot timpul, din acest moment, până la mutarea mea la București în 1945³⁴.

Observatorul din Iași și imperativele politicii postbelice

Situația Observatorului a devenit dramatică în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. În 1940, curtea Observatorului a fost ocupată de un escadron de cavalerie al Regimentului 6 Călărași, care au devastat atât grădina, curtea, cât și gardul³⁵ (Anexa V). Totodată, în 1944 au fost evacuate la Zlatna, odată cu cel de-al doilea transport de bunuri ale Universității, și un număr de trei lăzi cu documente și obiecte mai mici de la Observatorul din Iași³⁶.

După 1945, prin plecarea lui Ioan Plăcișteanu³⁷, în urma epurărilor care au afectat corpul profesoral al Universității, la Observatorul Astro-

³⁴ Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334, f. 6 v.

³⁵ AN-Iași, Rectorat, dosar 1972/1940, vol. II, f. 393.

³⁶ AN-Iași, Rectorat, dosar 2157/1941, f. 37.

³⁷ Ioan Plăcișteanu a fost unul dintre profesorii afectați de epurările din sistemul universitar, efectuate după cel de-al Doilea Război Mondial, din rațiuni politice. Mutat la București, el a fost angajat în 1952 ca profesor la Facultatea de Geodezie din cadrul Academiei Militare Tehnice (Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334, f. 3). În acea perioadă a început să fie urmărit de Securitate, întocmindu-i-se un dosar informativ, care conținea note încă din anul 1943. Dosarul său aflat la Arhiva CNSAS conține detalii despre suspiciunile informatorilor Securității asupra colaborărilor avute de acesta cu gruparea legionară și beneficiile personale și profesionale care au decurs din acele relații. Ei se bazau inițial pe articolele publicate de Ioan Plăcișteanu în ziarul *Porunca vremii* și pe discursul lui în cadrul întâlnirilor cu diverse persoane, în special colegi-profesori, cunoscute ca făcând parte din grupări legionare (Neculau Bârlad, Horia Hulubei, Șerban Țițeica ș.a.). Informatorii argumentează acuzația lor asupra lui Ioan Plăcișteanu pentru aderarea la mișcarea legionară pe faptul că în timpul guvernării legionare el a fost numit în funcția de Decan la Facultatea de Științe a Universității de la Iași (Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334, f. 110). De asemenea, legăturile stabilite cu personalități germane, în timpul studiilor efectuate în Germania, miniștri și consuli (Fabricius și Von Killinger), cu care se întâlnea sau purta corespondență, mai ales în timpul perioadei de refugiu de la Zlatna din 1944, au determinat Securitatea să-l pună sub urmărire (Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334,

onomic a fost numit director Victor Nadolschi³⁸. El s-a născut la 4 iulie 1911, în Chișinău, județul Lăpușna (astăzi în Republica Moldova) și a absolvit liceul „B. P. Hașdeu” din aceeași localitate, în anul 1933³⁹. Perioada studiilor de licență începută în 1933 s-a încheiat în 1937, când a devenit „licențiat” în științele Matematice la Universitatea Mihăileană Iași, Facultatea de Științe, cu tema *Teoria relativității restrânse*⁴⁰. Victor Nadolschi a avut un parcurs profesional constant. Din 1938 până în 1941 a fost preparator în Laboratorul de Mecanică. Între 1941 și 1943 a fost asistent, apoi din 1943 până în 1946 a fost șef de lucrări, iar din 1946 a fost numit conferențiar de Astronomie la Facultatea de Științe. După reforma învățământului din 1948 a avut mai multe încadrări de conferențiar, pentru ca în 1956 să i se acorde gradul didactic superior de conferențiar, prin Hotărârea Comisiei Superioare de Diplome nr. 9514 din 14.XI.1956 (atestat de conferențiar – specialitatea Astronomie, Seria MI – AC. Nr. 22 din 5 noiembrie 1956)⁴¹. Teza de Doctorat a susținut-o în 1942, sub coordonarea lui Ioan Plăcișteanu⁴².

f. 110). Legăturile sale cu persoane urmărite de Securitate, precum cei menționați deja, dar și alții care se găsesc într-o listă din dosar (Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334, f. 117), l-au făcut candidatul perfect la deschiderea unui dosar de urmărire și de excludere chiar din Academia Militară Tehnică, unde era profesor încă din 1952, mai mult din postura de victimă colaterală. Acest lucru s-a întâmplat odată cu anchetarea nepotului său, Gheorghe Plăcișteanu, medic ortoped, urmărit pentru a fi constrâns să renunțe la relația personală avută cu Lica, fiica lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, arestat și condamnat la închisoare, la Râmnicu Sărat, unde își va găsi sfârșitul în 1961. În acest context, a fost reluată și urmărirea asupra unchiului său, care a fost arestat în 1959 și închis la închisoarea de la Gherla, unde a decedat la 14 decembrie 1960, probabil din cauza bolii cardiace de care suferea înainte de detenție (<http://bucuresti-strictsecret.blogspot.com/2007/11/amantul-licai-gheorghiu-exterminat-in.html>, accesat la 29.10.2019).

³⁸ O biografie care cuprinde activitatea didactică și științifică a fost publicată în 1996, după decesul său (Gh. Bantaș, V. Șciurievici, „Victor Nadolschi, eminent profesor și distins astronom al Universității din Iași”, în *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași. Secțiunea Matematică*, tom XLII, 1996, p. 217-232).

³⁹ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Facultăți, Facultatea de Științe, dosar 750/1932-1937, f. 12.

⁴⁰ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Facultăți, Facultatea de Științe, dosar 750/1932-1937, f. 1.

⁴¹ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 691/1961, f. 3.

⁴² Din caracterizarea făcută de membrii Consiliului Științific, cu ocazia propunerii pentru recunoașterea „titlului de doctor în matematici” a lui Victor Nadolschi, din anul 1961, extragem următorul paragraf: „În anul 1947 își publică teza de doctorat, susținută în anul 1942, dar care n-a putut fi tipărită atunci din cauza evenimentelor. Teza sa de doctorat, intitulată *Sur un cas intègrable de mouvement d'un corp solide autour d'un point fixe* este o lucrare valoroasă la care tov. Nadolschi a obținut mențiunea maximă. Comisia sa de examinare a fost constituită din prof. I. Plăcișteanu, prof. Șt. Procopiu și

Victor Nadolschi își începe activitatea științifică la catedra de Astronomie în 1952. În 1955, el a publicat lucrarea intitulată *Contribuții la o teorie a statisticii grupelor de pete solare*, bine primită în mediul științific. Trebuie menționată și activitatea de răspândire a cercetărilor sale, care se desprinde din rândurile caracterizării făcute de membrii Consiliului Științific, cu ocazia propunerii pentru recunoașterea titlului de doctor: „[...] a publicat articole de popularizare, a făcut numeroase conferințe, a reușit să atragă public pentru observații astronomice”⁴³. Victor Nadolschi a fost însărcinat cu conducerea științifică a Observatorului astronomic în 1946, în condiții materiale foarte grele, reușind să aducă instituția în stare să servească nu numai pentru scopuri didactice, ci și pentru cercetări științifice.

Contribuția la buna funcționare a Observatorului a fost constatată în caracterizarea făcută de membrii Consiliului Științific ai Facultății de Matematică și Fizică din 1961:

Activitatea științifică a lui V. Nadolschi la nivelul anului 1961 conținea: trei lucrări științifice până la publicarea tezei, teza de doctorat și 40 de lucrări științifice după doctorat. Tot aici se poate menționa activitatea în legătură cu conducerea științifică a Observatorului Astronomic al Universității „Al. I. Cuza” din Iași, repararea și modernizarea utilajului instrumental învechit al Observatorului, introducerea observațiilor fotografice (din 1950) și înființarea la Observator a serviciilor: meteorologice (din 1949), seismografie (înființat în 1951 de Observatorul din București de care depinde) și solar (din 1953). De asemenea, activitatea de traducător din limba rusă, în cadrul Institutului de studii româno-sovietic⁴⁴.

În anul 1958, Victor Nadolschi a făcut noi propuneri de ameliorare a situației Observatorului. A întocmit liste cu reparațiile și dotările necesare

prof. O. Mayer” (Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 691/1961, f. 11).

⁴³ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 691/1961, f. 11. Tot aici este făcută și mențiunea: „Din punct de vedere politic, tov. conf. V. Nadolschi este caracterizat pe larg în referatul de cadre care se anexează acestei lucrări. Caracterizarea de cadre a fost înaintată Ministerului”. Semnează Rectorul Ion Creangă. Decan la Facultatea de Matematică și Fizică era Gheorghe Gheorghiev (Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 691/1961, f. 12).

⁴⁴ În continuare sunt făcute mențiuni despre calitatea de membru în diferite consilii și societăți: Victor Nadolschi făcea parte din Consiliul Științific al Observatorului din București al Academiei RPR, era membru al Societății de Matematică și Fizică și membru ARLUS de la înființare, în 1954-1955, președinte al Cercului ARLUS pe Facultate etc. (Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 691/1961, f. 5).

pentru continuarea activităților științifice și a făcut demersuri pentru împrejmuirea terenului Observatorului, probabil ca reparație necesară după distrugerile suferite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (Anexa VI).

La începutul anilor 1960, la Observatorul Astronomic din Iași a fost încadrat și Iulian Breahnă, absolvent al secției de Astronomie de la Universitatea din București. Împreună cu el, Victor Nadolschi a continuat seria cercetărilor astronomice și a pus bazele unui Laborator de mecanică fină, dar și reparațiile cuprinse în acel plan de amploare, a cărui implementare avea să se întindă pe aproape un deceniu. În anul 1964 a făcut alte cereri pentru reparații (sobe, zugrăveli, tâmplărie, instalații electrice) și continuarea celor începute în 1959. În acest răstimp, Observatorul Astronomic fusese dotat cu aparatură din import și din țară, care a făcut ca lucrările didactice și științifice să se intensifice. De exemplu, a fost proiectat și s-a construit un telescop optic Cassegrain de 370/3.000/15.000, care era destinat studiului suprafețelor planetare și studiului vizual și fotografic al stelelor duble. S-a continuat construcția radiotelescopului (programată a fi terminată în 1965). S-a construit un aparat pentru recepționarea semnalelor SEA (descărcări atmosferice îndepărtate), necesar pentru executarea programului de observații în domeniul relației Pământ – Soare⁴⁵. S-au observat mai multe eclipse de soare, lună și mai multe poziții de mici planete. Și în anul 1965 au fost continuate aceleași lucrări⁴⁶.

Din cauza fricțiunilor apărute între cei doi angajați ai Observatorului, Victor Nadolschi, personaj incomod pentru mediul intelectual, se transferă la Galați în 1966, la Institutul Politehnic, unde se pensionează pe caz de boală doi ani mai târziu, la vârsta de 57 de ani⁴⁷. La finalul anilor '60, la Observator funcționau Iulian Breahnă, matematician astronom și Aristotel Manolachi, lector la cursul de Introducere în Astronomie, în cadrul Catedrei de mecanică teoretică⁴⁸. În 1981, Iulian Breahnă a devenit lector și coordonator al Observatorului astronomic⁴⁹, activitate pe care a

⁴⁵ *Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Anuar 1963-1964*, p. 55.

⁴⁶ *Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Anuar 1965-1966*, p. 22.

⁴⁷ Diagnosticul apare secretizat în dosarul său informativ din Arhiva CNSAS, dar din notele anterioare ale informatorilor se pare că suferea de o boală mentală/psihică, agravată de consumul de alcool (Arhiva CNSAS, Mapa de verificare nr. 2233, fond „Năstase” – nume conspirativ, f. 13).

⁴⁸ Aici apare și o fotografie cu Iulian Breahnă în timpul desfășurării unor lucrări la Observatorul Astronomic din Iași (*Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Anuar 1969-1970*, p. 55).

⁴⁹ În paginile *Anuarului* apare și o fotografie cu clădirea Observatorului (*Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Anuar 1982*, p. 133-134).

desfășurat-o până în anul 2000. Din 1980, la Universitate funcționează, tot în cadrul Facultății de Matematică, un Planetariu Zeiss. Actualmente, clădirea Observatorului este înregistrată ca monument istoric, cod IS-II-m-B-04017.

*

* *

Istoria de un secol a Observatorului Astronomic din Iași este parte integrantă a trecutului Universității și reflectă parcursul astronomiei ieșene, sub impactul contextului politic și în raport cu știința românească și europeană. Necesitatea înființării Observatorului a găsit ecou chiar de la momentul fondării Universității, dar dificultățile materiale, în primul rând, au amânat momentul până în 1913. Modelul occidental, în special cel de inspirație franceză, a fost adaptat nu doar pentru dotarea și organizarea noului Observator, ci și pentru edificarea localului. Anvergura științifică a directorilor Observatorului, așa cum au fost Constantin Popovici și Ioan Plăcișteanu, a asigurat nu doar racordarea cercetărilor realizate la Iași la cele mai noi standarde ale timpului, ci au oferit studenților și un câmp de aplicații. Baza materială a Observatorului nu a ținut însă pasul cu ritmul cercetărilor. Lipsa fondurilor pe care Universitatea le putea pune la dispoziția Observatorului pentru dotarea cu aparatură a fost completată de distrugerile produse de cele două războaie mondiale și de refugiul la Zlatna. Proiecte ale directorilor nu au lipsit, iar inventarul necesităților indica, în fapt, nevoile mari ale obiectivului. Dar fie existența unor proiecte concurente în cadrul Universității, fie prioritizarea investițiilor, care nu au favorizat Observatorul, au lăsat multe probleme materiale nerezolvate. În anii '60 abia s-au realizat unele achiziții pentru dotarea cu aparatură care au revitalizat activitatea acestui departament. Analize comparate cu privire la cercetările astronomice de la Iași și din Europa și cu privire la dotări ar putea oferi imagini mai bogate despre parcursul instituției. Și în acest caz, istoria științei devine esențială pentru lămuriri și investigații suplimentare.

Sky Architecture, Terrestrial Design.
The Astronomic Observatory of Iași and Its History
(Summary)

Keywords: *Astronomical observatory, heritage, 20th century, archive.*

The Astronomical Observatory has found its usefulness in the European scientific environment since the 19th century, and observations and calculations made using mechanical, optical, electrical and electronic instruments have provided indispensable information for the knowledge of the celestial space.

Whereas in some countries of Europe at the end of the 19th century, there were already famous Observatories, for the intelligence provided in the field of

astronomy, in Vienna, Berlin, Paris. For example, in Romania, only in early 20th century, the first such pieces of equipment were built and put into operation. This is how the Observatories in Bucharest and Iași were founded in the first decades of the 20th century. These, of course, functioned outside the Universities. They were the places where mechanical disciplines, physics, astronomy and philosophy all taught; all of them contributed to a certain extent to the research carried out in the institutions of higher education.

The need to summarise in this article the historical information regarding the Astronomical Observatory in Iași has the role of introducing to the scientific circuit a series of unique documents from the Iași archives and more, hosted by the County Service of the National Archives of Iași, by the University Archive “Alexandru Ioan Cuza” of Iași and by the CNSAS Archive. This article will analyse the main stages in the history of the institution, which include both the personalities who contributed to the development of the astronomy field in Iași and how the Observatory was equipped, so as to correspond to the specific activities, i.e. didactic, research and observation. Even more important was the attempt to restore the historical route of the operation and endowment of the building, which recorded an uninterrupted activity for almost a century since its establishment, despite the serious damage caused during the two World Wars, which left behind colossal material damage.

ANEXE

I

[f. 537 r.]

Universitatea Mihăileană Iași

Observatorul Astronomic

Nr. 70

Nr. 1794

[La Senat]

Domnule Rector,

Vă rog să binevoiți a interveni pe lângă Onor. Senatul Universitar ca să aprobe suma de 150.000 (una sută cinci zeci mii) lei, necesară pentru completarea reparațiilor începute la Observatorul Astronomic și punerii în stare de funcționare a acestui Observator spre a servi cercetărilor și cerințelor didactice obligatorii. Vă rog să binevoiți a avea în vedere că, începând reparațiile pe baza devizului aprobat de dl Rector T. Bratu, deviz prezentat de dl Ing. T. Vasilescu, am constatat, în timpul lucrului, o sumedenie de stricăciuni (ziduri umezite, grinzi putrede, acoperișul complet

găurit, canalizarea nu funcționează etc.), cari, dacă nu se îndreaptă odată cu reparația începută, înseamnă că eficacitatea lucrului început e scăzută sub jumătate – adică pierdem inutil din randamentul – care trebuie să fie maxim – pe care-l putem obține cu posibilitățile reduse pe care statul sau Universitatea ni le pun la dispoziție, la intervale destul de mari. După 25 de ani, Observatorul Astronomic, este pentru prima oară în reparație.

Specific mai jos, detaliat, distribuția sumei cerută spre completare.

1. Devizul, aprobat deja, este în valoare de 146.700 lei, și cuprinde strictul necesar pentru acoperirea Observatorului, repararea teraselor și consolidarea clădirii, prin urmare nu poate suporta nici o reducere, cu atât mai mult cu cât dl Administrator al Universității a constatat nevoia de tablă pentru acoperiș în sumă de 21.000 lei, deci cu 3-5.000 peste ce am prevăzut în deviz. Deci pentru acoperirea devizului Dlui Vasilescu, aprobat de dl Bratu, e nevoie de 26.700 lei.

2. Primăria Iași a început lucrările necesitate de delimitare a terenului Observatorului și punerea definitivă în posesiune. Se știe că până astăzi Observatorul nu este pus în posesiunea terenului ce ocupă. Prin intervenția mea (fără a obliga Universitatea la compensațiuni), am reușit să obțin lărgirea terenului până în șosea, spre a nu fi supuși eventualității parcelării și construcției în fața Observatorului – aducând prin aceasta un beneficiu Universității de 2-3 milioane lei. Azi avem absolută și urgentă nevoie să îngrădim acest teren, fie cu gard refăcut, fie cu gard nou. Pentru această lucrare urgentă avem nevoie de 20.000 lei.

3. Instalația de lumină amenință să ne dea foc clădirii. Pentru revizuirea ei și amenajarea luminei în adăposturile pentru lunete și în sălile de studiu ce am pus la dispoziția studenților ... 4.300 lei.

4. Lunetele existente pot servi pentru lucrări dacă sunt așezate în adăposturi adecvate, absolut necesare lucrărilor practice. Pentru construcția unei săli meridiene și a unui adăpost pentru equatorial ... 30.000 lei.

5. Refacerea fațadei Observatorului este impusă prin faptul că [f. 537 v.] zidurile de la față sunt îmbibate de apă și dărâmate. Cum devizul prevede repararea parțială a cornișei căzute peste tot, tencuirea fațadei în același timp ne economisește, pentru mai târziu, facerea schelei necesare, așezată acum pentru cornișe și acoperiș ... 5.000 lei.

6. Construirea adăposturilor pentru Meteorologie, complet dărâmate ... 10.000.

7. Refacerea parțială a canalizării. Cisterna existentă nu comunică cu puțul absorbant și debordează murdăriile prin pereții subsolului ... 15.000.

8. Nici o sobă nu este în bună stare. Refacerea lor, odată cu lucrările actuale, spre a nu reveni cu stricăciuni, necesită un minim de 9.000.

9. Mobilier strict necesar și urgent, pentru sălile studenților: trei rânduri de bănci, una masă catedră, o tablă de perete, măsuțe pentru instrumente ușoare, masă în sala asistenților, două dulapuri pentru cărți și reviste, scaune pentru sala de lucrări teoretice și sala de lucrări practice ... 30.000.

Total 150.000 lei.

Sunt convins Domnule Rector, că și dvoastră, ca și onor. Senatul Universitar veți aprecia strădania mea de a transforma acest Observator, care reprezintă o avere serioasă a Universității și este o instituție de prim rang pe lângă orice Universitate, într-un local de studii și cercetări, așa cum și este menirea. Într-o clădire complet ruinată, plină de umezeală, neîncălzită, neiluminată și fără amenajări speciale unui adevărat Observator, nu se pot face lucrări cu obiecte ruginite, așezate la întâmplare în locuri nepotrivite, supuse umezelii și prafului.

(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. III, f. 537 r.-v.)

II

[f. 723 r.]

Universitatea Mihăileană Iași

Observatorul Astronomic

Înregistrat la Universitatea la nr. 1995

Memoriu

Către Onor. Senatul Universitar Iași

În ședința de astăzi dimineață a *Consiliului Facultății de Științe*, d. P. Bogdan mi-a adus unele acuzațiuni, afirmând că le va repeta în fața Onor Senatului Universitar în ședința de astăzi după amiază. În acest scop, am onoare a supune discuției următoarele.

Cum eu am putut fi prezent în Ședința Consiliului, răspunzând pe larg celor afirmate, în mod eronat de dl P. Bogdan, și cum nu pot fi de față la Ședința Onor Senatului, îmi permit pentru a judeca cu dreptate, să binevoiți a-mi permite să dau lămuririle necesare. Dacă veți crede că afirmațiunile dlui Pro-Rector necesită această pierdere de vreme.

Îmi permit totuși, în prealabil, să aduc la cunoștința Onor Senatului, punctele principale discutate în ședința Consiliului Facultății noastre:

1. Domnul Pro-Rector a cerut Facultății să delege un controlor care să verifice tehnica lucrării de reparațiuni ce execut la Observatorul Astronomic. Consiliul a crezut că aceasta este neconform cu legea contabilității care cere precis anumite răspunderi.

Eu am cerut dlui Rector Bratu să-mi aprobe lucrarea și să dispună începerea ei de urgență, pe bază de trei oferte, din care Dl Bratu și Onor Senatul universitar a aprobat oferta Dlui Ing. Th Vasilescu. Pe această bază, și în urma dispozițiunii Dlui Bratu, am început lucrarea prin bună învoială.

Am cerut la Oficiul de licitație autorizația cuvenită. Dl Ing. Vasilescu mi-a fost recomandat cu multă căldură de colegul Prof. Șt. Procopiu în care am desăvârșită încredere. Dl Pro-Rector Bogdan nu cunoaște aceste amănunte, cu toate că în timpul rectoratului dsale Dl Vasilescu a lucrat la clădirea Universității.

2. Dl Pro-Rector Bogdan, mi-a trimis o adresă, în 22 iunie 1935, prin care cere să depun la Rectorat adresa mea nr. 61/1527. Am răspuns că această adresă nu este luată de mine, ci se află în arhivele Rectoratului, ceea ce a făcut pe Dl Pro-Rector Bogdan să acuze pe funcționarul respectiv că l-a informat greșit. Ori, cu informațiuni greșite, nu poate fi ofensat un coleg.

Două adrese ale mele (66 și 67), cu rezoluțiile amănunțite ale Dlui Bratu, au fost păstrate până azi de mine pentru motivul următor:

Dl Contabil, întrebat de mine despre formele de contabilitate, și dl Rector Bratu m-au sfătuit să păstrez tot dosarul lucrării spre [f. 723 v.] a putea executa lucrarea exact după învoială și spre a se da descărcarea cuvenită, la sfârșitul lucrării. Așa procedează și alți colegi, întrebați de mine, cărora Dl Pro-Rector Bogdan nu le puse nici un fel de piedici în executarea lucrărilor.

3. Dl Pro-Rector Bogdan s-a simțit ofensat prin faptul că eu am consfințit în scris – fără nici un gând de ofensă sau vreun cuvânt jignitor – faptul constatat că, în anumite împrejurări, primează în grija dsale, preocuparea instalării Servitorilor Universității, față de grija mea – și a noastră a tuturor – de a ridica instituțiile științifice ale Universității.

Eu am cerut un ajutor, în materiale vechi, pentru o sală meridională, dl Pro-Rector Bogdan mi-a răspuns că materialul vechi este angajat pentru clădirile servitorilor.

Constatarea acestui fapt nu constituie o jignire, atâta vreme cât este un adevăr. În orice caz nu sunt eu de vină. Dacă există vreun cuvânt, în toată corespondența mea cu Rectoratul de sub conducerea provizorie, actuală, cu Dl Pro Rector Bogdan, care să nu fie la locul lui, rog a mi se specifica, spre a-mi cere scuza cuvenită, fără a pretinde reciprocitate, din respectul profund pe care-l am pentru instituția pe care o servesc cu devotament, indiferent de cine o reprezintă.

Prof. Dr. Ioan Plăcințeanu

(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. III, f. 723 r.-v.)

III

[f. 34^r]

Întreprinderi de Construcții

Ing. Th. Vasilescu

Iași

Str. Dragoș -1-

Deviz

Pentru construirea unei camere meridiane
la Observatorul Astronomic Copou – Iași

	Săpături de pământ la fundații, pe o adâncime de 0,80 m, cu întrebuințarea pământului la umpluturi.	mc	13	30	lei 390
	Zidărie de piatră în fundații cu mortar de var și nisip de carieră. În preț este cuprins numai mortarul și manopera.	mc	13	300	3900
	Zidărie de piatră la soclu, lucrată aparent și rostuită. În preț se cuprinde numai manopera și mortarul.	mc	8	400	3200
	Zidărie de cărămidă cu mortar de var și nisip de carieră. În preț este cuprins numai mortarul și manopera.	mc	28	350	9800
	Baton de macadam la fundațiile suporturilor lunetelor, în dozaj de 150 kg ciment la mc de beton. Cu macadamul observatorului.	mc	21	680	1360
	Beton de macadam în cofraje la soclul suporturilor lunetelor, cu 150 kg ciment la mc de beton. Cu macadamul observatorului.	mc	1	750	750
	Grinzi de brad ecarisete 23/8 la plafoane.	mp	33	100	3300
	Scândură geluită șilămbuită, gata bătută și dată cu grunt, la plafoane și calcanele interioare.	mp	44	100	4400
	Șarpanta acoperișului din lemn de brad, coprins astereala și ferăriea necesară.	mp	60	120	7200
0	Învelitoare din tablă galvanizată de 40 kg	mp	60	160	9600
1	Tâmplărie din lemn de brad la uși și ferestre cu ferăriea necesară obișnuită – dată cu un grunt.	mp	16	550	8800

2	Ferărie specială la obloanele acoperișului	kg	50	40	2000
3	Tencueli interioare la pereții verticali cu mortar de var gras.	mp	123	30	3690
4	Tencuieli exterioare la fațade cu mortar de var și adăugire de ciment la trasul profilelor.	mp	91	60	5460
5	Pardoseli de ciment rolat în camere pe strat de beton de la 10 cm grosime.	mp	33	190	8270
De reportat 70.120					

[f. 34 v.]

16	Trepte de beton rolat la intrare.	ml	5	160	800
17	Geamuri semiduble gata montate.	mp	7	110	770
18	Spoitul cu lapte de var în interior și exterior.	mp	214	4	856

Iași 4 Iulie 1938

Th. Vasilescu

[f. 35 r.]

Întreprinderi de Construcții

Ing. Th. Vasilescu

Iași

Str. Dragoș -1-

Deviz

pentru facerea unui soclu de piatră la grilaj și mutarea lui

1	Săpături de pământ la fundație pe 0,30 m adâncime.	mc	12	30	lei 360
2	Zidărie de piatră în fundație cu mortar de var și nisip în carieră; cu piatra observatorului.	mc	12	280	3360
3	Zidărie de piatră la soclu, cu mortar de var, lucrat aparent și rostuit cu ciment. Cu piatra observatorului. Înălțimea soclului va fi de 40 cm.	mc	16	360	5760
4	Demontajul grilajului și montatul lui pe noul soclu.	ml	100	25	2500
Total lei ... 11.980					

Materialele necesare la soclul grilajului.

1 – piatră 30 mc

2 – nisip 12 mc

3 – var 1000 kg

4 – ciment 500 kg

Iași, 4 iulie 1938

Ing. Th. Vasilescu

[f. 36 r.]

Întreprinderi de Construcții

Ing. Th. Vasilescu

Iași

Str. Dragoș -1-

Situație

De lucrările executate la Observatorul Astronomic al Universității din
Iași, până la data de 21 iulie 1938

1	Desfacerea parțială a plafonului de la subsol și așezarea a două traverse I profil 160 mm pentru consolidarea planșeului.	după deviz/lei 7000
2	Dezbrăcătul tencuelilor existente din camerele de la subsol, pe porțiunile stricate, la pereți și plafon și refăcutul lor cu mortar de var.	3120
3	Refacerea și consolidarea planșeelor de la etaj cu grinzi de brad ecarisate 25/10, coprins dușumeaua oarbă.	7200
4	Demontarea parchetului din camerele de la etaj unde se vor reface planșeele.	700
5	Desfăcutul zidăriei la partea superioară a camerei de la etaj, unde se reface planșeul, pe porțiunea cu cărămidă umedă și refăcutul ei prin subzidire cu cărămidă și mortar de var.	8000
6	Refăcutul tencuelilor în aceleași camere, de la parter și etaj, cu mortar de var gras.	5100
7	Șarpanta acoperișului peste terasa de la nord cuprins astereala și racordatul cu acoperișul vechi.	8520
8	Tencueli la plafoane cu mortar și ciment, în camerile de sub terase.	2920

9	Facerea unor membrane la camerele din aripa stîngă pentru formarea unui WC și intrării scării de serviciu pentru etaj, cuprins traversa de fer așezată dedesubt.	3600
10	Astupatul unei uși cu zidărie de cărămidă, cuprins tencuiala.	800
11	Tencueli la zidăria nouă cu mortar de var.	1800
12	Deschiderea unei uși la intrarea scării de serviciu și facerea unui buinadrug.	600
13	Scară de serviciu din beton armat rolat, la aripa stîngă.	3800
14	Revizuirea poalei de la acoperiș și înlocuirea tablelor stricate cu tablă galvanizată de 45 kg cuprins lipitu cu cositor/EXECUTAT DE UNIVERSITATE/	7500
	DE REPORTAT ...	60.460

[f. 36 v.]

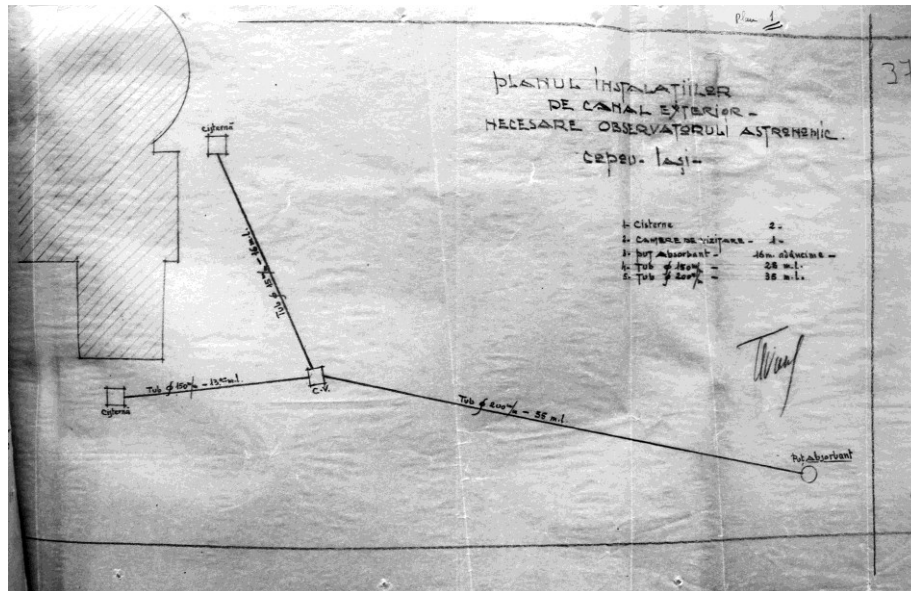
15	Revizuirea jghiaburilor cu aplicare de năzi și lipituri cu cositor în locurile stricate./EXECUTAT DE UNIVERSITATE.	2800
16	Învelitoare cu tablă galvanizată de 45 kg la acoperișul de pe terasă./EXECUTAT DE UNIVERSITATE.	5950
17	Demontatul jghiaburilor și poalei vechi și refacerea lor cu material nou, cuprins căpriorul și astereala din nou, atât la poală cât și la jghiaburi.	8400
18	Complectarea zidăriei la scara de intrare a parter a aripei stîngi.	1800
19	Podețe de beton armat la scările de serviciu din aripa stîngă.	550
20	Tencueli cu mortar de ciment la zidăria scării.	320
21	Trepte de beton rolat la intrarea parterului	900
22	Desfăcutul planșeului de peste etaj/pod și înlocuirea grinzilor putrede cu grinzi noi, cuprins cernapolul, șipcile, tencuitul plafonului precum și consolidarea restului de planșeu cu o traversă de fer.	2100
	Total lei ...	83.280

Iași, 4 iulie 1938

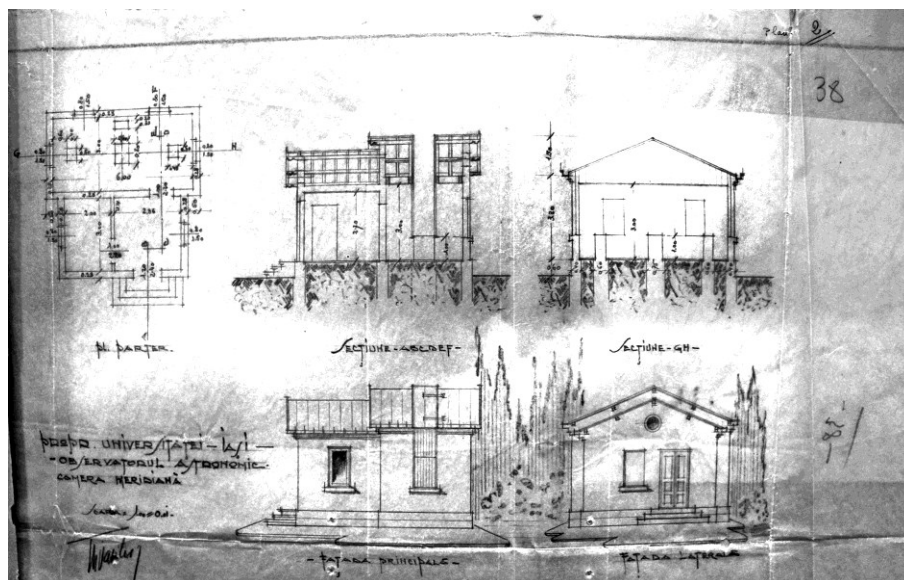
Ing. Th. Vasilescu

(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1972/1940, vol. II, f. 34 r.-v., f. 35, f. 36 r.-v.)

IV

Planul instalațiilor pe canal exterior necesare Observatorului Astronomic din Iași
(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1762/1938, vol. 1, f. 37.)

Observatorul Astronomic. Camera Meridiană
(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1762/1938, vol. 1, f. 38.)

V

[f. 393]

Copie. Originalul înregistrat la noi sub nr. 2532/1/VIII/1940

Observatorul Astronomic, nr. 59, Iași, 30 iulie 1940

Domnule Rector,

Am onoarea a vă aduce la cunoștință următoarele fapte, spre a interveni în consecință:

În ziua de 29 iulie 1940 înapoindu-mă la locuința mea care se află în localul Observatorului Astronomic din Iași al cărui director sunt, am găsit curtea Observatorului ocupată de un escadron de cavalerie al reg. 6 călărași sub comanda căp. Pădureanu. Intrarea de la poarta curții până la ușa clădirii trecea printre corturile așezate astfel încât soldații erau obligați să sară gardul de fer ce înconjoară curtea, oridecâte ori treceau la cantonamentul cailor spre corturi. În felul acesta au dărâmat gardul, au distrus plantația și grădina de zarzavat, transformând restul curții în latrină. Un domn colonel Dl Curta, com. R. 4. Art. Grea, străin de această unitate, care ocupă locuința mea proprie în Observator, a fost nevoit să intervină de mai multe ori, spre a împiedica pe soldați să-și depună murdăriile prin curte și să nu mai umble goi complet în jurul clădirii unde locuiesc și femeii (familia dlui colonel și familia laborantului Observatorului, subsemnatul fiind plecat în acest timp). Ofițerii acestei unități locuiau mult departe de trupa care era lăsată de capul ei, așa încât aceștia nu se știau supravegheați de comandanții lor. Căp. Pădureanu se plimba zilnic între orele 10-12 cu mașina nr. 431 Brașov, prin oraș.

Când am sosit, în ziua de 29 iulie, după ce am avut o convorbire cu dl col. I. Curta, care mi-a confirmat atitudinea necuviincioasă și distrugătoare a acestor soldați, mi-a atras atenția că ofițerii unității respective sunt vinovați, fiindcă nu-și țin trupa sub supraveghere suficientă. Am căutat atunci un ofițer de-al unității spre a-l ruga să ia măsurile necesare. După un timp îndelungat am găsit pe subloc. Stoian (învățător concentrat) care, printr-o atitudine lipsită de orice cuviință, susținea că au ordin să se conducă după cum cred ei și nu după pretențiile mele; clădirea Observatorului Astronomic fiind o instituție de Stat, armata are voie să facă ce vrea cu ea, chiar să o dărâme, căci e mai bine decât să o dărâme Rușii, așa cum au văzut ei că s-a făcut în Basarabia, de unde veneau în retragere. I-a atras atenția că o astfel de mentalitate este dăunătoare spiritului ostășesc. Atunci, obraznic, mi-a ripostat că nu primește sfaturi de la nimeni și a plecat.

Am aflat apoi că a dat dispoziție că, dacă voi mai trece printre corturi, soldații să încarce armele, amenințându-mă cu împușcare drept spion, ceea ce au și făcut. Văzând mentalitatea acestui ofițer, am așteptat întoarcerea căpitanului comandant Pădureanu. Acesta, în același ton obraznic și cu aceeași atitudine impertinentă, vocifera, față de soldați, că e mai bine să distrugă armata română, pentru nevoile ei, decât să predăm totul în bună stare Rușilor. I-am atras atenția că eu apăr avutul statului și nu averea mea personală și că suntem datori să apărăm acest avut față de oricine se atinge de el, până în ultimul moment. Atunci a început a striga *că toți intelectualii români sabotează armata și caută să o împiedice în executarea menirei ei, că sunt dușmani ai poporului și ai armatei și că ar trebui să ia măsuri energice în timp de război, contra lor, adică să fie împușcați*. Aceste lucruri le profera în fața soldaților cari, în cea mai parte vorbeau ungurește.

Față de această mentalitate bolcevizantă, m-am hotărât, din marea dragoste ce am pentru această țară și pentru armata ei în care am luptat în războiul trecut și sunt gata să fac același lucru oricând voi fi chemat, ca ofițer de rezervă, și față de marele pericol al dezagregării interne prin propagarea spiritului [f. 394] defetist și a atitudinilor bolceviste, în rândurile armatei, de către ofițeri nepregătiți sufletește și intelectualicește, am crezut de sfânta mea datorie să aduc aceste fapte de mai sus la cunoștința organelor superioare militare.

O dovadă care-mi îndreptățește acest demers, stă în incidentul următor: după plecarea mea, laborantul Observatorului luându-se de vorbă, prietenește, cu soldații, le spunea:

„Bine mă băeți cum să încărcați armele ca să amenințați un ofițer de rezervă, profesor universitar, român care a făcut și face războiul cu voi împreună?”

La care un soldat răspunde cu un accent pronunțat unguresc: „Dacă știam că-i de aceia, cum zice domnul căpitan Pădureanu, intelectual contra armatei, mă făceam că scap un glonte așa ca din întâmplare; ce erau să-mi facă?”

Primiți, Vă rog, Domnule Rector, expresiunea deosebitei mele considerații.

Director,
Prof. dr. Ioan Plăcințeanu

(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1972/1940, vol. II, f. 393.)

VI

[f. 163]

Proiect de plan de perspectivă
pentru modernizarea Observatorului Astronomic
al Universității „Al. I. Cuza” din Iași (1960-1975)

1. Etapa I: Modernizarea serviciului solar existent (fotosfera vizual și fotografic), suprafețe planetare, alte amenajări:

A. Construcții:

1. Pavilion (3x3 m) pentru reflector de 240 mm ...	16.200 lei
2. Împrejmuirea terenului Observatorului ...	25.000 lei
Total construcții:	41.200 lei

B. Utilaje:

1. Una cameră solară Zeiss ...	20.000 lei
2. Un strung ...	4.000 lei
3. Una mașină de șlefuit (optică) verticală ...	6.000 lei
4. Zece teodolite optice pentru lucrări cu studenții ...	20.000 lei
Total utilaje:	50.000
Total etapa I:	91.200

2. Etapa II: Astrometrie fotografică și fotometrie, alte amenajări:

A. Construcții:

1. Pavilion pt. astrograf de 300 mm ...	22.000 lei
2. Magazie pentru lemne (necesară pentru eliberarea subsolului clădirii principale) ...	30.000 lei
Total construcții:	52.000 lei

B. Utilaje:

1. Astrograf Zeiss 300 mm cu accesorii ...	400.000 lei
2. Mașină de măsurat coordonate, Zeiss ...	200.000 lei
3. Microfotometru Zeiss ...	120.000 lei
Total utilaje:	720.000 lei
Total Etapa II:	772.000 lei

3. Etapa III: Serviciul solar (cromosfera):

A. Construcții:

1. Pavilion solar ...	32.400 lei
Total construcții:	32.400 lei

B. Utilaje:

1. Refractor solar (130 mm) Zeiss ...	150.000 lei
2. Spectroheliograf (model mic) ...	60.000 lei

3. Cronograf (100 mm) ...	200.000 lei
4. Filtru polarizator ...	60.000 lei
Total utilaje:	470.000
Total Etapa III:	502.000

[f. 164]

4. Etapa IV: Astrometrie

A. Construcție:

1. Pavilion meridian și pentru serviciul latitudinii, cu subsol pentru pendule ... 54.000 lei

B. Utilaje:

1. Una lunetă reversibilă Zeiss cu accesorii ... 160.000 lei
 2. Două pendule fundamentale ... 100.000 lei
 3. Două cronografe ... 80.000 lei
 4. Un cerc vertical cu accesorii 200.000 lei

Total utilaje: 540.000 lei
 Total Etapa IV: 594.000 lei

Pe cele 4 etape: total construcții:...	179.600 lei
total utilaje: ...	1.780.000 lei
total general: ...	1.959.600 lei

Se vede din cele de mai sus că este vorba de modernizarea Observatorului existent și nu de crearea unui Observator mare ceea ce n-ar fi rațional având în vedere astroclimatul puțin favorabil al Iașului. Se menține tematica de cercetări actuală a Observatorului (soarele, fotometria și astrometria fotografică), completându-se în etapa a IV-a cu serviciile astrometrice – concepute la un nivel modest și având mai mult rol didactic. Nu credem că ar fi rațional să facem la Observatorul din Iași studii spectrografice sau de radioastronomie. Pentru menținerea în bună stare de funcționare a Observatorului și pentru mici modificări curente este absolut necesară amenajarea la Observator a unui mic atelier optico-mecanic, cum există la toate Observatoarele, fie și modeste din lume.

Iași, 10.V.1958

Victor Nadolschi

(Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Biroul plan-retribuire, dosar nr. 5, f. 163-164.)

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Stațiunea biologică marină de la Agigea: patrimoniu, litigii, proiecte

Iana Balan*

Petronela-Raluca Podovei**

Cuvinte-cheie: *patrimoniu imobil, patrimoniu mobil, stațiune de cercetare, Ioan Borcea, Universitatea din Iași.*

În 1926, academicianul Ioan Borcea înființează Stațiunea biologică marină de la Agigea – Constanța, sub numele de Stațiunea Zoologică Marină „Regele Ferdinand I”. Organizată cu fonduri modeste, dar cu entuziasmul de începător al profesorului, aceasta a devenit, nu după mulți ani, un centru important de cercetare, iar numele fondatorului a căpătat rezonanțe mondiale. Ioan Borcea a înființat, în primă fază, laboratorul de Zoologie, cu câteva acvarii, și muzeul științific¹; apoi, treptat, acest departament al Universității s-a dezvoltat și a devenit o școală de biologie marină unde au activat și s-au format specialiști în domeniu, cum ar fi Constantin Motaș, Mihai Băcescu și Sergiu Cărașu².

Fiind un centru de cercetare care a contribuit semnificativ la dezvoltarea științei biologice, interesul pentru Stațiunea de la Agigea se reflectă într-o serie de lucrări ale profesorilor ieșeni Gheorghe Iacob³, Alexandru-Florin Platon⁴ și Gheorghe Mustăță⁵, coordonatori ai unor volume consacrate

* Muzeograf II, Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

** Muzeograf I, Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ M. Constantineanu, S. Cărașu, „Profesorul Ioan Borcea”, în *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași. 1860-1960*, vol. II, București, 1960, p. 155.

² Constantin Toma, Gheorghe Mustăță, „Biologia”, în Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coord.), *Istoria Universității din Iași*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 63.

³ Gheorghe Iacob (coord.), *Anuarul Universității 1989-2009*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, 562 p.

⁴ Gheorghe Iacob, Alexandru-Florin Platon (coord.), *Istoria Universității din Iași*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2010, 908 p.

⁵ Gheorghe Mustăță (redactor), *Viața în apă și pe pământ în Mileniul III. Lucrările sesiunii științifice a Stațiunii biologice marine „Prof. dr. Ioan Borcea”*,

istoriei universitare ieșene sau momentelor aniversare ale stațiunii. Ele oferă informații despre înființarea departamentului, viața și activitatea profesorului Ioan Borcea, precum și o analiză amplă asupra cercetărilor științifice, fără însă a aprofunda detaliile legate de patrimoniul mobil și imobil al bazei marine.

În textul de față ne-am propus, pe baza documentelor din cadrul Serviciului Județean Iași al Arhivelor Naționale și ale Arhivei Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, să reconstituim frânturi de imagini asupra inventarului stațiunii de la înființare și până în anul 1970, când aceasta a trecut în subordinea Institutului Român de Cercetări Marine. Pe lângă sursele documentare și lucrările amintite, un instrument de lucru foarte util au fost *Anualele Universității*. Deși diverse și bogate în informații, izvoarele cercetate nu ne-au oferit informații clare despre situația materială⁶, financiară⁷ sau despre subordonarea stațiunii⁸. Altfel spus, stadiul actual al cercetării nu ne-a permis să alcătuim, așa cum ne-am propus inițial, un tablou complet al patrimoniului stațiunii. Conturăm doar un profil al acestuia și formulăm o serie de întrebări la care nu putem oferi, încă, răspunsuri clare.

Agigea, 19-20 octombrie 2001. Volum omagial dedicat împlinirii 75 de ani de la înființarea Stațiunii biologice marine „Prof. dr. Ioan Borcea” Agigea, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2002, 298 p.; Gheorghe Mustăț, Mircea Varvara, Constantin Carmen (editori), Marea în cumpănă. Lucrări prezentate la Sesiunea științifică dedicată împlinirii a 70 de ani de la înființarea Stațiunii biologice marine „Prof. dr. Ion Borcea” de la Agigea și a 60 de ani de la dispariția fondatorului, Agigea – Constanța, 18-20 octombrie 1996, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1999, 331 p.

⁶ Printre dosarele studiate am identificat doar un singur inventar detaliat al bunurilor aparținând stațiunii, datând din anul 1940 – vezi Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași (în continuare: AN-Iași), Rectorat, dosar nr. 1139/1926. Pentru perioada postbelică nu am găsit un astfel de instrument de lucru care să ajute la analiza evoluției patrimoniului mobil al stațiunii marine.

⁷ În documente apar informații conform cărora stațiunea avea un buget propriu, dar primea resurse financiare atât de la Universitate (prin decizii ale Senatului), cât și de la Ministerul Învățământului; din acest motiv, nu ne este clară subordonarea financiară a acesteia.

⁸ Conform informațiilor din cadrul *Anualelor* Universității, la înființare, stațiunea făcea parte din cadrul Laboratorului de Zoologie descriptivă a Facultății de Științe și a păstrat acest statut până în anul 1969 (când vechea Facultate de Științe devenise Facultatea de Biologie-Geografie). Cu toate acestea, unele surse indică faptul că, în anul 1937, „institutul de cercetări științifice trece definitiv în domeniul Universității, ca o anexă a ei”, iar în 1958 Stațiunea Zoologică Marină „Prof. Ion Borcea” de la Agigea trecea de sub îndrumarea și controlul Direcției generale a învățământului superior sub îndrumarea și controlul Universității „Al. I. Cuza” din Iași. De aici reiese faptul că stațiunea a trecut prin mai multe schimbări administrative, însă nu toate au fost identificate în documentele cercetate.

O istorie zbuciumată ca veacul

Stațiunea biologică marină „Prof. dr. Ioan Borcea” de la Agigea a fost fondată prin Înaltul Decret Regal nr. 810 din 1 martie 1926, care prevedea înființarea stațiunii Zoologice Marine „Regele Ferdinand I” și numirea profesorului Ioan Borcea la conducerea acesteia⁹. Acest Decret a fost emis în urma unei adrese venite din partea Ministerului Instrucțiunii către Universitatea din Iași, nr. 108050 din 9 octombrie 1925, prin care profesorul Ioan Borcea era propus să organizeze și să administreze stațiunea de la Agigea.

Inițiativa amenajării unei stațiuni de cercetare a apărut încă din anul 1925, când profesorul Borcea a organizat o deplasare în scop științific „de la gurile Dunării până la Vama Veche”, obiectivul principal fiind găsirea unui loc bun pentru amplasarea noului centru științific și didactic¹⁰. El dorea ca acest loc să devină o școală pentru hidrobiologia românească. Borcea a ales, pe litoralul românesc al Mării Negre, o zonă de coastă în dreptul localității Agigea. A optat pentru acest loc și din prisma faptului că aici se găsea o cazarmă militară, care a funcționat în timpul Primului Război Mondial¹¹, ale cărei clădiri corespundeau cu dorințele profesorului, iar ecosistemele marine de coastă erau foarte variate, oferind posibilitatea cercetării hidrobionților în toate tipurile de faciesuri¹². Adunând datele necesare, profesorul Borcea a realizat un proiect de organizare și funcționare a primei stațiuni românești de biologie marină. Experiența necesară o acumulase în Franța, la Sorbona și la Stațiunile Banyuls-sur-Mer și Roscoff, care i-au fost modele¹³.

Pentru organizarea noii stațiuni, zoologul primește un teren cu o suprafață de circa 25 ha, situat la aproximativ 10 km de Constanța și în apropiere de Eforie Nord¹⁴. Clădirile cazarmii au constituit punctul de

⁹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 2. Conform Art. I, alineatul 2 al Decretului Regal, „D. I. Borcea, profesor universitar la Facultatea de Științe din Iași, se numește, în virtutea aceluiași text de lege, director al Stațiunii Zoologice marine dela Agigea, județul Constanța” (vezi *Monitorul Oficial* nr. 58, 11 martie 1926, p. 3221).

¹⁰ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, Album „Profesorul Ioan Borcea și Stațiunea Zoologică Marină Agigea”, p. 0.

¹¹ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, p. 9.

¹² AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, p. 2.

¹³ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, p. 8.

¹⁴ „Facultatea de Științe”, în *Anuarul Universității Mihăilene Iași. 1935/1936*, p. 255. În documente nu apare specificat cum a ajuns acest teren în posesia stațiunii, nu știm dacă a fost donat sau achiziționat. Însă, interesul arătat de Ministerul Învățământului și de Ministerul Culturii ne determină să presupunem că terenul a fost o donație a statului pentru a se pune bazele instituției de cercetări marine.

pornire și au fost folosite pentru cercetările de biologie marină și pentru practica biologică a studenților. La început, au fost încadrați șase pescari și un administrator. S-a achiziționat o barcă pe care o foloseau pentru deplasarea pe mare și colectarea materialului științific. Poziționarea stațiunii, care se găsea între Marea Neagră, Lacul Techirghiol și Lacul Agigea, permitea ca această activitate să fie făcută cu ușurință (Fig. 1). În scurt timp, Stațiunea de la Agigea a devenit un centru de cercetare recunoscut atât la nivel național, cât și internațional¹⁵.

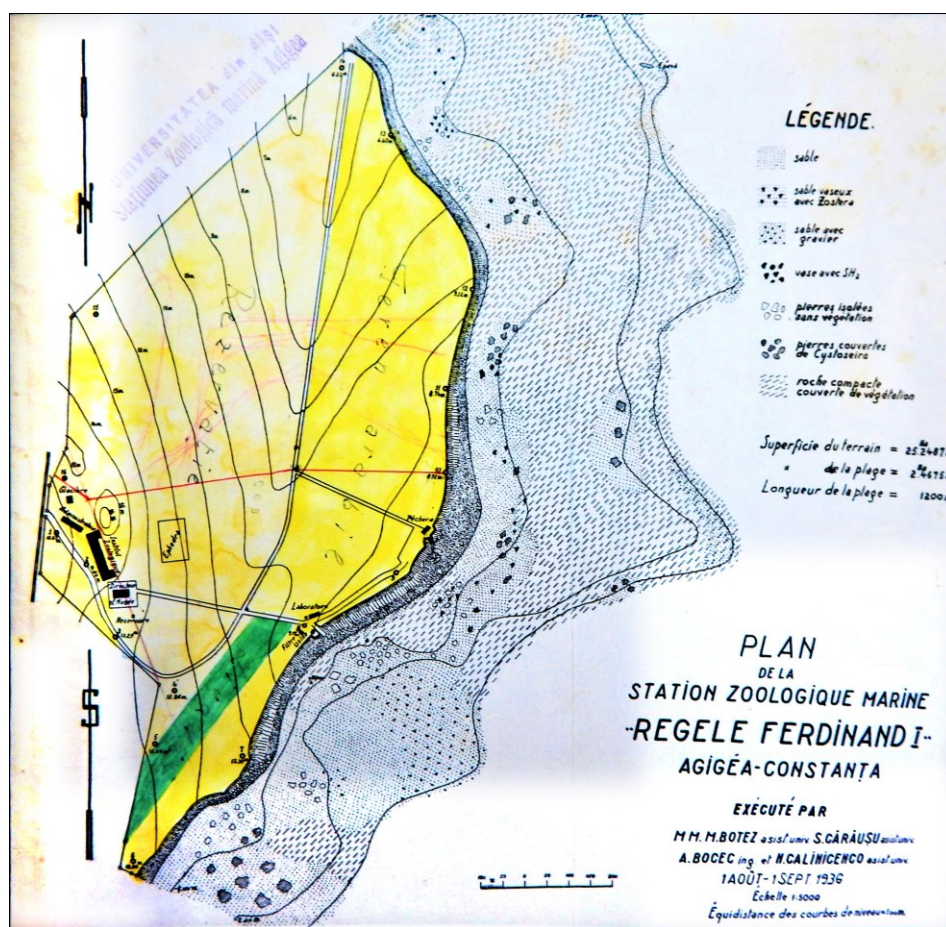

Fig. 1. Plan al Stațiunii Zoologice Marine „Regele Ferdinand I” Agigea – Constanța, 1936 (Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 5).

¹⁵ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, f. 2.

Având certitudini, în urma explorărilor făcute, asupra bogăției plantelor caracteristice dunelor marine din această zonă, profesorul Ioan Borcea a împrejmuit o suprafață de 600 m², unde densitatea și varietatea florei era mai mare, formându-se, astfel, cunoscuta „Rezervație de dune marine”¹⁶.

Cu trecerea anilor, imobilul stațiunii s-a deteriorat, astfel încât, plângerile către Universitate (începând cu 1 aprilie 1938 stațiunea a fost trecută în bugetul Facultății de Științe din Iași¹⁷) pentru starea deplorabilă a clădirilor nu au întârziat să apară. În iunie 1938, directorul stațiunii¹⁸ trimite o scrisoare Rectorului prin care descrie starea de degradare în care se aflau imobilele: „clădirile se dărâmă, echipamentul de cercetări este inexistent, nu sunt bani pentru material, luminat, întreținere și încălzire”¹⁹. Răspunsul afirmativ a venit câteva luni mai târziu, directorul stațiunii justificând conducerea Universității cheltuirea banilor primiți, adică 123.260 lei, sumă care acoperea „amenajarea a două camere și construirea șalupei”²⁰.

De-a lungul timpului, stațiunea a avut subordonări diferite, dificil de refăcut în totalitate astăzi, în condițiile absenței unor date certe oferite de documente. Dacă în 1938 era bugetată de Universitate, prin Ordinul nr. 1843/13.09.1958 al Ministerului Învățământului și Culturii era trecută de sub îndrumarea și controlul Direcției generale a învățământului superior sub îndrumarea și controlul Universității „Al. I. Cuza” din Iași²¹, ceea ce indică faptul că în decursul celor 20 de ani își schimbase administratorul. În ceea ce privește numele, în 1962 a fost înaintat un „Memoriu cu privire la schimbarea numelui Stațiunii de cercetări marine – Agigea” de către decanul Facultății de Științe Naturale și Geografie – Petru Jitariu – prin care s-a propus schimbarea denumirii în Stațiunea de Cercetări biologice I. Borcea, fapt ce implica și lărgirea tematicii științifice și o reprofilare a cercetărilor²². La 18 iunie 1963, rectorul universității, Ion Creangă, propune transformarea stațiunii în stațiune biologică, cu

¹⁶ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, p. 8.

¹⁷ „Ședințele Senatului Universitar”, în *Anuarul Universității Mihăilene Iași*, 1936/1937, p. 58.

¹⁸ În această perioadă a fost numit director profesorul Constantin Motaș, ca urmare a decesului directorului Ioan Borcea (30 iulie 1936).

¹⁹ AN-Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1761/1938, vol. II, f. 502.

²⁰ AN-Iași, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1761/1938, vol. II, f. 515.

²¹ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (AUAIC), fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 838/1961 (*Corespondență, rapoarte, informări privind activitatea organizatorico-științifică a stațiunii „Agigea”*), f. 218.

²² AUAIC, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 570/1962 (*Memoriu de schimbare a numelui stațiunii „Agigea” în „Stațiunea de cercetări biologice I. Borcea”*), f. 131.

denumirea Stațiunea biologică „Prof. I. Borcea” – Agigea, „din motivul studiului biologic, al practicii studenților și al cercetărilor de biologie marină și terestră”²³.

În pofida acestor schimbări, activitatea din cadrul departamentului nu a fost afectată, instituția continuând să fie un centru de cercetare în domeniu, dar și un loc de formare a studenților din cadrul Facultății de Biologie-Geografie. Până în martie 1970, când destinul stațiunii a luat o turnură dramatică. Directorul de la acel moment, prof. Ion Andriescu, a fost nevoit să accepte trecerea stațiunii sub tutela Institutului Român de Cercetări Marine, în pofida adreselor și memoriilor înaintate Ministerului Învățământului pentru menținerea ei în subordinea Universității din Iași²⁴. Solicitățile profesorilor Facultății de Biologie-Geografie au fost zadarnice în contextul politic de comasare și de subordonare a stațiunilor de cercetare științifică și a secțiilor și facultăților cu profil tehnic.

Un subiect sensibil, în contextul reorganizării de la finalul anilor '60, l-a reprezentat soarta laboratoarelor de biologie terestră. În acest sens, au fost înaintate la Ministerul Învățământului mai multe memorii, așa cum au fost cele de pe 11 noiembrie 1969²⁵ și de pe 20 decembrie 1969, care contestau decizia de desființare a laboratoarelor ca urmare a integrării stațiunii în Institutul de Român de Cercetări Marine²⁶. Decizia Ministerului, bazată pe rațiuni politice, nu științifice, era însă luată și ea nu viza doar închiderea laboratoarelor de biologie terestră, ci, practic, desființarea stațiunii. Hotărârea nr. 256/16 februarie 1970 privind „Înființarea Institutului Român de Cercetări Marine” fixa noul statut al Stațiunii de la Agigea devenită acum „Secția «Prof. Ion Borcea» – Agigea”. Articolul V al Hotărârii prevedea că „noul institut va încheia un protocol privind modul de colaborare dintre cele două unități [respectiv Institutul și Secția – n.n.]”, iar articolul VII menționa că „institutul va funcționa în clădirea aflată în administrarea operativă a Institutului meteorologic din subordinea Ministerului Agriculturii și Silviculturii, precum și în spațiile ocupate de stațiunile «Ion Borcea» – Agigea și «Grigore Antipa» – Constanța”²⁷.

²³ AUAIC, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 838/1961, f. 74.

²⁴ AUAIC, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 808/1966 (*Activitatea stațiunii de cercetări marine Agigea*), f. 316-318, memorii din 15 august 1969.

²⁵ AUAIC, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 808/1966, f. 416.

²⁶ AUAIC, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 808/1966, f. 419-420.

²⁷ AUAIC, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 808/1966, f. 456-458.

Stațiunea a fost abandonată în anul 1980, fiind distrusă din „cauza unor idei greșite și a unor ambiții și interese personale”²⁸. Sergiu Cărașu plasează răspunderea pentru această stare de fapt pe seama unor biologi români, precum Eugen Para, Mihai Băcescu, Theodor Bușniță etc., și este de părere că dorința lor exagerată de a crea un institut de cercetări marine de genul celor de la Napoli, Banyuls-sur-Mer sau Roscoff a dus, de fapt, la abandonarea Stațiunii de la Agigea²⁹. Răspunderea este dificil de stabilit și cu atât mai puțin de formulat ca o sentință. Investigații suplimentare devin necesare pentru o bună înțelegere a destinului stațiunii în perioada anilor '80, dar, cel mai probabil, schimbarea profilului său și a subordonărilor au fost cauze esențiale ale problemelor. Din 1980, timp de aproape 20 de ani, Stațiunea de la Agigea a fost sediul unor instituții legate de activitățile portuare: SERUN, care aparținea de ICHP Constanța, Șantierul Naval Constanța, CUG Basarabi și o Unitate Militară de Construcții. Doar în una dintre clădirile stațiunii a rămas să își continue activitatea marele algolog Maria Celan. Ea a fost cea care a tras un semnal de alarmă asupra importanței și semnificației dunelor din perimetrul fostei stațiuni.

În perioada 1970-1990, localnicii și cercetătorii de la Universitate au constatat degradarea treptată a clădirilor, distrugerea parțială a florei și faunei, modificarea condițiilor pedoclimatice, transformarea aspectului general, odată cu construirea portului Agigea, reducerea suprafeței pe care funcționa Stațiunea, „îndepărtarea” alarmantă a Stațiunii de Marea Neagră, neglijarea și apoi încetarea activității de cercetare fundamentală, cu implicații practice, la renumita instituție de cercetare biologică, cunoscută și apreciată până în 1970 în întreaga Europă, și nu numai.

La 28 iunie 1990, Stațiunea Biologică Marină „Prof. dr. Ioan Borcea” a revenit în mod oficial la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, pe baza ordinului de transfer nr. 4147/28.06.1990, realizat între Ministerul Transporturilor și Telecomunicațiilor și Ministerul Învățământului. Astfel, departamentul și-a reluat activitatea de cercetare, iar la conducerea acestuia a fost numit profesorul Gheorghe Mustață³⁰. În prezent, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, prin Stațiunea Biologică Marină „Prof. dr. Ioan Borcea” Agigea asigură custodia rezervației naturale ROSCI0073 „Dunele marine de la Agigea”, care se află în incinta Stațiunii Agigea, în baza convenției de custodie nr. 0171/14.07.2010, încheiată cu Ministerul Mediului și Pădurilor.

²⁸ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar 1/1926-1980, p. Z.

²⁹ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar 1/1926-1980, p. Z.

³⁰ Constantin Toma, Gheorghe Mustață, *op. cit.*, p. 63.

Patrimoniul stațiunii sub povara Războiului

Până la declanșarea celei de-a doua conflagrații mondiale, baza materială a Stațiunii de la Agigea s-a constituit din clădirile fostei cazărmi militare și din pământul primit de Ioan Borcea, pe care a reușit să-l delimiteze. Constituirea unui patrimoniu propriu din donații și extinderi, dar și resursele financiare firave ale Universității pentru dezvoltarea bazei materiale au redus, însă, posibilitățile de conservare și întreținere a bunurilor deja existente. Însă sub raport cantitativ, această bază materială nu era de neglijat la sfârșitul perioadei interbelice. În anul 1940, stațiunea dispunea de următoarele terenuri: aproximativ 8,1862 ha de teren arabil; 1,0948 ha de livadă de pruni, caiși și duzi; 12,74 ha de pământ necultivat, format din dune de nisip și, pe lângă acestea, exista și parcul de rezervație pentru fauna și flora litorală, înconjurat din trei părți cu sârmă ghimpată³¹, iar a patra latură fiind accesul deschis spre mare. Tot în 1940 a fost întocmit un inventar al clădirilor care erau în posesia stațiunii, ce constituiau de fapt patrimoniul imobil al acesteia. Erau opt spații (Fig. 2) cu următoarele descrieri:

[...] o clădire principală de cărămidă tencuită, compusă dintr-un parter și două etaje și acoperită cu olane, prevăzută cu jghiaburi și uluce de scurgere, ocupând o suprafață clădită de 430,8568 m², având în total 57 de uși dintre care patru cu două canaturi și 81 de geamuri; două scări de beton, interioare și cu pod; prevăzută cu instalație electrică și canal; cu un număr total de 52 de încăperi repartizate astfel: 24 pentru locuință, o bibliotecă, trei laboratoare, două magazine, o spălătorie, trei camere, o bucătărie, o cameră de baie, 14 closete și două săli ale scărilor; două sobe teracotă și una de bucătărie.

Al doilea imobil avea:

[...] o clădire de cărămidă tencuită, compusă dintr-un parter și un etaj și acoperită cu țigle, prevăzută cu jghiaburi și uluce de scurgere, ocupând o suprafață clădită de 158,12 m², având în total 13 uși dintre care una cu două canaturi și 17 geamuri, o scară de beton interioară, un pod, prevăzută cu instalație electrică și canal; un număr total de 12 încăperi repartizate astfel: trei pentru locuință, o bibliotecă, două laboratoare, o cameră fotografică, trei săli, două closete, cinci sobe teracotă. La parter se găsesc instalate următoarele acvarii din beton, cristal și faianță, pentru cercetări zoologice: patru compartimente a 110×73×113 cm; două compartimente a 63×63×35 cm; un compartiment a 151×58×98 cm. Clădirea este împrejmuită de un gard din ostrețe de 24 m lărgime și 30,80 m lungime.

³¹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 4.

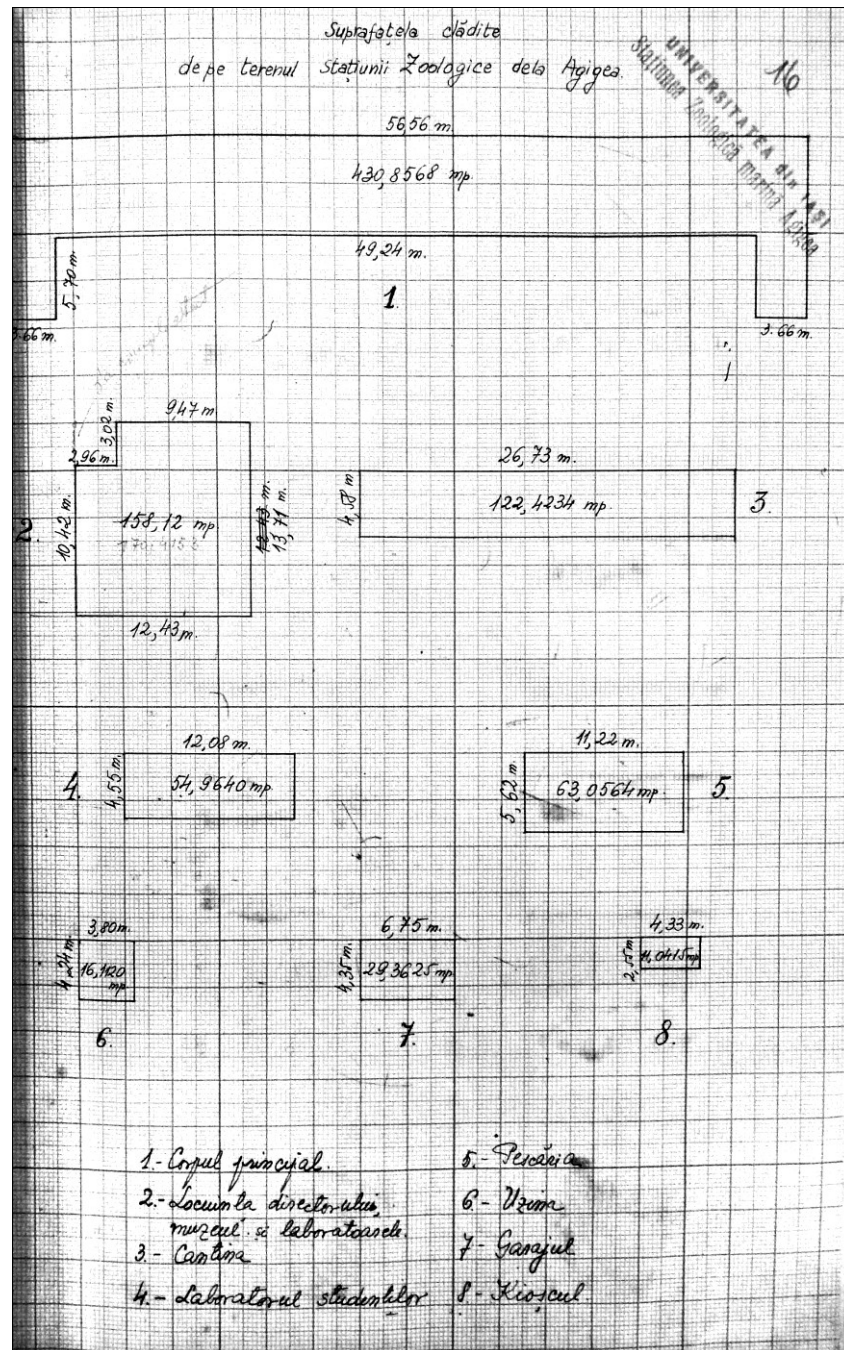

Fig. 2. Suprafețele clădite de pe terenul Stațiunii Zoologice de la Agigea, 1940 (Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr.1139/1926, f. 16).

Cea de-a treia clădire era

[...] din cărămidă tencuită, compusă din parter și acoperită cu țigle în două ape, ocupând o suprafață clădită de 122,4234 m², având în total nouă uși dintre care una cu două caneluri, cinci geamuri, un pod și era prevăzută cu instalație electrică; clădirea avea un număr total de șapte încăperi: patru pentru locuit, o sufragerie, o bucătărie, un garaj, o sobă mare de gătit.

Cea de-a patra suprafață era ocupată de:

[...] o clădire din cărămidă tencuită, cu acoperiș de țiglă în trei ape, ocupând o suprafață de 54,9640 m², compusă dintr-o singură încăpere cu o ușă și șase geamuri, având instalație electrică și canal; un acvariu din beton, cristal și faianță, pentru cercetări zoologice, compus din: două compartimente a 50×50×31 cm și un compartiment a 50×117 cm.

A cincea clădire era „din cărămidă tencuită cu acoperiș de țiglă în patru ape, ocupând o suprafață clădită de 63,0564 m², compusă din două încăperi cu trei uși și cinci geamuri”.

Cea de-a șasea încăpere era „din cărămidă tencuită cu acoperiș de țiglă în două ape, ocupând o suprafață clădită de 16,1120 m², compusă dintr-o singură încăpere destinată uzinei electrice, cu o ușă, un geam și instalație electrică”.

A șaptea clădire era „din cărămidă tencuită, anexată la corpul unu, acoperită cu țiglă într-o singură apă, ocupând o suprafață clădită de 29,3625 m², compusă dintr-o singură încăpere destinată adăpostirii automobilului sau cailor, cu o ușă și un geam”.

Ultima construcție era descrisă astfel: „[...] un chioșc de lemn cu acoperiș de scânduri și rogojini în două ape, ocupând o suprafață clădită de 11,0415 m², și prevăzut cu o masă și două bănci fixe”. Pe lângă acestea, exista:

[...] o fântână de 18 m adâncime, executată în beton și acoperită cu un planșeu de beton armat, cu o ușă de stejar; o casă a pompei de 10 m adâncime, executată în beton și acoperită cu un planșeu de beton armat, prevăzută cu o ușă de stejar; o fântână de 13 m adâncime executată din piatră așezată cu capac de lemn și apărător din țiglă în două ape având o pompă de mână³².

În inventar mai erau incluse și: un hangar de lemn având dimensiunea 9/10 m, cu acoperiș din țiglă în două ape și cu pod; o barcă cu motor din brad și stejar, o barcă pescărească din brad și stejar³³ (Fig. 2.1.).

³² AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 13-15.

³³ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 24.

Fig. 2.1. Suprafețele clădite de pe terenul Stațiunii Zoologice de la Agigea, 1940
(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea
„Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat,, dosar nr.1139/1926, f. 16).

Din patrimoniul mobil al stațiunii, făceau parte:

90 de borcane cilindrice cu piese zoologice, conservate în formol și alcool, 494 borcane de sticlă de diverse mărimi cuprinzând diverse materiale zoologice, cinci hărți murale, șase cutii de lemn cu cochilii, trei cutii de carton cu geam de sticlă cu o colecție de scoici, o bibliotecă alcătuită din reviste și cărți științifice și de literatură. Valoarea bunurilor ajungea la suma de 242.200 lei³⁴.

Din categoria aparate și instrumente de cercetare deținute de stațiune în 1940 făceau parte:

[...] opt microscopice de diverse tipuri, cinci lupe pentru preparat, o cameră clară C. Zeiss, un aerometru C. Richter, un alcoolmetru, un lactometru, un microtom de mână, o etuvă electrică 220 volți Winkler Berlin, un aparat fotografic etc. Aveau și accesorii de birou și desen, motoare și unelte. Valoarea bunurilor ajungea la suma de 263.871 lei³⁵.

În anul 1941, s-a schimbat directorul stațiunii. Constantin Motaș a plecat la București, iar în locul său a fost numit profesorul Ioan Gh. Botez³⁶, unul dintre cei mai mari antropologi ai timpului. El a reușit, de altfel, să păstreze stațiunea funcțională și pe timpul celui de-al Doilea Război Mondial, împreună cu cercetătorii Sergiu și Aurelia Căraușu³⁷.

Chiar la începutul mandatului său de director, Ioan Gh. Botez s-a confruntat cu o serie de probleme și litigii care amenințau patrimoniul imobil al stațiunii. Aflați în plin război mondial, pe teritoriul stațiunii s-a stabilit o nouă bază militară, care ocupa o suprafață de aproximativ 15 ha³⁸. Instalarea acesteia amenința distrugerea unor plante importante din cadrul rezervației naturale. În acest sens, profesorul Botez a înaintat o serie de memorii către conducerea Universității, cu scopul de a-i salva patri-

³⁴ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 32. În anii '40, valoarea leului era următoarea: o pâine de 1 kg se cumpăra cu 11 lei, o găină costa 106,66 lei, 1 kg de carne de porc – 36 lei, un litru de vin – 33 lei, iar 1 kg de cartofi – 11 lei, https://www.bnr.ro/files/muzeu/2016/resurse/BNR_Istoria_Leului_ro.pdf (accesat la 12.11.2019).

³⁵ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 35-38.

³⁶ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 119. Ioan Botez a fost director până în anul 1949, când a fost arestat și dus la Canalul Dunăre-Marea Neagră, fiind înlocuit de către Sergiu Căraușu.

³⁷ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, Album „Profesorul Ioan Borcea și Stațiunea Zoologică Marină Agigea”, p. 33-35.

³⁸ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 2252/1943, vol. I, f. 56.

moniul. La 20 mai 1941, rectorul Universității, Mihai David, primea un raport în care se preciza că:

[...] în vara anul 1940, o echipă de ofițeri din Marina Română a făcut pe terenul stațiunii o serie de măsurători, iar spre toamnă s-au început unele lucrări cu caracter militar. Încă de la începutul acestei activități, conducerea stațiunii nu a fost anunțată, nici scris, nici verbal, nu a primit un deviz de expropriere sau de compensație a terenului, sau o înștiințare despre natura activităților care vor avea loc acolo, având în vedere că pe acel teren se afla o rezervație naturală [vezi Fig. 3].

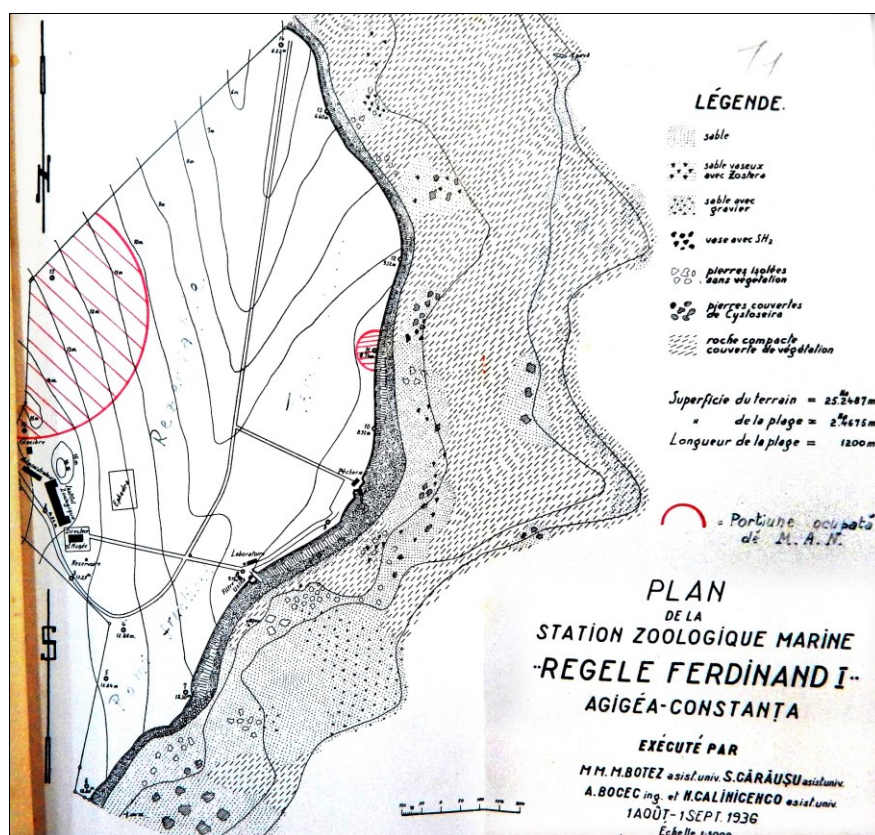

Fig. 3. Planul Stațiunii Zoologice Marine „Regele Ferdinand I” Agigea – Constanța.
Portiunea de teren ocupată de MAN, 1941
(Naționale Iași, Universitate, dosar nr. 1139/1926, f. 11).

Directorul Botez aduce în atenție și faptul că

[...] nu s-au făcut delimitări clare ale terenului ocupat și ale terenului ce urmează a fi folosit. Din această cauză a fost pierdută o bună parte din

rezervația naturală a Stațiunii, iar cultivarea locului arabil nu a fost posibilă. De asemenea, s-a dat dispoziție pentru defrișarea unei părți din livada cu pomi fructiferi³⁹.

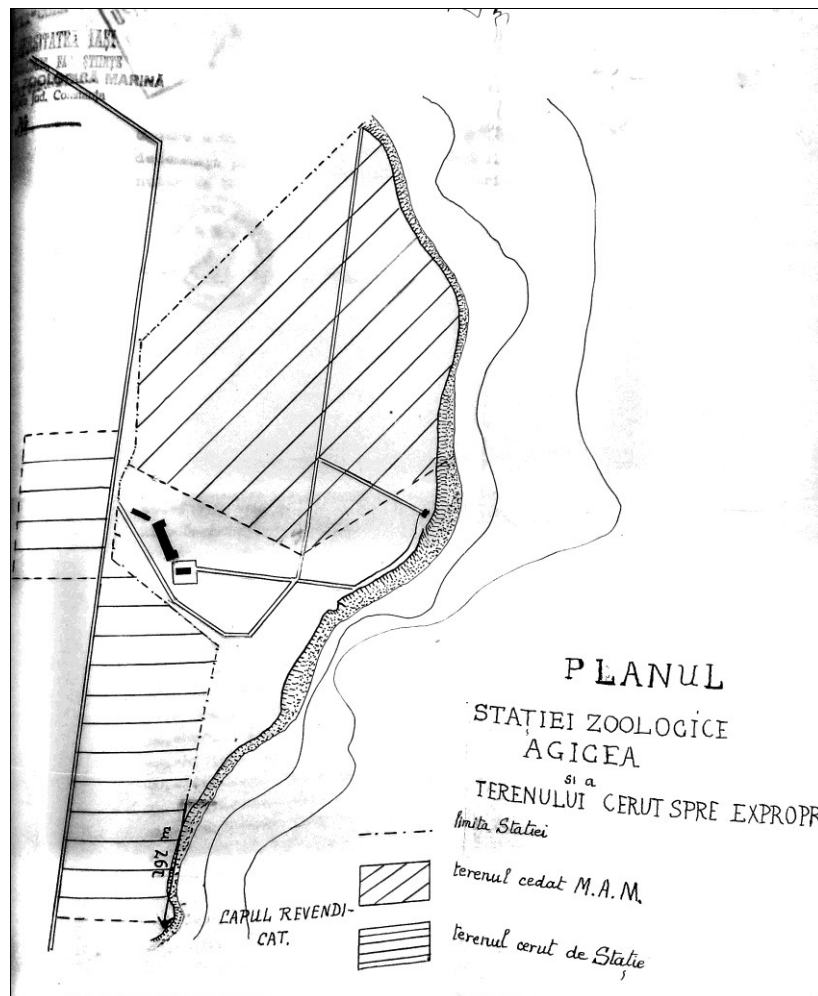

Fig. 4. Planul Stațiunii Zoologice Agicea și a terenului cerut spre expropriere, 1943 (Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 2250/1942, vol.2, f. 508).

Mai târziu, la 13 iulie 1943, Rectorul și Secretarul General al Universității au trimis o scrisoare către Ministerul Apărării, prin care cereau lămuriri asupra situației terenurilor. Documentul reține că:

³⁹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 10.

În luna aprilie 1942, Ministerul Apărării Naționale a convenit ca terenul ocupat de o baterie de coastă din toamna anului 1940, în întindere de 13 ha, să fie expropriat de la stațiunea Agigea și să primească în schimb un teren echivalent cu opt ha prin exproprierea din proprietatea vecină situată mai la sud, aparținând fraților Butărescu⁴⁰.

În acest litigiu, Ministrul Culturii Naționale a sprijinit punctul de vedere al stațiunii. Însă opoziția fraților Butărescu a dus la amânarea deciziei. Pană în iunie 1943, subsecretarul de stat al Marinei nu a făcut presiuni suplimentare, însă, din iunie, acesta cere stațiunii și universității să-și dea consimțământul pentru cedarea celor 13 ha pe care s-au făcut instalații de cazemate, de adăposturi și de lucrări militare numeroase și întinse⁴¹. Rectorul Universității nu a fost de acord cu acest „act de donație” și explică faptul că, încă din anul 1930, s-au făcut demersuri și încercări de expropriere în folosul apărării naționale. Stațiunea nu dorea înapoi terenul ocupat de bateria regimentului, dar nici să renunțe la el; cerea un alt teren la schimb (Fig. 4), cu atât mai mult, cu cât în timpul războiului stațiunea pusese la dispoziție clădirile sale, găzduind „unități mai mari sau mai mici”⁴².

În 3 iunie 1944, Rectorul Universității îi scrie Ministrului Apărării Naționale referitor la cele 15 ha care au fost cedate pentru nevoile armatei de către stațiunea Agigea. Acesta cere plata pentru indemnizația cuvenită pentru terenul expropriat în conformitate cu Decretul publicat în *Monitorul Oficial* din 24 ianuarie 1944 (statul se obliga să dea stațiunii 8 ha de la frații Butărescu, iar stațiunea să cedeze statului cele 15 ha unde se află bateria armatei)⁴³. Astfel,

[...] întrucât stațiunea zoologică este păgubită de terenul ei de cultură de patru ani de zile și cum aceste decrete datează încă din luna ianuarie 1944, fără a fi căpătat aplicarea cuvenită, vă rugăm foarte stăruitor, domnule ministru, să binevoiți a da dispozițiile necesare pentru lichidarea acestei

⁴⁰ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 2256/1943, f. 110.

⁴¹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 2256/1943, f. 110.

⁴² AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 2256/1943, f. 111.

⁴³ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 2352/1944, vol. II, f. 657. Legea nr. 41/1944 pentru cedarea unui teren, proprietatea Universității din Iași, Subsecretarului de Stat al Marinei; Legea nr. 42/1944 pentru exproprierea unui teren, proprietatea d-lor Amadeu Butărescu și Radu Butărescu, pentru nevoile zoologice Agigea.

În contextul războiului, patrimoniul stațiunii nu a avut de suferit. Existau cinci clădiri: una destinată locuinței cercetătorilor și personalului, laboratoarelor, bibliotecii și magaziei; un imobil cu bibliotecă, laboratoare, acvarii și locuința directorului; o clădire cuprindea cantina cercetătorilor, bucătăria și locuințe; o încăpere găzduia laboratorul studenților și acvarii; și o ultimă clădire era destinată pescăriei și uzinei electrice și de apă. Valoarea localurilor a fost estimată la suma de 8.087.813 lei⁴⁷. În ceea ce privește terenul stațiunii, în inventarul pe anul 1944/1945, este trecută o suprafață de 14,310 ha de teren cultivabil (rezervație naturală) cu o valoare de 594.068 lei⁴⁸.

Un an mai târziu, în 1945, alături de cele cinci clădiri existente se adăuga: o cabană deasupra casei pompei de la puțul de apă, executată în cărămidă, având dimensiunile: 2,08 m × 2,18 m, acoperită cu placă de beton armat de 10 cm, având o ușă și o fereastră, precum și un adăpost săpat în pământ pentru păstrarea benzinei. Valoarea totală a bunurilor în anul 1945 era de 8.114.173 lei⁴⁹.

Investiții și proiecte în perioada postbelică

Primele informații privind baza materială a stațiunii de după război se regăsesc în rapoarte de la începutul anilor '50. Un proces-verbal din august 1951 oferă o primă imagine de ansamblu asupra stațiunii după război, un mic inventar al obiectelor și „Analiza muncii la Stațiunea Zoologică Marină de la Agigea – Constanța pe anul 1950-1951”. Procesul-verbal menționa că au fost realizate lucrările de amenajare a cinci laboratoare (Anatomie, Zoologie, Botanică, Fiziologie și Chimie) dotate cu mobilier și instalații necesare (gaz, acvarii etc.). De asemenea, au fost procurate instrumente pentru cercetare: aparate (două microscopice, microtom etc.) și sticlărie de laborator. Biblioteca a fost completată în 1950-1951 cu peste 400 de volume⁵⁰.

La începutul anilor '50, stațiunea s-a extins, fiind realizate o serie de investiții, cu resurse financiare de la Ministerul Învățământului sau uneori din resurse proprii⁵¹, pentru a dezvolta activitatea științifică. În vara anului

⁴⁷ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 128.

⁴⁸ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 130.

⁴⁹ AN-Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Rectorat, dosar nr. 1139/1926, f. 131.

⁵⁰ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 218.

⁵¹ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 7. Stațiunea avea un buget propriu, fiindu-i alocate la timp fondurile necesare (vezi AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 217).

1951 stațiunea punea la dispoziția personalului specializat șapte laboratoare dotate cu tot materialul științific experimental, inclusiv 15 acvarii cu instalația necesară de aer condiționat, gaz aerian și apă marină și potabilă, plus un motor pentru barcă marca „Cutler” 45 H.P. Existau 11 camere de locuit pentru personalul didactic și administrativ și pentru studenții veniți în practică. Pentru a oferi condiții cât mai bune, s-au făcut lucrări de investiții de 489.133 de lei și reparații în valoare de 104.019 lei⁵².

La sfârșitul anilor '50, stațiunea a fost extinsă prin construirea unui etaj la clădirea principală. Avea nouă laboratoare pentru cercetări științifice și un laborator pentru practica studenților. Acestea erau dotate cu aparatura necesară cercetărilor marine. O atenție deosebită era acordată bibliotecii, care era bine dotată cu periodice, fiind una dintre cele mai bogate din țară în domeniul cercetării marine⁵³. Avea abonamente la 150 de reviste de specialitate, 66 de abonamente provenite din 44 de țări, cu peste 5.300 de titluri de cărți și reviste, printre care și titluri din Occident, în cadrul schimbului de publicații⁵⁴.

Biblioteca a procurat⁵⁵:

	1961	1962	1963
Periodice, cărți, referate	1.063	1.102	1.189
Periodice	265	272	284
Cărți	88	82	104

Muzeul stațiunii, înființat de profesorul Ioan Borcea, expunea în 1959 piesele mari și valoroase, reprezentative pentru flora și fauna din Marea Neagră¹.

La începutul anilor '60, stațiunea avea trei clădiri. Dintr-un plan de renovare aparținând arhitectului Sădeanu reiese că stațiunea dispunea de: o clădire principală P+2 etaje (Fig. 6), o clădire a fostului observator și încă o clădire din „stânga clădirii principale”. El recomanda unele lucrări de reparații ale clădirilor unde își desfășurau activitatea cercetătorii permanenți sau sezonieri, reparații și o completare a bazei materiale a stațiunii pentru buna funcționare a stagiilor de practică ale studenților.

⁵² AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 224-228. Procesul-verbal din 1 august 1951, semnat de I. N. Ionescu, revizor contabil din Controlul Financiar Intern de pe lângă Direcțiunea Contabilității din Ministerul Învățământului Public a constatat aceste detalii la Stațiune în perioada 28 iulie – 1 august 1951.

⁵³ AUAIC, subfond Servicii (Plan-Retribuire), dosar 5/1960 (*Plan de perspectivă pe perioada 1960-1975*), f. 64-65.

⁵⁴ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 17.

⁵⁵ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 13-17.

Au existat unele planuri privind construcții suplimentare și tentative de extindere a stațiunii, dar aceste solicitări nu au fost aprobate de minister.

În anii '60, baza materială a stațiunii includea, în special, obiecte destinate cercetărilor de laborator sau de teren. Astfel, centrul de cercetare dispunea, în 1964, de un microbuz, care era folosit de cadrele didactice pentru cercetările de teren⁵⁶, de un vas, „Racoviță”⁵⁷, care a fost andocat și reparat, urmând să fie instalate aparatele de bord⁵⁸, două mașini: un microbuz T.V.50104 și o furgonetă T.V.27710, dar și un cal și o căruță⁵⁹. Tot în 1964 s-au completat echipamentele pentru cercetarea științifică, au fost primite aparte de desen, un exponometru, un aparat de proiecție cu oglindă, un fotometru cu flacără și erau în planul de achiziții un colorimetru universal, două frigider „Fram” de 5.000 de lei și un aparat de desen. O investiție destul de consistentă financiar a reprezentat-o amenajarea barăcii⁶⁰.

Investițiile și achizițiile au fluctuat sub raportul sumelor alocate⁶¹:

Natura cheltuielilor	1959	1960	1961	1962	1963	1964
Cheltuieli gospodărești	60.400	63.800	78.100	74.400	96.200	142.000
Cheltuieli științifice	100.000	50.100	37.600	45.900	39.800	40.000
Biblioteca (cărți, periodice)	6.600	9.000	15.300	12.400	8.600	15.000
Aparate sub 2.500 de lei	6.000	4.100	1.000	1.000	4.300	11.000
Mobilier	—	9.100	16.000	1.800	9.300	25.000
Aparate import ⁶²					23.100	40.000

⁵⁶ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 3. În cadrul Consiliului științific al Facultății de Biologie-Geografie, din 8 mai 1964, Petru Jitariu propunea să se strângă 180 de lei pentru repararea microbuzului.

⁵⁷ Construcția vasului „Emil Racoviță” a fost inițiată și coordonată la sfârșitul anilor '50 de către directorul stațiunii de la acel moment, Sergiu Cărașu. Vasul a fost în serviciul stațiunii între 1960 și 1965, fiind apoi transferat la Stațiunea Pângărați (vezi AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, f. 39 v.).

⁵⁸ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, f. 7.

⁵⁹ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, f. 54.

⁶⁰ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, f. 13-17.

⁶¹ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, f. 13-17.

Dar constanța lor demonstrează că activitatea cercetătorilor în cadrul stațiunii era de interes primordial nu doar pentru Universitate, ci și pentru autoritățile politice, care sprijineau din motive economice cercetarea biologică.

La sfârșitul anului 1963, a apărut un nou conflict privind terenul stațiunii. Rectorul Universității atrăgea atenția Ministerului Învățământului că în contextul unor amenajări de pe litoral, între terenul stațiunii și localitatea Eforie Nord a fost ocupat o parte din spațiul unde se găsea conducta de aducție a apei marine, instalația de pompare, rezervorul de apă și calea de acces la mare spre locul de îmbarcare din dreptul stațiunii, ceea ce puna în pericol activitatea de cercetare. De asemenea, stațiunea pierdea plaja cu *facies* nisipos, deja restrânsă în urma amenajării porțiunii dinspre Eforie Nord. Conducerea Universității era nemulțumită și de faptul că eventuala mutare de pe acest teren a conductei producea probleme de aprovizionare cu apă. Totodată, cedarea terenului producea și distrugerea unei părți a rezervației⁶³.

Fig. 6. Clădirea stațiunii Agigea, 1956 (Arhiva Muzeului Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, Fototecă, fond neinventariat).

Un alt litigiu legat de terenul stațiunii s-a produs în 1964. La 9 decembrie, conducerea Universității trimitea o scrisoare Ministerului Învățământ-

⁶² Pentru aparatele de import din 1959-1962 nu deținem date precise.

⁶³ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, f. 62-63 (*Adresa rectorului Universității Ion Creangă către Ministerul Învățământului din 18.12.1963*).

tului în care menționa conflictul cu Comitetul Județean de Partid privind amenajarea suprafeței administrate de baza marină. Pentru „a nu afecta interesele Stațiunii”⁶⁴, conflictul a fost soluționat la București, decizia dovedind, încă o dată, locul prioritar pe care cercetarea biologică o juca în strategia politică a autorităților comuniste.

În anii '60, Stațiunea a cunoscut un proces constant de dezvoltare, având loc o serie de reparații și investiții. În 1964, a fost amenajată întreaga bază „pentru a schimba aspectul lepros”: s-a demolat baraca sezonistilor, urmând ca materialele rezultate din aceasta să fie folosite la construirea unei magazii și a unei sere, precum și la alte reparații interioare⁶⁵. Tot atunci, a fost verificată și reparată stația de aprovizionare cu apă marină, indispensabilă laboratoarelor și acvariilor în cadrul cercetărilor⁶⁶. În 1966, Stațiunea deținea 12 laboratoare: cinci de Zoologie și câte unul de Anatomie și Embriologie, Chimie Biologică, Botanică, Microbiologie, Fiziologie animală, Chimie și un laborator studentesc; acestea erau dotate cu aparatură modernă. Inventarul bibliotecii cuprindea 7.000 de volume și primea prin schimb 240 de reviste de specialitate.

La sfârșitul anilor '60, stațiunea devenise un centru important de cercetare. Înainte de a intra sub tutela Institutului de Cercetări Marine, patrimoniul inventariat de directorul Ionel Andriescu, la 7 iunie 1969, cuprindea: o bază imobilă destinată laboratoarelor, muzeului, bibliotecii, birourilor, cercetării – 35 de încăperi dintre care 20 erau folosite ca laboratoare și 15 ca spații de cazare a cercetătorilor; biblioteca avea 14.000 de volume, dintre care 170 erau periodice științifice, unele din străinătate prin schimbul de publicații între instituții; stațiunea avea relații cu 140 de instituții similare din aproximativ 50 de țări ale lumii⁶⁷.

Investițiile în scopul cercetării au continuat până în 1970. Astfel, au fost realizate reparații capitale la vasul de cercetări „Gilortul”, iar în scopul dezvoltării practicii studentești a existat o inițiativă pentru obținerea de spațiu de locuit de la Sfatul Popular Județean Constanța⁶⁸. Pentru

⁶⁴ AUAIC, Rectorat, dosar 797/1964 (*Raport de activitate a stațiunii Agigea*), f. 16-17. Conducerea Universității solicita Ministerului Învățământului să intervină pe lângă instituțiile superioare în drept ca teritoriul ocupat să fie mutat cu 500 m mai spre Eforie Nord, comparativ cu situația de la acel moment. Această cerere era justificată de faptul că terenul ocupat era în proprietatea Ministerului Învățământului.

⁶⁵ AUAIC, Rectorat, dosar 797/1964 (*Raport de activitate a stațiunii Agigea*), f. 16-17.

⁶⁶ AUAIC, Rectorat, dosar 797/1964 (*Raport de activitate a stațiunii Agigea*), f. 59-60 (*Adresa directorului Ioan Suciu către Ministerul Învățământului din 23.01.1964*).

⁶⁷ AUAIC, Rectorat, dosar 808/1966, f. 291.

⁶⁸ AUAIC, Rectorat, dosar 1476/1969 f. 35 (*Planul de cercetare științifică pe anul 1969, categoria A – plan de lucru pentru anul universitar 1968/1969 al stațiunii de*

desfășurarea cercetărilor au fost procurate diferite aparate de hidrologie, instrumente folosite pentru cercetările de fiziologie și chimie; au fost procurate microscopie speciale, aparatură pentru cercetări subacvatice, aparatură foto pentru apă și aer. În total, doar în 1969, s-au cheltuit 500.000 de lei, comparativ cu anii anteriori (1962-1968) când pentru aparatele de laborator fuseseră alocați 300.000 de lei⁶⁹. În afară de aceste sume destinate cercetării au fost investiți bani pentru amenajări, cum ar fi pavarea aleilor și a drumurilor, în valoare de 230.000 de lei⁷⁰.

Biblioteca a continuat să fie un motiv de mândrie pentru stațiune. Anual se cheltuia un fond de 10.000 de lei pentru achiziții de carte. Numărul abonamentelor din Occident pentru periodice a crescut de la două în 1966 la 10 în 1967-1969, revistele obținute prin schimb ajungând la 35, deși directorul recunoștea remanența unor lacune în obținerea lucrărilor din Vest. În perioada 1967-1969, biblioteca a fost îmbogățită cu 4.001 volume, dintre care 2.338 de periodice și 1.663 de cărți⁷¹.

Patrimoniu pus în slujba practicii studențești

Alături de investițiile, reparațiile și dotările din laboratoare, justificate de cercetarea făcută de cercetătorii permanenți și sezonieri din cadrul stațiunii, dezvoltarea bazei materiale pentru practica studențească a reprezentat un obiectiv constant al autorităților politice și a administrației universității. Stațiunea a fost extinsă, iar clădirea mare a acesteia a fost întregită cu un rând de camere din partea dinspre mare (Fig. 7). Pentru practică au fost puse la dispoziție două vapoare ce efectuau expediții lungi, destinate cunoașterii ecosistemelor de coastă.

Pentru a face față afluxului sezonier de persoane, stațiunea a fost special amenajată. În anii '60 s-au reparat barăcile pentru primirea studenților, la fel și laboratoarele, sălile de mese și dormitoare. S-au pus bazele unei cantine și s-a completat personalul stațiunii cu un bucătar⁷²,

cercetare marină „Ioan Borcea”, plan de cercetare științifică al stațiunii „Ioan Borcea” pe anul 1969, plan de cercetare științifică pe catedre, memorii justificative al planurilor de cercetare).

⁶⁹ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, Album „Profesorul Ioan Borcea și Stațiunea Zoologică Marină Agigea”, p. 87 (*Activitatea Stațiunii Biologice „Prof. I. Borcea de la Agigea în anii 1967-1969*).

⁷⁰ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, Album „Profesorul Ioan Borcea și Stațiunea Zoologică Marină Agigea”, p. 87.

⁷¹ AN-Iași, fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, Album „Profesorul Ioan Borcea și Stațiunea Zoologică Marină Agigea”, p. 87.

⁷² AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 4 (*Problemă discutată în cadrul Consiliului științific al Facultății de Biologie-Geografie din 8 mai 1964*).

un administrator cantină și un ospătar⁷³. S-au amenajat o sufragerie cu o capacitate de 60-70 de locuri și două dormitoare cu o capacitate de 70 de locuri. Pentru a completa spațiile destinate cazării studenților, Universitatea a obținut 100 de paturi de la Institutul pedagogic din Constanța. A fost refăcută baraca din forțe proprii, s-a suplimentat inventarul cu 15 mese tip cantină, 60 de scaune și două frigidere⁷⁴.

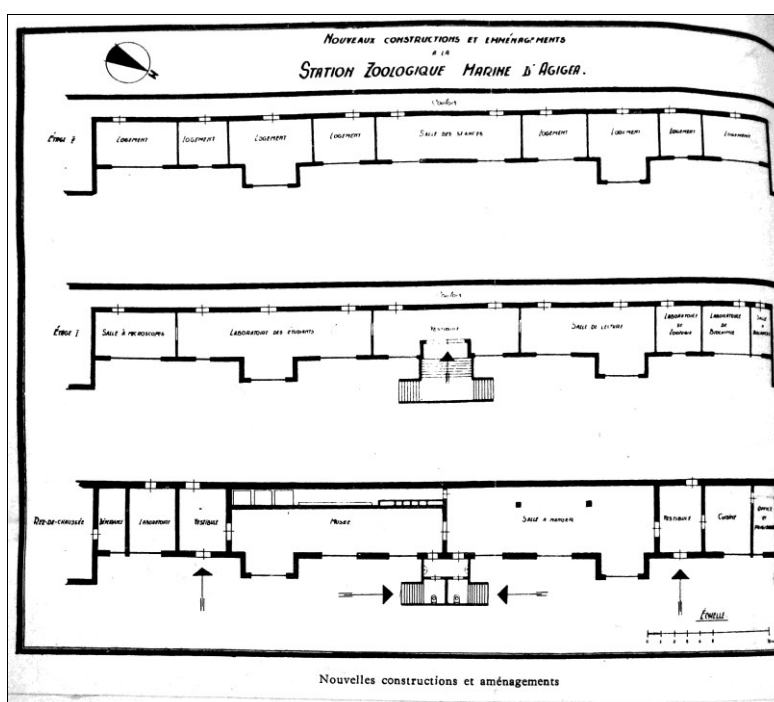

Fig. 7. Planul de extindere a Stațiunii Agigea, 1956
(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași,
fond personal Ion Borcea, dosar nr. 1/1926-1980, p. 34).

Proiecte de extindere a stațiunii

Dinamica cercetărilor biologice, interesul statului pentru susținerea acestui domeniu și activitatea intensă desfășurată la Agigea au dus la apariția unor proiecte de extindere a stațiunii, elaborate de profesori sau de instituție.

Între acestea amintim propunerile cuprinse în „Analiza muncii la Stațiunea Zoologică Marină de la Agigea – Constanța pe anul 1950-1951”.

⁷³ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 18.

⁷⁴ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 7.

În document s-a propus construirea unor clădiri noi pentru acvarii, muzeu și laboratoare, s-a menționat necesitatea achiziționării unei nave și amenajarea unui loc pentru îmbarcare și debarcare. De asemenea, în lista priorităților se aflau și lucrări de reparații și întreținere a clădirilor de către un personal specializat, deoarece, până la acel moment, multe dintre lucrările tehnice erau realizate de personalul stațiunii. Tot atunci a apărut necesitatea unor construcții noi pentru angajați și magazine pentru materiale⁷⁵.

Propuneri privind îmbogățirea bazei materiale au cuprins și domeniul strict al cercetării. Șeful de cercetare D. A. Popescu solicita, la 16 mai 1964, înființarea unei Stații Meteorologice, vitale pentru interpretarea datelor cercetătorilor. Acesta justifica propunerea prin faptul că datele obținute de la Serviciul Meteorologic Constanța nu reflectau condițiile de microclimat ale stațiunii, ținând cont de faptul că stațiunea Agigea se afla la 10 km sud de Constanța și la 1 km nord de Eforie Nord⁷⁶.

Altă inițiativă a fost amenajarea sufrageriei stațiunii drept spațiu pentru muzeu; la momentul respectiv acesta nu putea fi vizitat, din pricina dimensiunilor reduse⁷⁷.

În anii '60, arhitectul S. Sădeanu a propus un proiect major de amenajare a stațiunii, care ar fi putut să schimbe radical aspectul acesteia. Arhitectul a venit cu propuneri pentru a crea condiții bune pentru cercetările acvatice și terestre ale litoralului. În acest mod, stațiunea ar fi devenit atât un centru de cercetare pentru profesori, cercetători și studenți, cât și o atracție pentru turiști prin: construcții noi, amenajarea vechilor construcții și sistematizarea teritoriului stațiunii. Sădeanu a propus ridicarea unui pavilion de 1.200 m² (care să cuprindă laboratoare, ateliere și acvarii), un amfiteatru de 150 de locuri, un pavilion de locuințe pentru cazarea personalului permanent; 10 apartamente pentru familiști de două camere și alte 10 camere, clădirea fiind dotată cu anexe, o cantină studențească, o seră pentru grădina botanică de 200 m²; două construcții pentru animalele specifice faunei dobrogene, ambele de 150 m²; construirea unui dig cu ponton pentru vasul marin al stațiunii și pentru luarea de probe de apă, alge etc. Sădeanu propunea, de asemenea, ca teritoriul stațiunii să fie împrejmuit cu gard.

În afara construcțiilor noi, el propunea amenajarea construcțiilor existente: localul existent P+2 etaje, în care funcționau laboratoarele, să

⁷⁵ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 218.

⁷⁶ AUAIC, subfond Servicii (Plan-Retribuire), dosar 5/1960, f. 9-11.

⁷⁷ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 17.

fie amenajat și redistribuit pentru Muzeul didactico-științific (laborator de cercetări și practică pentru studenți cu o sală de acvarii de uz curent; atelier de preparare a colecțiilor de muzeu, schimb cu străinătatea și depozit pentru materiale), biblioteca cu sală de lectură, clubul și dormitoarele pentru studenții veniți în practică; 8-10 apartamente să fie destinate pentru cazarea personalului administrativ permanent al stațiunii; clădirea administrației urma să aibă birouri administrative și ale „organizațiilor obștești” și o sală pentru consiliile științifice. Clădirea fostului observator urma să servească drept spațiu de cazare pentru cadrele didactice și cercetătorii sezonieri, iar în clădirea din stânga intrării principale era proiectat să se amenajeze un garaj pentru ambarcațiuni și pentru mijloacele de transport. De asemenea, prin sistematizarea teritoriului, Sădeanu propunea ca accesul să fie direct la șoseaua comunală spre Constanța, comparativ cu poziționarea de la acel moment, când stațiunea era limitată la nord de sanatoriul TBC, la est de mare, la vest de șoseaua comunală și la sud cu un hotar convențional care lega faleza printr-o linie perpendiculară cu gardul dinspre șoseaua comunală.

Sădeanu dorea reamenajarea teritoriului stațiunii prin crearea unui aspect arhitectural „plăcut”, amenajarea drumurilor, aleilor pietonale, spațiilor verzi compuse din grădina botanică (200 m²), colțul zoologic (1.000 m²) și lotul școlar-economic (1.000 m²). Propunea ca tot complexul să fie împrejmuit de gard din placă de sârmă înalt de 70 cm⁷⁸. Din nefericire, acest plan nu a fost aprobat de Direcția Generală a Învățământului Superior.

Ideile lui Sădeanu au fost preluate și completate într-un „Memoriu asupra reorganizării și dezvoltării Stațiunii Zoologice Marine «Prof. Ioan Borcea» de la Agigea-Constanța”, semnat de rectorul Ion Creangă. Prin acest memoriu se propunea reorganizarea stațiunii și dotarea cu mai multe laboratoare, construcții noi și amenajarea celor existente, amenajarea grădinii botanice și a spațiilor verzi, dotarea cu utilaj corespunzător. Corpul principal al stațiunii nu fusese construit inițial pentru laborator și nu mai corespundea cerințelor. În acest scop, Rectorul a propus construirea unui pavilion de cercetare cu o suprafață utilă de 1.200 m² compus din: subsol (demisol) – care să cuprindă centrala termică, o stație de pompare a apei marine în acvarii, atelier de preparate și un atelier de întreținere a localurilor – și parterul, unde să fie amenajate șase-opt laboratoare de cercetări, o sală de colecții cu material specific și exponate ca rezultat al lucrărilor de laborator. Lucrarea trebuia să fie proiectată în eventualitatea

⁷⁸ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 35-48.

unei supraetajări. Apa marină urma să fie pompată prin țevi de plastic anticoroziv. De asemenea, corpul principal trebuia să fie reparat și redistribuit pentru: 1) muzeu, 2) laboratorul de cercetări și practică pentru studenți și 3) apartamente pentru personalul permanent. La etajul I s-a propus să fie amenajată biblioteca și un auditoriu, iar la etajul II să rămână dormitoarele pentru studenții de la practica de vară. În clădirea administrației de la acel moment urma să fie biroul administrativ, organizația PMR și sindicatul, iar la etaj – biroul conducerii, o sală de ședințe pentru Consiliul Științific, folosit și pentru recepții. Memoriul pune și problema teritoriului ocupat de DSAPC Regionala Dobrogea, care periclita funcționalitatea stațiunii. Totodată, se cerea transferul fostei proprietăți a Ministerului Forțelor Armate în patrimoniul Ministerului Învățământului, clădirea cu două etaje (fost observator) să fie un eventual spațiu de cazare a cadrelor didactice care veneau sezonier, iar în locul fostei barăci să se construiască o bucătărie⁷⁹.

Alte proiecte au fost inițiate cu ocazia centenarului Universității. Planurile prevedeau amenajarea unui parc, a spațiilor verzi și a unei grădini pentru oaspeții care urmau să vină cu ocazia acestei aniversări. Conducerea Universității dorea să pună în valoare muzeul care rămăsese la stadiul de inaugurare, să fie valorificat prin extinderea spațiului și îmbogățirea colecției⁸⁰. În „Planul de măsuri în vederea remedierii lipsurilor constatate în analiza muncii la Stațiunea zoologică marină de la Agigea” au fost menționate o serie de măsuri de îmbunătățire și extindere a muzeului stațiunii pentru a corespunde cerințelor. În acest scop, personalul tehnic de la Muzeul de Istorie Naturală ar fi trebuit să sprijine această acțiune, iar la serbarea centenarului Universității muzeul trebuia să fie pregătit să primească oaspeții. De asemenea, pentru acest moment stațiunea trebuia să aibă deja amenajate spațiile verzi⁸¹. Și aceste propuneri au rămas în faza de proiect.

„Recuperarea” stațiunii

Perioada 1970-1990 a fost una de degradare a patrimoniului mobil și imobil. Odată cu recuperarea stațiunii în 1990 de către Universitatea din Iași s-au preluat clădirile și o parte din teritoriul fostei Stațiuni, însă în ceea ce privește biblioteca și bunurile de inventar nu s-a mai putut recupera nimic, nici chiar donația Luciei Leon Borcea (o bibliotecă cu valoare istorică și sentimentală).

⁷⁹ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 66-73.

⁸⁰ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 195.

⁸¹ AUAIC, Rectorat, dosar 838/1961, f. 206-207.

Până la 29 iunie 1991, când a fost realizată redeschiderea oficială a Stațiunii, s-au făcut reparații la cele trei clădiri și a fost amenajat spațiul de cazare pentru peste 100 de studenți și pentru circa 20 cadre didactice și cercetători. S-a asigurat dotarea și funcționarea continuă pe timpul verii. Practic, Stațiunea a redevenit funcțională. În cadrul ei au început noi lucrări de cercetare, un impuls deosebit reprezentându-l și achizițiile care au permis cercetătorilor să își desfășoare activitatea. Printre primele dotări au fost nava „Nautilica” și șalupa „Rissoa”, ceea ce a oferit un nou impuls studiilor de biologie marină.

Concluzii

Stațiunea biologică marină „Prof. Dr. Ioan Borcea” de la Agigea – Constanța, departament în cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, a reușit să se impună ca centru de cercetare la nivel european, în pofida unor contexte defavorabile activității științifice (pierderea unor terenuri, distrugerea și degradarea clădirilor sau lipsa materialelor indispensabile cercetării).

Încadrată inițial în organigrama Facultății de Științe, stațiunea își păstrează până după al Doilea Război Mondial acest statut. Unele documente indică diferite surse de finanțare pentru susținerea activităților, ceea ce ne face să presupunem că exista o multiplă subordonare, cel puțin din acest punct de vedere. O parte din izvoarele istorice cercetate o cataloghează drept „o anexă” a Universității, altele fac referiri la bugetul propriu al stațiunii, în timp ce altele indică un control financiar asupra investițiilor și cheltuielilor din partea Ministerului Învățământului. Problema statutului și a subordonării rămâne, așadar, una deschisă.

Încă de la înființare, stațiunea a avut cinci clădiri care, treptat, au fost adaptate cercetării ecosistemelor maritime. În timp, au apărut o serie de proiecte pentru renovare, extindere și reamenajare a stațiunii, însă nu au fost realizate din cauza schimbărilor instituționale și deciziei politice de comasare a institutelor de cercetare din anii '70. Decizia, cu impact negativ asupra patrimoniului imobil, a dus la degradarea acestuia.

Și în ceea ce privește situația terenului stațiunii s-au produs mai multe schimbări. Cu o suprafață însemnată la momentul înființării, acesta s-a extins treptat, iar la momentul declanșării celui de-al Doilea Război Mondial avea o deschidere amplă spre mare, precum și o rezervație naturală. În perioada postbelică, au existat o serie de litigii cu autoritățile locale și particulari din zonă ce au afectat teritoriul stațiunii, aceasta pierzându-și accesul la mare.

Inventarul stațiunii a fost unul tematic, destinat cercetării științifice. A avut o bibliotecă foarte bine dotată cu lucrări de specialitate și un muzeu cu descoperirile cele mai reprezentative ale cercetătorilor stațiunii. Însă schimbările administrative din 1970 au dus la distrugerea bibliotecii și pierderea exponatelor muzeului.

Deși timp de 20 de ani s-a înregistrat un proces de degradare a stațiunii și al patrimoniului ei, odată cu trecerea în subordinea Universității, în anul 1990, aceasta și-a reluat rolul primordial, de cercetare, fiind treptat dotată cu inventarul necesar activității științifice.

The Marine Biological Station at Agigea: Its Heritage, Disputes and Projects (Summary)

Keywords: *immovable heritage, movable heritage, research station, Ioan Borcea, University of Iași.*

The marine biological station “Prof. Dr. Ioan Borcea” in Agigea-Constanța, founded in 1926 as part of the Faculty of Sciences, established itself as a research centre at European level, despite situations that were not favourable to the scientific activity (loss of land, destruction and degradation of buildings or lack of materials essential for research). Unfortunately, the current state of the research did not allow us to form, as we initially proposed, a complete picture of the resort’s heritage, resulting only a profile and a series of questions that we cannot yet answer.

From the beginning, the resort had five buildings that were gradually adapted to be able to research the marine ecosystems. The buildings were repaired, expanded and sometimes even destroyed in order to design new ones. Along the way, a number of projects were initiated for the refurbishment, extension and renovation of the resort, but they were not successful due to the political context and the institutional changes in the ’70s that merged the research institutes. The decision, with a negative impact on the immovable heritage, led to its degradation. And regarding the situation of the resort land, we identify several changes. With a significant area at the moment of its establishment, it expanded visibly, and at the time of the outbreak of World War II had significant access to the sea, as well as a natural reservation. In the post-war period, there were a series of disputes with the local authorities and the people within the area that affected the territory of the resort, which lost its access to the sea. The inventory of the resort was a thematic one, designed for scientific research. It had a very well-equipped library with specialized books and a museum with the most representative discoveries of the resort’s researchers. However, the administrative changes in 1970 led to the destruction of the library and the loss of museum exhibits.

Although for 20 years, there was a process of degradation of the resort and its heritage, once the resort was subordinated to the University, in 1990, it resumed its primary research role, being gradually equipped with the inventory necessary for the scientific activity.

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Dinu C. Giurescu și Dan Berindei: biografii paralele*

Alexandru-Florin Platon**

Cuvinte-cheie: *biografie, istorie națională, comunism.*

Dinu C. Giurescu și Dan Berindei sunt, neîndoielnic, două dintre numele cele mai importante ale istoriografiei române de după cel de-al Doilea Război Mondial. Deosebit de interesante, biografiile lor sunt, în egală măsură, și puternic evocatoare atât prin felul în care reflectă epocile pe care le-au străbătut cele două personalități până în prezent, cât și prin asemănările frapante dintre ele. Prin durată, bogăție și diversitate faptică, amândouă au valoarea unui adevărat document istoric.

Mai tânăr decât colegul său de generație, Dinu C. Giurescu (născut la 15 februarie 1927, stins din viață la 24 aprilie 2018) vine dintr-o familie pe cât de veche, pe atât de ilustră. Strămoșii istoricului sunt atestați documentar încă din secolul al XVIII-lea, dar „curgerea” neîntreruptă a neamului (originar din satul Chiojd, jud. Buzău) începe un secol mai târziu. Bunicul lui Dinu, Constantin Giurescu, provenind din lumea țăranilor, ridică prin talent și sârguință peste condiția lor inițială, a fost primul istoric al familiei. Fiul acestuia, Constantin C. Giurescu (1901-1977), tatăl lui Dinu, a urmat, cu strălucire, aceeași carieră, ilustrându-se, cum se știe, alături de P. P. Panaitescu și Gh. I. Brătianu,

* Prezentul text reprezintă forma integrată și ușor revizuită a două cronici publicate în revista „Contrafort” (anul XXV, nr. 1-6 (281-286), ianuarie-iunie 2019, p. 6, respectiv anul XXV, nr. 11-12 (291-292), noiembrie-decembrie 2019, p. 6), pe marginea următoarelor două cărți: Narcis Dorin Ion, *Mărturia unui istoric singuratic. Convorbiri cu academicianul Dinu C. Giurescu*, București, Editura Rao, 2018; Idem, *Portretul unui aristocrat al spiritului. Convorbiri cu academicianul Dan Berindei*, București, Editura Rao, 2019. Tot aici au fost incluse și informații din autobiografia lui Dinu C. Giurescu (*De la Sovromconstrucții nr. 6 la Academia Română. Amintiri. Mărturii*, București, Editura Meronia, 2008).

** Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

ca fondator al așa-numitei „școli noi” de istorie, foarte critică față de vechea generație și de Nicolae Iorga (ceea ce le-a adus celor trei apriga animozitate a ultimului).

Prin aceste caracteristici, biografia familiei Giurescu poate fi considerată un document de istorie socială, exemplificând modul cum s-a format – cu o sintagmă intens utilizată odată, dar astăzi dispărută – „burghezia română”, mai precis componenta intelectuală a acesteia. Ea ne arată, la scară redusă, de unde au pornit mulți dintre membrii acestei elite, cum au urcat în ierarhia socială, cum s-au căsătorit (tot în lumea lor) și s-au organizat intra-familial, de ce educație au avut parte și ce cariere au urmat ei și copiii lor într-o lume în care „timpul avea răbdare”, aflată încă departe de seismul declanșat de război și urmările sale.

Ascendența lui Dan Berindei (născut la 3 noiembrie 1923) este și mai spectaculoasă, îngăduindu-ne, ca și biografia lui Dinu C. Giurescu, să întrevădem ceva din fascinantul univers al societății de dinainte de război (în cazul său, chiar de mai departe). Prin înaintașii ambilor părinți, neamul istoricului se înrudește cu câteva din cele mai ilustre familii de boieri din Țara Românească (inclusiv cu Brâncovenii). Unul din stră-străbunici a fost printre cei ce au creat oștirea națională, iar altul a făcut parte dintre revoluționarii pașoptiști. Străbunicul istoricului a fost arhitect, ca și bunicul, Ion D. Berindei, care a proiectat majoritatea caselor și palatelor celebre din Bucureștiul interbelic și, de asemenea, binecunoscutul Palat administrativ (astăzi al Culturii) din Iași. Nici soția sa, Ioana Berindei (stinsă din viață în 2008), nu are un neam mai puțin vechi. Fiică a istoricului și fruntașului țărănist Ioan Hudiță și a Emiliei (născută Popa), rudenia ei coboară, de asemenea, cu un secol și mai bine în urmă, începătorii regăsindu-se printre intelectualii rurali (învățători și preoți) care au contribuit, după puterile lor, la crearea României moderne.

Cu un asemenea trecut, instaurarea regimului comunist în 1945-1948 nu putea fi, pentru ambii istorici și familiile lor, decât o catastrofă.

Spre deosebire de tatăl său, Constantin C. Giurescu intrase, înainte de război, în politică fiind, succesiv, membru al Partidului Liberal „georgist”, deputat, rezident regal și ministru în timpul lui Carol al II-lea. Acest lucru i-a fost fatal. Arestat în 1950, capul familiei a fost întemnițat în funesta închisoare de la Sighet, unde a rămas până în 1955. A supraviețuit ca prin miracol, dar el și familia lui au pierdut totul (cele trei case și averea), ducând, timp de mai mulți ani, o existență la limita precarității. Dinu, fiul cel mare – și singurul dintre frați rămas în țară –, reușise să termine, în 1948 (sau 1950), studiile de istorie la București, dar, din cauza originii și a „dosarului” cu probleme al părintelui și bunicului său

după mamă (nimeni altul decât Simion Mehedinți), nu a putut profesa, lucrând ca... normator, din 1950 până în 1955, la o întreprindere organizată după model sovietic (Sovromconstrucții).

Familia Giurescu a trăit așa până la ieșirea din închisoare a tatălui.

Pentru Dan Berindei și apropiații săi, situația era la fel de complicată: cu studiile universitare încheiate (în timpul cărora îi avusese, la Istorie, profesori pe Gh. Brătianu – nașul său de cununie! –, C. C. Giurescu, Nicolae Bănescu și Victor Papacostea), angajat, deja, la viitorul Institut „N. Iorga” în 1948 (după doi ani petrecuți la Institutul de Studii și Cercetări Balcanice), venind dintr-o familie „cu probleme” și căsătorit cu cine „nu trebuia”, tânărul de 25 de ani avea, cu certitudine, un viitor sumbru. Nu a făcut închisoare, dar și-a pierdut slujba la Institut, de unde a fost dat afară în 1952. Soția era de doi ani la Văcărești (după o trecere pe la Mislea), fiind arestată în 1950. Aici a născut-o, în aprilie 1951, pe Ruxandra, al doilea copil al cuplului, înmănată tatălui 11 luni mai târziu (Mihnea, băiatul cel mare, avea deja trei ani). Mama soției, Emilia Hudiță, era, de asemenea, întemnițată, ca și soțul și fratele ei. „Aveam doi copii, eram fără slujbă, soția mea era în închisoare. Era la începutul lui octombrie 1952”, își rezumă Dan Berindei situația disperată¹.

În împrejurările de-a dreptul tragice din acea perioadă, celor care, precum Dan Berindei, Dinu C. Giurescu și mulți alții, veneau din epoca antebelică și nu dispăruseră în vâltoarea anilor precedenți sau nu emigraseră, li se deschideau, atunci, numai două căi – singurele posibile: marginalizarea socială sau adaptarea la noile condiții. Unii – Corneliu Coposu, Alexandru Dragomir, Constantin Noica, Ion Hudiță etc. – au ales prima variantă. Familiile Giurescu și Berindei – pe a doua. Iată cum povestește Dinu C. Giurescu acest episod, petrecut imediat după instalarea părintelui său în domiciliul forțat de la Măzăreni (în Bărăgan, octombrie 1955).

Era în prima săptămână de domiciliu obligatoriu – povestește el – [...] și l-am vizitat. În timpul discuției, [tata] mi-a spus: „Acum ne apucăm de treabă”. „Cu cine?”, l-am întrebat eu, foarte mirat. „Cu ăștia?” [comuniștii, adică]... La care el s-a uitat foarte liniștit la mine și mi-a spus: „Dar cu cine vrei? Ai ceva mai bun, ai vreun aranjament, ți-a promis cineva vreo bursă, mergi cumva în străinătate? [...] Atunci ce să mai discutăm?”. [...] E curios – încheie autorul – și caracteristic în același timp pentru el cât de repede s-a adaptat la noile realități. Era foarte pozitiv și foarte hotărât, nu stătea să se mai lamenteze pentru ce a fost în închisoare².

¹ Narcis Dorin Ion, *Portretul unui aristocrat al spiritului...*, p. 88.

² Idem, *Mărturia unui istoric singuratic...*, p. 98.

Sunt cuvinte care condensează drama unei întregi generații.

Drept urmare, situația familiei Giurescu a început, încet-încet, să se amelioreze: ajutat de Petru Groza, Constantin C. Giurescu a fost încadrat la Institutul de Istorie „N. Iorga”, revenind, în 1963, la Universitate (unde funcționase, între 1912 și 1918, și tatăl său). Sprijinit de Alexandru Rosetti, Dinu și-a găsit un post de ghid la Muzeul Național de Artă al României (1955), de unde, la insistențele lui Mircea Malița, s-a mutat, în 1964, la Oficiul de Studii și Documentare al Ministerului Afacerilor Externe. A rămas aici până în 1968, când s-a transferat pe un post de conferențiar (transformat, în 1971, într-unul de profesor) la Institutul de Istoria Artei „N. Grigorescu”.

Acceptând să colaboreze cu regimul comunist, Constantin C. Giurescu nu a făcut-o – faptul trebuie spus apăsător – din oportunism, așa cum au procedat, de exemplu, Mihail Sadoveanu, Mihai Ralea și atâția alții. Pentru concesiile majoră de a se fi aliat cu „ăștia”, ceea ce istoricul a primit în schimb a fost mult mai puțin: casa părinților săi de pe strada Berzei (în 1973), postul de profesor la Universitate și, mai ales, posibilitatea de a cerceta și scrie studiile și cărțile care au făcut din el, la finele anilor '60 și la începutul anilor '70 ai secolului trecut, principalul purtător de cuvânt al istoriei naționale, repusă în drepturi odată cu venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu.

Constrâns de împrejurări și de situația familială (un frate și o soră expatriați), Dinu C. Giurescu s-a integrat mai adânc în noul sistem decât o făcuse părintele său. A devenit membru de partid, ocupând și o funcție politică (minoră), dar fără a căuta – sau obține – cine știe ce avantaje. În schimb, din cauza aceluiași împrejurări care i-au pus pe toți cei ce trăiau atunci „sub vremi”, istoricul a trebuit să facă și concesiile mai grave, intrând în „dialog” (din fericire unul benign, fără consecințe pentru alții) cu organele de Securitate³ și acceptând să joace în farsa excluderii din partid a lui Andrei Pleșu⁴. În ultimii ani ai defunctului regim, și-a răscumărat, însă, slăbiciunile trecute, devenind un opozant vehement al demolărilor ceaușiste, la a căror cunoaștere internațională a contribuit, ca nimeni altul, printr-o carte de răsunet (*The Razing of Romania's Past*, Washington, The Preservation Press, 1989⁵).

³ Episod omis în autobiografia de la „Meronia” și în dialogul cu dl Narcis Dorin Ion.

⁴ Acest moment este menționat în cartea editată de dl Ion, dar într-o variantă diferită de aceea relatată de cunoscutul filosof.

⁵ Ediția în limba română a apărut în 1994 (Dinu C. Giurescu, *Distrușirea trecutului României*, Editura Museion, 1994).

Evoluția lui Dan Berindei a fost asemănătoare. Ieșirea din închisoare a Ioanei Hudiță în februarie 1953 (după doi ani și șapte luni petrecuți în claustrare), a mamei și unchiului ei (nu însă și a lui Ioan Hudiță, eliberat abia în 1964) a mai îmbunătățit puțin situația familiei. La 1 octombrie 1955, Dan Berindei a fost reprimat în Institut, revenirea sa fiind coincidentă, pe un plan mai general, cu ieșirea din scenă a lui Mihai Roller și cu recuperarea de către regimul comunist a istoricilor din generația interbelică (Andrei Oțetea, Mihai Berza, Emil Condurachi, Dionisie Pippidi și Constantin C. Giurescu, eliberat din închisoare în același an). Împreună cu destalinizarea începută în 1953, aceste evenimente anticipau „cotitura națională” a istoriografiei din România, produsă în 1962-1964, după un ultim val de arestări (în 1958).

Pentru istoricii din generația lui Dan Berindei și Dinu C. Giurescu ori mai vârstnici decât ei, această cotitură a fost decisivă. Ea a pecetluit adeziunea lor la un regim care, după mai bine de un deceniu de internaționalism proletar, se arăta acum dispus să reînnoade o tradiție culturală și istoriografică, unanim considerată ca definitorie pentru tot ceea ce se întâmplase în istoria noastră din secolul al XVIII-lea înainte. Aceasta este „cheia” în care cred că trebuie interpretată opera istoriografică atât a lui Dan Berindei, cât și a celor din familia Giurescu, tatăl și fiul. Și, desigur, întreaga lor biografie intelectuală. Recuperarea de către regim, din rațiuni de legitimitate politică a acestei tradiții s-a conjugat, în cazul istoricilor noștri și a tuturor celor ce veneau din vechiul regim sau formați după 1945, cu o concepție despre istorie și rosturile ei sociale în care ideea de „trecut național”, în sensul cel mai larg al cuvântului, era „cheia de boltă”. În cazul lui Constantin și al lui Dinu C. Giurescu, această împletire a fost, neîndoielnic, înrăurită și de exemplul dat de cel dintâi istoric al familiei (tatăl lui Constantin și bunicul lui Dinu). La Dan Berindei, îmbrățișarea aceleiași tradiții naționale a istoriografiei s-a înscris pe linia continuității cu spiritul din perioada studiilor universitare făcute cu istoricii din școala „veche” (menționați mai sus), fiind influențată, probabil, și de trecutul familiei, a cărei evoluție a însoțit mereu istoria „mare”. Pe lângă interesul istoricului pentru epoca modernă, acest lucru explică, după opinia mea, pasiunea sa pentru genealogie și heraldică (Dan Berindei este fondatorul, în România, al acestei științe „auxiliare”). Deopotrivă, însă, revenirea regimului la tradiția națională explică și ceea ce unii au considerat a fi anumite paradoxuri ale carierei academice a istoricului sub regimul comunist.

Unul dintre ele – aparent printre cele mai mari – este următorul: începând cu sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut și până în 1989, Dan Berindei a fost (o vreme alături de Constantin C. Giurescu, după 1977

singur) un veritabil purtător de cuvânt al istoricilor din România. A publicat nestingherit în țară și străinătate, a călătorit mult peste hotare la conferințe și congrese de specialitate, a fost membru în mai multe societăți academice, a reprezentat România în foruri internaționale de istorie. Toate acestea s-au întâmplat în ciuda unor evenimente familiale cu implicații mai mult decât neplăcute: plecarea neautorizată, dar definitivă, din țară a lui Mihnea Berindei, în 1970 (ulterior, prin căsătorie, și a fiicei, Ruxandra) și, în mod asemănător, a lui Vlad Georgescu, viitorul director al Europei Libere, care era finul său de cununie⁶. Altoră, asemenea neplăceri le-ar fi fost fatale. Nu și lui Dan Berindei, a cărui laborioasă activitate a continuat fără întrerupere, deși unele șicane nu au lipsit. Explicația este, după părerea mea, simplă și nu are conotațiile impure pe care cineva s-ar gândi să i le asocieze din cauza circumstanțelor de atunci: Dan Berindei era, pur și simplu, prea valoros pentru ca regimul să se dispenseze de el. Iar linia lui de conduită era, involuntar, perfect aliniată celei oficiale. „Mihnea v-a reproșat faptul că ați rămas în țară?”, îl întreabă Narcis Dorin Ion pe istoric; care răspunde: „Eu nu am fost niciodată de acord cu așa ceva [cu ceea ce făcuse fiul – n.ns]. Aici am fost ca Gheorghe Brătianu. Asta e situația, mergi cu țara. E bine, nu e bine, nu ai ce face. Nu e o soluție să fugi”⁷. Sunt cuvinte care concentrează filosofia de viață a unei întregi generații, ce făcuse din naționalitate un principiu intelectual și moral călăuzitor. Merita, însă, acest lucru sacrificiul unor concesi, oricât de dureroase? Răspunsul nu poate fi, în niciun caz, unul general și ar trebui dat numai de cineva care a trăit în acele vremuri.

Cariera lui Dinu C. Giurescu, deși mai puțin spectaculoasă și vizibilă decât a mai vârstnicului său coleg, s-a desfășurat pe aceleași coordonate istoriografice create în urma dispariției „roller-ismului” (în 1954-1955) și a recuperării tradiției naționale la mijlocul anilor '60 ai secolului trecut. Singura deosebire, majoră față de traiectoria științifică și biografică a lui Dan Berindei, o constituie decizia istoricului de a se expatria.

Profund afectat de triste circumstanțe din ultimii ani ai regimului comunist, indignat de dărâmarea casei părintești din strada Berzei și împins de îndemnurile soției și ale celor două fiice, Dinu C. Giurescu a emigrat, în 1987, în SUA („Am plecat – scrie el – [...] sub imperiul necesității, mânat de partea feminină a familiei”⁸). Revoluția din 1989 l-a

⁶ Ambele episoade sunt povestite în dialogul cu Narcis Dorin Ion.

⁷ Narcis Dorin Ion, *Portretul unui aristocrat al spiritului...*, p. 91.

⁸ Idem, *Mărturia unui istoric singuratic...*, p. 156.

prins tocmai în Texas. Fără să ezite, istoricul s-a întors imediat în țară (aprilie 1990), un gest care i-a adus, pe merit, două mari împliniri: postul de profesor la Universitate (din 1990) și alegerea la Academie, întâi ca membru corespondent (1990), apoi titular (2001), alături de bunicul și tatălui său. În același timp, profilul său științific a devenit mai coerent ca înainte când, din cauza posturilor ocupate, preocupările istoricului acoperiseră o zonă largă (istoria Evului Mediu, diplomatie, patrimoniu, istoria artei), fără a se fixa în vreuna. După 1990, însă, Dinu C. Giurescu s-a reorientat definitiv spre perioada postbelică (anii 1945-1947), pe care a examinat-o temeinic, restituind-o în adevărata ei lumină în mai multe studii și cărți de referință. A făcut-o – spune el, undeva – de unul singur, fără colaboratori sau în cadrul unui colectiv (ceea ce explică de ce s-a considerat, cum o spune el însuși, un istoric „singuratic”).

Trăind mai mult decât părinții săi și având norocul să asiste la implozia regimului care adusese atâtea nenorociri familiei, Dinu C. Giurescu a ajuns să fie contemporan cu postcomunismul, a treia epocă a vieții sale. Cum o privește el? Ce reflecții îi sugerează ea? Este încă un aspect care conferă biografiei sale un interes aparte, fie și numai pentru că ne dezvăluie un soi de cecitate la prima vedere greu de înțeles din partea cuiva a cărui meserie a fost cercetarea trecutului. Nimic din ceea ce a văzut Dinu C. Giurescu în jurul său nu l-a mulțumit: nici prezența României în UE (deoarece – considera el – țara noastră ar fi tutelată), nici starea istoriografiei naționale (neîmbogățită în mod esențial după 1989 cu cărți valoroase), nici – desigur – calitatea deplorabilă a vieții noastre politice (pe care istoricul a caționat-o, totuși, intrând în relații cu Dan Voiculescu și... Gigi Becali), nici școala, nici – mai ales – felul în care arată, credea el, identitatea noastră națională (diluată) sau chiar Academia (al cărei membru a fost).

Nimic, dar absolut nimic nu-i părea că merge. Totul a fost pus sub semnul unei decăderi generale. „Statul se destramă” – afirmă el undeva⁹. Sau: „Eu, personal, am un mare semn de întrebare dacă dezintegrarea României poate fi oprită”¹⁰. Istoricul nu și-a chestionat nicio clipă perspectiva. Nu a avut îndoieli asupra veridicității ei. Nu s-a întrebat de ce lumea pe care o vedea arată așa și nu altfel, nu a căutat să înțeleagă și să explice uriașa răsturnare ale cărei urmări le-a judecat atât de aspru. În contrast cu imaginea despre trecut pe care ne-a restituit-o prin cărțile sale, viziunea sa asupra prezentului a fost epidermică, de suprafață.

⁹ *Ibidem*, p. 261.

¹⁰ *Ibidem*, p. 263.

Nici judecata lui Dan Berindei asupra anilor scurși de la Revoluția din decembrie 1989 nu este mai puțin severă. Totul, absolut totul, i se pare lui, istoricului, că merge prost: cercetarea istorică (haotică și fără un orizont cu adevărat semnificativ), producția istoriografică (greu sistematizabilă în funcție de o direcție și, pe deasupra, supusă – afirmă el în câteva rânduri – unor „presiuni tacite”¹¹ (?), învățământul (clătinat în rosturile sale de nenumăratele pseudo-reforme) și – se putea? – viața politică (afectată de „lipsa unei clase politice serioase”). Noua generație de istorici ar fi lipsită de sentimentul identității¹², iar „națiunea” și „conștiința națională” i se par istoricului serios subminate: „Astăzi – afirmă el – mă întreb dacă mai există [o națiune]. Atunci [în perioada interbelică] exista”¹³. Și mai departe: „Eu nu mai văd azi nici o conștiință”, spune tot el, undeva, deplângând ritmul precipitat al globalizării actuale. Ca și în cazul lui Dinu C. Giurescu, aceste aprecieri nu reflectă o interpretare „profesionistă” a prezentului, o hermeneutică de tip istoric. Ele sunt expresia unei judecăți morale de primă instanță, inevitabil unilaterală, de înțeles din perspectiva cuiva pentru care cercetarea trecutului național a fost expresia unui „act de patriotism”¹⁴.

Nu ar trebui să ne grăbim a judeca perspectiva pesimistă a celor doi istorici, taxând-o drept expresia unei inadecvări psihologice, ori a unei paupertăți interpretative. Cred că explicația limitării ei se găsește în altă parte. Anume, în ceea ce aș numi o foarte înaltă „idee de țară”, articulată, la amândoi, pe opțiunea pentru un stat național, capabil să contribuie la propășirea celor ce-l locuiesc și, mai ales, să le păstreze identitatea. Față de acest ideal, situația curentă a României nu putea să le apară celor doi istorici decât așa cum au descris-o.

Asemenea înaintașilor, profesorilor pe care i-au avut și colegilor din generația lor profesională, Dinu C. Giurescu și Dan Berindei pot fi considerați, în fond, doi mari patrioți. Pentru ei, țara „adevărată” nu s-a identificat cu regimul care a supus-o vreme de aproape 50 de ani.

¹¹ Narcis Dorin Ion, *Portretul unui aristocrat al spiritului...*, p. 205.

¹² *Ibidem*, p. 305-306.

¹³ *Ibidem*, p. 296.

¹⁴ *Ibidem*, p. 305-306.

Dinu C. Giurescu et Dan Berindei: biografies parallèles (Résumé)

Mots clés: *biographie, histoire nationale, communisme.*

Dinu C. Giurescu et Dan Berindei sont parmi les historiens roumains les plus importants du 20ème siècle. Nés avant la deuxième guerre mondiale (Dan Berindei en 1923 et Dinu C. Giurescu en 1927 ; il est décédé en 2018), ayant, de par leurs ancêtres, des origines très anciennes (au 18ème et 19ème siècle), tous les deux ont vécu assez longtemps pour que leurs vies puissent être considérées comme de véritables documents historiques. Leurs biographies se ressemblent beaucoup non seulement par les trajectoires intellectuelles des deux hommes, mais aussi par la manière dont elles reflètent les événements historiques qu'ils ont vécus.

L'instauration du régime communiste en Roumanie (1945-1947) a été ressentie par tous les deux comme une très rude épreuve, à cause de leur origine sociale et de l'activité politique de leurs parents (le père, dans le cas de Dinu C. Giurescu, le beau-père, dans celui de Dan Berindei). Une partie de la famille de chacun a été arrêtée et a passée de longues années en prison. A cause de ceci, tous les deux ont été obligés d'accepter, en fin de compte, l'accommodation avec un régime qui, au début, les a persécutés, en leur interdisant d'occuper des postes (dans l'enseignement ou la recherche) pour lesquels ils étaient très bien préparés de par leurs études brillantes. Certaines concessions qu'ils ont été contraints de faire à la suite de cette accommodation (rendues plus acceptables par la réorientation amorcée par le régime vers l'histoire nationale, remise dans ses droits après la prise de pouvoir par Nicolae Ceausescu, en 1965) ont été conçues comme inévitables pour pouvoir continuer à exercer leur métier d'historiens (qu'ils ont toujours jugée au-dessus des contingences passagères), dans l'intérêt supérieur de leur pays – le « vrai » pays – qui, pour eux ne s'est pas confondu avec le régime.

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Cătălina Mihalache, Leonidas Rados (coord.), *Educația publică și condiționările sale (secolele XIX-XX)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Colecția Historica, 2015, 402 p.

Volumele colective au adesea o soartă ingrată. Multe dintre acestea par destinate mai mult bibliografiilor decât cititorilor. Simple acte de prezență editorială, unele dintre acestea își merită destinul. Altele, în schimb, după cum știm, au reprezentat borne în evoluția cercetărilor, au deschis orizonturi ori au conturat domenii de studiu. Indiferent însă de valoarea lor, aceste volume sunt poate mai importante prin caracterul lor de martor al unor sociabilități intelectuale, întrucât atestă afinități și solidarități profesionale ca și linii de front ori manifeste ale unor rebeliuni. Ne amintim mai ales la noi de volumele omagiale consacrate lui Titu Maiorescu sau D. A. Sturdza.

În istoriografia generală au făcut epocă mai ales o serie de volume colective cu caracter tematic, veritabile manifeste metodologice și teoretice, care au impus mari teme de cercetare sau domenii puțin abordate. Ne referim aici la volumele consacrate „noii istorii”, volumul privind istoria intelectuală coordonat de Lynn Hunt, ca să nu mai vorbim de seria de volume editate începând cu anii optzeci de către Pierre Nora, care au fondat câmpul de cercetare cunoscut drept *Lieux de mémoire*. În același mod, istoriografia educației a fost refondată în anii șaizeci-șaptezeci printr-o serie de volume colective coordonate de Laurence Stone sau de Roger Chartier, alături de Marie-Madeleine Compère, Dominique Julia și Willem Frijhoff.

Avantajul acestor demersuri este că integrează într-un spațiu editorial unitar studii specializate, care să poată intra într-o relație de complementaritate cu restul contribuțiilor, pe de o parte, iar pe de alta să participe la un demers disruptiv, de contestație și angajament. Aceste contribuții se valorizează reciproc prin această vecinătate editorială, valorizând astfel proiectul editorial în ansamblul său. Dacă ignorăm volumele omagiale, care au mai ales o funcție celebrativă și eventual de consacrare, sensul unui astfel de volum ar trebui să fie dat, în primul rând, de măsura în care poate sugera o formă de unitate în diversitate, fie de ordin metodologic, fie de ordin tematic fie de ordin teoretico-ideologic. Acest fapt se petrece însă destul de rar.

În general, cel puțin ca proiect minimalist, cele mai multe volume de studii au ca punct de plecare ideea de a fi un atelier de lucru, un spațiu în care să se întâlnească idei, concepții și metodologii diferite care au de

o manieră sau alta ceva în comun, în orizontul unei teme suficient de generoase, dar fără nici o pretenție de unitate narativă, metodologică sau de altă natură. De aici, de altfel, și riscul disparității și implicit al lipsei de relevanță.

În acest sens, volumul de față nu pare a-și propune să fie mai mult decât un pretext pentru o discuție cu privire la istoria educației în general și al celei instituționale în particular. De altfel, volumul are ca origine un proiect de cercetare și o conferință de comunicări. Contribuțiile sunt de aceea cât se poate de diverse, autonome și uneori chiar în afara sau cel mult la periferia temei volumului. Acest fapt, care merită o discuție separată, nu le scade din interes, dar le extrage oarecum din orizontul discuției tematice în care acestea sunt integrate. Este drept că tema volumului de față (*educația publică și condiționările sale*) impune o rigoare poate prea mare, un angajament intelectual care nu poate fi susținut în practică decât în anumite condiții.

Studiile de istorie a educației sunt într-un evident progres în ultimii ani. Apar mereu contribuții noi, care propun noi probleme, surse, abordări. Editorii volumului de față sunt cunoscuți printre contributorii la acest trend. Până la momentul apariției acestui volum, Cătălina Mihalache, cercetător la Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” din Iași, publicase deja mai multe volume în care abordase teme care altădată erau considerate poate marginale (*Școala și artizanatul. Interpretări culte ale artei populare*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007; *Didactica apartenenței. Istorii de uz școlar în România secolului XX*, Iași, Institutul European, 2012). De asemenea, avea deja experiența editării unui volum colectiv (Dumitru Ivănescu, Cătălina Mihalache (ed.), *Patrimoniu național și modernizare în societatea românească: instituții, actori, strategii*, Iași, Editura Junimea, 2009). La rândul său, Leonidas Rados, cercetător la același institut, a publicat mai întâi studii și lucrări de istorie culturală: *Sub semnul acvilei. Preocupări de bizantinistică în România până la 1918*, București, Editura Omonia, 2005; *Școlile grecești din România (1857-1905). Restituții documentare*, studiu introductiv, notă asupra ediției, note și indice; *Primele studente ale Universității din Iași*, vol. I, *Facultatea de Litere și Filosofie*, ediție de Leonidas Rados, Iași, Editura Universității, 2010; V. A. Urechia, *Din tainele vieții. Amintiri contemporane (1840-1882)*, ediție îngrijită, studiu introductiv, tabel cronologic, note și glosar de Leonidas Rados, Iași, Editura Polirom, 2014. De asemenea, a mai editat volumul colectiv *Interferențe româno-elene, secolele XV-XX* (Iași, Fundația Academică „A. D. Xenopol”, 2003).

Volumul de față conține paisprezece contribuții reprezentând toate epocile modernității naționale, inclusiv perioada comunistă, și din unghiuri dintre cele mai diverse. Cele mai multe sunt concepute ca *studii* de istorie, în sens anglo-saxon: cercetări care-și propun să clarifice o problemă de natură teoretică. Varietatea lor tematică și cronologică este vizibilă chiar și la o privire sumară. În ciuda faptului că tema este destul de restrictivă, nici restrânsul *Cuvânt înainte* (p. 7-8) al editorilor, al cărui limbaj este cam obscur, nici titlurile și organizarea secțiunilor care structurează volumul nu ne lămuresc prea bine asupra conceptului de educație publică în sine. Astfel că, de bine sau de rău, conținutul volumului transcede frontierele imaginare ale subiectului. Ar fi deci imposibil ca, în spațiul rubricii de față, să pot comenta fiecare studiu în parte. Mă voi mărgini la o prezentare sumară a problemelor pe care le pune și a noutăților aduse de fiecare demers.

Prima secțiune, intitulată *Școlarizarea, intenții și realități*, cuprinde patru studii. În contribuția care deschide volumul, „Școală și învățătură în Țara Moldovei până la începutul secolului XIX. Practici, costuri și metode ale educației elementare în limba română” (p. 11-48), Arcadie M. Bodale încearcă să răspundă la o întrebare/constatare adesea ignorată: care sunt cauzele analfabetismului endemic în lumea românească din Principate până către sfârșitul secolului XIX? Deși pusă poate prea brutal, această problemă este capitală pentru înțelegerea dificultăților de a accepta modernitatea în trecutul nostru. Studiul trece în revistă aceste cauze, pe baza unei documentări extinse, dar, de asemenea, lărgeste mult acest orizont încercând să ofere o imagine a practicilor educative din școlile Moldovei în zorii modernității. Studiul se încheie cu publicarea a două documente, reprezentând două cataloage școlare de la o școală imperială din Cernăuți.

Cel de-al doilea studiu aparține cercetătoarei Nicoleta Roman, („Școlile sătești din Țara Românească: începuturi, obstacole și realizări, 1831-1848” (p. 49-87). Este un studiu la fel de masiv, dar cu un caracter mai pronunțat sintetic asupra unei experiențe educative specific muntene, care arată interesul statului muntean pentru educația rurală, un fapt mai puțin vizibil în Moldova. Caracterul său documentar este accentuat atât de numeroasele date statistice, referințe iconografice și narative, precum și de masivul fond documentar editat la finalul studiului: unsprezece documente din perioada 1839-1847, cele mai multe cu caracter administrativ.

Următorul studiu, la fel de masiv și solid documentat, „Considerații despre materialul didactic în școlile secundare românești, 1864-1914 (p. 89-112), semnat de Ramona Caramelia, propune ca subiect o temă destul de puțin studiată în mod sistematic: evoluția a ceea ce în vulgata

didactică se numește „materialul didactic”, în fapt, toate acele forme de suport, fie cu caracter didactic auxiliar propriu-zis, fie cu caracter „imobiliar”, care fac posibilă funcționarea unei instituții educative. Subiectul este mai important decât pare, mai ales pentru că privește o perioadă extrem de spectaculoasă din perspectiva „politicii de construcții școlare”, pe care astăzi o punem pe seama lui Spiru Haret, și care a modificat semnificativ imaginea arhitecturii școlare urbane. Cercetarea are ca fundament surse provenite în special din arhivele Ministerului Instrucțiunii. La fel ca și în cazul studiilor anterioare și acesta se încheie cu editarea unui corpus de documente cu privire la problematica în discuție.

Un subiect poate mai spectaculos din punct de vedere tematic dar la fel de puțin abordat în istoriografia noastră este cel de care se ocupă Petru Negură: „Învățământul primar rural din Basarabia interbelică: de la pedeapsa corporală la violența simbolică” (p. 113-141). Registrul este însă diferit, suportul teoretic și nivelul de problematizare sunt net mai semnificative. Ipoteza pe care o sugerează studiul, pe cât de provocatoare, pe atât de interesantă, este dacă nu cumva există o suprapunere de roluri, fie și de natură simbolică, între atitudinea uneori prea înclinată spre autoritarism a pedagogilor români trimiși în Basarabia, și aceea a statului român în general în raport cu populația de aici. De asemenea, și acest studiu conține, la final, câteva pagini de anexe documentare.

Următoarea secțiune, *Educația, un capital social*, cuprinde de asemenea patru studii, dar varietatea lor este mai mare: două studii cu caracter biografic (Dan Dumitru Iacob, „Copii de boieri la pension. Educația în familia postelnicului Iancu Costache-Negel, 1838-1861”, p. 145-196) și Leonidas Rados, „Itinerarul școlar al „junelui teolog” Constantin Erbiceanu, 1844-1858”, p. 197-222), o abordare sintetică (Cătălina Mihalache, „Mode și modele ale educației feminine în secolul XIX”, p. 223-242), precum și un studiu care poate fi văzut ca o încercare de biografie instituțională (Marius Chelcu, „O instituție de ocrotire a copilului de la sfârșitul secolului XIX: Orfelinatul „Procopie Florescu”, p. 243-277). În ciuda tematicii și a tipului de abordare, acesta este probabil secțiunea cea mai unitară stilistic și metodologic, încât ar putea ușor să fie citite împreună, ca fragmente ale unui caleidoscop.

Secțiunea a treia, plasată sub un titlu mai curând metaforic decât explicativ, *Identități care se învață*, cuprinde trei abordări care s-ar putea înscrie în categoria istoriografiei școlilor minorităților, dacă această formulă n-ar atât de puțin relevantă: Irina Nastasă-Matei, „O istorie complicată: școlile germane din Transilvania până la instaurarea regimului comunist” (p. 279-294), Carol Iancu, „Observații privind școlarizarea

elevilor evrei și învățământul evreiesc în Regat, înainte de Primul Război Mondial: școala israelito-română *Cultura din Hârlău*”, p. 295-308 și Anca Ciuciu Tudorancea & Felicia Waldman, „Condiția și condiționările școlilor evreiești din București la sfârșit de secol XIX și început de secol XX”, p. 309-330. După cum o arată și titlul, două dintre cele trei contribuții au mai curând un caracter sintetic și evaluativ, în timp ce studiul lui Carol Iancu reprezintă o abordare cu un caracter mai accentuat analitic.

Ultima secțiunea a volumului, *Pedagogia altui secol*, cuprinde trei contribuții. În timp ce prima contribuție (Anca Filipovici, „Învățământul secundar feminin în România interbelică: tendințe și evoluții”, p. 331-348), se ocupă de o temă de maxim interes deși puțin abordată într-un registru cvasi-monografic, abordarea cercetătorului Dragoș Sdrobiș („Accente naționaliste și disciplinare după Marea Unire. Liceul de băieți *Andrei Mureșanu* din Dej”, p. 349-364), propune o perspectivă mai problematizată. Ultimul dintre cele trei demersuri de altfel (ca și al volumului de altfel) aparține Mihaelei Grancea („Despre aventură, școală și vacanță în filmele românești din perioada comunistă”, p. 365-398.) reprezintă o pasionantă incursiune în problematica filmografiei pentru copii. În ciuda subiectului aparent frivol și mai ales fără legătură cu tema volumului, abordarea este nu doar inspirată ci și de mare interes pentru a înțelege cultura politică a socialismului, imaginarul acestei epoci. Nu trebuie să se uite că, încă de la începuturile sale, cinematografia comunistă, și cu atât mai mult cea pentru copii, a fost concepută ca un demers complementar în raport cu sistemul educativ, în felul în care comuniștii înțelegeau educația desigur.

Editat în condiții editoriale foarte bune (de remarcat interesanta fotografie de pe copertă cu elevii Seminarului Teologic „Sf. Andrei” din Galați de la finele primului deceniu al secolului trecut), volumul mai conține o listă cu scurte notițe biografice ale contributorilor. Din păcate, lipsesc atât indicele tematic, cât și cel de persoane. Poate de asemenea este regretabil că lipsește orice referință la istoria universitară. Cu toate acestea, prin deschiderile pe care le propune, pentru a nu mai vorbi de enormul aport de informații istorice, volumul editat de Cătălina Mihalache și Leonidas Rados poate însemna o contribuție semnificativă la cercetările cu privire la problematica istoriei educației în lumea românească.

Florea Ioncioaia

Bogdan Murgescu (coord.), Marius Cazan (coord.), Matei Gheboianu, Valentin Maier, Vlad Pașca, Mirela Rotaru, *Documente privind reglementările referitoare la admiterea în învățământul superior din România (1946-1968)*, București, Editura Universității din București, 2013, 178 p.

Problema admiterii în instituțiile de învățământ universitare este centrală în comunism. Aceasta implica nu doar selecția candidaților în funcție de abilitățile și cunoștințele lor, dar și o formă directă de selecție socială, parte a proiectului de inginerie socială al regimului comunist, prin care acesta aspira să-și creeze un suport social. De asemenea, admiterea arăta felul în care regimul imagina viitorul: domeniile pe care voia să le controleze ori pe care intenționa să le privilegieze. În același timp, procesul de selecție era prin el însuși un extraordinar instrument de control social, prin enorma încărcătură psihologică, emoțională, prin miza socială și efectele sale pe termen lung. Îndeosebi organizarea admiterii universitare era un eveniment în sine și solicita aproape toate instituțiile publice, de la cele care aveau responsabilități directe la primării, notariate etc., până la instituțiile de forță ale regimului.

Alături de toate acestea, expansiunea spectaculoasă, deși uneori contradictorie, a ceea ce se va numi începând din anii cincizeci în România „învățământul superior”, atât din punctul de vedere al numărului de instituții și de studenți, cât mai ales al numărului de specializări a amplificat importanța problemei. După cum remarcă, în studiul lor introductiv, cei doi editori, este vorba de un fenomen general în lumea postbelică. Acesta a însemnat „o creștere însemnată a accesului în învățământul superior la nivel mondial” (p. 7), care a făcut ca în 1960 media ponderii studenților în cadrul categoriei lor de vârstă să se dubleze la scară mondială în numai un deceniu, atingând 2,8%. Fenomenul este motivat deopotrivă de imaginarul social postbelic, pentru care educația universitară exprima o formă de emancipare și consacrare socială, dar și de interesele directe ale statelor și ale societăților, respectiv, nevoia tot mai mare de cadre și specialiști pentru aparatul de stat și pentru economia în expansiune accelerată.

România nu a făcut excepție de la acest trend, dar desigur că ritmurile și orientarea sunt diferite. Esențialmente diferită este în primul rând politica strictă de planificare a numărului de studenți după model sovietic. Asociată planificării economice, aceasta implica o permanentă tensiune între oferta educativă în raport cu cererea. De aici, transformarea admiterii într-o psihodramă socială cu efecte profunde pe mai multe planuri, inclusiv

asupra formării personalității tinerilor sau în ce privește orientarea carierelor intelectuale. Dar admiterea universitară în comunism a fost aproape tot timpul o problemă ideologică înainte de a fi una practică sau economică: nu era vorba de a selecta pe cei mai buni, sau abilitățile necesare economiei, statului și societății, ci de a-i selecta pe cei potriviți din punct de vedere ideologic, adică în raport cu tezele și fantasmele regimului. Politica de „compoziție socială”, în logica „luptei de clasă”, facilitățile pentru anumite categorii, mai ales sistemul de burse preferențiale, restricțiile pe bază de dosar de tip *numerus clausus*, pentru cei din familii fără „origini sănătoase”, exmatriculările și acțiunile de reprimare contra celor indezirabili au marcat cultura politică a societății românești în comunism mult dincolo de anii cincizeci, perioada de maxim apogeu al acestei politici. De altfel, unele dintre acestea s-au prelungit și după 1960, fiind reinventate sau prezervate cu mai mult sau mai puțină eficacitate până la prăbușirea regimului.

De dimensiuni moderate, volumul de față cuprinde un scurt „studiu introductiv” (p. 7-10) aparținând celor doi editori principali, Bogdan Murgescu și Marius Cazan, în care aceștia pun în context problematica lucrării și oferă câteva orientări minimale de abordare. Evident, centrul său de interes este corpusul documentar format din cele șaptezeci de documente (p. 23-172). Un tabel comparativ privitor la „Rețeaua instituțiilor de învățământ superior în 1948 și 1968” (p. 173-175), precum și un „indice de nume” (p. 177) întregesc volumul.

Organizate cronologic, documentele cuprinse în volum privesc aspecte legate de tematica admiterii universitare între 1948 și 1968, respectiv, între cele două legi de reformă a educației, opuse în ce privește concepția asupra educației, inclusiv a sistemului de admitere. Este vorba deci de momentul introducerii sistemului generalizat al admiterii universitare (până atunci admiterea era limitată la anumite instituții, nu forma un sistem) până la consacrarea sistemului bazat pe concursul de admitere unic¹. Logica acestui decupaj poate fi pusă în discuție, dar faptul este secundar. Importanța documentelor este excepțională în multe cazuri, chiar dacă o serie de documente erau cunoscute, iar unele deja publicate.

În același timp, din fericire, chiar dacă documentele se referă în primul rând la problematica admiterii în cadrul facultăților Universității

¹ Documentul nr. 1/1948, august 3 („Extras din Decretul nr. 175/1948 pentru reforma învățământului), și documentul nr. 70/1968 („Cuvântul înainte al broșurii *Admiterea în învățământul superior*, elaborată de Ministerul Învățământului). Vezi de asemenea și documentul cu nr. 68/1968, mai 13 („Extras din Legea Nr. 11/1968 privind învățământul în Republica Socialistă România”).

din București („C. I. Parhon”, în anii cincizeci), nu doar că adesea semnificația lor depășește acest cadru, dar cel puțin un sfert din documente nu privesc deloc Universitatea din București în mod direct². Nu este clar de ce autorii au procedat astfel, dar alegerea lor este salutară pentru ca un cititor neinițiat să poată urmări fără prea mare greutate transformările prin care a trecut procesul de admitere în învățământul superior în cei 20 de ani pe care îi acoperă volumul.

Natura acestora este destul de diferită: cea mai mare parte o formează documentele cu caracter administrativ, de mare diversitate, la rândul lor, dar avem și documente legislative, de diverse grade, note personale și chiar câteva „materiale de presă”. Unele dintre acestea au statut de document clasificat (mai cu seamă planurile de școlarizare), altele sunt documente „de partid”, unele, în special legislația, principală, secundară sau terțiară (reglementări și instrucțiuni cu caracter normativ), au fost editate deja, chiar de mai multe ori, începând cu Monitorul/Buletinul Oficial, ori în colecții de legi, decrete și deciziuni cu caracter public. Documentele cu caracter inedit provin în primul rând din fondurile aflate la Arhivele Naționale, mai cu seamă din *fondul CC al PCR*, secțiile *Cancelarie*, *Propagandă și Agitație*, *fondul Președinția Consiliului de Miniștri, 1866-1977*, partea structurală *Consiliul de Miniștri 1945-1977*, din arhiva ministerului de resort, de la aceeași instituție, precum și din arhiva Universității din București, aflată în custodia instituției.

Un fapt de remarcat este că selecția încearcă să reprezinte diversele „palieri de decizie” implicate: partid, guvern, minister, universitate, în această ordine. Nu avem din păcate decât două sau trei documente de presă³, care ar putea reprezenta opinia societății, dar în fapt acestea au o

² Vezi de pildă următoarele documente: nr. 6/1950 („Notă a Secției de Propagandă și Agitație în legătură cu situația de la Institutul de Agronomie București cu privire la organizarea cursurilor pregătitoare pentru examenul de admitere”), nr. 21/1956, august 15 („Raport asupra desfășurării examenelor de admitere la Institutul Politehnic Cluj”), nr. 22/1956, septembrie („Raport asupra desfășurării concursului de admitere la Institutul Pedagogic Timișoara”), nr. 25/1957, [august 13] („Ordinul de Ministru 1359/1957 privind condițiile de admitere la Institutul Pedagogic de Învățători în anul școlar 1957/1958”).

³ Acestea au un statut ambiguu în epocă, întrucât este greu de distins între un text editorial și unul pur de *advertising*. Cu alte cuvinte, nu putem sesiza care era participarea societății la procesul de configurarea unei decizii politice. A se vedea, totuși, documentele cu nr. 2/1948, august 4 (articolul lui Mihail Roller, „Noua structură a învățământului”, publicat în „Scânteia”, în care prezintă legea privind reforma învățământului”), și cu nr. 48/1963, mai 18 („Stenograma conferinței de presă organizată de Ministerul Învățământului în legătură cu concursul de admitere în învățământul superior în anul școlar 1963/1964”).

funcție propagandistică sau de informare administrativă (publicitate). Nu știm, și editorii nu ne lămuresc, de ce sunt atât de puține, respectiv, dacă este vorba de un dezinteres al presei sau de un dezinteres al editorilor.

Nu este locul aici de a face o discuție asupra alegerilor tematice în sine. Din acest punct de vedere, pare destul de evident că editorii încearcă să păstreze un anumit echilibru între efortul de a reprezenta documentar anumite teme și acela de a oferi o coeziune, fie și fals narativă, lucrării. Important este însă că principalele aspecte care pot defini problematica în discuție sunt în mod veridic reprezentate. Astfel, una dintre cele mai importante teme, aceea a compoziției de clasă, poate fi documentată prin câteva mărturii de primă mână⁴. De asemenea, poate fi urmărită revenirea la concursul unic, veritabil, meritocratic, odată cu începutul anilor șaizeci⁵.

O serie de surse reprezintă ceea ce în epocă se numeau „documente de partid”, adică reprezentau punctul de vedere al ierarhiei PMR/PCR. Prezența lor atestă interesul și dominația PCR/PMR asupra sistemului academic. Printre acestea și nefasta Hotărâre nr. 1003/1957 a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român⁶. Din succesiunea acestor

⁴ Vezi, documentele cu nr. 11/1953 („Extras din informarea făcută de către I. G. Murgulescu despre aplicarea directivei Biroului Politic al CC al PMR cu privire la măsurile necesare pentru îmbunătățirea compoziției de clasă a elevilor și studenților”), nr. 26/1957, august 29 („Extras din circulara Ministerului Învățământului și Culturii trimisă instituțiilor de învățământ superior în care se prezintă condițiile de admitere în învățământul superior în anul 1957/1958”), nr. 31/1959, [mai 5] („Informare făcută de către secția Știință și Cultură a CC al PMR și Ministerul Învățământului și Culturii cu privire la admiterea și menținerea în instituțiile de învățământ superior a fiilor de exploatare, condamnați politic, transfugi etc.”), nr. 37/1961, iunie 16 (Notă a ministrului Învățământului și Culturii, I. G. Murgulescu, adresată vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Emil Bodnăraș, cu privire la organizarea concursului de admitere în învățământul superior în anul școlar 1961/1962”).

⁵ Documentul nr. 57/1965, septembrie 10 („Extras din Hotărârea Nr. 902/1965 pentru modificarea Hotărârii nr. 1052/1962 privind îmbunătățirea învățământului seral și fără frecvență de cultură generală și superior. 58. [1966, iunie] Propunerile Ministerului Învățământului trimise spre aprobare vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Emil Bodnăraș, privind organizarea concursului de admitere în institutele de învățământ superior pentru anul universitar 1966/1967”), nr. 59/[1966, iulie] („Notă cu privire la înscrierea fără concurs în învățământul superior a unor absolvenți de liceu care au obținut la bacalaureat media generală 10 în sesiunea iunie 1966”).

⁶ Documentele nr. 7/1950, septembrie 24 („Notă a Secției de Propagandă și Agitație în legătură cu numirile făcute de către Ministerul Agriculturii în comisiile pentru examenul de admitere în facultăți”), nr. 31/1959, [mai 5] („Informare făcută de către secția Știință și Cultură a CC al PMR și Ministerul Învățământului și Culturii cu privire la admiterea și menținerea în instituțiile de învățământ superior a fiilor de

documente, observăm atât gradul de control exercitat de partid, între 1950 și 1963, cât și declinul, fie și relativ, al acestui control după 1963, în favoarea „experților”, care a fost sursa excelenței legislații „școlare” de la finele anilor șaizeci⁷.

exploatatori, condamnați politic, transfugi etc.”), nr. 24/1957, iulie 10 („Extras din Hotărârea nr. 1003/1957 a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român și a Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române cu privire la îmbunătățirea învățământului superior”), nr. 31. 1959, [mai 5] (Informare făcută de către secția Știință și Cultură a CC al PMR și Ministerul Învățământului și Culturii cu privire la admiterea și menținerea în instituțiile de învățământ superior a fiilor de exploatatori, condamnați politic, transfugi etc.), nr. 34/1959, octombrie 12 („Informare a Direcției de Propagandă și Cultură a CC al PMR cu privire la desfășurarea concursului de admitere în institutele de învățământ superior în anul universitar 1959/1960”), nr. 41/1962, iunie 28 („Referat al Secției Învățământ și Sănătate a CC al PMR privind concursul de admitere în învățământul superior”), nr. 42/1962, iulie 5 („Extras din nota cu observațiile făcute de Chivu Stoica și Mihai Dalea la „Referatul privind concursul de admitere în învățământul superior”), nr. 43/1962, august 2 („Notă către mai multe instituții cu privire la hotărârile Biroului Politic de a modifica sistemul de admitere în învățământul superior”), nr. 45/1962, octombrie 20 („Informare a Secției Învățământ și Sănătate a CC al PMR privind concursul de admitere în institutele de învățământ superior în anul 1962/1963”), nr. 46/1962, octombrie 23 („Extras din Hotărârea Nr. 1052/1962 a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român și a Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române privind îmbunătățirea învățământului seral și fără frecvență de cultură generală și superior”), nr. 42/1963, [decembrie] („Proiect de Hotărâre a Consiliului de Miniștri, elaborat de Ministerul Învățământului, pentru modificare unor prevederi ale Hotărârii CC al PMR și a Consiliului de Miniștri nr. 1003/1957, cu privire la îmbunătățirea învățământului superior”), nr. 53/1963, [decembrie] („Expunerea de motive la proiectul de Hotărâre a Consiliului de Miniștri, elaborat de Ministerul Învățământului, pentru modificare unor prevederi ale Hotărârii CC al PMR și a Consiliului de Miniștri nr. 1003/1957, cu privire la îmbunătățirea învățământului superior”), nr. 62/1966, decembrie 27 („Extras din Protocolul nr. 52 al ședinței Prezidiului Permanent al CC al PCR din ziua de 27 decembrie 1966”), nr. 66/1968, aprilie 23 („Extras din discursul lui Nicolae Ceaușescu de la încheierea dezbaterilor din Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român privind dezvoltarea învățământului de cultură generală, profesional, tehnic și superior”), nr. 67/1968, aprilie 22-23 („Intervenția lui Leonte Răutu la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român care a avut pe ordinea de zi, printre altele, dezvoltarea învățământului de cultură generală, profesional, tehnic și superior”).

⁷ Documentele nr. 60/1966, decembrie („Extras din „Studiul privind dezvoltarea învățământului în Republica Socialistă Română” întocmit de Ministerul Învățământului”), nr. 63/1967, iunie („Extras din sinteza Ministerului Învățământului „Studiu privind dezvoltarea învățământului superior”), nr. 65/1967, noiembrie 9 („Extras din propunerile Ministerului Învățământului trimise spre aprobare prim vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, Emil Bodnăraș, privind concursul de admitere și promovarea anuală a studenților”), nr. 61/1966, decembrie („Extras din „Studiul privind dezvoltarea învățământului în Republica Socialistă Română” întocmit de Ministerul Învățământului”), nr. 61/1966, decembrie 21 („Extras din propunerile privind perfecționarea examenului de

Alături de necesarul „Indice de nume”, volumul se încheie printr-un tabel comparativ a sistemului instituțiilor academice din România din 1968 față de 1948. Rolul său este de a permite cititorului să-și facă o imagine cu privire la evoluția și în același timp ciudățeniile sistemului. Putem vedea de aici explozia înșelătoare de după 1948 și concentrarea din anii '60. Astfel, în 1948 înregistrăm 49 de instituții de învățământ superior în 12 localități din România (Arad, Brad, Brașov, București, Câmpulung Moldovenesc, Cluj, Craiova, Galați, Iași, Petroșani, Târgu-Mureș și Timișoara), de la doar patru în anii patruzeci. Numărul se păstrează în 1968, deși unele centre universitare dispar, în timp ce numărul localităților crește la 15 localități (Bacău, Baia Mare, Brașov, București, Cluj, Constanța, Craiova, Galați, Iași, Oradea, Petroșani, Ploiești, Suceava, Târgu Mureș și Timișoara).

Atât selecția, cât și condițiile editării critice a documentelor trebuie remarcate. Notele sunt sumare, dar utile și competente. Publicarea în extras a unor documente este regretabilă, întrucât le subminează importanța și le extrage din contextul lor genetic, dar trebuie să ținem cont de specificul lucrării. Oricum aceasta nu ne împiedică să ne formăm o imagine de ansamblu cu privire la evoluția generală a sistemului universitar, atât în ce privește instaurarea modelului sovietic, deradicalizarea sa progresivă, cât și maximul liberalizării. Deși limitată la un subiect foarte îngust, lucrarea poate fi văzută ca fiind printre cele mai importante volume de documente de istorie universitară și contemporană din ultimul timp.

Florea Ioncioaia

Dănuț Doboș, *Universitatea captivă*, vol. I, *Universitatea ieșeană în primele decenii de după cel de-al Doilea Război Mondial*, Iași, Editura Vasiliana '98, 2019, 428 p.

Volumul de față face parte dintr-o trilogie dedicată istoriei universităților din România într-una din cele mai dificile perioade ale secolului XX, cea a comunismului. Pornită de la o teză de doctorat, această cercetare ambițioasă se remarcă din mai multe perspective: pe de o parte, ea

bacalaureat și a concursului de admitere în învățământul superior, a sistemului de promovare anuală și a examenului de stat în învățământul superior”), nr. 62/1966, decembrie 27 („Extras din Protocolul nr. 52 al ședinței Prezidiului Permanent al CC al PCR din ziua de 27 decembrie 1966”), nr. 63/1967, iunie („Extras din sinteza Ministerului Învățământului, Studiu privind dezvoltarea învățământului superior”).

dezbate și aduce la lumină o epocă încă destul de puțin studiată din evoluția instituțiilor noastre școlare și de cultură, cea a regimului lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, iar pe de alta, ea propune cititorilor o abordare sistematică, și, totodată, comparativă, a ceea ce s-a întâmplat în lumea academică românească odată cu instaurarea regimului comunist.

Așa cum ne mărturisește chiar autorul, demersul său vine în completarea istoriografiei dedicate deja *Almei Mater* ieșene, însă el reprezintă o premieră – este o contribuție individuală referitoare la învățământul universitar din Moldova, în timp ce majoritatea lucrărilor existente sunt monografii realizate în echipă. Mai mult, Dănuț Doboș și-a focalizat atenția asupra fenomenului politizării vieții universitare, un „fenomen unic”, care a dus la „anularea neutralității academice de care [universitatea] a dat dovadă între 1860 și 1948” și care a „dereglat profund funcțiile tradiționale ale universității: științifice, culturale, etice, sociologice, precum și raporturile tradiționale ale acesteia cu statul și societatea” (p. 29).

Cartea are o structură clasică și echilibrată, fiind împărțită în patru mari capitole, precedate de o introducere cu explicații metodologice. Printre aceste clarificări de început se evidențiază cercetarea inedită făcută asupra evoluției numelui universității, care din „Cuza Vodă” a devenit „Al. I. Cuza”. Deși aceste modificări erau un indiciu clar al intrării într-o nouă organizare/ordine socială, Dănuț Doboș observă că, atât în epocă, dar și ulterior, „substituirea a trecut aproape neobservată în rândurile corpului universitar ieșean” (p. 21-22).

Cu finețe și multă atenție pentru detalii, în paginile primelor două capitole sunt reconstituite aproape toate etapele epurărilor care au zguduit și transformat înfățișarea universității ieșene. De multe ori, avem de a face cu portrete nuanțate ale anumitor personaje-cheie din procesul de remodelare a *Almei Mater* – de exemplu, cel al rectorului Alexandru Myller, aflat în fruntea uneia din comisiile de epurare, pentru ca apoi să fie el însuși acuzat de excese și părtinire, sau cele ale profesorilor Constantin Balmuș, Jean Livescu ori Vasile Mârza. Spre deosebire de centrele academice de la Cluj și București, se remarcă faptul că cele dintâi valuri ale epurărilor de la Iași au fost realizate cu mai mult zel ideologic și mai în profunzime, iar autorul continuă să realizeze scurte și pertinente comparații între diferitele centre universitare din România pe tot parcursul lucrării sale, însă o face într-o manieră destul de generală, fără a intra în amănunte, ceea ce ar fi fost poate necesar.

Un punct forte al cărții lui Dănuț Doboș constă în evidențierea caracteristicilor, dar și a diferențelor de atmosferă dintre episoadele de restructurare a personalului didactic. Astfel, el notează următoarele: „[...]”

comprimările din 1947 [...] au o semnificație aparte, datorită caracterului lor pur românesc, din punctul de vedere al etniei epuratorilor și al celor epurați. Ele diferă de epurările ulterioare anului 1950, în care prezența evreilor în învățământul superior ieșean a dat o notă aparte fenomenului epurărilor” (p. 142). Continuându-și analiza cu o prezentare detaliată a îndepărtării din Universitatea de la Iași a nenumărate cadre didactice, de diferite specialități, autorul mai concluzionează, pe baza studiilor de caz efectuate: „Epurările operate după anul 1952 se deosebesc, așadar, de cele anterioare, prin aceea că factorul extern, presiunea regimului sovietic – teză proprie istoricilor comuniști, care au încercat să justifice fenomenul –, a avut atunci o influență nesemnificativă. Operațiunea s-a desfășurat conform unui scenariu conceput și coordonat exclusiv de regimul stalinist al lui Gh. Gheorghiu-Dej și pus în aplicare de conducerea MIP (Ministerului Instrucțiunii Publice) și ale universităților românești. Dacă epurările din 1945 au fost impuse și de prevederile Convenției de Armistițiu, iar cele din 1947 au fost operate ca măsură de raționalizare administrativă și tehnică a învățământului superior, cele de după 1950 au fost în totalitatea lor epurări cu caracter politic dictate de conducerea comunistă. [...] Oricât ar fi dorit regimul comunist să mascheze licențierile din 1952, devenise evident faptul că ședințele de «demascare» a reacționarilor și deviaționiștilor din mediul universitar se petreceau aidoma cu cele politice” (p. 242).

Interesante sunt și paginile dedicate situației studenților de la universitatea ieșeană care au avut de suferit rigurile regimului comunist. Remarcăm totuși existența unui oarecare dezechilibru între prezentarea “chestiunii studențești” din anii 1945-1950 și spațiul, mai larg, acordat aceleiași teme pentru anii 1956-1964, dezechilibru explicabil parțial prin numărul și calitatea surselor la care Dănuț Doboș a putut avea acces. Multe dintre exemplele date cititorului prezintă similitudini cu ceea ce s-a întâmplat în restul universităților din țară: astfel, exmatriculările „pentru vina de a fi cântat Hora Unirii la 24 ianuarie 1959” (p. 300), ne-au readus în minte incidentele de la Cluj, din iarna lui 1959, când studenții au fost pedepsiți sub diferite forme, inclusiv cu închisoarea, pentru că au jucat Hora Unirii în principala piață a orașului și și-au manifestat public și destul de zgomotos, ba chiar cu anumite accente antisovietice și antimaghiare, bucuria de a marca centenarul Miciei Uniri. Comparațiile dintre lumea studentască ieșeană și cea din București, Cluj sau Timișoara lipsesc însă cu privire la acest moment simbolic, iar astfel de referințe în oglindă rămân relativ rare și în restul volumului, ceea ce afectează oarecum valoarea capitolelor despre studenți. Poate că o

circumscriere mai clară a cercetării și, implicit, o organizare a cărții în numai două paliere distincte – cel al profesorilor și, respectiv, cel al studenților –, respectând apoi criteriul cronologic, chiar cu riscul unor repetiții tematice, ar fi evitat asemenea mici probleme.

În opinia noastră, cea mai originală parte din acest prim volum despre universitățile subjugate de comunism sunt capitolele care analizează, cu minuțiozitate, impactul noilor politici educaționale asupra dezvoltării *Almei Mater* de la Iași, atât în plan intern, cât și în contextul legăturilor acestora cu instituții de învățământ superior și de cercetare din Europa și din lume. Legislația implementată de comuniști, impregnată cu prioritate de ideologie, și nu de vreo preocupare pentru calitate și competitivitate, a avut efecte extrem de nocive în privința activității didactice, dar și a celei de cercetare. Dănuț Doboș argumentează cu îndreptățire, pe baza documentelor pe care le-a studiat, faptul că până în 1954 a existat un veritabil blocaj al vieții academice, care s-a manifestat atât la nivel organizatoric și al resurselor materiale (cărți, instrumente de laborator, săli de curs etc.), cât și la cel științific – adesea, profesorii neputându-și publica studiile, chiar dacă acestea corespundeau cu doctrina PMR. Ulterior, lucrurile aveau să devină ceva mai nuanțate, însă construirea unei cariere universitare a rămas în continuare supusă unor factori de presiune care nu au stimulat, decât în rare cazuri, ideea de performanță. Autorul dezbate cvasi-exhaustiv și destul de aplicat problema „dosarului de cadre” – poate cel mai complex și eficient mecanism de control și constrângere asupra profesorilor, dar și a studenților. În urma acestui demers, el concluzionează: „Dosarul de cadre a reprezentat între anii 1948 și 1960 un adevărat coșmar pentru corpul profesoral universitar, contribuind la întreținerea unei atmosfere deloc favorabile activității științifice și didactice. [...] Fără a exagera, marea majoritate a corpului profesoral nu s-a simțit niciodată sigură pe posturile și funcțiile ocupate în învățământul superior. Această situație nu era întâmplătoare, ci, dimpotrivă, făcea parte din strategia regimului comunist, în care elementul principal era reprezentat de inocularea obsesivă a ideii că oricine putea fi îndepărtat din învățământ dacă nu-și declara și demonstra atașamentul față de regim sau dacă interveneau noutăți în dosarul de cadre” (p. 367). Dănuț Doboș aprofundează și mai mult problematica ingerințelor politice asupra lumii universitare, descriind felul în care valorile sovietice, iar apoi cele comuniste au fost incluse chiar în conținutul cursurilor, precum și epurările operate asupra fondurilor de carte universitară.

La final, autorul face o trecere în revistă a fluctuațiilor înregistrate în relațiile internaționale ale Universității ieșene – de la „înghețul” cvasi-complet al deceniului cinci la timida și graduală deschidere din deceniul

șapte, când sărbătorirea centenarului a dus și la intensificarea contactelor cu alte instituții de profil din Europa, în principal din blocul estic. Remarcăm și aici talentul de a scoate în evidență pozițiile anumitor profesori ieșeni de renume, ca de exemplu Octav Mayer, care critica faptul că nu se putea publica decât în limba rusă, ceea ce constituia o piedică serioasă în stabilirea unui dialog științific real cu savanții străini. Nu suntem însă complet de acord cu afirmația lui Dănuț Doboș potrivit căreia participarea Universității [ieșene] la circuitul european de valori culturale, realizată cu prețul unor eforturi reale ale personalului academic, a „depășit în multe privințe performanțele atinse de Universitățile din Cluj și București” (p. 387). Pentru a da credit acestei ipoteze, aici ar fi fost nevoie să existe o exemplificare a stării de lucruri din aceste două centre universitare, lucru nerealizat de autor.

Pe ansamblu însă, pentru specialiștii în istorie culturală/istoria educației, la fel ca și pentru toți cei interesați de acest domeniu, volumul întâi din trilogia lui Dănuț Doboș, sugestiv intitulată *Universitatea captivă*, se constituie într-o lectură obligatorie. Scrisă cu talent, cu echilibru și reflexivitate, uneori cu asumarea explicită a unor limite ale cercetării, cartea răspunde multor întrebări referitoare la fenomenul comunizării din România, și pe alocuri chiar suscită frustrarea cititorului că nu poate sau nu reușește să epuizeze anumite subiecte. De asemenea, ea evidențiază alte posibile piste de studiu pentru viitor, remarcându-se ca o contribuție științifică extrem de solidă, un model de depășit și de completat de către următorii cercetători ai culturii și științei românești din a doua jumătate a secolului XX.

Ana-Maria Stan

Ioan Grecu, Robert Săndulescu, Adela Maghear, *Teze de doctorat în învățământul farmaceutic din Cluj (1872-2013)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2014, 207 p.

Având în vedere modul în care mediul academic românesc s-a confruntat, în ultimele două decenii, cu scandaluri notorii de plagiat și cu o mărire fără precedent a numărului școlilor doctorale, o lucrare precum cea pe care o semnalez în rândurile de față îndeamnă la serioase reflecții. Fără a fi un cunoscător al istoriei medicinei, cu atât mai puțin al celei farmaceutice, îmi fac o datorie din a prezenta, în paginile revistei de față, un volum care și-a propus să inventarieze atât subiectele tezelor de doctorat, cât și profilul conducătorilor din așezământul academic clujean. Această investigație exhaustivă nu este un bilanț, deși analize extrem de serioase

se pot face pe baza informațiilor din volum, cât o carte de vizită a școlii farmaceutice a Ardealului în peste un secol de activitate. În același timp, cred că reprezintă un tip de atitudine deschisă, atât în fața publicului profesionist, dar și a societății românești, care relevă seriozitatea și nivelul acestei școlii. Un model la care, poate, ar merita să adere și celelalte medii academice din România, mai ales cele care duc povara istoriei a peste un veac de existență.

Autorii au avut în vedere domeniul farmaceutic din Universitatea clujeană, atât în cadrul fostei Monarhii austro-ungare, 1872-1918, dar și după momentul preluării instituției de către administrația românească. Din anul primei susțineri a unui doctorat, în 1877 – primului *Doctor pharmaciae* fiind Tomcsik Jozsef –, și până în anul 2013, autorii au inventariat 342 de teze susținute. Dintre acestea, 67 au fost susținute în cadrul Universității Maghiare „Franz Ioseph” (p. 28). Volumul nu este doar o simplă enumerare a unor titluri și a unor titrați, ci oferă, de fapt, o istorie a disciplinei. În primul rând, autorii au ales un model în care au privilegiat prezentarea profilului academic al conducătorilor de doctorat din Universitatea clujeană, iar apoi, pentru fiecare dintre aceștia, au prezentat doctoratele susținute, pe domenii științifice. Cartea omagiază, în acest fel, pe profesorii care au onorat catedra farmaceutică și care i-au transmis, din generație în generație, un profil și o vocație. După 1918 și până în anul 2013, doar 31 de magistri au ilustrat conducerile doctorale.

În această istorie, deopotrivă a apostolatului și a excelenței în domeniul farmaceutic, autorii și-au propus să radiografeze evoluția domeniului științific, care a fost văzut, pe nedrept, ca o anexă a medicinei. Astfel, capitole dense în informații au fost alocate perioadei maghiare, epocii interbelice, perioadei comuniste și celei de după momentul 1989. Patru anexe extrem de documentate completează volumul. Prima anexă este și cea mai importantă, prezentând cariera profesională, ulterioară susținerii, a fiecăruia dintre cei 342 de doctori ai școlii farmaceutice. Două anexe sunt alocate prezentării conducătorilor de doctorat, în timp ce ultima reușește să ofere imagini edificatoare cu pagini din albume și teze, susținute în perioada maghiară a Universității. Cercetarea celor trei autori, Ioan Grecu, Robert Săndulescu și Adela Maghear, devine, astfel, o carte de istorie solidă și, de ce nu, un model pentru cercetările de profil care își propun să identifice strategiile de carieră ale doctoranzilor din orice epocă. O reușită, pentru care autorii merită din plin felicitări, în timp ce Școala farmaceutică clujeană își trece în palmares și o reușită istoriografică demnă de apreciat.

Cătălin Botoșineanu

Ioan Donisă, *File din istoricul geografiei ieșene. 110 ani de învățământ geografic universitar ieșean*, Iași, Editura Stef, 2014, 556 p.

Istoria științei, adică efortul de a cerceta și înțelege apariția și evoluția în timp a unui domeniu de specialitate academică, inclusiv a disciplinelor din parcursul universitar, este un domeniu puțin frecventat în spațiul românesc. Aniversările sau jubileele aniversare conțin, invariabil, nota de istorie a parcursului științei respective. Ca orice discurs auto-referențial însă, astfel de încercări rămân la nivelul unor simple evocări cu caracter panegiric.

Nu astfel este cazul școlii geografice ieșene, acolo unde personalitatea academicianului Alexandru Ungureanu și a profesorului Ioan Donisă au impus o altă abordare. Fondatorii și cei care au consacrat geografia ca știință la Universitatea din Iași – Grigore Cobălcescu, Mihai David sau Gheorghe Năstase – au fost prezentați într-un mod nuanțat, fără a deveni idoli ai cetății¹. Volume sau studii solide au conturat profilul unor cercetări documentate, care au trecut deja proba timpului, și care au consacrat la nivel internațional istoria școlii geografice ieșene².

În cadrul acesteia, numele profesorului Ioan Donisă nu mai necesită o prezentare specială. Începând cu anul 1955, profesorul Donisă ilustrează admirabil catedra de Geografie a facultății omonime din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza”. Zeci de doctoranzi, de pe ambele maluri ale Prutului, pot depune mărturie în fața efortului magistrului. Cunoscând valoarea simbolică a celebrării tradiției, inițiativa refondării Muzeului Universității l-a găsit pe profesorul Donisă între cei mai fideli susținători. Astfel încât, cursuri ale fondatorilor și alte documente valoroase ale devenirii domeniului geografic sau geologic au ajuns în patrimoniul instituției, întregind colecția și putând fi astfel văzute de publicul larg. În același timp, profesorul Donisă a animat cu deschiderea și seriozitatea, care îi sunt cunoscute, primele seri din Zilele Muzeului Universității, intrate deja în istoria Universității. Domnia Sa, cu pasiune și cu respect față de munca profesorilor și înaintașilor săi, a prezentat scurte tablouri ale dascălilor și fondatorilor disciplinelor Geografie sau Geologie.

Profesorul Donisă nu s-a limitat doar la atât. S-a înarmat cu răbdare, propunându-și să prezinte, fără rest aș putea zice, parcursul Geografiei de

¹ C-tin Rusu, Gh. Romanescu, C. Iașu (coord.), *100 de ani de geografie la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, Iași, Editura Azimuth, 2004.

² Ioan Donisă, Alexandru Ungureanu, „The Geography in Iași at the 150th Anniversary of the «Alexandru Ioan Cuza» University”, în *Revue Romaine de Géographie*, 54, (2), 2010, p. 181-195.

la debutul acesteia la Universitatea din Iași³. A rezultat volumul de față, *File din istoricul geografiei ieșene*, care se constituie într-o veritabilă enciclopedie a școlii ieșene de geografie. L-am cunoscut pe profesorul Donisă îndeaproape în anii în care, metodic, a fișat fondurile de arhivă ale Universității din Iași în căutarea și inventarierea fiecărei informații tangente geografiei. Au fost ani în care, prin intermediul profesorului Ion Toderașcu, o parte dintre noi, tineri colaboratori ai noului proiect reprezentat de edificarea Muzeului Universității, i-am cunoscut pe unii dintre seniorii din *Alma Mater Iassiensis*, implicați activ în efortul de omagiere a personalităților academice trecute.

Cartea de față este constituită dintr-un tabel sinoptic cu evenimentele profesionale și personale ale geografilor ieșeni, un opis, cred exhaustiv, al informațiilor care apar în fondurile de arhivă de la Arhivele din Iași și de la Facultatea de Geografie-Geologie, și o bibliografie a lucrărilor apărute în mediul geografic ieșean. Impresionează efortul uriaș de parcurgere a arhivelor și de epuizare a informațiilor brute din dosare. De asemenea, o probă a modului cum își vede profesorul Donisă demersul, în capitolul dedicat bibliografiei, peste 20 de pagini sunt dedicate lucrărilor cu caracter de evocare a foștilor geografi sau geologi și a primelor cercetări ale domeniului, prezentate cronologic. Această reverență față de înaintași a devenit deja o marcă a geografilor din școala ieșeană.

Felicitări autorului pentru acest corpus care, probabil, este cel mai important instrument de lucru al oricărei restituții documentare privind geografia ieșeană. Volumele profesorului Donisă au încununat astfel activitatea extrem de rodnică pe care a alocat-o anilor în care s-a retras de la catedră, lăsând locul celor mai tineri, care duc mai departe idealurile cercetării geografice.

Cătălin Botoșineanu

Mihai Teodor Nicoară, *Rectorii Universității din Cluj (1919-2013)*, Editura Presa Universitară Clujeană, 2013, 121 p.

De obicei, restituțiile monografice ale instituțiilor ocupă spațiul omagierilor la momentele jubiliare. În istoriografia așezămintelor academice, redarea continuității și a prestigiului neîntrerupt au reprezentat premise ale tuturor recuperărilor. Căutată cu obstinație uneori, descendența medievală a instituțiilor de învățământ superior este identificată salvator.

³ Ioan Donisă, *Bibliografie geografică ieșeană*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2013.

Firese, un loc important al acestor acumulări a fost reliefaarea personalităților care au ocupat demnitatea rectorală. Universitatea este, astfel, pusă în lumină, în cel mai înalt grad, de instituția rectoratului. Garant al autonomiei și, în același timp, gestionar al patrimoniului universității, rectorul ajunge elementul central în memoria afectivă a istoriei instituționale. Aura sa devine una aproape mitică, contracandidatul acestuia sau contextul alegerilor prin care a ocupat scaunul rectoral sunt evacuate din orice recuperare aniversară. Genealogia titularilor, recuperată periodic și afișată în locurile centrale, înseamnă de fapt așezarea universității deasupra societății, într-o evoluție continuă a acumulării prestigiului academic. Dar, în atare condiții, orice imagine realizată asupra profesorilor rectori nu este nimic altceva decât o micro-biografie retușată.

În istoriografia Universității din Cluj, se impun două nume, din două generații diferite, profesorul Vasile Pușcaș, care a recuperat istoria interbelică¹, și profesorul Mihai Teodor Nicoară, un istoric din generația mai tânără, care a continuat demersul inițiat la începutul anilor '90 și a relevat dinamica așezământului în timpul celor două dictaturi². Mihai Teodor Nicoară a continuat să cerceteze spațiul academic clujean, îngrijind ediții și publicând studii solide, mai cu seamă despre Universitatea din Cluj și corpul academic după al Doilea Război Mondial.

În volumul de față, pe care în prefață îl denumeste eseu-biobliografic, autorul ne propune un mic dicționar al profesorilor care au ocupat demnitatea rectorală de la debutul Universității românești la Cluj, în 1919, și până în anul 2013. O întreprindere dificil de legat de istoria așezământului academic clujean, în condițiile în care rectorii sunt prezentați oarecum atemporal, doar prin prisma devenirii profesionale. Sunt redată informații de stare civilă, apoi sunt descrise succint date despre profilul educațional, științific, cultural sau instituțional al foștilor rectori. Scrierile cele mai importante în domeniul de competență și o bibliografie a receptării operei completează efortul de documentare. 25 de rectori sunt prezentați publicului larg, întreprinderea autorului devenind între timp, fără îndoială, o carte de vizită a Universității „Babeș-Bolyai”. Nume ca Sextil Pușcariu, Iuliu Hațieganu, Constantin Daicoviciu, pentru a-i pomeni doar pe profesorii cu mandatele cele mai complicate, ale refondării din 1919, din timpul celei de-a doua conflagrații mondiale sau din prima parte a perioadei

¹ Vasile Pușcaș, *Universitate. Societate. Modernizare. Organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj (1919-1940)*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1996.

² Mihai Teodor Nicoară, *Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj între două dictaturi (1940-1947)*, I, Editura Accent, 2011.

comuniste sunt înfățișate cititorilor interesați. Cartea anunță, după cele preconizate de autor, un proiect mai vast, anume realizarea unui dicționar al profesorilor Universității clujene. Cu siguranță, un asemenea proiect poate fi dus la bun sfârșit și își va arăta din plin utilitatea.

Fără a diminua cu nimic efortul de documentare realizat de autor, care a acoperit în acest micro-dicționar voci din domenii diverse, unele observații pot fi făcute. Probabil că o introducere mai consistentă ar fi lămurit cititorul asupra rolului demnității rectorale clujene, destul de diferită față de universitățile Vechiului Regat, cel puțin până la *legea Iorga* din 1932 (și nu *legea Angelescu* din 1931, cum greșit se afirmă în *Introducere*). Apoi, de real interes s-ar fi dovedit scurte prezentări ale alegerilor rectorale sau ale sistemului de votare din Universitatea clujeană, pentru a reliefa grupările care participau în competiția electorală. Nu în ultimul rând, cred că, în prezentarea personalităților din volum, reliefaarea reușitelor sau eșecurile mandatelor rectorilor în configurarea edificiului instituțional clujean ar fi mărit relevanța prezentărilor. Cel puțin pentru perioada comunistă, un cuvânt despre relația, să zicem ambiguă, dintre rectori și puterea comunistă putea deveni o miză a cercetării. Finalmente, dicționarul rectorilor clujeni ar fi conținut în acest fel date relevante despre modul cum au văzut aceștia evoluția fostei Universități a Daciei Superioare, dar și despre relația diriguitorilor cu societatea clujeană sau cu mediul politic.

Cătălin Botoșineanu

Ion Gh. Roșca, Liviu Bogdan Vlad, *Rectorii Academiei de Studii Economice din București*, București, Editura ASE, 2013, 220 p.

Istoria învățământului din România continuă să fie un domeniu pe cât de frecventat, mai ales la momente aniversare, pe atât de puțin cunoscut. În cazul recuperărilor cu caracter monografic a așezămintelor academice lucrurile nu se prezintă cu mult diferit. În pofida câtorva excepții, predomină abordările prilejuite de jubilee sau centenare în care, firesc oarecum, continuitatea instituțională și corolarul acesteia, micro-dicționare ale celor care au ocupat demnitățile rectorale, sunt dominante. Numai că, din păcate, nici una dintre aceste inițiative, laudabile de altfel, nu pot constitui istorii ale academiilor sau ale universităților. Iar dacă autorii nu posedă rudimentele cercetării istorice, ca în cazul lucrării de față, evocările sunt doar simple producții cu caracter panegiric.

Semnalăm, în rândurile de mai jos, un volum prilejuit de centenarul Academiei de Studii Economice din București. În cadrul proiectului

ASE 100, Academia a întâmpinat serbările cu mai multe volume care să illustreze istoria instituțională, personalitățile marcante ale spațiului academic și ocupanții demnității rectorale¹. În ultimul caz, volumul semnat de profesorii Ion. Gh. Roșca și Liviu Bogdan Vlad propune publicului interesat și familiei economiștilor un tablou al rectorilor apreciatei instituții. Autorii, deja familiarizați cu restituirile personalităților din mediul prestigioasei Academii², și-au propus la momentul aniversar să elogieze cele 25 de personalități ale științei economice, care au condus instituția în prima sută de ani ai așezământului academic.

Sunt oferite informații de ordin personal, educațional și cultural privind foștii rectori. Anvergura academică și cea instituțională ale acestora sunt redată aproape exhaustiv. Listele biografice, uneori receptarea în mediile economice, apoi, pozițiile instituționale completează elogiile care însoțesc, de cele mai multe ori, profilul și parcursul acestora. Un merit al textului îl reprezintă includerea unor descrieri minimale ale realizărilor instituționale. Autorii au valorificat câteva surse interne, anualele instituției și dările de seamă. Cu toate acestea, din nefericire pentru relevanța volumului, lipsa formației istorice a autorilor se resimte în multe privințe. În raport cu sursele de documentare, cititorii nu sunt lămuți în privința existenței unei arhive a Academiei. Apoi, pentru redarea perioadei comuniste, contextul este evacuat. Destituirile, arestările și noua ideologie care a sufocat învățământul economic au fost enumerate într-o succesiune care, paradoxal, le umanizează și le face să pară normale. Această paranteză în care este pus contextul politic este prezentă inclusiv în cazul economistului Victor Slăvescu care, după eliberarea de la Sighet, a produs enorm în domeniul cercetării. Ca și în alte cazuri de evocări rectorale, volumul de față prezintă o istorie retușată a Academiei, având drept alibi momentul aniversar, când se prezintă doar „faptele mari”.

Sunt și alte limite ale volumului. Lipsa unei cunoașteri a istoriei evoluției învățământului românesc, de toate gradele, a făcut ca în volum să fi explicat caracterul universitar al Academiei prin faptul că era în subordinea Ministerului Comerțului și Industriei, și nu în subordinea Ministerului Instrucțiunii (p. 15). Comparația cu Academiile germane sau cu institutele comerciale italiene, evident față de care Academia din

¹ Maria Mureșan, Camelia Olaru, Mihai Oprițescu, *Elita universitară din Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale (1913-1940)*, București, 2013; Ion Roșca, Pavel Tănase, *Academia de Studii Economice din București. Un secol de existență*, București, 2013. Prima lucrare a fost, de altfel, semnalată deja de colega Iana Balan, în paginile revistei *Historia Universitatis Iassiensis*, VII, 2016.

² Ion Gh. Roșca, Liviu Bogdan Vlad, Mihai Oprițescu, *Mari personalități ale ASE – Victor Slăvescu*, Editura ASE, 2009.

București era „mai complexă și mai aprofundată”, este, cred, neproductivă. La fel este și apropierea, făcută de autori, de profilul școlii economice din capitala Marii Britanii (p. 11). Total inedită este și separația celor două modele, german și francez, de educație superioară, prevăzută de legea Haret (p. 15).

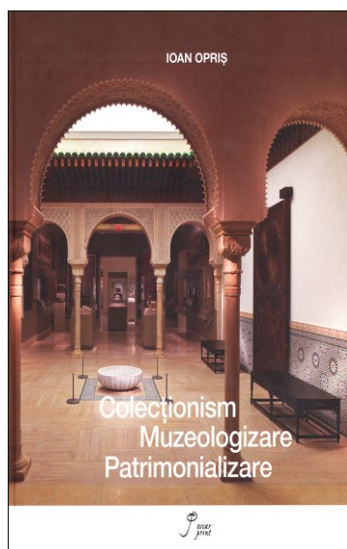
Învățământul românesc secundar și special, până la debutul epocii comuniste, prezintă multe neconcordanțe cu imaginile devenite șablon în reprezentările comune, mai ales pentru construcțiile haretiene sau cele din „epoca Angelescu”. În România, până la momentul decretului-lege asupra învățământului din 1943, asimilarea Academiei în lista instituțiilor care aveau drept menire învățământul universitar este riscantă. O paranteză ar trebui făcută în privința *legii Iorga*, din 1932, dar nu e locul în această prezentare. Revenind, faptul că legea de înființare din 1913 prevedea că în Academie se va face „educație superioară”, iar conducerea o va asigura un rector, nu simplifică problema. O complică chiar. Nu orice formă de învățământ care se derula la terminarea liceului sau a școlilor superioare, chiar comerciale pentru a ilustra cazul de față, devenea automat una universitară. De altfel, în România modernă, modelul școlilor superioare, de război sau de agricultură, avea deja o oarecare tradiție. Probabil, dacă școlile comerciale nu aveau în denotație titulaturile de inferioară și superioară, Academia fondată în 1913 ar fi purtat un titlu adecvat tipului de pregătire: școală superioară fără rang universitar. La fel de problematică este și chestiunea gradelor sau a titlurilor obținute la finalizarea cursurilor. În acest sens, rămâne de cercetat mai consistent afirmația legată de acordarea titlului de doctor de către Academie, începând cu anul 1924 (p. 71). Dar, probabil, la un alt moment aniversar, poate un istoric se va încumeta să ofere o perspectivă mai coerentă asupra așezământului.

Volumul de față este o bună introducere în viața și activitatea unor profesori ai instituției, dar cu greu poate fi menționat în rândul lucrărilor de istorie a Academiei de Studii Economice din București.

Cătălin Botoșineanu

Ioan Opreș, *Colecționism. Muzeologizare. Patrimonializare*, II, Seria „PRO MVSEO”, București, Editura Oscar Print, 2013, 292 p.

Ioan Opreș este profesor universitar și *Doctor Honoris Causa* al Universității „Valahia” din Târgoviște. Activitatea sa vizează, în special, domeniul muzeologiei și al patrimoniului cultural național. Ioan Opreș și-a finalizat studiile doctorale în anul 1983 în domeniul *Istorie*,

specialitatea *Istoria artei*, la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și a întreprins numeroase călătorii de documentare și cercetări științifice de muzeologie în diverse state, precum: Anglia, Franța, Belgia, Austria, Canada, Israel etc. De asemenea, Ioan Opris a deținut un număr semnificativ de funcții importante în cadrul Universității „Valahia” din Târgoviște, precum și în cadrul Ministerului Culturii și Cultelor.

Lucrarea *Colecționism. Muzeologizare. Patrimonializare* își propune, după cum menționează și autorul în *Introducere* (p. 13-14), sintetizarea și prezentarea ideilor, temelor și practicilor muzeografice clasice și moderne,

care apar frecvent în literatura de specialitate, în scopul unei mai bune cunoașteri a istoriei muzeelor și colecțiilor din România și a înregistrării progresului rețelei muzeale existente în România.

Cartea este structurată în trei capitole principale, divizate la rândul lor în subcapitole, care vizează trecerea *De la colecționism la muzeologie, Muzeologia militantă*, precum și relația existentă între *Patrimoniu și muzeologie*. La acestea se adaugă *Introducerea, Bibliografia* (p. 268-275), lista *Abrevierilor* (p. 10-11), *Creditele ilustrației* (p. 275), *Abstractul* în limba engleză (p. 278-281) și *Indicele de nume proprii* (p. 282-292).

Primul capitol, *De la colecționism la muzeologie* (p. 16-45), urmărește sublinierea aspectelor privitoare la istoria muzeelor și a muzeologiei. Autorul realizează o trecere în revistă a personalităților care au contribuit la dezvoltarea domeniului de referință, vizând totodată definirea colecției și colecționarului, a relației existente între aceștia, precum a celei cu instituția muzeală. Conturează o nouă perspectivă asupra muzeografilor, în postura de colecționari. Acest capitol dorește evidențierea factorilor care au influențat colecționismul, precum și a modului în care colecționarii au influențat progresul social și cultural al societății, dar și dezvoltarea muzeelor.

Cel de-al doilea capitol, *Muzeologia militantă* (p. 46-133), subliniază scopul muzeului și rolul său în conștiința publică, importanța existenței specialiștilor în muzee, precum și evoluția conceptelor muzeale și relația instituției muzeale cu mediul universitar, pentru fiecare dintre aceste segmente autorul oferind numeroase exemple, atât din țară, cât și din străinătate.

Ultimul capitol, *Patrimoniul și muzeologia* (p. 134-267), urmărește conceptul de patrimonializare. Este prezentat rolul arheologiei și al muzeografului-arheolog în dezvoltarea patrimoniului, istoricul școlilor și expozițiilor de arheologie, dar și al legislației privind conservarea patrimoniului. De asemenea, este vizat și domeniul restaurării și conservării bunurilor, fiind amintite personalitățile și centrele profesionale care au influențat domeniul menționat. Totodată, sunt expuse ipoteze și exemple privind marketingul în muzee, pedagogia muzeală, publicațiile și managementul, în vederea sublinierii importanței acestora. Ultimul segment al acestei lucrări este destinat instituției muzeale contemporane, din România, dar și din străinătate.

Lucrarea de față reprezintă un instrument de lucru foarte util tuturor categoriilor de cititori. Aceasta poate fi un adevărat manual pentru cei interesați de cunoașterea istoricului muzeologiei românești și nu numai. Datorită numeroaselor exemple oferite, autorul contribuie la conturarea unei imagini mult mai complete asupra celor trei concepte expuse în titlu: colecționism, muzeologizare și patrimonializare, subliniind adeseori relația existentă între acestea, precum și maniera în care fiecare dintre concepte este influențat de diferiți factori și influențează, la rândul său, spațiul cultural.

În concluzie, *Colecționism. Muzeologizare. Patrimonializare* este o lucrare originală, reprezentând un important punct de plecare pentru studierea oricăruia dintre cele trei concepte din titlu, precum și pentru o mai bună punere în aplicare a acestora.

Casandra Brașoveanu

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Historia Universitatis Iassiensis. **Retrospectiva primului deceniu**

Numărul I/2010

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ

- Florea IONCIOAIA, *Istorie intelectuală și referință ideologică: preistoria Universității din Iași*, p. 13-36.
- Leonidas RADOS, *Studenți și profesori ai Universității din Iași la studii în străinătate (deceniul șapte al secolului XIX) (I)*, p. 37-112.
- Liviu BRĂTESCU, *Un moment de reconciliere politică? Câteva considerații cu privire la inaugurarea statuii lui Mihai Kogălniceanu din Iași*, p. 113-130.
- Ana-Maria STAN, *Asociaționism cultural și academic în perioada interbelică: Reuniunea Femeilor Creștine din Cluj, 1925-1931*, p. 131-150.
- Ionuț NISTOR, *Diplomatie culturelle et militantisme idéologique. L'Université de Iași et le milieu académique est-allemand à la fin des années '50 et au début des années '60 du XXe siècle*, p. 151-166.

MUZEOLOGIE ȘI PATRIMONIU

- Vasilica ASANDEI, *Un manuscris inedit despre cercetările efectuate la Cucuteni în 1895*, p. 169-200.
- Sorin IFTIMI, *Considerații privitoare la galeria de portrete a Muzeului Universității din Iași*, p. 201-240.

CĂRȚI, BIBLIOTECI, LECTURI

- Liviu PAPUC, *Gorge Pascu și încercările de reformă la Biblioteca Centrală din Iași*, p. 241-250.
- Lăcrămioara CHIHAIA, *Biblioteca Centrală Universitară din Iași în anii Refugiului (1944-1945)*, p. 251-270.

Historia Universitatis Iassiensis, X/2019, p. 229-248

UNIVERSITATEA DIN IAȘI LA O SUTĂ CINCIZECI DE ANI

Ion TODERAȘCU, *Universitatea din Iași, Jubileu 150 (1860-2010)*, p. 273-274.

Vasile IȘAN, *Cuvânt de deschidere la „Ceremonia Dies Academici – 150 ani”*, p. 275-280.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE, p. 281-305.

Numărul II/2011

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ

Leonidas RADOS, *Studenți și profesori ai Universității din Iași la studii în străinătate (deceniul șapte al secolului XIX) (II)*, p. 9-58.

Cătălin BOTOȘINEANU, *Vera Myller, prima femeie profesor universitar din România. În jurul numirii sale la Universitatea din Iași*, p. 59-74.

Lucian POPESCU, *Începuturile organizate ale sportului ieșean: „Societatea de Gimnastică, Sport și Muzică”*, p. 75-102.

Dan Constantin MĂȚĂ, *Din istoria Universității interbelice: inaugurarea „Palatului” Facultății de Drept*, p. 103-118.

MUZEOLOGIE ȘI PATRIMONIU

Andi MIHALACHE, *Originalul și imitația. Note istoriografice pe marginea unor documente privind muzeul de mlafe înființat de Alexandru Odobescu*, p. 121-214.

Vasilica ASANDEI, *Muzeul de Antichități din Iași: de la primele inițiative la înființare (1897-1916)*, p. 215-234.

CĂRȚI, BIBLIOTECI, LECTURI

Bogdan-Petru MALEON, *Studiul umanioarelor la Universitatea din Iași și constituirea bibliotecilor personalizate*, p. 237-260.

Roxana PLOSCARU, *Colecții speciale ale Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” din Iași. Metode de valorificare documentară pentru cercetarea istorică*, p. 261-268.

MEMORIA SPAȚIULUI ACADEMIC

Ion TODERAȘCU, *Memoria spațiului academic*, p. 271-272.

Dan MĂNUCĂ, *Profesorul Alexandru Dima (1905-1979)*, p. 273-277.

- Dan CRISTEA, *Amintiri despre Profesorul Călin Petru Ignat (1935-2011)*, p. 278-281.
- Ion TODERAȘCU, *Un mare formator de școală: Profesorul Dimitrie Berlescu (1909-1974)*, p. 282-284.
- Dorin IEȘAN, *Academicianul Mendel Haimovici (1906-1973)*, p. 285-288.
- Ștefan AFLOROAEI, *Un nume de prestigiu al școlii filosofice ieșene: Profesorul Ernest Stere (1912-1979)*, p. 289-291.
- Emil DUMEA, *Primul rector al Seminarului Catolic din Iași: Francisc Xaveriu Habeni (1826-1894)*, p. 292-293.
- Vasile NIMIGEANU, *Profesorul Ioan Șandru (1913-2010)*, p. 294-297.
- Vasile C. NECHITA, *Profesorul Mihai Todosia (1927-1995). Avantajele poziției*, p. 298-302.
- Ioan MACOVEI, *Profesorul Mihail Vasile Jakotă (1917-2007)*, p. 303-304.
- Gheorghe POPA, *O întâmplare de viață între multe altele... Profesorul Ioan Golovcenco (1914-1988)*, p. 305-307.
- Alice LUCA, *Un teoretician și practician al sportului: Profesorul Paul Cercel (1935-2004)*, p. 308-309.
- Constantin TOMA, *Profesorul doctor docent Petre Jitariu (1905-1989)*, p. 310-313.
- Alexandru CECAL, *Profesorul Radu Ralea (1908-1966)*, p. 314-317.
- Adrian NECULAU, *Profesorul Ștefan Bârsănescu (1895-1984)*, p. 318-321.
- Mihai TOMA, *Profesorul Ștefan Procopiu așa cum l-am cunoscut (1890-1972)*, p. 322-325.
- Mihai VIZITIU, *Preotul nehirotonit: profesorul Teodor M. Popescu (1893-1973)*, p. 326-330.
- RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE, p. 331-361.

Numărul III/2012

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ

- Valentina COLOMBI, *Una gioventù ribelle? Il radicalismo studentesco nell'Italia di fine Ottocento*, p. 19-44.
- Cătălin BOTOȘINEANU, *Filaret Scriban, Ioan Strat sau Titu Maiorescu. Cine a fost primul rector al Universității din Iași?*, p. 45-74.
- Leonidas RADOS, *Un student teolog la începuturile Universității din Iași: Constantin Erbiceanu (1860-1864)*, p. 75-120.
- Nicolae URSULESCU, *Étude de la Préhistoire à l'Université de Iași (juqu'à la fin de la Deuxième Guerre Mondiale)*, p. 121-134.

Marina MUREȘANU IONESCU, *Histoire de l'histoire littéraire française à l'Université de Iași*, p. 135-150.

Ionuț NISTOR, *Control și represiune. Construcția noii „elite” universitare în anii '50*, p. 151-172.

MUZEOLOGIE ȘI PATRIMONIU

Ion TODERAȘCU, *Clădirea Academiei Mihăilene sub iminența demolării. Un memoriu ignorat*, p. 175-198.

Andi MIHALACHE, *Obiectul, decorul, povestirea. Literatura autobiografică românească – o sursă a studiilor patrimoniale?*, p. 199-242.

CĂRȚI, BIBLIOTECI, LECTURI

Iulian Marcel CIUBOTARU, *Donațiile Mitropolitului Iosif Naniescu către Biblioteca Academiei Române*, p. 245-276.

Liviu PAPUC, *Documente inedite despre activitatea lui Gh. T. Kirileanu în calitate de bibliotecar la Iași (1897-1900)*, p. 277-284.

MEMORIA SPAȚIULUI ACADEMIC

Ion TODERAȘCU, *Memoria spațiului academic – 2012*, p. 287-288.

Constantin TOMA, *Academician profesor doctor docent Olga Necrasov (1910-2000). Profesorul și savantul care a prețuit tot ceea ce slujește vieții*, p. 289-293.

Nicolae BÂLBĂ, *Profesorul dr. docent ing. Vasile Ababi (1916-2011). Creator de școală tehnologică și științifică*, p. 295-297.

Ioan MACOVEI, *Nicolae Țatomir (1914-1996). Omul. Juristul. Poetul*, p. 299-301.

Emil HOROMNEA, *Prof. univ. doctor docent Dumitru Rusu (1915-1998). Fondatorul școlii ieșene de contabilitate*, p. 303-308.

Ștefan AFLOROAEI, *Petre Botezatu (1911-1981). Logician și filosof de mare prestigiu*, p. 309-311.

Gheorghe POPA, *Profesorul dr. doc. Constantin Mihul (1897-1986). Primul decan al Facultății de Fizică (1962-1968)*, p. 313-317.

Leonard OLARU, *Academicianul, profesorul și omul Liviu Ionesi (1925-2006). Un sculptor în piatra timpului*, p. 319-324.

Ion TODERAȘCU, *Nicolae Gostar (1922-1978). Profesorul. Savantul. Omul*, p. 325-327.

Toader JUCAN, *Profesorul Adolf Haimovici (1912-1993). Un om pentru oameni și pentru știință*, p. 329-331.

Dan MĂNUCĂ, *Constantin Ciopraga (1916-2009). Dinamica globală a valorilor*, p. 334-336.

- M. TURINICI, *Ilie Popa (1907-1983). Profesorul care știa să vorbească despre lucruri mari în cuvinte simple*, p. 337-339.
- Adrian NECULAU, *Vasile Pavelcu (1900-1991). Psihologul umanist*, p. 341-347.
- Paul Romulus FIEDLER, *Adrian Odochian (1926-1999). Crâmpoie din viața unui Om*, p. 349-351.
- Mihai VIZITIU, *Gala Galaction (1896-1961). Sacerdotul cu chip de patriarh biblic*, p. 353-358.
- Emil DUMEA, *Pr. dr. Ioan Ferenc (1886-1933). Un preot și cărturar distins*, p. 359-361.
- RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE, p. 363-391.

Numărul IV/2013

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ

- Bogdan-Petru MALEON, *Histories of the University of Iași: historiographical reflections*, p. 19-28.
- Adriana RADU, *Considerații privitoare la deschiderea Gimnaziului Vasilian*, p. 29-64.
- Mihai-Ștefan CEAUȘU, *Eine Persönlichkeit der Czernowitzer Universität – der Historiker Raimund Friedrich Kaindl*, p. 65-80.
- Vasilica MÎRZA, Alina-Cătălina IBĂNESCU, *Activitatea profesorilor ieșeni în cadrul Misiunii Universitare din Franța reflectată în ziarul „La Roumanie”*, p. 81-98.
- Dragoș SDROBIȘ, *The students from the Faculties of Medicine and Letters from Cluj University during interwar period: social origin, geographical origin and academic success*, p. 99-116.
- Ina CHIRILĂ, *Istoria unei afaceri păguboase: Cooperativa Corpului Didactic din Iași*, p. 117-132.

MUZEOLOGIE ȘI PATRIMONIU

- Andi MIHALACHE, *Muzeul vârstelor noastre. Despre universul simbolic al obiectelor în literatura autobiografică românească*, p. 135-208.
- Alexandru ISTRATE, *Pășind prin istorie. Imagini ale trecutului în pictura românească modernă*, p. 209-222.
- Liviu BRĂTESCU, *Memorie și politică la 1874: inaugurarea statuii lui Mihai Viteazul*, p. 223-250.

CĂRȚI, BIBLIOTECI, LECTURI

Iulian Marcel CIUBOTARU, *Din corespondența inedită a episcopului Melchisedec Ștefănescu*, p. 253-324.

Ana-Maria STAN, *Chestionare, ghiduri și cărți de instrucțiuni pentru studenții României interbelice. Studiu de caz: Universitatea din Cluj*, p. 325-360.

MEMORIA SPAȚIULUI ACADEMIC

Ion TODERAȘCU, *Memoria spațiului academic – 2013*, p. 363-364.

Constantin TOMA, *Profesor doctor docent Constantin Papp (1896-1972). Ilustru botanist ieșean*, p. 365-369.

Elena BÎCU, *Prof. univ. dr. doc. Magda Petrovanu (1923-2008). Fondatorul Școlii ieșene de chimie organică*, p. 371-375.

Ioan MACOVEI, *Paul Demetrescu (1900-1968). Profesorul și juristul*, p. 377-379.

Elisabeta JABA, *Profesorul Alexandru Bărbat (1905-1991). Creator al Școlii de Statistică de la Iași*, p. 381-383.

Mihai TOMA, *Ilie Bursuc (1923-2002). Profesorul și omul*, p. 385-390.

Alexandru UNGUREANU, *Profesorul Gheorghe I. Năstase (1896-1985). Întemeietorul școlii ieșene de geografie umană*, p. 391-394.

Nicolae URSULESCU, *Academicianul Profesor Mircea Petrescu-Dâmbovița (1915-2013). Întemeietorul școlii moderne de arheologie la Iași*, p. 395-399.

Livia COTORCEA, *Vasile Harea și liniștea lui grăitoare (1895-1987)*, p. 401-407.

V. OPROIU, *Gheorghe Gheorghiev (1907-1999). Profesorul. Savantul. Omul*, p. 409-415.

Mihai Dinu GHEORGHIEU, *Adrian Neculau (1938-2012). Profesorul. Cercetătorul. „Managerul” academic*, p. 417-419.

Mihai VIZITIU, *Profesorul Vladimir Prelipceanu (1903-1990). Icoană vie de preot model*, p. 421-424.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE, p. 425-452.

Numărul V/2014

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ

Mihai CHIPER, *Duelul și onoarea în viața studenților bucovineni și ardeleni (1880-1940)*, p. 19-46.

- Alexandru ARGINT, *Reforma învățământului primar în Basarabia (1864). Studiu comparativ*, p. 47-62.
- Adrian VIȚALARU, *Acordarea titlului de „doctor honoris causa” al Universității din Iași în perioada interbelică. Câteva considerații*, p. 63-84.
- Dragoș STROBIȘ, *From the absences of history toward the unequal of the equal. Women in the higher education of Romania 1919-1939*, p. 85-118.
- Valentin MAIER, *Învățământul superior românesc de medicină și farmacie (1948-1989)*, p. 119-140.
- Mirela ROTARU, *Concurența la admitere în Universitatea din București în anii 1980. O încercare de analiză cantitativă*, p. 141-156.

MUZEOLOGIE ȘI PATRIMONIU

- Andi MIHALACHE, *Istoria se întoarce acasă: centrul și provincia în disputele muzeale din La Belle Époque*, p. 159-280.
- Vasilica MÎRZA, *De la o expoziție arheologică la un muzeu. Muzeul de Antichități și colecțiile sale*, p. 281-316.

MEMORIA SPAȚIULUI ACADEMIC

- Ion TODERAȘCU, *Memoria spațiului academic – 2014*, p. 319-320.
- Gheorghe MUSTAȚĂ, *Profesor doctor docent Mihai I. Constantineanu (1894-1993). Fondatorul școlii de entomologie la Universitatea din Iași*, p. 321-326.
- Gelu BOURCEANU, *Profesorul Ioan Zugrăvescu (1910-1989). Fondatorul Școlii de chimie a N-ilidelor la Universitatea din Iași*, p. 327-333.
- Genoveva VRABIE, *Tudor Radu Popescu (1913-1993). Profesor carismatic și jurist de autoritate internațională*, p. 335-338.
- Gheorghe M. VOINEA, *Prof. univ. dr. Augustin Tătaru (1910-2000). Ctitorul școlii de finanțe la Universitatea din Iași. Precursor al ideii integrării economice europene*, p. 339-342.
- Mihai TOMA, *Profesorul univ. Vasile Tutovan (1921-2009). Întâmplări care ne ajută să cunoaștem oamenii*, p. 343-349.
- Leonard OLARU, *Profesorul univ. dr. Nicolae Macarovici (1900-1979). Personalitate emblematică a geologiei românești*, p. 351-357.
- Leonard OLARU, *Pierre Michel Jeanrenaud (1913-1996). Profesor universitar ilustru și intelectual de elită*, p. 359-363.
- Ion TODERAȘCU, *Academicianul Gheorghe Platon (1926-2006). Profesorul care ne-a învățat să iubim istoria, înțelegând istoria*, p. 365-368.

- Stelian DUMISTRĂCEL, *Prof. univ. dr. doc. Gavril Istrate (1914-2014). Cine-și face zid de pace...*, p. 369-373.
- Nicolae CREȚU, *Alexandru Husar (1920-2009). Un altfel de profesor*, p. 375-377.
- Eugen MUNTEANU, *Alexandru Andriescu (1926-2014). Profilul unui intelectual de excepție*, p. 379-383.
- Mihai TURINICI, *Profesorul univ. Ion Creangă (1911-1987). Matematicianul. Rectorul. Omul*, p. 385-388.
- Aurel STAN, *Profesorul univ. dr. Stela Teodorescu (1926-2008). Distincție și eleganță academică*, p. 389-394.
- Mihai VIZITIU, *Preotul Profesor Petru Rezuș (1913-1995). Un buchet de daruri spirituale*, p. 395-398.
- RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE, p. 399-420.

Numărul VI/2015

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ

- Florea IONCIOAIA, *Diplomație și război cultural: Alexandru S. Sturdza, critic al universității germane*, p. 9-56.
- Leonidas RADOS, *Constantin Erbiceanu, profesor la Seminarul de la Socola (1868-1886)*, p. 57-186.

PATRIMONIU ȘI BIBLIOTECONOMIE

- Iuliana BRĂTESCU, *Extremitatea nordică a Podului Verde: morfologia spațiului și dinamica sociabilităților urbane în Iași secolului XIX*, p. 189-216.
- Liviu BRĂTESCU, *De la realitate politică la simbol. Inaugurarea statuii lui C. A. Rosetti (1903)*, p. 217-242.
- Carmen BĂDURĂ, *Cenzura în bibliotecile ieșene în perioada comunistă. Studiu de caz – Cartea din fondul secret al Bibliotecii Județene „Gheorghe Asachi” Iași și al Bibliotecii Centrale Universitare „Mihai Eminescu” Iași*, p. 243-276.

DOCUMENTA

- Mihail CIOBANU, *Profesorul Dimitrie Alexandresco: o viață de om și câteva scrisori de familie inedite*, p. 279-342.
- Lăcrămioara CHIHAIA, *Corina Leon-Sombart și Garabet Ibrăileanu. Confidențe epistolare*, p. 343-392.
- RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE, p. 393-437.

Numărul VII/2016

VIAȚĂ ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ

- László WELLMANN, *Începutul Primului Război Mondial și efectele sale asupra vieții universitare clujene. Mărturia rectorului Márki Sándor*, p. 9-28.
- Anca FILIPOVICI, *Propagandă politică și mentorat la Universitatea din Cernăuți în perioada interbelică*, p. 29-50.
- Nicolae URSULESCU, *Studiul Preistoriei la Universitatea din Iași (1945-1989)*, p. 51-70.
- Ionuț NISTOR, *Știința aplicată în universitate: Stațiunea de Cercetări „Stejarul” – Pângărați*, p. 71-84.
- Mihaela BOTNARI, *Pe cine citim în original: pe Lenin sau pe Marx și Engels? Desființarea Institutului Pedagogic „Maxim Gorki” și atitudinea membrilor CC al PMR*, p. 85-102.
- Valentin MAIER, *Între promovare și repetenție. O abordare statistică a învățământului superior românesc (1974-1988)*, p. 103-116.

PATRIMONIUL ȘI BIBLIOTECONOMIE

- Iana BALAN, *Arhiva Universității din Iași între anii 1956-1989: prezentare generală*, p. 119-132.
- Petronela PODOVEI, *Universitatea ieșeană în expoziții aniversare*, p. 133-144.

DOCUMENTA

- Nicolae URSULESCU, *Muzeul de Antichități din Iași în timpul refugului din 1944. O mărturie inedită a profesorului Mircea Petrescu-Dîmbovița*, p. 147-155.

MEMORIA SPAȚIULUI ACADEMIC

- Leonard OLARU, *Personalități ale geologiei ieșene membri în Academia Română*, p. 159-172.
- Alexandru CECAL, *Chimiști la Universitatea ieșeană (1948-2005)*, p. 173-189.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE, p. 193-211.

Numărul VIII/2017

STUDII ȘI ARTICOLE

- Flavius SOLOMON, *Constantin Stere, ziarul Lumina și opțiunile României (1917-1918)*, p. 9-24.

- Victor DURNEA, *Publicistica lui Constantin Stere din prima perioadă a ziarului Lumina: teme, motive, idei directoare*, p. 25-66.
- Andrei CUȘCO, *De părți opuse ale baricadei: Constantin Stere, Nicolae Iorga și Marele Război*, p. 67-81.
- Cătălin BOTOȘINEANU, *Trădători vs. Patrioți la finalul Marelui Război. Excluderea lui Constantin Stere de la Universitatea din Iași*, p. 81-112.
- Florea IONCIOAIA, *Nil nisi bonum: moartea lui Constantin Stere și publicistica necrologică în presa anilor treizeci*, p. 113-165.

RESTITUTIO

- Constantin Stere și lumea sa*, p. 169-373.
- Biobibliografie [Constantin Stere], 1895-1937* (Camelia STUMBEA, Elena BONDOR, Cezara GHERGHEL, Irina MELINTE), p. 375-420.

Numărul IX/2018

- Editorial* (Florea IONCIOAIA), p. 7-8.

VIAȚA ACADEMICĂ ȘI ISTORIE UNIVERSITARĂ

- Iulian BOCAI, *Reconfigurarea disciplinelor în universitățile europene la începutul secolului al XIX-lea*, p. 11-64.
- Vasilica MÎRZA, *Muzeul de Antichități din Iași – istoria locului și a arhivei*, p. 65-79.
- Florin MÜLLER, *Constantin Rădulescu-Motru, Noua Revistă Română și construcția imaginii Germaniei în anii războiului mondial*, p. 81-92.
- Dragoș SDROBIȘ, *Sub trei dictaturi. Note privind legislația învățământului superior din România (1938-1944)*, p. 93-120.

IN MEMORIAM BOGDAN-PETRU MALEON

- Necrolog: Bogdan-Petru Maleon (1976-2017)*, p. 123-132.
- Evocări* (Cătălin BOTOȘINEANU, Florin CÎNTIC, Mihai COJOCARIU, Alina FRUNZĂ, Liviu-George MAHA, Ionuț NISTOR, Petronela-Raluca PODOVEI, Ana-Maria STAN, Daniel ȘANDRU, Petronel ZAHARIUC), p. 133-156.
- În oglinda timpului*, p. 157-168.
- RECENZII / PREZENTĂRI DE CARTE, p. 171-204.

© 2020 by the authors; licensee Editura Universității Al. I. Cuza din Iași. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons by Attribution (CC-BY) license (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).